HANS FALLADA

JOOMAR

„Mis?“ karjusin ma, ja mu viha oli nüüd haripunktis, „nüüd tahad sa mind ka veel vangi panna?! Oota ainult, seda sa enam teist korda ei ütle! Ma sulle näitan...“ Ma kahmasin ta järele, mul läks silme ees mustaks. Ma tahtsin ta kaelast kinni haarata, aga ta pani jõuliselt vastu. Ta oli tõepoolest peaaegu niisama tugev kui mina, ja minu praeguses seisundis oli ta võib-olla isegi tunduvalt tugevam.

„Kui sa teda nüüd äkki suudleksid, kui sa talle armuvandeid kõrva sosistaksid! Kas sa saaksid ta siis oma nõusse?“ Ma sosistasin talle kõrva: „Homme öösel ma tulen ja tapan su ära. Ma tulen hästi tasa...“

Rbl. 1.20

HANS FALLADA JOOMAR

HANS FALLADA

JOOMAR

HANS FALLADA

JOOMAR

Romaan

Tallinn
Kirjastus „Eesti Raamat“
1988

T [Saksa]
F09

Originaali tiitel:

Hans Fallada
DER TRINKER
Roman
Rowohlt

KUJUNDANUD ANDRES TALI

TÕLKINUD JÜRI ARUSOO

F $\frac{4703000000-425}{901(15)-88}$ TL—2—16—87

© Tõlge eesti keelde.
Kirjastus „Eesti Raamat", 1987

I

Strelitz, 6.9.44

Mõistagi ei ole ma kogu aeg joonud, sellest pole just palju aega, kui ma jooma hakkasin. Varem oli alkohol mulle isegi vastik; äärmisel juhul jõin mõnikord klaasi õlut; vein oli minu jaoks hapu ja viina lõhngi tegi mu haigeks. Aga siis tuli aeg, mil mul hakkas viltu vedama. Mu äriasjad ei edenenud nii, nagu oleks pidanud, ja ka inimestega esines mitmesuguseid pahandusi. Olen alati olnud tundlik inimene, vajanud kaasinimeste sümpaatiat ja tunnustust, ehkki ma seda välja ei näidanud ning alati väga iseteadvalt ja kindlalt esinesin. Kõige halvem oli see, et hakkasin tajuma, nagu ei hooliks ka mu naine minust enam. Esialgu olid need tühised märgid, asjad, mida mõni teine poleks tähelegi pannud. Näiteks unustas ta kodus ühel sünnipäevapeol mulle kooki pakkuda; mina küll kooke ei söö, aga varem pakkus ta mulle sellegipoolest ikka mõne koogi. Ja kolm päeva järjest rippus minu toas ahju kohal ämblikuvõrk. Ma käisin kõik toad läbi, aga peale minu toa ei olnud mitte üheski ämblikuvõrku. Ma kavatsesin ära oodata, kui kaua ta mind sedasi ärritada mõtleb, aga neljandal päeval ei pidanud ma enam vastu ja ütlesin talle. Seepeale koristati ämblikuvõrk ära. Ma ütlesin seda talle muidugi vägagi teravalt. Ma ei tahtnud mingi hinna eest lasta välja paista, kui väga ma nende solvangute ja oma üksinduse all kannatasin.

Kuid see ei olnud veel kõik. Varsti tuli juhtum jalamatiga. Tol päeval oli mul pangas raskusi, esimest korda keeldusid nad mulle laenu andmast; küllap oli juba levinud kuuldus, et ma olen kahjusid kandnud. Panga juhataja, keegi härra Alf, pidas end väga armastusväärselt üleval, rääkis ajutistest raskustest ja oli isegi valmis minu erikrediidi asjus oma keskusse telefoneerima. Ma lükkasin selle pakkumise loomulikult tagasi, ma olin naeratav ja enesekindel nagu alati. Aga ma märkasin, et seekord ei pakkunud ta mulle sigarit nagu tavaliselt ikka, küllap ei tasunud tal selle kunde puhul see enam ära. Sügavalt rusutuna läksin ma läbi tiheda sügisvihma koju. Ma polnud veel sugugi tõelistes raskustes; minu äriasjus oli vaid teatud seisak, millest tol ajal oleks kindlasti võinud veel mõningase pingutusega üle

saada. Aga just selleks pingutuseks ei suutnud ma end kokku võtta; olin liiga rusutud kogu sellest sõnatust rahulolematusest, mis mind ümbritses.

Kui ma koju jõudsin (elame äärelinnas oma villas, ja seal pole veel korralikku tänavat), tahtsin ukse ees oma poriseid kingi puhastada, aga just täna polnud jalamatti. Avasin pahaselt ukse ja hüüdsin oma naist. Juba hakkas pimenema, aga ma ei näinud kusagil valgust ja ka Magdat ei tulnud. Hüüdsin veel mitu korda, ent tagajärjetult. Mu olukord oli väga ebameeldiv: seisin omaenese villa ukse ees vihma käes ega saanud sisse minna, sest ma ei tahtnud trepi platvormi ja esikut hirmus poriseks teha, ja kõik sellepärast, et minu naine oli unustanud jalamati välja panna ja polnud parajasti kohal, kui ma, nagu ta täpselt teadis, töölt tulen. Lõpuks sain endast võitu: läksin ettevaatlikult kikivarvul majja. Kui ma esikus toolile istusin, et kingi jalast võtta, ja tule põlema panin, nägin, et kogu minu ettevaatusest polnud mingit kasu: õrnroheline esikuvaip oli kaetud väga inetute plekkidega. Olen Magdale alati öelnud, et seesugune õrn reseedaroheline pole esiku jaoks, aga tema arvas, et me mõlemad oleme küllalt vanad selleks, et pisutki ettevaatlikumad olla, ja et Else (meie teenija) kasutab nagunii tagaust ja on harjunud majas toasussides ringi liikuma. Võtsin kingad vihaselt jalast, ja kui ma parajasti teist kinga sikutasin, nägin Magdat, kes tuli just uksest, mille taga on keldritrepp. King libises mul käest ja kukkus kolinal vaibale, jättes sellele koleda laigu.

„Ole ometi pisutki ettevaatlikum, Erwin!“ hüüdis Magda pahaselt. „Missugune see ilus vaip nüüd välja näeb. Kas sa ei suuda siis harjuda sellega, et pühid jalad korralikult puhtaks?!“

Ilmne ebaõiglus selles etteheites tekitas minus nördimust, aga ma hoidsin end siiski veel vaos.

„Kus sa olid?“ küsisin ma talle ikka veel ainiti otsa vaadates. „Ma hüüdsin sind vähemalt kümme korda!“

„Ma olin keldris keskkütteahju juures,“ ütles Magda jahedalt. „Aga mis on sellel minu vaibaga pistmist?“

„See on niisama hästi minu kui sinu vaip,“ vastasin ma ärritatult. „Egas ma teda siis meelega ära määrinud. Aga kui ukse ees pole jalamatti...!“

„Ukse ees pole jalamatti? Loomulikult on see ukse ees!“

„Seal ei ole jalamatti!“ hüüdsin ma rõhutatult. „Palun, vaata ise!“

Aga ta ei mõelnudki ukse juurde minna.

„Kui Else on just unustanud selle sinna panna, siis oleksid sa võinud kingad väga hästi ka trepi platvormil ära võtta! Igatahes poleks sul tarvitsenud teist kinga siin sellise plärtsuga vaibale visata!“

Vihast keeletu, vaatasin ma talle vaid nördinult otsa.

„Jah,“ ütles ta, „nüüd sa vaikid. Kui sulle etteheiteid tehakse, siis sa vaikid. Aga mulle teed sa alailma etteheiteid...“

Ma ei näinud nendes sõnades mingisugust mõtet, aga ütlesin siiski: „Millal ma olen sulle etteheiteid teinud?“

„Just äsja,“ vastas ta kiiresti, „kõigepealt sellepärast, et ma sinu hüüdmise peale ei tulnud; ma pidin ju ometi kütte järele vaatama, sest Elsel on täna vaba õhtupoolik. Ja siis sellepärast, et ukse ees pole jalamatti. Aga ma ei suuda ju ometi kõigi oma toimetamiste juures kontrollida veel ka iga pisiasja, mis Elsel tuleb teha.“

Võtsin end kokku. Sisimas leidsin, et Magdal pole üheski punktis õigus. Aga ma ütlesin valjusti: „Ärme tülitseme, Magda. Palun, usu mind, ma ei teinud neid plekke meelega.“

„Ja sina usu mind,“ vastas ta ikka veel üpris teravalt, „et ma ei lasknud sul ennast ei meelega kutsuda ega meelega oodata.“

Selle peale ma vaikisin. Õhtusöögi ajaks olime mõlemad jälle päris kenasti enesevalitsuse tagasi saanud, toimus koguni üsna mõistlik vestlus, ja äkki tuli mulle mõte tuua üles pudel punast veini, mille keegi oli kord mulle kinkinud ja mis juba aastaid keldris seisis. Ma ei tea tõepoolest, kuidas ma sellele mõttele tulin. Võib-olla äratas teadmine, et me oleme ära leppinud, minus tunde millestki pidulikust, nagu laulatus või ristsed. Magdagi oli hämmastunud, ent naeratas siiski heakskiitvalt. Ma jõin kõigest poolteist klaasi, ehkki sel õhtul ei tundunud vein mulle sugugi hapu. Mu meeleolu muutus isegi rõõmsaks ja ma sain hakkama sellega, et jutustasin Magdale üht-teist äriasjadest, mis mulle nii palju muret valmistasid. Loomulikult ei rääkinud ma sõnagi nendest muredest, vaid, vastupidi, valetasin oma ebaõnnestumised õnnestumisteks ümber. Magda kuulas mind nii suure huviga, nagu ta polnud seda enam ammu teinud. Mul oli tunne, et võõrdumus meie vahel on täielikult kadunud, ja rõõmust selle üle kinkisin ma Magdale sada marka, et ta saaks endale midagi õige ilusat osta: kleidi või sõrmuse või mida tema süda veel ihaldab.

2

Olen eneselt hiljem sageli küsinud, kas ma sel õhtul ehk purupurjus ei olnud. Muidugi ei olnud, seda oleks nii Magda kui ka ma ise märganud. Ja ikkagi olin ma sel õhtul esimest korda elus purjus. Ma ei tuikunud, ma ei lällanud. Seda polnud need poolteist klaasi läppunud punast veini isegi sedavõrd karske inimesega nagu mina teha suutnud, aga ometi oli alkohol mul kogu maailma ümber pööranud. Ta lõi mulle petliku ettekujutuse, et Magda ja minu vahel pole olnud mingisugust võõrdumist ja tüli, ta muutis

mu ärimured õnnestumisteks, sellisteks õnnestumisteks, et ma koguni sada marka ära kinkisin, mitte küll suure summa, aga minu olukorras polnud ju ükski summa liiga väike. Kui ma järgmisel hommikul ärkasin ja kõik sündmused unustatud jalamatist kuni ärakingitud sajamargaseni oma vaimusilma eest läbi laksin, sai mulle selgeks, kui häbiväärselt ma olin Magda suhtes käitunud. Vähe sellest, et ma talle oma äriasjade seisust illusiooni lõin, ei, ma olin seda illusiooni ka veel rahalise kingitusega kindlustanud, et seda veelgi usutavamaks muuta, teinud midagi niisugust, mida juriidiliselt vist küll pettuseks nimetatakse. Aga juriidiline külg oli tähtsusetu, tähtis oli üksnes inimlik külg, ja inimlik külg selle asja juures oli lihtsalt kohutav. Ma olin esimest korda meie abielu jooksul Magdat teadlikult petnud — ja miks? Miks ometi?! Ilma igasuguse põhjuseta — ma oleksin ju võinud kõigist neist asjust väga hästi ka vaikida, nagu olin neist seniajani vaikinud. Mitte keegi ei sundinud mind rääkima. Mitte keegi? Aga siiski, alkohol oli mind selleni viinud. Kui ma sellest viimaks aru sain, kui ma täielikult taipasin, milline valetaja on alkohol ja kuidas ta pealegi ausatest inimestest valetajad teeb, tõotasin ma endale, et ei võta enam iial tilkagi alkoholi suhu ning loobun ka seni aeg-ajalt joodud klaasist õllest.

Aga mida tähendavad otsused, mida tähendavad kavatsused...? Tollel kainenemise hommikul tõotasin ma ju endale ka seda, et kasutan ära eelmisel õhtul Magda ja minu vahel tekkinud soojema õhkkonna ega lase enam asjal võõrdumiseni või koguni tülini minna. Ja ometi ei möödunud palju päevi, kui me juba jälle tülitsesime. Tegelikult oli see täiesti arusaamatu: meie abielu neliteist aastat olid praktiliselt ilma igasuguse tülita möödunud ja nüüd, viieteistkümnendal aastal, ei saanud me enam ilma tülideta elada. Mõnikord tundus mulle lausa naeruväärne, mille pärast me küll tülli ei läinud. Näis, nagu oleksime lihtsalt pidanud teatud ajal tülitsema, ükspuha mispärast. Ka tüli tundub olevat nagu mürk, millega kiiresti harjutakse ja ilma milleta peagi enam elada ei saa. Esialgu pidasime loomulikult piinliku täpsusega käitumisnormidest kinni, püüdsime võimalikult ametlikult tüliobjekti juurde jääda ja kõike isiklikult solvavat vältida.

7.9.44

Ka meie väikese majateenija Else juuresolek ohjeldas meid. Me teadsime, et ta oli uudishimulik ja kandis kõik laiali, mida nägi ja kuulis. Tollal oleks see minu jaoks veel ütlemata kohutav olnud, kui keegi linnas oleks minu muredest ja meie tülitsemistest teada saanud. Tõsi küll, mitte kuigi palju hiljem oli mul juba täiesti ükspuha, mida inimesed minust mõtlevad ja räägivad, ja mis kõige hullem, ma olin ka iseenda ees igasuguse häbitunde kaotanud.

Ma ütlesin, et Magda ja mina harjusime juba peaaegu igapäevase tülitsemisega. Tegelikult oli see küll pigem niisama norimine, kerge torkimine tühja-tähja pärast, midagi niisugust, mis meie vahel ikka ja jälle tekkinud pingeid pisut leevendas. Seegi oli tegelikult ime, ehkki mitte just ilus: palju aastaid oli Magda ja minu abielu väga õnnelik olnud. Me abiellusime armastusest, tookord olime me mõlemad tagasihoidlikud ametnikud, kummalgi vaid väike kohver käes, nii heitsime me ühte. Ah, see meie esimeste abieluaastate oivaline viletsust täis aeg — kui ma sellele nüüd tagasi mõtlen! Magda oli tõeline majapidamiskunstnik, mõni nädal tulime kümne margaga välja ja meile tundus, et me elame seejuures nagu vürstid. Siis tuli uljas, alatisest pingutusest tulvil aeg, mil ma muutusin iseseisvaks, mil ma Magda abiga oma isiklikku äri rajasin. See õnnestus — sa armas taevas, kuidas meil tollal kõik õnnestus! Meil tarvitses vaid midagi ette võtta, oma usinuse ja õhinaga mõne asja kallale asuda, ja juba see läkski korda, puhkes õitsele nagu hästihoolitsetud lill, kandis vilja... Lapsi me ei saanud, nii väga kui me neid ka ei igatsenud. Magdal oli kord nurisünnitus ja sestpeale polnud meil enam mingeid väljavaateid lapsi saada. Aga egas me sellepärast teineteist vähem armastanud. Palju abieluaastaid olime teineteisesse üsna värskelt armunud. Ma pole ihaldanud ühtki teist naist peale Magda. Ta tegi mind täiesti õnnelikuks, ja küllap tundis temagi samuti.

Kui äri edenes ja oli saavutanud ulatuse, mille edasine laiendamine tuli kõne alla vaid kogu meie eluolu täieliku muutmisega ja kodulinnast ärakolimisega, niisiis, kui põletav huvi hakkas pisut kahanema, tulid asemele oma krundi ostmine linnaservas, villa ehitamine, aia rajamine, maja sisustamine, mis pidi meid nüüd ülejäänud elupäevad saatma — kõik need asjad, mis meid taas tihedalt teineteise külge sidusid ega lasknud meil märgata jahenemist, mis meie abielusuhetesse oli tekkinud. Kui me ka teineteist enam nii ei armastanud nagu varem, kui me teineteist enam nii sageli ja palavalt ei ihaldanud, siis ei võtnud me seda kui kaotust, vaid kui midagi endastmõistetavat: meist oli ju ajapikku vana abielupaar saanud; see, mis meiega juhtus, juhtus kõigiga, oli midagi loomulikku. Ja nagu öeldud, sõprus plaanipidamise, ehitamise, sisustamise juures asendas meile kaotatu täielikult, olime armastajapaarist sõpradeks muutunud, me ei tundnud millestki puudust.

Tollal oli Magda end aktiivsest kaasalöömisest minu äriasjus juba täielikult vabastanud — samm, mis meile mõlemale tookord endastmõistetavana tundus. Tal oli nüüd suurem majapidamine; aed ja mõned kodulinnud nõudsid ka hoolt ja äri maht võimaldas ilma raskusteta uut abilist tööle võtta. Alles hiljem selgus, kui saatuslikuks kujunes minu tegevusele Magda eemalejäämine

äriasjust. Oluline polnud üksnes see, et me kaotasime seeläbi kenakese osa meie ühistest huvidest, vaid ilmnes ka, et tema kaasabi oli õigupoolest asendamatu. Ta oli minust tunduvalt aktiivsem, hakkajam, samuti oli ta inimestega suhtlemises osavam ning suutis neid mingil lahedal ja naljatleval moel saada just nii kaugele kui ta tahtis. Mina olin meie ühenduses ettevaatlik element, nii-öelda pidur, mis liiga ohtlikku sõitu takistas ja turvas. Ärialases suhtlemises oli mul kalduvus end võimalikult tagasi hoida, mitte kellelegi peale käia ja mitte iialgi midagi paluda. Järelikult oli paratamatu, et pärast Magda eemalejäämist läks äri esialgu vana rada, et vaid vähe uut juurde tuli ja et siis selle maht pikkamööda, päris aeglaselt, aasta-aastalt vähenes. Kõigis neis asjus jõudsin ma selgusele muidugi alles palju hiljem, liiga hilja, siis, kui ei saanud enam midagi päästa. Tookord, kui Magda eemale jäi, tundsin ma pigem pisut kergendust: mehele, kes oma firmat üksi esindab, langeb inimeste hulgas osaks suurem lugupidamine kui sellele, kellele naine saab kõiges sõna sekka öelda.

3

Alles siis, kui algasid meie tülid, märkasin, kui võõraks Magda ja mina olime teineteisele jäänud nende aastatega, mil tema majapidamise eest hoolitses ja mina äri juhtisin. Esimestel kordadel tundsin ma meie minnalaskmise pärast küll veel midagi häbitaolist, ja kui ma märkasin, et olin Magdat solvanud, kui ta koguni nutetud silmadega ringi käis, siis tegi see mulle peaaegu niisama palju haiget nagu temalegi, ja ma tõotasin end parandada. Aga inimene harjub kõigega, ja ma kardan, et vist küll kõige kiiremini harjub ta elama rõhutud seisundis. Saabus päev, mil ma Magda nutetud silmi nähes end enam parandada ei tõotanud, vaid mingit ehmunud hämmastusega segunenud rahuldust tundes enesele ütlesin: „No seekord sa vast said mu käest! Ega sa ikka alati oma kärme keelega minust võitu ka ei saa!“ Minu meelest oli see kohutav, et ma sedasi tundsin, ja ometi oli see minu meelest õige, mulle pakkus rahuldust sedasi tunda, kui paradoksaalselt see ka ei kõla. Sealtpeale jäi veel vaid väike samm soovini teda teadlikult solvata.

Tollel meie suhete äärmiselt kriitilisel ajahetkel tuli teha vangla administratsioonile uus pakkumine toiduainehangete hindade alal, nii nagu iga kolme aasta tagant ikka. Meie linnas (mitte just elanike vaimustuseks) asub provintsi keskvangla, mis pidevalt oma müüride vahel umbes tuhat viissada vahialust kinni hoiab. Need hanked olid meil juba üheksa aastat, Magda oli omal

ajal tublisti vaeva näinud, et neid saada. Mõlema järgneva hangete jagamise puhul oli ta teinud veel vaid lühikese viisakusvisiidi vastavale vangla üleminspektorile, ja täiend meie ärikäibele oli meile ilma pikemata tagatud. Ma pidasin seda hanget oma äri sedavõrd endastmõistetavaks koostisosaks, et ma ei hakanud ka seekord asja ümber suuremat kära tõstma: ma lasksin vana pakkumise, mille väljakujunenud hinnad olid nüüd juba üheksa aastat sobivaiks osutunud, ümber kirjutada ja administratsioonile esitada. Ma kaalusin ka, kas mitte teha visiit asja otsustava üleminspektori juurde, aga kõik läks ju sissetallatud rada mööda; ma ei tahtnud olla pealetükkiv, ma teadsin, et mees oli tööga üle koormatud — ühesõnaga, mul oli vähemalt kümme põhjust visiiti ära jätta.

Seejärel tabas mind nagu välk selgest taevast kiri, milles vangla administratsioon andis mulle nappide kuivade sõnadega teada, et mu pakkumine on tagasi lükatud ja et hanked on otsustatud ühele teisele firmale loovutada. Minu esimene mõte oli: kui ainult Magda sellest teada ei saaks! Siis võtsin ma oma kaabu ja ruttasin tegema üleminspektorile visiiti, millel kolm nädalat tagasi oleks mõtet olnud. Mind võeti vastu viisakalt, ent jahedalt. Üleminspektor avaldas kahetsust, et vanad ärisidemed on nüüd katkenud. Ta pole aga lihtsalt teisiti talitada saanud, sest osa minu nimetatud hindu on juba ammu aegunud, muist tõusu, muist kahanemise suunas. Kokkuvõttes on küll kõik umbkaudu tasakaalus, aga minu pakkumine on muide juhtivatele härradele — vabandagu ma tema avameelsust — lihtsalt halva mulje jätnud, nagu oleks mu firmal ükspuha, kas ta saab käibetäiendi või mitte. Edasi sain ma teada, et üks päris noor kõigest jõust ülesmäge pürgiv firma, kes oli mulle juba nii mõnigi kord meelehärmi valmistanud, oli ka seekordsest võiduajamisest võitjana välja tulnud. Lõpetuseks avaldas üleminspektor veel ülima viisakusega lootust, et kolme aasta pärast taastuvad ehk vanad sidemed minu firmaga, ja ma võisin minna...!

Teadsin, et ma polnud vangla kontoris oma jahmatust, koguni meeleheidet selle ebaõnnestumise pärast mitte põrmugi välja paista lasknud; ma olin ilustanud oma järelepärimist osalt viisakusega, osalt uudishimuga õnneliku võitja nime suhtes. Ent kui ma taas väljas vangla raske raudvärava ees seisin, kui viimane riiv oli krigisedes mu selja taga kinni lükatud, nägin ma tolle imelise kevadpäeva heledas päikesepaistes välja nagu keegi, kes on just raskest unest ärganud ega tea veel, kas ta on nüüd tõepoolest ärkvel või ägab ta ikka veel unenäo luupainaja surve all. Mina ägasin veel tema surve all, asjata oli trellitatud raudvärav mind vabadusse lasknud, mina jäin oma murede ja ebaõnnestumiste vangi.

Mul oli nüüd võimatu linna ja oma kontorisse minna, kõige-

pealt pidin ma end koguma, enne kui Magda ette astuda — ma läksin eemale linnast ja inimestest, ma läksn põldude ja aasade poole, ikka kaugemale, nagu võiksin ma enda ja oma murede eest põgeneda. Ma ei näinud aga sel päeval kübekestki vasttärganud külvide värskest smaragdrohelusest, ma ei kuulnud ojade rutakat vulinat ja lõokeste lõõritamist sinikuldses õhus: ma olin ääretult üksi iseenda ja oma õnnetusega. Minu süda oli sellest sedavõrd tulvil, et sinna enam midagi muud ei mahtunud.

Mulle oli täiesti selge, et see polnud minu äri jaoks enam mõni väike ebaõnnestumine, millest võis üle saada kahetseva õlakehitusega: toiduainehanked tuhande viiesajale inimesele moodustasid isegi tagasihoidliku kasumi juures sedavõrd olulise osa minu käibest, et nendest polnud võimalik üle saada ilma valusate muudatusteta kogu minu ettevõttes. Selle kaotuse korvamine polnud vastavate võimaluste puudumise tõttu meie tagasihoidlikus provintsilinnas mõeldav. Äärmise tarmukusega oleks võinud üksikute äritehingute arvu mõne tosina jagu suurendada, aga rääkimata juba sellest, et see poleks veel kaugeltki kaotuse korvamist tähendanud, tundsin ma just praegu end seesuguseks äärmiseks tarmukuseks võimetuna. Mingil põhjusel polnud mu enesetunne juba peaaegu aasta otsa kõige parem. Üha rohkem kaldusin laskma asjadel oma rada minna ja end mitte liigselt ärritama. Ma vajasin rahu — ei tea isegi, miks. Võib-olla vananesin ma varakult. Mulle oli selge, et pean vähemalt kaks ametnikku vallandama, aga seegi ei liigutanud mind just eriti, ehkki ma teadsin, kui palju selle üle keelt peksma hakatakse. Mitte äri ei teinud mulle hetkel muret, vaid Magda. Ikka ja jälle oli minu peamine mõte, minu peamine mure: et ainult Magda midagi teada ei saaks! Muidugi andsin ma endale aru, et kahe ametniku vallandamist ja hangete kaotamist pole üldse võimalik kuigi kaua tema eest varjata. Aga ma petsin end mõttega, nagu oleneks kõik sellest, et ta seda just praegu teada ei saaks, et ma võib-olla siiski suudan mõne nädalaga üht-teist asemele leida. Siis oli mul taas selgusehetk. Ma seisatasin, lõin jalaga energiliselt vastu teetolmus lebavat kivi ja ütlesin enesele: „Kuna Magda seda siiski teada saab, siis kuulgu ta seda juba parem minu käest, kui et teiste inimeste suust, ja saagu ta seda teada jällegi parem täna, kui et kunagi hiljem. Iga päevaga, mil sa seda edasi lükkad, muutub ülestunnistamine raskemaks. Lõppude lõpuks pole ma ju mingi kuriteoga hakkama saanud, vaid ainult hooletu olnud."

Lõin taas jalaga kivi: „Ma lihtsalt palun Magdat, et ta mind jälle äriasjus abistaks. See lepitab teda minu ebaõnnestumisega ja toob mulle ja ettevõttele ainult kasu. Mu enesetunne pole tõepoolest päris hea ja abiline kulub mulle marjaks ära...!" Aga need selgusehetked möödusid kiiresti. Ma olin alati inimeste ja eelkõige Magda lugupidamisele nii suurt rõhku pannud.

Ma olin alati pedantselt jälginud, et mind kui ärijuhti respekteeritaks. Mul polnud ka praegu, just nimelt praegu südant oma kõrget seisundit karvavõrdki käest anda ja end just Magda ees alandada. Ei, ma olin tulvil otsustavust asjast ise jagu saada, tulgu mis tuleb. Ma ei tahtnud ka lasta end aidata naisel, kellega ma peaaegu iga päev tülitsesin. Võis selgelt ette näha, et need kraaklemised jätkuksid ka kontoris — tema ajaks kangekaelselt oma tahtmist taga, mina vaidleksin vastu, tema heidaks mulle mu ebaõnnestumisi ette — oo ei, võimatu!

Jälle trampisin jalaga, aga seekord teetolmus. Ma vaatasin üles. Mul polnud aimugi, kuhu jalad mind kannavad, nii sügavalt olin ma oma muredesse süüvinud. Seisin ühes külas, mitte ülemäära kaugel oma kodulinnast, külas, mis tänu mõnele võluvale kasesalule ja ühele järvele on kujunenud minu kaaslinlaste armastatud kevadiseks rohelissesõidu kohaks. Aga sellel äripäeva ennelõunal ei olnud siin veel väljasõitnuid, seda takistab asjaolu, et selleks ollakse meil koduš liiga usinad. Seisin otse külavõõrastemaja ees ja tundsin, et mul on janu. Astusin madalasse, avarasse, kuid hämarasse kõrtsituppa. Olin seda alati näinud vaid tulvil paljusid linlasi, naiste kevadiselt heledad kleidid olid ruumi valgemaks muutnud ja talle madalusest hoolimata mingi õhulisuse andnud. Sest kui linlased siin olid, siis seisid aknad pärani lahti, laudu katsid kirjud linad ja kõikjal oli kõrgetes vaasides heledaid kaseoksakimpe. Nüüd oli ruum hämar, laudu kattis kollakaspruun vahariie, õhk oli lämmatav, sest aknad olid kindlalt suletud. Kõrtsileti taga seisis noor tüdruk, kelle juuksed ripnesid lohakalt ja kelle põll oli räpane. Tüdruk sosistas innukalt noormehega, kes lubjapritsmetega kaetud valge riietuse järgi otsustades paistis olevat müürsepp. Minu esimene mõte oli ümber pöörduda. Aga janu ja veelgi rohkem tunne, et satun otsekohe taas oma murede võimusesse, sundisid mind leti äärde astuma.

„Andke mulle midagi juua, midagi, mis janu kustutab," ütlesin ma.

Pilku tõstmata laskis tüdruk õllel klaasi voolata, ma jälgisin, kuidas vaht üle ääre valgus. Tüdruk sulges õllekraani, ootas hetke, kuni vaht oli ära vajunud, ja laskis veel sortsu õlut peale. Siis lükkas ta, jällegi sõna lausumata, klaasi üle tuhmi tsingi minu ette. Ta alustas taas oma sosistamist müürsepapoisiga, seni polnud ta mulle veel ainsatki pilku heitnud.

Ma tõstsin klaasi suule ja jõin kiirustamata. Jõin klaasi sõõm sõõmu järel tühjaks, seda kordagi suu juurest võtmata. Õlu oli värske, kõditav ja kergelt mõrkjas, ja kui ta mu suust oli läbi voolanud, tundus, nagu oleks ta jätnud sinna midagi helget ja kerget, mida seal varem ei olnud.

„Andke mulle veel kord sedasama," tahtsin ma öelda, aga jõudsin teisele otsusele. Ma olin näinud noormehe ees läbipaistvat, madalat, jässakat klaasi, mida meil topkaks kutsutakse ja milles tavaliselt viina pakutakse.

„Ma tahaksin ka ühe sellise topka," ütlesin ma äkki. Kuidas mina, kes ma elu seeski polnud tilka viina joonud, kes ma alati olin viina lõhna suhtes sügavat vastumeelsust tundnud, selle peale tulin, seda ei oska ma öelda. Nondel päevadel muutusid kõik minu elupõlised harjumused, ma olin saladuslike mõjude võimuses ja mult oli võetud jõud neile vastu panna.

Esimest korda vaatas nüüd tüdruk mulle otsa. Aeglaselt kergitas ta pisut sõmerjaid lauge ja vaatas mulle heledate, teadvate silmadega otsa.

„Viinaga?" küsis ta.

„Viinaga," ütlesin ma. Tüdruk võttis pudeli, mina aga arutlesin endamisi, kas iganes varem mu elus mõni naisolevus mulle nii häbitult kõiketeadvalt otsa on vaadanud. See pilk näis katsuvat tungida minu kui mehe hingepõhjani, justkui tahaks ta teada, mida ma mehena ka väärt olen; ma tajusin seda nagu midagi füüsilist, midagi valusmagusalt haavavat, otsekui oleks mind nende silmade ees alasti kistud.

Klaas oli täidetud ja lükati üle tsinkpleki minu ette, laud olid jälle langetatud, tüdruk pöördus noormehe poole, minu kohta oli otsus valmis. Ma tõstsin klaasi, kõhklesin — ja kallasin selle sisu äkilise otsustavusega suuõõnde. See kõrvetas hingematvalt, siis hakkasin ma läkastama, pressisin aga vedeliku siiski kõrist läbi. Tajusin seda kõrvetavalt ja kipitavalt alla voolavat — ja tundsin äkki kõhus soojust, mõnusat, rõõmustavat soojust. Siis pidin ma end üle kogu keha väristama. Müürsepp ütles poolvaljusti: „Need, kes end nii väristavad, on need kõige hullemad," ja tüdruk naeris põgusalt. Ma panin ühe marga tsingile ja lahkusin sõnagi lausumata võõrastemajast.

Kevadpäev võttis mind vastu sooja päikesepaiste ja kerge siidpehme tuulega, mina aga pöördusin sellesse tagasi otsekui teise inimesena. Soojusest kõhus oli kerkinud valgusesära mu pähe, mu süda tuksus vabalt ja jõuliselt. Nüüd nägin ma vastu tärganud külvide smaragdrohelust, nüüd kuulsin ma lõolõõritust sinitaevas. Ma olin muredest vaba. „Küllap juba kõik joonde aab," ütlesin ma endale heatujuliselt ja asusin kodu poole teele. „Milleks end küll praegu selle kõigega vaevata?" Enne kui ma linna jõudsin, astusin veel kahte joogikohta sisse ja jõin kummaski veel samasuguse topkatäie, et kiiresti haihtuvat toimet taastada ja tugevdada. Kerget, aga mitte ebameeldivat uimasust tundes saabusin ma just parajasti lõunasöögiks koju.

Mulle oli selge, et pidin oma naise eest varjama mitte ainult ebaõnnestumist toiduainehangetega, vaid ka seda, et olin purjus. Kuid ma tundsin end hetkel kogu maailmast nii üle olevat, et olin veendunud, et see ei valmista mulle vähimatki raskust. Ma viibisin tavalisest kauem vannitoas, pesin end eriti hoolikalt ja puhastasin peale selle kaua ning põhjalikult hambaid, et alkoholilõhnast täielikult lahti saada. Ma ei teadnud veel, millise hoiaku ma Magda suhtes peaksin võtma, aga mingi ähmane tunne hoiatas mind liigse jutukuse eest — milleks ma muide tundsin tugevat soovi —, küllap oleks parem rõhutatud tõsiduse rahulik poos. Supp oli taldrikule tõstetud ja Magda ootas mind juba, kui ma sisse astusin. Ma andsin talle põgusalt kätt ja tegin paar märkust suurepärase kevadilma kohta. Ta oli minuga ühel nõul ja jutustas üht-teist parajasti pakilistest mullatöödest aias, samuti palus ta, et ma tooksin talle täna õhtul linnast kaasa teatud köögiviljaseemet, mille puudumist ta just äsja oli märganud. Ma lubasin asja viivitamatult korda ajada, ja nii saime me ilma igasuguse hädaohuta supiga ühele poole. Ma märkasin küll, et Magda mind aeg-ajalt uurivalt, peaaegu et tumma küsimusega kõrvalt silmitseb, aga tundes, et minust pole võimalik midagi märgata ja et kõik läheb oivaliselt, ei pööranud ma nendele pilkudele tähelepanu. Muuseas tuleb mulle meelde, et sellel lõunal sõin ma suppi erilise isuga.

Else koristas taldrikud ära ja sosistas seejuures mu naisele mingi köögiga seotud küsimuse, mispeale Magda oli sunnitud tõusma ja Elsega kööki minema, küllap selleks, et mingit rooga maitsta või praadi lahti lõigata. Ma jäin üksi söögituppa, oodates liharooga. Ma ei mõelnud millelegi erilisele, mind täitis rõõmus rahulolu, elu meeldis mulle. Mul polnud aimugi sellest, mida ma nüüd otsekohe teen. Äkki — mulle endalegi ootamatult — tõusin ma püsti, hiilisin kiiresti kikivarvul puhveti juurde, avasin selle alumise ukse, ja õigus — seal seisis veel punase veini pudel, millest me tollel saatuslikul novembriõhtul, kui algasid meie tülitsemised, olime veidi rüübanud! Ma tõstsin pudeli vastu valgust: see oli, teisiti polnud ma oodanudki, veel pooleldi täis. Ma ei tohtinud aega kaotada, iga hetk võis Magda tagasi tulla. Ma tirisin küllaltki sügavale surutud korgi küüntega välja, tõstsin pudeli suule ja jõin, jõin pudelist nagu mõni vana joodik! (Aga mis ma pidin tegema? Klaasi jaoks polnud aega, rääkimata veel sellest, et kasutatud klaas oleks jätnud reetva jälje.) Ma võtsin kolmneli hästi tugevat sõõmu, hoidsin pudelit jälle vastu valgust ja nägin, et sinna oli veel vaid närune tilgake jäänud. Ma jõin ka selle ära, korkisin pudeli jälle kinni, sulgesin puhvetiukse ja

hiilisin tagasi oma kohale. Mul hakkas sees kõik voogama, mu magu, ärritatud äkilisest tugevast alkoholiannusest, tegi mõned kramplikud liigutused, mu silme ees seisis hõõguvpunane udu ning mu laup ja käed olid higist märjad. Mul oli kõvasti tegemist, et end Magda tagasitulekuks jälle mõningal määral koguda. Siis istusin ma joobumusele mõnusalt andunult laua ääres, ja ainult vajadus vähemalt *pro forma* midagi süüa valmistas mulle raskusi. Mu magu paistis olevat väga habras asjake, seejuures iga hetk valmis mässu tõstma; iga pala tuli mul talle äärmise ettevaatusega manustada ja mul oli seejuures kahju nende väliseid eesmärke silmas pidavate toidumanustamistega segada rahulikult toimida tahtvat joobumust. Sellele, et oleks ehk kena Magdaga paar sõna vahetada, ei mõelnud ma üldse. Seevastu vallutas mu mõtted üks teine probleem, mis mulle äkki ränka muret hakkas valmistama. Punase veini pudel seisis küll jälle kinni korgitult puhvetis, aga sellise täpsuse juures, millega Magda maja peab, märkab ta kindlasti juba varsti pudeli tühjust. Ma ei võinud seda mingil tingimusel lubada, ma pidin selle vastu õigeaegselt ettevaatusabinõud tarvitusele võtma. Aga kui uskumatult raske see oli! Parim lahendus oleks, kui osta kohe täna pärastlõunal uus pudel punast veini, umbes pool veinist ära valada ja pudel tühjaksjoodu asemele panna. Aga millal ma seda teen, kuidas ma puhvetisse pääsen, kui ma ju kogu pärastlõuna oma äris pean olema, ja kuna Magda ja mina õhtut alati üheskoos veedame, tema mingi näputööga, mina oma ajalehtedega ametis — millal? Ja mis ma tühja pudeliga peale hakkan? Kas ma üleüldse sama marki veini osta saangi? Kas Magda mäletab sorti, etiketti? Kõige parem oleks kesköö paiku salaja üles tõusta, vana pudeli etikett ettevaatlikult ära võtta ja täis pudelile kleepida! Aga kui Magda mind teolt tabab! Ja kas meil üldse majas liimi on? Ma peaksin büroost portfellis veidi liimi salaja kaasa tooma! Mida kauem ma selle üle mõtteid mõlgutasin, seda komplitseeritumaks kogu probleem muutus, õigemini oli see juba täiesti lahendamatu. Oli küll väga lihtne pudelit tühjaks juua, aga ma oleksin pidanud enne sellele mõtlema, kui raske on endist situatsiooni taastada. Kui ma pudeli lihtsalt lõhun ja siis luiskan, et ajasin ta midagi otsides ümber? Aga pudelis ei olnud enam veini, mis oleks saanud välja voolata! Või riskin ma pudeli lihtsalt poolest saati veega täita ja tegeliku täitmise mõneks teiseks päevaks jätta.

Mu peas läks kõik järjest segasemaks, mul oli mitte ainult söömine, vaid ka Magda täielikult meelest ununenud. Nii ehmusin ma kohutavalt, kui ta mult küsis, ehtne mure hääles: „Mis sinuga on, Erwin? Kas sa oled haige? Kas sul on palavik — sa oled näost nii punane?“

Ma haarasin aplalt sellest päästeankrust kinni ja ütlesin rahulikult: „Jah, ma arvan tõepoolest, et minuga ei ole kõik päris

korras. Ma viskan end parem natukeseks pikali. Mul on — mul on peas niisugune veretulv...“

„Jah, Erwin, tee seda. Heida kohe voodisse. Kas ma pean doktor Mansfeldile helistama?“

„Ah, rumalus!“ hüüdsin ma pahaselt. „Ma heidan ainult veerand tunniks sohvale, kõik on kohe jälle korras. Siis pean ma ka kohe ärisse minema.“

Ta saatis mind nagu mõnda raskesti haiget sohvani, aitas mul pikali heita ja laotas mulle teki peale. „Kas sul oli äris pahandusi?“ küsis ta pelglikult. „Ütle mulle ometi, mis sind vaevab, Erwin. Sa oled täiesti muutunud!“

„Ah, ei ole midagi,“ ütlesin ma äkki pahaselt. „Ma ei tea, mida sa tahad. Väike peapööritus või veretulv — ja kohe peab midagi äriga lahti olema! Äriasjad lähevad priimalt, lihtsalt priimalt!“

Ta ohkas tasa.

„Aga siis hästi, Erwin!“ ütles ta. „Kas ma pean sind äratama?“

„Ei, ei, pole vaja. Ma ärkan ise — veerand tunni pärast või nii...“

Niisiis olin ma lõpuks üksi; toetasin pea padjale, ja alkohol voolas nüüd tõkestamata vaba lainena läbi kogu mu keha, sametise tiivaga kattis ta kõik mu mured ja vaevad, isegi pisikese, päris värske meelehärmi selle pärast, et olin Magdale nii tarbetult äriasjade „priimast“ seisust valetanud, uhtus ta minema. Ma magasin... Ma magasin! —? Ei, ma olin kustunud. Ma ei olnud enam...

5

Hakkab juba hämarduma, kui ma ärkan. Ma heidan ehmunud pilgu kellale: on juba seitsme ja kaheksa vahel õhtul. Ma kuulatan, majas pole mingit liikumist. Ma hüüan kõigepealt vaikselt, siis kõvemini: „Magda!“ Aga ta ei tule. Ma tõusen vaevaliselt püsti. Mul on tunne, nagu oleksin ma läbi pekstud, mu pea on uimane ja suuõõs kuiv ja karune. Heidan pilgu kõrval asuvasse söögituppa: õhtulauda pole kaetud, ja ometi on parajasti aeg, mil me harilikult õhtust sööme. Mis on lahti? Mis on juhtunud sel ajal kui ma magasin? Kus on Magda?

Mõningase arupidamise järel komberdan ma käsikaudu köögi poole, käimine valmistab mulle raskusi, on tunne, nagu oleksid kõik mu luud-liikmed kanged ja kõverad, nad liiguvad nii raskelt.

Ma ootasin peaaegu, et leian ka köögi tühjana ja poolpimedana eest, aga seal on valge ja laua juures seisab Else, ametis millegi

kodu poole. Mida ma peaksingi veel büroost otsima, mida oma kodust? Etteheiteid, mida mulle tingimata peaks tehtama, enesesugust — ja samal ajal kui ma taas aegamööda üha pimedamaks muutuva maa poole rändasin, sai mulle valuliku kindlusega selgeks, et minu laul oli lauldud. Ma olin lõplikult oma positsiooni ja elumõtte kaotanud, ja ma ei tundnud endas jõudu uut otsida või koguni kaotatu pärast võidelda. Mida ma veel pidin tegema? Milleks ma veel elasin? Seál ma läksin, rändasin eemale kontorist, naisest, kodulinnast, jätsin selle kõik selja taha — aga ma pidin ju kord jälle koju tagasi pöörduma, kas pole? Ma pidin end Magdaga silm silma vastu seadma, tema etteheiteid kuulama, end õigusega laskma valetajaks ja petturiks sõimata, pidin möönma, et ma olin läbi põrunud, häbistaval ja argpükslikul kombel läbi põrunud! See mõte oli talumatu, ja ma hakkasin mängima mõttega üldse mitte enam koju tagasi pöörduda, vaid laia maailma minna, kusagil pimedusse peitu pugeda, pimedusse, kus võiks ka surra — mingisugust teadet maha jätmata, ilma järelehüüdeta. Ja samal ajal, kui ma seda kõike — kerge härdusega iseenda suhtes — elavalt kujutlesin, teadsin ma siiski, et ma end pisut petsin, iialgi ei oleks mul julgust elada ilma lohutamiseta, ilma kodukolde kindlusetundeta. Iialgi ei suudaks ma loobuda harjunud pehmest voodist, kodusest korrast, täpsetest toitvatest söögikordadest! Ma pöörduksin tagasi koju Magda juurde, hoolimata kõigist oma kartustest, veel sellel ööl pöörduksin ma tagasi koju, oma harjunud voodisse — ei mingisugust elu seal kaugel pimeduses, elamist ja suremist rentslis! — „Aga," ütlesin ma siis endale jälle ja kiirendasin veelgi oma rutakaid samme, „aga mis siis minuga tegelikult lahti on? Ma olin ju varem keskpäraselt energiline ja ettevõtlik inimene. Veidi nõrga iseloomuga olen ma ju alati olnud, aga ma oskasin seda nii hästi varjata, küllap isegi Magda pole seda tänaseni märganud; millest tuleb see jõuetus, mis mind viimasel aastal üha tugevamini valdab, mis mu liikmeid ja aju halvab, mis minust, muidu ikka keskpäraselt korralikust inimesest, teeb oma naise petja, kes rahuloleva himurusega oma teenijatüdruku rindu silmitseb! Alkohol see olla ei saa, sest ma joon ju alles tänasest viina, jõuetus aga lasub juba kaua mu peal. Mis see küll on?" — Ma kaalusin asja nii- ja naapidi. Ma mõtlesin sellele, et olin just nelikümmend täis saanud; kunagi olin kuulnud räägitavat „mehe klimakteeriumist" — aga ma ei teadnud oma tutvusringkonnast ühtegi meest, kes neljakümneseks saades nii muutunud oleks nagu mina. Siis tuli mulle meelde mu armutu elu. Olen alati tunnustuse ja armastuse järele janunenud, mõistagi võimalikult vargsi, ja olen seda rikkalikult leidnud, nii Magdalt kui ka kaaskodanikelt. Ja nüüd olen selle järk-järgult kaotanud. Ma ei tea isegi, kuidas see kõik nii läks. Kas olin ma selle armastuse ja selle tunnustuse

seetõttu kaotanud, et olin halvaks muutunud, või olin ma seetõttu halvaks muutunud, et mul puudusid need ergutajad? Kõikidele nendele küsimustele ei leidnud ma mingisugust vastust: ma ei olnud harjunud enda üle järele mõtlema. Ma kõndisin üha kiiremini, ma tahtsin lõpuks sinna jõuda, kus saab rahu nendest piinavatest küsimustest. Lõpuks seisin ma taas oma sihtkoha ees, sellesama külavõõrastemaja ees, kus ma tänasel saatuslikul ennelõunal olin käinud; ma otsisin pilkudega läbi kõrtsitoa akende toda kahkjate silmadega tüdrukut, kes pärast häbitut pilku oli mu mehelikkuse nii tühiseks hinnanud. Ma nägin teda üheainsa väikese hõõglambi ähmases valguses istumas, mingi õmblustööga ametis, ma vaatasin teda kaua, ma kõhklesin, ja ma küsisin endalt, miks olin ma just tema juurde tulnud, tundes valulikku, iharust tulvil enesealandust. Ja ka sellele küsimusele ei leidnud ma vastust.

Aga ma olin kogu sellest küsimisest väsinud, ma peaaegu jooksin plaatrada mööda üles võõrastemaja juurde, otsisin eeskojas käsikaudu ukselinki, astusin kiiresti sisse, hüüdsin teeseldud lõbususega:

„Siin ma nüüd olen, mu kaunis laps!" ja viskusin tema kõrvale korvtooli. Kõik see, mis ma äsja olin teinud, sarnanes nii vähe sellega, mida ma muidu tavatsesin teha, erines sedavõrd minu varasemast tasakaalukusest, minu mõõdukast käitumisest, et ma jälgisin iseennast varjamatu imestusega, isegi peaaegu kartliku hämmeldusega, nagu jälgitakse ehk näitlejat, kes on võtnud endale väga riskantse osa ja kelles ei saa hoopiski kindel olla, et ta seda ka veenvalt lõpuni mängida suudab.

Tüdruk tõstis pilgu oma õmblustöölt, hetkeks olid heledad silmad minule suunatud, tema keeleots vilksatas suunurgas. „Ah see olete teie!" ütles ta siis vaid, ja nendes neljas sõnakeses peitus jällegi tema arvamus minu isikust.

„Jah, see olen mina, mu armsam!" ütlesin ma kiiresti mingi mulle nii võõra mesikeelsuse ja häbematusega. „Ja ma sooviksin jälle juua ühe või kaks või ka viis topkatäit teie oivalist jooki, ja kui te soovite, siis jooge koos minuga."

„Ma ei joo mitte kunagi viina," tõrjus tüdruk jahedalt, kuid tõusis püsti, läks leti äärde, tõi väikese klaasi ja pudeli ning valas laua juures mulle klaasi täis. Ta võttis istet ja pani pudeli enda kõrvale põrandale.

„Muide," ütles ta siis taas oma õmblustööd käsile võttes, „me paneme veerand tunni pärast kinni."

„Seda kiiremini ma joon," ütlesin ma, tõstsin klaasi suule ja jõin tühjaks. „Aga kui te viina ei joo," jätkasin ma, „siis teeksin ma teile meelsasti pudeli veini või ka sekti välja, kui teil siin midagi niisugust on. Minu taha küll asi pidama ei jää."

Ta oli vahepeal mu klaasi jälle täis valanud, ja jälle tühjendasin

ma selle ühe sõõmuga. Juba olin ma kõik möödunu ja eelseisva unustanud, ma elasin vaid antud hetkele, sellele ligipääsmatule aga ometi teadjale tüdrukule, kes mind nii silmanähtava põlgusega kohtles. „Sekti meil on," ütles ta, „ja ma joon seda ka hea meelega. Aga ma juhin teie tähelepanu sellele, et ma ei joo ennast purju ega lase end ka pudeli sekti eest voodisse viia."

Nüüd vaatas ta mulle jälle otsa, aval häbitu pilk saatis ta häbituid sõnu. Ma pidin oma osa edasi mängima: „Kes siis midagi niisugust mõtleb, mu kaunitar?" hüüdsin ma muretult. „Tooge oma sekt siia. Te peate saama selle minu juuresolekul häirimatult ära juua. Te olete," ütlesin ma valjemini pärast seda, kui olin jälle joonud, „mulle nagu mõni ingel teiselt taevatähelt, kuri ingel, saatuse poolt minu teele saadetud. Mulle piisab sellestki, kui võin teid vaadata."

„Vaatamine ei maksa midagi," ütles ta lühikese naerupahvaku saatel, mis kõlas tigedalt. „Te olete mul üks veidrik, aga ma arvan, et ma saan veel täna õhtul teada, miks te nii... ärritatud olete."

Seda öeldes valas ta mu klaasi uuesti täis ja tõusis püsti, et sekti tuua. Seekord jäi ta kauemaks ära. Ta tõmbas eesriided akende ette, läks siis majast välja ja ma kuulsin, kuidas ta aknaluugid ja seejärel majaukse sulges. Kui ta jälle läbi kõrtsitoa tuli, ütles ta möödudes mulle: „Ma panin juba ukse kinni, nüüd ei tule ju enam kedagi. Ja pererahvas on ka juba voodis." Seda lausus ta möödaminnes, jäi siis seisma ja rõhutas irooniliselt: „Aga seepärast ei maksa teil veel mingeid lootusi hellitada!" Veel enne, kui ma vastata jõudsin, oli ta taas läinud. Ma kasutasin tema äraolekut, et kiiresti kaks-kolm klaasitäit üksteise järel ära juua. Siis tuli ta tagasi, kuldpäisega pudel käes.

Ta pani kõrge klaasi enda ette lauale, tegi traadi mõne painutusega osavalt pudelikaela ümbert lahti ja keeras korgi pudelikaelast välja ilma pauguta. Valge vaht tõusis üle pudelisuu, tüdruk valas sekti kiiresti klaasi, ootas silmapilgu ja valas juurde. Siis tõstis ta klaasi huultele.

„Ma ei joo teie tervisèks," ütles ta, „sest siis tahaksite te minuga kokku lüüa, aga te olete juba küllalt joonud."

Ma ei vaielnud talle vastu. Kogu mu keha täitis purjusolek tõepoolest sedavõrd, et näis, nagu sumiseks temas peret heitev mesilassülem: ükski koht ei olnud sellest vaba. Tüdruk pani klaasi käest, vaatas mulle vidukil silmadega otsa ja küsis irooniliselt: „Noh, mitu klaasitäit te minu äraolekul endale valasite? Viis? Kuus?"

„Ainult kolm!" vastasin ma ja naersin. Mul ei tulnud mõttesegi häbeneda, selle tüdruku juures kadusid niisugused tunded täielikult.

„Muide, mis su nimi on?"

„Kavatsed sa sagedamini siin käima hakata?" küsis ta vastu.

„Võib-olla," vastasin ma pisut hämmeldunult. „Mispärast sa...?"

„Miks sa muidu minu nime teada tahad? Selleks pooleks tunniks, mis me siin veel istume, piisab täiesti ka „pisikesest" või kuidas sa muidu ütled..."

„No ära siis ütle oma nime," hüüdsin ma äkki ärritatult. „Mul pole sellest sooja ega külma!"

Ma haarasin pudeli ja valasin oma klaasi jälle täis. Juba praegu oli mulle selge, et olin täiesti purjus ega tohtinud enam rohkem juua. Sellest hoolimata jäi peale tahtmine edasi juua. Kirju värelus mu ajus meelitas mind, pimedad ürgtihnikud minu sisemuses ahvatlesid mu jalgu; kaugel hüüdis mind tasa mingi hääl, ma ei teadnud, mida ta hõikas, aga igatahes midagi meelitavat...

„Ma ei tea, kas ma hakkan siin sagedamini käima," ütlesin ma rutakalt. „Ma ei salli sind põrmugi, ma vihkan sind, aga ikkagi tulin ma täna õhtul sinu juurde tagasi. Täna hommikul jõin ma oma elu esimese napsi viina, sina valasid selle mulle, sa hiilisid koos sellega mu verre, sa mürgitasid mu! Sa oled nagu viinavaim: hõljuv, joovastav, äraostetav..."

Ma vaatasin talle otsa, hingetult, ise kõige rohkem rabatud nendest sõnadest, mis välja paiskusid, ma ei tea, kust... Ta istus mu vastas. Oma õmblustööd ei olnud ta uuesti käsile võtnud. Tal olid punased kingad jalas, ilma sukkadeta. Ta oli jalad ristamisi pannud ja seeliku natuke ülespoole põlvi nihutanud. Jalad olid tugevavõitu, kuid pikad ja kaunikujulised. Paremal säärel nägin ma peaaegu pennisuurust pruuni sünnimärki — see oli minu arust ilus. Käes hoidis ta sigaretti, ta puhus suitsu laialt peaaegu kokkusurutud huulte vahelt, silmi pilgutamata vaatas ta mulle otsa.

„Lase edasi, papi," ütles ta, „sa teed edusamme... lase edasi..."

Ma püüdsin järele mõelda. Millest ma küll äsja olin rääkinud? Soov teda emmata, teda katsuda muutus minus peaaegu vastupandamatuks. Ma naaldusin kindlalt oma korvtooli ja klammerdusin käetugede külge. Siis äkki kuulsin ma end jälle rääkimas. Ma rääkisin hästi aeglaselt ja väga selgelt, ent ometi olin ma erutusest hingetu. „Ma olen kaupmees," kuulsin ma end ütlevat. „Mul oli päris hea äri, aga nüüd seisan ma pankroti äärel. Nad hakkavad mu üle naerma, kõik, kõik, minu naine esimesena... Ma olen teinud palju vigu, Magda hakkab kõike mulle nina peale viskama. Sa ju tead, et Magda on minu naine...?"

Ta vaatas mulle üksisilmi otsa, oma väga valge, otsekui puuderdatud näoga, mis meenutas kuidagi pundunut; kõrgel peaaegu värvitute silmade kohal kaardusid tumedad kulmud.

„Aga ma võin veel ärist raha välja pigistada, paar tuhat marka. Ma teeksin seda juba kas või selleks, et Magdat ärritada. Magda

tahab äri päästa. On ta siis midagi enamat kui mina? Ma võiksin äri maha müüa, ma isegi tean juba, kellele, see on üks päris noor firma. Ta annaks mulle selle eest kümme, võib-olla ka kaksteist tuhat marka, me läheksime reisima... Oled sa kunagi Pariisis käinud?"

Ta vaatas mulle otsa, tema näost ei võinud välja lugeda ei nõusolekut ega keeldumist. Ma rääkisin edasi, kiiremini, hingetumalt. „Ma pole ka veel seal käinud," jätkasin ma, „aga ma olen sellest lugenud. See on puudega ääristatud bulvarite, avarate väljakute, varjuliste parkide linn... Lapsepõlves õppisin ma pisut prantsuse keelt, aga ma tulin liiga vara koolist ära, vanematel ei jätkunud raha. Kas sa tead, mida see tähendab: *„Donnez-moi un baiser, mademoiselle"?"*

Ei mingit märki temalt, ei eid ega jaad.

„See tähendab: „Andke mulle üks musi, mu preili." Aga sinule tuleks öelda: *„Donnez-moi un baiser, ma reine!" Reine* tähendab kuningannat, ja sina oled minu südame kuninganna, sa oled selle mürgi kuninganna, mida pudelitesse kinni korgitakse, anna mulle oma käsi, Elsabe — ma hakkan sind Elsabeks kutsuma, kuninganna, ma tahan su kätt suudelda..."

Ta valas mu klaasi täis.

„Säh, joo see veel ära, ja siis lähed ära koju. Aitab — sa oled küllalt joonud, ja mul on sinust villand. Sa võid viinapudeli kaasa võtta, sa pead terve pudeli kinni maksma, kõrtsihinnaga. See pole pügamine, vaata et sa ei tule homme jutuga, et ma olen sind püganud; sa valasid endale ise, ja ma ei tea, kui palju..."

„Mis sa'nd räägid, Elsabe," ütlesin ma praaliv-nutuselt. „Iial ei teeks ma midagi niisugust! Mis on raha...!"

„Õpeta mind jah mehi tundma! Kui te täis ja tiirased olete, siis te karjute: „Mis on raha?" Ja järgmisel hommikul tulete sandarmiga ja karjute pügamisest. Viin ja sekt ja minu sigaretid — see teeb kokku..."

Ta nimetas summa.

„Kui mitte rohkem!" hüüdsin ma jälle praalivalt ja tõmbasin oma rahatasku lagedale. „Siin on sulle...!"

Ma panin talle raha lauale.

„Ja siin...," võtsin ma sajamargase ja panin selle sinna kõrvale, „see on sinule, kuna ma sind vihkan ja kuna sa mind hävitad. Võta see, võta juba. Ma ei taha sult midagi, mitte midagi! Mine. Sa oled mul juba niigi veres, ma ei saa sind enam rohkem enda omaks teha, kui sa juba minus oled. Arvatavasti oled sa ükskuine ja igav, sa ei ole siit pärit, loomulikult mõnest suurlinnast, kuhu sa kõik jätsid — need siin on ju vaid restid!"

Me seisime teineteise vastas, raha lebas laual, valgus oli hämar. Ma tuikusin kergelt jalgadel, peaaegu poolest saadik tühjaks joodud viinapudelit hoidsin ma kaelapidi käes. Ta vaatas mulle otsa.

„Pane oma raha tagasi!" ütles ta sosinal. „Võta oma raha laua pealt... Ma ei taha sinu raha... Mine..."

„Sa ei saa mind sundida raha tagasi võtma, ma jätan selle lauale... Ma teen sulle kingituse, selge viina kuninganna, kel nimeks Elsabe, ma lähen..."

Ma läksin vaevaliselt ukse juurde, võti oli seespool, ma nägin vaeva, et seda lukuaugus keerata...

„Kuule," ütles ta otse minu selja taga, „kuule..."

Ma pöördusin ringi. Tema hääl oli olnud vaikne, kuid kõlav ja mahe, kogu karedus oli sellest haihtunud.

„Kuule..." kordas ta, ja tema silmades oli nüüd värvi ja valgust, „kuule — kas sa tahad?"

Nüüd olin mina see, kes talle vaid vaikides otsa vaatas.

„Võta kingad jalast, ole trepi peal tasa, pererahvas ei tohi sind kuulda. Tule, tee ruttu..."

Vaikides tegin ma, mis ta oli käskinud. Ma ei teadnud, miks ma seda tegin. Ma ei himustanud teda praegu, nii ma teda ei himustanud.

„Anna mulle käsi!"

Ta klõpsas tule surnuks ja talutas mind kättpidi, teises käes hoidsin ma ikka veel viinapudelit. Kõrtsitoas oli täiesti pime, ma hiilisin talle järele. Läbi väikese tolmuse akna langes kitsale kõverale trepile kuuvalgus. Ma tuikusin, ma olin väga väsinud. Ma mõtlesin oma voodile kodus, Elsabele, tulvil soovi pikale koduteele asuda.

See kõik oli liig. Ainsaks troostiks oli pudel viina minu käes, see pidi mulle jõudu andma. Kõige meelsamini oleksin ma seisma jäänud ja juba praegu pudelist lonksukese võtnud, nii väsinud olin ma. Astmed nagisesid, kambriuks kääksus tasa, kui see avati. Ka kambris oli kuupaiste. Seal seisis voodi, mis oli segamini, rauast pesukausialus, tool, riidevarn seina ääres...

„Võta ennast riidest lahti," ütlesin ma tasa, „ma tulen ka kohe." Ja rohkem endale: „Kas siin tähti on?"

Ma astusin akna juurde, millest avanes vaade juurviljaaeda. Ma avasin ühe aknapoole; leigelt nagu õrn paitus tungis kevadõhk sisse, tulvil lõhnu ja mahedat tuult. Akna all asetses längus tõrvakatusega kuur.

„See on hea," ütlesin ma taas tasa, „see längus katus on väga hea..."

Kuud ma ei näinud, see oli minu pea kohal majakatuse varjus. Aga tema valgus täitis valkja helgiga taeva, ainult kõige heledamad tähed olid nähtavad ja needki üksnes tuhmilt. Ma olin rahulolematu ja ärritatud.

„Tule juba," hüüdis tüdruk pahaselt voodist. „Tee pisut kiiremini! Arvad sa, et mul polegi magada vaja?!" Ma pöördusin ümber ja kummardusin voodi kohale. Ta lamas selili, kaelani kinni kaetud. Ma lükkasin teki allapoole ja panin silmapilguks oma näo

tema paljaste rindade vastu. Jahedad ja kõvad. Tasased hingamise ajal, jahedad ja kõvad. Lõhnas hästi — juuste ja ihu järele.

„Kata kinni!“ sosistas ta kannatamatult. „Võta end riidest lahti — jäta rumalused! Ega sa enam koolipoiss ole!“

Sügava ohkega ajasin ma end sirgu. Ma läksin akna juurde, võtsin pudeli ja hüppasin välja kuurikatusele. Ma kuulsin selja taga vihast hüüdu. Aga ma lasksin end juba alla aeda.

„Vana purjus tobu!“ hüüdis tüdruk ülevalt, siis lõi ta akna kinni.

Ma seisin põõsaste vahel, ma tundsin sirelilõhna. Kevadöö oli täiesti selge. Ma panin pudeli suule ja jõin pikalt...

7

Ma lähen ja lähen. Ma marsin ja laulan seejuures laulu, ühte noist rännakulauludest, mida me varem väljasõitude ajal koos Magdaga laulsime. Siis lompan ma taas pika maa valutavate jalgadega. Ma lõin varba vastu kivi ära, kängitsemata jalgadega on rändamine vilets. Mu sokid on ammu katki. Tuleb mul minna üle oja, ronin ma nõlvakust alla, istun kivile ja hoian jalgu vees, mis mind algul oma jäise kargusega ehmatab. Siis on see hea, ja ma jään kivil istudes tukkuma. Ma ärkan lõdisedes, külmast kangena, ma olen oma istmelt maha kukkunud, ma rändan edasi. Mida kiiremini ma käin, seda pikemaks näib tee minevat. Viljapuud tee ääres lausa lendavad minust mööda, aga ma ei jõua kuidagi edasi. Ma ei tea, kus ma olen, ainult et kodust väga kaugel. Ma ei tea, mis kell on, aga veel on öö. Kahe kämbla laiusena ripub kuu veel silmapiiri kohal. Ja ma rändan. Ma rändan läbi magava küla. Kusagil ei ole enam valgust, kõik magavad, ainult mina olen veel teel, mina, Erwin Sommer, põllusaaduste *en gros* äri omanik. Enam mitte, enam mitte, see oli kord. Mis siin läbi kuuvalgusest üleujutatud öö rändab, mis see veel on? Oli kord — see oli ammu. Põhja vajunud, möödas, peaaegu unustatud... Üks koer ärkab oma kuudis minu lohisevate sammude peale üles, pistab haukuma, hakkab kläh-vima, teised koerad ärkavad, ja nüüd haugub kogu küla, mina aga lohistan end sellest läbi, mina — veriste taldadega hulkur, ja eile olin ma ju veel... Oh vaiki ometi!... Puust kirikutorni varjus jään ma seisma, tõstan veel kord pudeli suule ja joon. See suigutab küsimused unne, see rahustab valud maha, see on piits järgnevaks pooleks teekonnatunniks... Aga pudelis ei ole enam palju järel, ma pean hinnalise materjaliga kokkuhoidlik olema. Viimase lonksu — ja see peab olema suur! — joon ma oma kodu lävel, enne kui ma Magda ette astun. Aga Magda magab, ma heidan hästi vaikselt sohvale, täna öösel ei tule enam mingisugust vahekordade klaari-

mist. Ja homme? Homme on väga kaugel, homseni magan ma hästi sügavalt, ma unustan kõik, mis täna oli, minust saab jälle firma juht, kes on küll teinud väikese vea, aga kes on ka võimeline seda viga jälle parandama... Ma peitsin tühja pudeli aias põõsasse, nüüd tõusen ma oma paljaste jalgadega hästi vaikselt mööda astmeid majaukse juurde. Ka luku vaikne avamine läheb mul raskusteta korda. Ma ei ole nüüd enam raasugi purjus, ehkki võtsin äsja mitte ainult ühe, ei, isegi kaks hästi suurt sõõmu viina — jääk oli pudelis suurem olnud, kui ma olin oodanud. Aga see on ainult hea, seda selgem ja kindlam ma nüüd olen. Ma ei tee midagi valesti, ma ei ärata kedagi üles. Kui kaval ma olen. Mind kiskus vannituppa oma veriseid jalgu pesema, aga mu selge pea tuletas mulle meelde, et veevulin äratab Magda üles, ja nüüd hiilin ma kööki. Köögis tohin ma end pesta, köögi kõrval magab vaid väike Else, tema soovib mulle ainult head. Tema trööstis mind, tema ei ole selline korralik ja range nagu Magda. Ma panen tule põlema, ma vaatan köögis ringi. Ma valin suure emailkausi, ja ma mõtlen sellele, et pliidi juures boilerist järele vaadata, kas seal on veel natuke sooja vett. Vesi on tõepoolest veel leige, ma olen uhke oma tubliduse üle, ma toon pesuseebi, köögikäterätiku, nõudekuivatusrätikud ja harja. Siis istun ma toolile ja torkan jalad vette. Ah, kui hea see on, kui õrn on see leige paitus! Ma nõjatun tagasi, ma sulen silmad — kui mul nüüd veel midagi juua oleks, oleksin ma täiesti õnnelik. Ikka jääb miskit inimlikust õnnest vajaka, täiesti rahule ei jää me mitte kunagi. Ma jõin punase veini ära, rohkem ei ole selles majas midagi joodavat. Ma pean enda le hommepäev veinikeldri soetama, ja paar pudelit viina peab ka seal olema. Viin on midagi väga head — kui kahju, et ma olen kaotanud nii palju aastaid, mil ma oleksin võinud viina juua — mõõdukuse piirides loomulikult. Ma nõjatun veelgi rohkem tagasi, naudin jalavanni, tunnen põletavat valu järele andvat... Ja kargan äkki püsti! Vesi loksub kausist välja ja ujutab kahhelpõranda üle. Aga see on nüüd täiesti ükspuha! Mind on haaranud äkiline selginemine! Loomulikult on meil veel midagi joodavat majas! Kas ei ole siis Magdal madeirat mõnede suppide jaoks, näiteks härjasabasupi jaoks? Ja kas tal pole rummi oma želeede steriliseerimiseks? Ma tean seda ju majapidamisraamatutest! Ja ma jooksen oma paljaste jalgadega sahvrisse, ma otsin, ma nuusutan pudeleid, ma nuusutan äädikat ja õli — ja siin, seal ta ju on: „*Fine old Sherry*“ ja siin on isegi portveini, kolmveerand pudelit, ja rummi, poolenisti täis pudel — ah, kui ilus on elu. Joobumus, unustus, unustuse jõel kaugele triivida, hämaruse sisse, sügavamale pimedusse, sinna, kus pole ei loobumist ega kahetsust... Hea alkohol, ole tervitatud, *la reine* Elsabe, sinu palja rinna najal olen ma puhanud, su juuste ja ihu lõhna hinganud!

Ma täitsin kausi uuesti, rivistasin kõik kolm pudelit lahti-

korgitult enda ette, võtsin rummipudelist suure sõõmu. Esialgu hakkas ta mulle pärast mahedamat ja puhtamat viinamaitset vastu, sellel rummil oli teravam, kõrvetavam mekk, see on ju segu, aga ka kangem. Tumepunaste pilvedena tunnen ma teda oma veres triivimas, ta tiivustab mu fantaasiat, ta teeb mind veelgi ärksamaks, tähelepanelikumaks, kavalamaks... Ma tean, et ma pean köögi hästi ära koristama, pean üleujutatud kahhelpõranda ära kuivatama, pudelid korralikult korgitult jälle oma kohale panema. Mitte keegi ei tohi midagi märgata, ka Else mitte. Hea Else, ta magab sügavalt, ta on veel noor, tal on nooruse uni, aga mina, tema leivaisa, mina istun siin köögis ja valvan tema und. Kui nüüd tuleks murdvaras... Aga kuhu ma küll korgid olen pannud? Ma ei näe neid kusagil, mul pole neid ka taskutes — ega nad ometi sahvris ole? Ma peaksin sealt järele vaatama, aga vesi on jalgade ümber nii mahe, ja nüüd olen ma väsinud, tahaksin magada, veel üks lonks, siis magan niisama, vaid silmapilgukese, ja ma koristan siin kõik ära, sean kõik laitmatult korda, ja ka korgid leian ma üles... Kes tuleb? Kes mind jälle tülitab? Ah, see on ainult Magda, tubli Magda, südaöösel, ei, rohkem hommikupoole ööd seisab ta seal nii-öelda minekuvalmis, igatahes täies rõivastuses köögiuksel ja vaatab vaikides väga kahvatu, ehmunud näoga mind! Ma ajan end poolenisti püsti, teen käega tervitava žesti, noogutan talle ja ütlen rõõmsalt: „Ma olen jälle siin, Magda! Ma tegin väikese rännaku, väljasõidu maale kevadrohelusse. Oled sa üldse sellel aastal juba lõokesi laulmas kuulnud? Homme läheme üheskoos. Sa pead nägema kaski, kui õrnrohelised nad on, ja sa pead õppima tundma viina kuningannat, *la reine d'alcool*'i, ma ristisin ta Elsabeks... Sa oled nii tubli, Magda, ma nägin sind äris koos Hinzpeteriga raamatute kohale kummardumas. Sa tegid bilanssi, sa tõid asjasse selgust, ma olen alati selle selguse ees hirmu tundnud! See lonks on sinu terviseks, minu Magda, ja veel üks ja veel üks! Ma tean, see on sinu rumm, aga ma hüvitan selle sulle, ma hüvitan sulle kõik; meil on veel raha, ma võin äri maha müüa. See kuulub mulle, mina olen šeff, ma võin teha, mis ma tahan! Või on sul midagi selle vastu öelda?"

Ta ei öelnud midagi. Ta vaatas vaikides mind, siis minu veriseid jalgu. Ta oli väga kahvatu. Tema silmadest eraldus kaks pisarat, nad veeresid aeglaselt üle tema kahkjate põskede, ta ei pühkinud neid ära, ma jälgisin üksisilmi nende teekonda, kuni nad kleidile tilkusid. Need pisarad ei liigutanud mind, vastupidi, see mõjus mulle hästi, et ta nuttis, mul tekkis mingi magus tunne sellest, et ta suutis veel minu pärast valu tunda.

Ma jõin jälle.

„Sa oled nii halastamatult tubli, jah, ma ei saanud vangla hankeid, aga küll sina selle asja jälle joonde ajad. Ma olen alati sinu varjus elanud, sa pole küll oma üleolekut tunda andnud, aga

ma ei jõudnud iialgi tippu, nüüd olen ma päris põhja langenud. Ka seal põhjas võib elada, ma õppisin tundma üht kummalist tüdrukut, ka tema on omadega põhjas, aga ka tema tunneb valu ja rõõmu. Ka seal põhjas tuntakse lõbu ja muret, Magda, see on täpselt samuti nagu tipus, on ükskõik, kas elatakse tipus või põhjas. Võib-olla on kõige ilusam, kui lasta end langeda, suletud silmadega tühjusse kukkuda, üha sügavamale tühjusse. Langeda võib lõpmatuseni, Magda, mina ei ole veel päris alla jõudnud, mina ei ole veel vastu põhja põrganud, kõik mu luud-liikmed on veel terved..."

„Erwin," ütles ta paluvalt, „Erwin, ära enam räägi. Lõpeta joomine. Sa oled haige, Erwin. Tule heida voodisse, ma seon su jalad kinni. Su jalad näevad kohutavad välja, ma seon su jalad kinni..."

„Näed nüüd," hüüdsin ma ja jõin veel kord, „sa ei raatsi mulle isegi paari lonksu anda, jah, muidugi, need on sinu pudelid, aga ma maksan nad sulle kinni. Ma maksan nad sulle sularahas kinni või annan nad sulle natuuras tagasi, see on aus äri, selle vastu pole sul midagi öelda. Sa pärid minu jalgade kohta? Ma tegin väljasõidu maale, kui šefi tubli abikaasa töötab, võib ju šeff endale ometi kord väikest lõõgastust lubada! Ma käisin paljajalu, paljajalu käimine olevat tervislik..."

Ta laskis mul edasi rääkida. Ta oli kiiresti köögist lahkunud ja tuli suure pesukäsna, salvitoosi ja sidemega tagasi. Ta põlvitas mu kõrval, ja samal ajal, kui ma üha katkendlikumalt ja lällavamalt tema kohal edasi rääkisin, pesi ta mu jalgu, uhtis teepori haavadest, kuivatas nad õrnalt ära, võidis neid salviga ja mähkis sidemetesse.

„Väga hea," ütlesin ma ja jõin, „sa oled ikka tõepoolest hea, Magda; kui sa ainult nii neetult tubli ei oleks!"

8

Ma ärkan. Ma laman oma voodis, aknad on avatud, kardinad liiguvad kergelt tuules, väljas paistab päike. Aeg peaks juba hiline olema, voodi minu kõrval on juba korda tehtud, magamistuba on tühi, ma olen selles üksinda. Mul on väga halb, mu kõhus kõrvetab kuivalt, vaid aegamisi võtab mu pea vaevaks mõtelda. Vaid aegamisi pöörduvad minu juurde meenutused möödunud ööst, siis tunnen ma valu jalgades. Ma lükkan teki pealt ja näen sidemeid. Ja paugupealt on kõik taas mul silme ees: varjude varitsemine omaenese äri vitriiniklaasil, alatu jooming kõrtsitoas, sündsusetu stseen alatu tüdruku kambris, mu paljasjalgne joobnud kodutee ja, mis kõigest kõige hullem, stseen Magdaga köögis! Kuidas ma ennast

küll täis olen teinud, oh, kuidas ma ennast täis olen teinud. Mind valdab põletav kahetsus. Häbi, piinav, valulik häbi, ma katan oma näo kätega, ma pigistan silmad kõvasti kinni... Ma ei taha enam midagi näha, ma ei taha enam midagi kuulda, mitte millestki mõelda! Ma oigan, ma surun lõualuud kokku, ma kiristan hambaid. Ma oigan: „See ei saa olla tõsi! See ei ole tõsi! See ei olnud mina, ma nägin seda kõike vaid unes! Ma pean kõik unustama, otsekohe pean ma kõik unustama! Mitte miski ei või olla tõsi!“

See paneb mind vappuma nagu kramp, ja siis tulevad pisarad, pisarad kõige selle pärast, mis ma nii mõtlematult kaotanud olen. Lõputud, kibedad, kestvad, viimaks siiski lunastavad pisarad.

Ja kui ma olen end tühjaks nutnud, on päike ikka veel minu akende ees, lehvivad värsked lõhnavad kardinad kerges tuules. Elu on ikka veel olemas, noor ja naeratav, sa võid seda iga tund veel kord alustada, kõik oleneb vaid sinust. Minu voodi kõrval seisab väike laud hommikueinekandikuga, kohv on hoolikalt soojendajaga kaetud, ja ma hakkan nüüd hommikust sööma. Esimesi prantssaiasuutäisi mälun ma veel visalt ja lasen suus ringi käia, aga kohv on tehtud ekstra kange; aegamööda tuleb isu tagasi ja ma naudin tänuliku rõõmuga kõike seda, mis hoolikas Magda on mulle eriliste palade näol kandikule pannud: teravamaitselist anšoovist, suurepärast rasvast maksavorsti ja imelist tšesteri juustu. Harva olen ma sellise naudinguga söönud, ma tunnen end nagu paranev haige. Ma tervitan tänulikult tuttava ümbruse puhtaid esemeid, tervitan neid nagu vanu südamesõpru, kellest on kaua puudust tuntud. Nüüd leian ma öölaualt ka kirjakese Magdalt. Ta teatab mulle, et ta läks vaid mõneks tunniks ärisse, ja palub mul tema tagasitulekuni voodisse või vähemalt koju jääda; vannivesi on minu jaoks juba kuumaks tehtud.

Pool tundi hiljem lahkun kodunt. Haavades jalad teevad mulle küll käies tublisti valu, aga ma ei taha enam tegevusetult istuda. Ma küürisin end pealaest jalatallani puhtaks, panin selga puhta pesu, oma parima ülikonna — ja nüüd kavatsen ma jälle maailmas oma vanale kohale asuda. Ehkki ma ei ole nii energiline nagu Magda, tahaksin ma siiski olla taas kiiresti edasi liikuva auto pidur: sõitu reguleeriv ja turvav!

Ma ei kõhkle, ma ei piilu kangialustest varjude poole; ma astun ilma pikemata sisse. Ma teretan sõbralikult mõlemas eesmises kontoriruumis olevaid ametnikke ja astun oma kabinetti. Magda kargab minu tugitoolist püsti; varem ei istunud ta iialgi seal, kui mind parajasti ei olnud; tal oli koht kõrvallaua ääres. See kurvastab mind veidi, et ta on mind

juba päriselt ärikaaslaste nimekirjast kustutanud; ta läheb ka näost tulipunaseks.

„Erwin, sina?“ hüüab ta. „Ma arvasin...“

Ja ta vaatab kõigepealt mulle, siis härra Hinzpeterile otsa.

„Tere hommikust, tere hommikust, härra Hinzpeter,“ lausun ma sõbralikult ega lase midagi välja paista. „Jah, sa arvasid... aga ma leidsin, et mu enesetunne oli täna hommikul juba päris talutav, kui mitte jalad... jalad muidugi... aga heakene küll. Parem jutusta mulle, mida te olete kindlaks teinud ja mida ehk koguni juba otsustanud. Kas me saame vanglahangete kaotusest üle?“ Ma olin istunud oma kirjutuslaua taha tugitooli. Ma vaatasin talle sõbralikult otsa, täitsa nagu ülemus, kes on valmis oma ametnike ettepanekuid heatahtlikult ära kuulama, enne kui ta oma otsuse langetab. Ma olin — sellest polnud veel tundigi möödas — krambis karjunud, et ma tahan unustada, et ma pean unustama... Ja nüüd istusin ma siin, ma ei suutnud unustada, juba Magda kahvatu nägu, juba mu kitsastes kingades pakitsevad jalad tuletasid mulle kõike pidevalt meelde, aga need võisin ma ju unustada. Ei lähe viit minutitki ja see tundub Magdale veel vaid paha unenäona, et ta mind vähem kui kaksteist tundi tagasi oli näinud köögilaua ääres istumas, kolm pudelit ees, porised jalad kausis, kahhelpõrand üle ujutatud — ei midagi muud kui paha unenägu! Unustada! Unustada!! (Seegi, ma mõistsin, oli häbematus; ma läksin vaikides juhtunust mööda, tegin selle olematuks, ei talunud vihjeid, mõtlikult uurivat pilku... seegi oli häbitu!) Muuseas ilmnes, et ma polnud asjata Magda tarmukusega arvestanud. Juba varahommikul oli ta külastanud oma sõpra, üleminspektorit, et teha kindlaks, kas ehk siiski veel midagi päästa ei anna. Ja ennäe, too tubli mees oli talle tõepoolest nõu andnud, väga väärtuslikku nõu... Osa vange pandi karistusaja algul üksikkongides takkusid kraasima, vanad kulunud või purunenud köied harutati taas üles, kraasiti, saadud takkudest sai jälle uusi köisi teha... Vajadus selliste köite järele oli pidevalt väga suur ja just hetkel olid vangla administratsiooni varud selles osas päris otsakorral. Üleminspektor oli teinud Magdale ettepaneku Hamburgi sõita ja seal vanu köisi kokku osta, kaks või ka kolm vagunitäit. Tema andmete kohaselt võis seejuures õige head äri teha, kui ainult teati õigeid allikaid, ja ta ei jätnud koguni ka viiteid nendele headele allikatele tegemata.

Nagu öeldud, kuulasin ma seda kõike heatahtlikult. See oli loomulikult vaid väike juhuäri, mis ka soodsaima kokkuostmise korral poleks suutnud ligikaudu korvata kolm aastat kestvat toidukaubahanget ligikaudu tuhande viiesajale inimesele,

aga see tuli vastu võtta, kuigi see tegelikult minu äri raamidesse ei sobinud.

„Ja kes sinu arvates sõitma peab, Magda?“ küsisin ma. „Egas ometi sa ise?“

„Ei, kuidas ma ka tahaksin,“ vastas ta kõheldes. „Ma arvan, et mul on hetkel raske ära sõita. Just nüüd...“ Ta katkestas ja vaatas mulle veidi abitult ja siiski tähendusrikkalt otsa. See oli üks neist pilkudest, mida ma mitte mingil juhul ei võinud taluda. „Sul on õigus, Magda,“ vastasin ma seepärast, „sa ei saa siit hetkel tõepoolest mitte kuidagi ära minna. Ja siis veel su majapidamine. Else on ju veel väga noor... (hea, trööstiv Else!) Kõige parem, kui ma sõidan ise. Ma tunnen end jälle täiesti värskena, ja mis puutub jalgadesse, küllap ma selle juba korraldan... Ma võin ju takso võtta...“

Magda katkestas mind kiiresti: „Sa ei saa mingil juhul sõita, Erwin. Sa tead ju, et sa pole veel päris korras.“

Ta vaatas mulle kindlalt otsa, mitte pahaselt, vaid pigem kurblik-armastusväärselt, aga kõigutamatult ja kindlalt. Seekord langetasin ma pilgu.

„Ei,“ jätkas ta, „kõige parem, kui me saadame härra Hinzpeteri. Ta võiks veel täna õhtul sõita ja oleks siis võib-olla juba ülehomme hommikul...“

„Oota palun üks hetk, Magda,“ katkestasin ma teda.

„Suur tänu, härra Hinzpeter, ma kutsun teid siis uuesti...“

Ma ootasin, kuni uks oli raamatupidaja järel sulgunud. Siis vaatasin ma Magdale kindlalt otsa.

„Magda,“ laususin ma, „jätame möödunu rahule, ärme sellest enam kunagi räägime. See tuleb igaveseks unustada.“

Ta tegi liigutuse, nagu tahaks ta rääkida, sellele võib-olla veidi liiga lihtsale lahendusele vastu vaielda.

„Ei, ei, Magda,“ ütlesin ma seepärast kiiresti, „lase mul enne lõpuni rääkida. — Ma palun sind südamest, lase mul Hamburgi sõita, see on mulle väga tähtis, ja mis puutub jalgadesse, siis küllap ma nendega juba hakkama saan...“

Ta tegi taas ägeda liigutuse, nagu poleks mu jalgadel hetkel mingit tähtsust! See huvi puudumine minu tervise vastu haavas mind sügavalt, aga ma jätkasin, ilma et oleksin lasknud midagi välja paista: „See mõjub mu meeleolule väga hästi, kui ma üheks või kaheks päevaks siit eemale pääsen.“ Ja lisasin vaiksemalt: „See äpardus toidukaubahangetega on mind päris ära kurnanud, ma tunnen end ju lausa naeruväärsena.“

Ta vaatas mulle väga kindlalt otsa.

„Erwin,“ lausus ta, „sa ütlesid ise, et jätkem möödunu rahule, ja ma olen sellega nõus, ehkki...“ Ta katkestas. „Aga

ära nüüd ise jälle peale hakka. — Mis aga sinu Hamburgi-reisisse puutub, siis olen ma kindlalt veendunud, et see ei tule sulle praegu kasuks. Sa ei vaja mitte vaheldust, vaid rahu ja keskendumist. Muide, ma panin meid mõlemaid täna pärastlõunaks doktor Mansfeldi vastuvõtule kirja...“

„See on jälle üks omavolitsemine, Magda,“ hüüdsin ma pahaselt. „Mis ma sinna doktor Mansfeldi juurde otsin? Ma olen täiesti terve. Jalad vaid pisut...“

„Ah sinu jalad!“ hüüdis tema nüüd samuti pahaselt. „Pisut katki hõõrdunud nahk saab jälle terveks. Ei, sa oled tõepoolest haige, Erwin, ma olen seda juba mitu kuud tähele pannud, kuidas sa muutud, doktor peab sind ükskord päris põhjalikult läbi vaatama.“

„Ja sinu järelevalve all!“ ütlesin ma irooniliselt. „Ei, selle eest tõepoolest suur aitäh...“

„Erwin,“ ütles ta taas anuvalt, „ärme nüüd kas või seegi kord tülitseme. Tee mulle seda meelehead ja tule koos minuga arsti juurde. Las tema siis otsustab, kas see Hamburgi-reis ikka tuleb sulle kasuks.“

„Oh,“ ütlesin ma sapiselt, „kui ta peab sinu nõuandel otsustama, siis ei tarvitse meil sinna üldsegi minna, siis võid sa Hinzpeterile kohe öelda, et tal tuleb Hamburgi sõita.“

Me seisime nüüd teine teise kontoriakna juures ja põrnitsesime tänavale. Mis minusse puutub, siis ma mitte ainult ei põrnitsenud, vaid trummeldasin ka sõrmedega vastu ruutu. Väljas paistis ikka veel kevadpäike, ja kõik naiselik, mis möödus, oli kevadiselt rõivastatud... Ikka veel ei olnud kuigi kaua möödas sellest, kui ma tundsin end terveneva inimesena ja tervitasin vanu asju enda ümber värske huviga, veendunud selles, et alustan täna uut elu... Ja nüüd pöörles taas vana nagisev tüliveski ja jahvatas peeneks minu parimad kavatsused. Ja mispärast? Sest et Magda oli järeleandmatu ja tahtis kõike üksi otsustada. Ei, seekord ma ei mõelnudki järele anda. Me olime kokku leppinud, et möödunu peab olema möödas, viimase öö sündmuste pärast ei tarvitsenud ma järeleandlik olla.

Magda pöördus järsult aknast ära ja minu poole.

„Erwin,“ ütles ta tasa.

„Ja?“ küsisin ma ebasõbralikult ja trummeldasin talle otsa vaatamata edasi.

„Erwin,“ kordas ta. „Ma ei tahaks täna sinuga tülitseda. Mul on tunne, nagu oleksime kohutavas hädaohus ja peaksime iga hinna eest kokku hoidma. Niisiis, sündigu sinu tahtmine, sõida Hamburgi, aga kui sa tagasi saabud, siis tee ka mulle seda meelehead ja tule koos minuga doktor Mansfeldi juurde.“

Ma pöördusin tema poole, ma naersin heatujuliselt.

„Kui ma tagasi tulen, siis näed sa ise, kui terve ma olen,

ja loobud ise arsti külastamisest. Aga olgu pealegi, ma luban seda sulle. Igatahes tänan sind väga, Magda, ma toon sulle ka midagi ilusat kaasa..."

Ja ma naersin jälle. Ma olin lausa õnnelik selle reisi üle.

„Ma ei teinud seda selleks, et sa mind tänaksid," ütles Magda üsna formaalselt. „Ma tegin seda koguni täiesti oma veendumuse vastu. Ma olen veendunud, et see reis ei tule sulle kasuks..."

„Aga ma teen selle sinu nõusolekul," katkestasin ma teda taas, „ja rääkigem siis pärast seda, kummal meist oli õigus. Nüüd aga ütle mulle, millised firmad võiksid selle hanke jaoks kõne alla tulla. Loomulikult vaatan ma ka omal käel ringi..."

9

Minu reis Hamburgi kujunes suureks ärialaseks kordaminekuks: ma suutsin kolm vagunit vanu köisi uskumatult odava hinnaga kokku osta; me teenisime selle juhuäriga vägagi kenasti. Ma jutustasin Magdale pärast ühte kui teist oma köiejahist, tegelikult aga oli mulle see äri päris juhuslikult sülle langenud, nagu seda mõnikord ikka juhtub; ma ei pidanud selle heaks midagi tegema. Aga ma pidin ometi midagi jutustama, et põhjendada oma peaaegu viiepäevast äraolekut. Ma polnud end aga Hamburgis ainsatki korda purju joonud, seda pean ma siinkohal sõnaselgelt konstateerima. Küll olin ma seal aga omandanud harjumuse võtta iga tund, ka juba varajasel hommikupoolikul, väike klaasike, harjumuse, mis on võib-olla veelgi hukatuslikum kui juhuslik raske joove. Ma olin palju — kogu äri sai juba teisel päeval poole tunniga joonde aetud — palju ilusas linnas, Alsteri ääres ja sadamas ringi lonkinud, olin sõitnud laevatehaste juurde, jalutanud läbi Altona kalaturu lõputute hallide ja löönud seal kaasa ühel oksjonil, olin sõitnud välja Ohlsdorfi ja jalutanud tundide viisi maailmakuulsal kalmistul — ja kõige selle vahel olin ma alatasa mõnda kõrtsi sisse lipsanud ja joonud ühe või kaks klaasikest mingit läbipaistvat või pruuni kõrvetavat vedelikku. See tõstis mu tuju, see tegi mu kõhule head, rõõmustas mu südant, laskis mul kirevat möödatormavat linna lõbusate silmadega vaadata, lühidalt: tõstis mind minust endast kõrgemale. Mitte kunagi päris purjus, jah, õigupoolest väga kaugel igasugusest purjusolekust, ja siiski mitte kunagi päris kaine, veetsin ma seal oma päevi, ja kui ma esialgu olin veel oodanud oma esimese napsikesega kuni kella kümneni või koguni üheteistkümneni, siis helistasin ma kahel viimasel päeval juba enne kaheksat toatüdruku kohale ja lasksin endale esimese topeltkonjaki otse voodisse tuua. Hommikueine maitses mulle siis seda paremini.

Tagasisõit, mida ma alustasin tubli taskupudeliga varustatult, laskis minus parimatel kavatsustel küpseda. Oli selge, et ma ei saa seda harjumust kodus Magda terase pilgu all jätkata, ja pärast seda, kui olin rongi tualetis vägeva sõõmu võtnud, tundus mulle olevat ka päris kerge sellest loobuda. Olin ju ikkagi võtnud vaid üks-kaks klaasikest, kõigest ühe-kahe tunni tagant, sellest pidi ju ometi olema kerge loobuda! Tagasisõit osutus vastu ootusi pikemaks kui minu nii kauakestvaks hinnatud taskupudeli sisu; meie raudteejaama ooteruumis (kus mind ei tunta) võtsin ma veel paar klaasikest ja asusin siis kodu poole teele. Seejuures ei unustanud ma osta rohupoest karpi lõhnavaid dražeesid, mis pidid alkoholilõhna eemale peletama. Sest et pärast nii pikka lahusolekut polnud võimalik mööda hiilida tervitussuudlusest Magdaga, seda ma aimasin ette. Ta võttis mind sõbralikult, kuid jahedalt vastu, vaatas mulle mitu korda uuriva pilguga otsa ja leidis, et ma olen tüsenenud või kuidagi pisut näost pundunud, nagu ta väljendas. See pahandas mind, aga ma ei lasknud seda välja paista, vaid jutustasin õhinal kõigepealt oma köieostust, siis ilusast Hamburgi linnast, Ohlsdorfi kalmistust ja Reiherstiegi laevatehasest, samuti orelikontserdist, mida ma (täiesti juhuslikult) olin Nikolai kirikus kuulanud. Sellega ma tõestasin, et ma polnud sugugi mitte ainult joomakohtades aega surnuks löönud, vaid olin elanud huvitavat, vilgast elu, ja ma tõstsin tõepoolest sellega pisut ka üleliia tõsise Magda tuju. Tema seevastu jutustas mulle pikalt-laialt, kuidas äriasjad lähevad; ta oli jälle midagi uut käsile võtnud. Ta oli meie väikese autoga peaaegu kõik need päevad mööda külasid sõitnud ja kõigilt mesinikelt mett üles ostnud — nii olemasolevat kui ka veel tulevat rapsi- ja pärnaõie oma; ta oli klaaspurke ostnud ja kavatses liita meie firma külge suurt ekspeditsiooniäri, mis toimetab mee otse tellijaskonnale kätte. Ta hakkas minuga rääkima kuulutusetekstidest ja ajalehtedest, kus meie mee-ekspeditsioonist pidi teada antama. Mina aga ei suutnud enam üldse kuulata. Ma ei olnud tegelikult hoopiski mitte väsinud, vaid ma olin kõigest sellest nii tüdinud, sellest väsimatust askeldamisest — mitte millegi pärast. Sest mis oli mee laialisaatmine? See polnud midagi, inimesed sõid seda, ja siis oli see jälle läbi, see oli nagu seebimull, veidikese õhuga täidetud sillerdav eimiski suure valguse käes. See lõhkes, järele ei jäänud midagi, puha pettus ja must maagia! „Ah, mine nüüd ometi minema! Ära jutusta alalõpmata, ära latra nii palju! Jäta mind rahule! Mis sa end kulutad? Maailmas on sadu tuhandeid ja miljoneid firmasid: kas sa tõesti usud, et sinu oma on tähtis? Ta on lihtsalt köömes, ükski kärbes kah ei tunne tema vastu huvi! Jah, kui ma saaksin praegu ühe napsi, siis võiksin sind taas tähelepanelikult kuulata; ma võiksin ju klaasikese tuua, ma võiksin Elsel lähimast kõrtsist terve pudeli viina tuua lasta, aga ma ei saa seda teha, kuna sina muudkui istud

siin ja aina latrad. Kuna sina minu elus istud, siis ei saa ma teha seda, mis mulle elus meeldib. Ei, ei, see ei ole loomulikult nii halvasti mõeldud, ta on mulle päris armas, see Magda, aga oleks hirmus kena temast, kui ta kord mõneks ajaks täielikult mu elust kaoks; see igav, alalõpmata latrav hani!"

Olin end selle sisemonoloogi ajal üha ägedamalt vihaseks rääkinud; nüüd tõusin ma äkki püsti ja ütlesin hämmeldunud Magdale järsult, et tahaksin tugeva peavalu tõttu veel veerand tunniks jalutama minna... ei, tänan, saata pole vaja... Ja nii olingi ma juba väljas ja mul oli tõepoolest täiesti ükspuha, mis ta minust arvas või kas ma juba jälle tema tundeid riivasin. Ma läksin vaid ümber seitsme või kümne nurga, kuni jõudsin paika, kus mind enda arust ei tuntud, ja sisenesin seal ühte väiksesse kõrtsi ja palusin tüsedalt habemikult kõrtsmikult topeltkonjaki... Kui ma kolmandat klaasi kummutasin, sest ma tahtsin end kogu ööks piisavalt varustada, ütles kõrtsmik aeglaselt: „See pole ju sugugi teie moodi, härra Sommer. Küllap olete pisut külma saanud?" Pahane selle peale, et olen nii tuntud mees, loobusin ma neljandast konjakist ja asusin taas koduteele. Ma lutsisin oma magusaid hingeõhukompvekke, ja ka seejuures vihastusin ma taas Magda peale, kes sundis mind meeldivat konjaki maitset sääraste läägete suuparfüümidega eemale peletama.

Ta ootas mind veel, tõenäoliselt tahtis ta mind taas oma igaval mesikeelel meelitada, kuid ma läksin otseteed magamistuppa ja laususin veel vaid paar pahurat sõna, tuues vabandades ettekäändeks tugeva peavalu jätkumise. Siis jäin ma kiiresti magama.

Aga keset ööd, veidi pärast kella ühte, seisin ma juba jälle pidžaamaväel ja paljajalu söögitoas ning tühjendasin kiiresti üksteise järel kõik, mis veel kolmes pudelis oli. Ja kui viimane pudel oli mul veel suu juures, taipasin ma kohutava selgusega, et ma olin kadunud, et mul polnud enam mingit pääsemist, et ma kuulusin kogu ihu ja hingega alkoholile. Nüüd polnud sel enam tähtsust, kas ma säilitan veel mõned päevad või nädalad mingi välise väärikuse ja kombekuse — see oli nagunii läinud. Tuleks ta vaid, see Magda, ja näeks mind siin joomas. Ma ütleksin talle näkku, et minust on saanud joomar ja et tema on mind selleni viinud, tema oma põrguliku tublidusega!

Ent ta ei tulnud. Nii jätsin ma kolm tühja pudelit lihtsalt sinnasamasse seisma ja panin korgid nende kõrvale; teadku nad, teadku kõik, Magda, Else ja kes veel tahab: see kõik oli ju ükspuha!

Siis aga, vastu hommikut, läks mu süda nii raskeks, ma tõusin veel kord üles, imesin pudelikaeladest nii-öelda viimse tilga, valasin pudelitesse vett, poole või kolmandiku jagu, vastavalt sellele, kuidas vaja, korkisin nad kinni ja panin endisele kohale tagasi. Nii sain ma veel päeva või kahe võrra kombekuse-pikendust...

Nüüd järgnenud ajal käisin ma oma kontoris kaunis reeglipäraselt ja tegin ka pisut tööd, mitte küll himust selle järele, vaid vanast harjumusest, millest ei saanud otsekohe loobuda, ja häbist Magda ees. Magda oli muutunud väga vaikseks, me mõlemad rääkisime teineteisega veel ainult kõige hädavajalikumast. Kõige elavamaks kujunesid meie vestlused veel siis, kui keegi kolmas meie juures viibis, Hinzpeter või Else või kunded. Siis suutsime isegi vastastikku väikestviisi nalja heita, varasemate abieluaastate lõbus toon näis olevat tagasi tulnud, aga vaevalt oli uks tolle kolmanda taga sulgunud, kui me paugupealt vait jäime, minu näoilme jäiseks muutus ja Magda usinalt paberitega krabistama hakkas. Ta hoidus sel ajal pidevalt minu lähedusse. Mitte et ta oleks koos minuga kontorisse või kontorist tulnud, aga kolm või kümme minutit pärast mind ilmus ta tingimata välja, majapidamine oli täielikult Else õlgadel. Loomulikult ei avaldanud seesugune järelevalve mulle vähimatki mõju, ma tegin ikka, mida tahtsin, see tähendab: ma jõin vastavalt vajadusele. Pisikese pitsi võtmise harjumuselt olin ma läinud üle suurtele sõõmudele pudelist. Ma hoidsin alati üht niisugust pudelit enda tarbeks kontoris oma kirjutuslaua sahtlis ja teist kodus vannitoakapi nurgas. Mulle pakkus lõbu neid pudeleid nii-öelda Magda silme all kohale smugeldada, portfellis või koguni püksitaskus, pintsakuga kaetult. Kui ma olin oma tagavaraladude eest värskelt hoolitsenud, täitis mind tõeline õnnetunne, nagu oleksin ma rikkamaks saanud. Vähimagi janu tundemärgi korral võisin ma juba lonksu võtta. Kodus vannitoas oli see piisavalt lihtne, aga kontoriruumis, mida Magda minuga jagas, oli mõnikord raskusi. Siis istusin ma palju minuteid ja otsisin ettekäänet, kuidas teda välja saata. Ükskord, kui mul üldse midagi pähe ei tulnud, läksin ma isegi niikaugele, et panin salaja tema juuresolekul — kirjutuslaud varjas mind tema pilgu eest — lahtikorgitud pudeli põrandale, lasksin siis kustutuskummi maha kukkuda ja otsisin seda kaua, lõpuks neljakäpukil, kusjuures ma kirjutuslaua all, ise oma kavalusega ülimalt rahul, märkimisväärses koguses konjakit enda sisse mulksuda laksin.

•

Ma muutsin peaaegu iga tund oma arvamust selle kohta, kui kaugele Magda mind läbi nägi. Enamasti olin ma kindlalt veendunud, et ta ei aima üldse midagi, muul ajal, nimelt kui ma olin tusane ja ärritatud, ma peaaegu teadsin, et ta näeb mind täielikult läbi. Siis vaagisin ma asja uuesti. Mõnikord käisin ma kaua aega kontoris edasi-tagasi, ikka Magda kohast mööda; siis olin ma tige, nagu ma seda nimetasin, mitte spetsiaalselt millegi peale, ka mitte Magda peale, vaid lihtsalt tige, nagu mõni inimene võib olla halb

ja tige oma olemuselt, sellepärast, et ta lihtsalt on selline, nii tige olin ma, ja ma otsisin põhjust Magdaga tüli alustada. Selles tülis kavatsesin ma temalt välja meelitada kindla vastuse, kas ta teab kõike või mitte midagi, ja kui ta teab kõike, siis kavatsesin ma viimaselegi kombekuseteesklusele käega lüüa. Otse tema juuresolekul, oma kaine, puhta, tubli naise nina ees kavatsesin ma end maani purju juua, ma kavatsesin jalad kirjutuslauale panna ja metsikuid, roppe laule laulda ja rõvedaid väljendeid tarvitada — milline ülim nauding on tedagi porri kiskuda, talle näidata: seda meest sa kord armastasid, ja sinu armastuse käes on ta selliseks muutunud... Nüüd kohe! Lase käia! —

Ma kõndisin üha kiiremini edasi-tagasi, ma ei tundnud enam häbi, ma heitsin talle vihaseid, väljakutsuvaid pilke, aga siis, otse enne mu vihapurset, tõusis ta ikka püsti ja lahkus kontorist. Mina aga jõllitasin talle järele, ma jõllitasin raevunult pruunisüülist ust, ma pigistasin käed rusikasse, ma kiristasin hambaid: „Lasksid argpükslikult varvast, aga sina ise oled mu selliseks teinud, sina — tubli niisugune!“ Lõpuks istusin ma jälle oma kirjutuslaua taha, jõin tublisti, ja väsisin ära ja rahunesin.

Muide, kui ma ütlesin, et tegin oma tööd lihtsalt niisama, vanast harjumusest, siis pole see siiski päris õige: ei maksa küünalt vaka all ka hoida. Alkohol tegi minuga seda, et ma kaotasin tol ajal üsnagi palju oma suursugusest tagasihoidlikkusest ärijuhina, ma sain maaostjaskonnaga hoopis kergemini jutule, me patsutasime üksteisele õlale, pajatasime naljalookesi, kusjuures piilusime tähelepanelikult ringi, et ega Magdat läheduses pole, ja seejuures õnnestus mul nii mõnigi ebatavaliselt soodne tehing sõlmida. Seda, mida ma varem iialgi polnud teinud, mille jaoks ma ennast liiga uhkeks ja oma firmat liiga tähtsaks olin pidanud, seda tegin ma nüüd meelsasti: ma läksin talunikega väikesesse kõrtsi, ja seal, nikerdusi täis pärnapuust laua kohal, millele meie topkad jätsid ümmargusi märgi rante, jutustasime me üksteisele igasugu lugusid, jõime aina rohkem, ja ma ostsin tihtipeale kõvasti purjus meestelt ülisoodsate hindadega. Kui ma siis, büroosse tagasi jõudnud, nendest kaubatehingutest Hinzpeterile raamatust läbikandmiseks teatasin, nägin ma muidugi pilke, mida see kuiv arvudeinimene minu naisega vahetas, aga ma naersin vaid selle peale.

Ent ühel hommikul, pärast üht seesugust tehingut, mille sõlmimise juures ma olin ühe suurema mõisa valitseja nagu kord ja kohus pehmeks rääkinud ja temalt terve vaguni herneid kehtivast turuhinnast poole odavamalt välja kaubelnud, niisiis hommikul pärast seda soodsat ostu kuulsin ma kaupluse hoovis ärritatud sõnelemist, ja kui ma akna juurde läksin, nägin ma nüüd väga kaineks saanud mõisavalitsejat, kes maruvihaselt midagi minu naisele ja Hinzpeterile seletas. Ma jälgisin läbi akna tükk

aega rahulolevalt seda vihale aetud meest ja mõtlesin endamisi: „Jah, räägi nüüd aga ja ole nii kaine kui tahad. Oma allkirja eileõhtuselt lepingult ei saa sa ikka olematuks teha!“

Nüüd rääkis Magda ja valitseja noogutas ja raputas pead ja asutas minekule, ja äkki vaatas ta minu poole ja avastas mu vist klaasi tagant, ja tõsi mis tõsi, mees tõstis käe ja raputas minu poole rusikat, minu naise ja Hinzpeteri nähes, ja nüüd karjus ta koguni ühe sõimusõna, ja see kõlas ei teisiti kui: „Igavesed rahvapetjad!“ Ma ootasin, ma ootasin seda, et Magda selle häbematu tüübi hoovist välja viskab, aga tema püüdis toda ainult milleski veenda, ja mõne aja pärast laskis valitseja jälle rusika langeda, ja nad kauplesid edasi. Minu naise jõuetus tekitas minus jälestust, ja mõne aja pärast, kui nad ikka veel arutlesid, istusin ma oma kirjutuslaua taha maha, avasin teatud laeka ja kosutasin end. Taas mõne aja pärast, kui ma seal sedasi istusin ja mitte millelegi ei mõelnud, läks uks lahti ja Magda tuli kaamena sisse, mapp käes. Ta pani mapi lauale ja hakkas paberitega krabistama, muidu oli kontoris täiesti vaikne, alkohol ringles minus vaikselt ja tegi mind rahulikuks ning leplikuks. Äkki laskis aga Magda paberid käest kukkuda, heitis pea lauale ja puhkes ohjeldamatult nutma. Ma olin täiesti abitu, ei teadnud, mida teha, olin praeguses meeldivas seisundis ka liiga mugav selleks, et midagi teha. Nii ütlesin ma vaid veidi roidunult: „Mis siis nüüd jälle lahti on? Rahustu ometi, Magda, see kõik pole ju pooltki nii hirmus!“

Tema aga lõi äkki pea püsti, vaatas mulle oma pisaratesse uppunud silmadega otsa ja hüüdis:

„See on topelt halb! See on kümnekordselt halb! Vähe sellest, et sa oled päevad läbi purjus, rüvetad sa ka meie firma head nime. Inimesed räägivad juba igal pool, et me olevat ebasoliidseks muutunud ja minevat pettuse peale välja...“

„Pea'nd-pea, Magda,“ ütlesin ma aeglaselt, ja äkki oli mulle täiesti meeltmööda, et meie vahel läks lõpuks tõsiseks jutuajamiseks, ja ma olin täis otsustavust teda mitte millestki säästa...

„Pea'nd-pea, Magda,“ ütlesin ma. „Mitte niipalju ühe korraga! Mis sellesse puutub, et ma olen päevad läbi purupurjus, siis tahaksin ma sult küll küsida, kas sa oled mind kas või kordki tuigerdamas näinud või lällamas kuulnud? Ma võtan vahetevahel klaasikese, sellega olen ma nõus, aga mu pea kannab kah. See teeb mu mõistuse selgemaks. Alkoholist peab eemale hoiduma see, kelle pea seda ei kanna, aga mina see küll ei ole. Vaata,“ ütlesin ma ja avasin jälle teatud kirjutuslaualaeka, „siin on meil pudel konjakit, see oli täna hommikul kell üheksa veel täis, ja nüüd on umbes kolmandik läinud, kõva kolmandik, ütleme. Kas mu

keel on siis pehme? Kas ma ei valitse oma ihuliikmeid? Olen ma peast segane? Ma olen kümme korda selgem kui sina! Mina seda juba ei lubaks, et mingi kohalejooksnud pasajäär minu naist petturiks sõimab, ma virutaksin sihukesele tüübile vastu lõugu!" karjusin ma äkki. Ja jätkasin rahulikumalt: „Sina aga kaupled temaga ja rahustad teda, ja kui ma sind ja seda kartlikku kana Hinzpeterit õigesti tunnen, siis tühistasite te tema rõõmuks koguni hea hernetehingu või tõstsite hindu..."

Ma vaatasin talle pilkavalt otsa.

„Muidugi tegime me seda!" hüüdis ta, ja tema pisarad olid nüüd otsa lõppenud, ta vaatas mulle ilma igasuguse armastuseta ja meeldumuseta otsa. „Muidugi tegime seda. Me tühistasime lepingu, aga heast kundest oleme sellegipoolest igaveseks ilma."

„Või nii," vastasin ma veelgi pilkavamalt. „Te tühistasite lepingu. Mina olen siis siin see viimane jooksupoiss, ja see, mille alla ma oma nime panen, on ainult mingi paberilipakas! Aga ühte ma sulle ütlen, Magda: Kui Fliederhofi valitseja Schmidt oma lepingut kuni viimse tsentnerini ei täida, siis esitan ma tema peale kaebuse, ja mulle jääb õigus. Sest leping on leping, seda ütleb sulle iga advokaat, ja kui ta minu madala pakkumise vastu võttis, siis on see tema, mitte minu süü. Mitte mina ei jootnud teda täis, vaid tema tahtis mind täis joota, ja kui ta sealjuures sisse kukkus, siis pole see minu süü. Ja Magda," ütlesin ma ning tõusin nüüd toolilt püsti, „ma tahan sulle veel öelda, et mina olen siin peremees, mina üksi, ja kui on tarvis lepinguid tühistada, siis küsitakse minu ja mitte kellegi teise käest. See mulle enam ei meeldi, et sa ennast siin tähtsaks teed ja mind oma tuhvli alla tahad suruda, räägid purupurjus olemisest, kui ma olen kaine nagu kala vees ja kümme korda targem ja tublim kui sina. Mina olen siin peremees, ja mind sa juba kõrvale ei suru. Mine tagasi oma pottide-pannide manu, seal ma ennast vahele ei sega. Ma pole sind siia palunud, aga nüüd ma palun sind minna."

Ma olin rääkinud väga tõsiselt ja kaalutletult, ja samal ajal, kui ma nii rääkisin, sai mulle üha selgemaks, et mul oli tõepoolest kõiges õigus ja temal polnud mitte milleski õigus. Nüüd võtsin ma jälle istet.

Magda oli mulle väga tähelepanelikult otsa vaadanud sel ajal, kui ma rääkisin, otsekui tahtnuks ta iga üksikut sõna mu huultelt maha lugeda. Nüüd, kus ma olin lõpetanud, noogutas ta ja ütles: „Ma näen, et sinuga pole enam võimalik kõnelda, Erwin. Sa oled kaotanud igasuguse arusaamise õigest ja väärast. Valitsejale ütles tema krahv, et ta kaotab koha, kui seda purjus peaga sõlmitud lepingut otsekohe ei tühistata, ja sind tuleks pettuse pärast kohtusse kaevata..."

„Tehku ainult seda!" hüüdsin ma pilkavalt. „Sulle imponeerib

loomulikult seesugune krahv lihtsalt sellepärast, et ta end sinivereliseks sõimab, mulle aga mitte eriti!"

Ma nipsutasin sõrmi.

„Las ta ainult kaebab mind kohtusse, küll ta siis näeb, kuidas ta seejuures ise sisse kukub!"

„Nojah," hüüdis taas Magda, „sulle on see juba täiesti ükskõik, kas sinu aus nimi kohtutes porri tallatakse, seda kõike pidin ma kahjuks alles praegu taipama. Aga ma loobun sinuga sellest kõnelemast, viin on hävitanud sinus igasuguse õigustunde. — Ma tahaksin sult aga midagi muud küsida, Erwin..."

„Eks sa küsi," vastasin ma mornilt, olin aga hästi valvel, sest ma aimasin juba, et nüüd küll midagi head ei tule.

„Kes palju küsib, see palju kuuleb."

„Mul pole vaja palju kuulda," ütles Magda vastu, „mul on vaja ainult lihtsat, selget jaad või eid."

Ta tõmbas hinge, ta vaatas mulle kindlalt otsa. Siis ta ütles:

„Oled sa veel sõnapidaja mees, Erwin? Ma mõtlen, kas sa jääd ikka selle juurde, mida sa mulle ükskord lubasid?"

„Loomulikult teen ma seda," ütlesin ma mornilt, „mina näiteks peaksin lepingust kinni, olin ma siis selle sõlmimise ajal kaine või purjus."

Ta ei teinud mu pilkest väljagi.

„Tookord," ütles ta, „kui sa Hamburgi sõitsid, lubasid sa mulle kindlalt, et lähed seejärel koos minuga arsti juurde. Oled sa nüüd nõus oma sõna pidama, oled sa nõus täna pärastlõunal koos minuga doktor Mansfeldi juurde minema?"

„Pea'nd ikka!" hüüdsin ma ärritatult. „Sa pöörad juba jälle kõik pea peale, Magda! Ma ei ole sulle mitte kunagi lubanud igal juhul pärast Hamburgi-reisi arsti juurde minna, ma ütlesin ainult, et siis kui ma peaksin haigena tagasi tulema. Ma tulin aga täiesti tervena tagasi."

„Nojah, nii tervena," ütles Magda sapiselt, „et jõid öösel pärast tagasijõudmist kõik mu pudelid sahvris tühjaks. Ja sellest ajast peale pole sa ainsatki minutit kaine olnud. Aga ma näen, et sa ei taha oma sõna pidada."

„Oma sõna ma juba pean, aga selles asjas pole ma sulle iialgi sõna andnud, nii küll mitte."

„Aga Erwin," alustas Magda uuesti, kuid nüüd juba leebelt, „miks sa ometi tõrgud end ükskord arstil läbi vaadata laskmast? Kui see on nii, nagu sa ütled, ja arst kinnitab seda, siis on ju kõik hästi... Kui see aga ei ole nii..."

„Noh, mis siis?" ütlesin ma pilkavalt.

„...siis tuleb ruttu midagi sinu tervise huvides ette võtta. Sest sa oled haige, Erwin, sa oled nii haige, nagu sa veel ei oska aimatagi..."

„Ah," ütlesin ma tüdinult, „jäta ometi. Ega sa mind ikka pehmeks ei räägi. Sa kõneled minuga leebelt, aga ma näen sinu silma-

dest, et sul on minuga kurjad kavatsused. Aga ma ei lase end oma naisel kamandada, olgu ta nii tubli kui tahes."

„Ma ei taha sind sugugi kamandada..."

„Palun: kõigepealt tühistad sa minu lepingud, siis pean ma arsti juurde minema, kuna sa endale igasugu sõgedusi ette kujutad, ja lõpuks tahaksid sa küllap siin minu ülemusekohta hõivata, või kuidas? Minu äraolekul tundsid sa ju end mu tugitoolis juba üsna mugavalt, eks ole?"

„Hea küll," ütles ta, ja nüüd lõid ta silmad tõepoolest vihaselt leegitsema ja tema hääles ei olnud enam leebuse varjugi, „sa ei taha, sa ei taha muud kui juua ja kahju teha. Mina aga ei luba seda, et sa minu ja firma laostad. Laosta ainult iseennast nii palju kui kulub. Siis pean ma muidugi teised abinõud tarvitusele võtma..."

„Võta aga võta," ütlesin ma pilkavalt, „küll sa juba näed, kuidas sa sealjuures sisse kukud. — Muide, võib-olla oleksid nii lahke ja ütleksid mulle, millised abinõud sul siis plaanis on?"

Minu pilge oli ta täiesti endast välja viinud.

„Muidugi ütlen ma sulle seda," hüüdis ta vihaselt, „kõigepealt lasen ma end sinust lahutada..."

„Vaata aga vaata!" naersin ma. „Nii et minust lahutada! Ma ei teadnudki, et olen sulle juba lahutuseks põhjust andnud. Aga mida ei ole, võib veel tulla. — Ja mis sul veel plaanis on?"

Aga ta ei tahtnud rohkem ütelda.

„Küll sa juba näed," sõnas ta ja istus uuesti oma laua ja paberite taha.

„Ma võin selle ka ära oodata," vastasin mina.

Ma võtsin konjakipudeli ja panin selle portfelli veel söömata eine juurde.

„Tee endale siiski enne klaariks, et seaduse järgi kuulub kõik mulle, kuna sina ei toonud midagi abiellu kaasa: maja ja sisustus ja firma, kõik on minu!"

Ma naersin, kui nägin tema vihast protestiliigutust.

„Jah, küsi enne ikka advokaadi käest, siis mõtled ehk veel sügavalt lahutuse üle järele. Ja nüüd," ütlesin ma ja võtsin nagist oma kaabu, „jätan ma sulle ometi kord oma firma laenuks. Ole hästi hoolas, kallis Magda, ja tühista hästi palju tulusaid lepinguid... noh, mis nüüd? Kas hoopis sina tahad nüüd mulle lahutuseks põhjust anda?!"

Minu pilkamine oli ta lausa endast välja viinud. Ta oli haaranud lähima eseme, mis oli käepärast, kirjapressi, ja minu poole visanud. Ma olin veel viimasel hetkel kõrvale põigata jõudnud. Ta vaatas mulle lubivalgena ja vihast värisedes otsa. Ma pidasin paremaks teda praegu mitte rohkem ärritada, panin kirjapressi oma kohale tagasi ja lahkusin kontorist ja firmast.

Ma olin ka kindlalt otsustanud sinna niipea mitte tagasi pöörduda. Las ta pusib mõnda aega üksinda edasi, ma ei osanud ju midagi nende meele järgi teha. Kogu see kupatus oli mind juba ammu ära tüüdanud, nüüd olin ma leidnud parema ja huvitavama ülesande, mis palju rohkem vastas minu hetke meeleolule: võitlus Magda vastu! Katsugu ta ainult mind puudutada, mulle valmistaks otse lõbu talle tõestada, kui palju targem ja seadusetundjam ma temast olen!

Ma olin jälle rännakul, portfell kaenla all, läbi kauni, aga juba üpris palava kevadelõpupäeva. Alkoholi kuninganna — ma olin ta liiga kauaks unustusse jätnud. Tüütu ta igatahes ei olnud. Pealegi pidin ma lõpuks oma kingad ära tooma, ärgu keegi minu kohta rääkigu, et ma purjuspäi poolde Euroopasse oma rõivaid vedelema jätan. Mitte keegi, isegi mitte Magda. Oli ju enam-vähem selge, mida see tubli daam, kellega ma seni olin abielus olnud, silmas pidas. Lahutus, hea küll, aga lahutus ei käi nii kiiresti; enne lahutust tuleb ka mõningaid ettevalmistusi teha, näiteks arstlik läbivaatus. Magdal olid doktor Mansfeldiga väga head suhted, juba palju aastaid. Ta oli alati Magdat ravinud, kui too haige oli, mina tundsin teda vähem, mul polnud tegelikult veel ilal miskit viga olnud. Küllap Magda ta juba oma mesti keelitab, ja siis peaks oletatavasti tulema midagi niisugust nagu vastutusvõimetuks tunnistamine ja viinaravilasse paigutamine. See sobiks talle nii väga, sellele heale Magdale: mees istub raviasutuses, mõistagi võimalikult kolmandajärgulises, ja Magda askeldab tema valdustes ja valdustega, juhib firmat. Aga on ka teisi arste, kuulsamaid ja tublimaid kui vana hea doktor Mansfeld, kes lõppude lõpuks on vaid tavaline praktiseeriv arst; juba lähematel päevadel läheri neist ühe või mitme juurde ja lasen anda endale tõendid selle kohta, et olen täiesti terve. Seesuguse sihiga silmade ees oleks kerge üks või kaks päeva enne arsti juurde minemist üldse mitte midagi juua. Siis see tubli Magda alles näeks, kellega ta tüli alustas; viieteistkümnele abieluaastale vaatamata ei tunne ta veel kaugeltki oma meest! Igatahes: enne kui ma talle oma vara jätaksin, pistaksin ma parema meelega villale tema pea kohal tule otsa, see on selge.

Umbes nii kulgesid minu meditatsioonid teel tollesse külavõõrastemajja, ja elav kujutlemine kuni pisimate detailideni lühendas mu teed kõige meeldivamal viisil. Ma võisin näiteks kaua sellest mõelda, kuidas mind mingis viinaravila kongis jäävõõrastemajja, ja halva söögiga toidetakse, samal ajal kui Magda sööb meie kenas söögitoas vasikakarbonaadi spargliga. Siis tulid mulle minu viletsa saatuse ja Magda ülekohtu pärast peaaegu liigutuspisarad silma. Vahepeal söötsin ma

oma eineleivad, kuna ma nagu viimasel ajal enamasti ikka vähimatki nälga ei tundnud, külapartidele ja -hanedele, pugesin ka aeg-ajalt kõrvaliste pilkude eest heki taha varju ja võtsin lonksukese. Ma polnud eales päriselt kaotanud kerget häbitunnet selle pärast, et mina, Erwin Sommer, peidan end heki taha, tõstan pudeli suule ja lasen viinal endasse voolata nagu viimane maanteehulgus. See ei saanud mulle endastmõistetavaks, selle suhtes ei muutunud ma täiesti nüriks. Ometi pidi see juba kord nii olema, teisiti praegu ei saanud.

Veidi enne eesmärgile jõudmist olin oma pudelile põhja peale teinud, ma viskasin ta maanteekraavi ja alustasin viit viimast teekonnaminutit. Külakiriku tornis lõi kell parajasti keskpäevatundi; minu ees, minust mööda, minu taga liikus külarahvas, kes tuli põllult, kõplad ja labidad õlal. Mõned teretasid mind, teised vahtisid mind ainult teraselt kõrvalt, kolmandad hakkasid viimaks üksteist müksima, tegid grimasse ja naersid, samal ajal kui nad minust mööda läksid. See võis ju olla vaid tavaline külale iseloomulik kriitiline suhtumine linlaslikult peenelt riietatud võõrasse, aga mul oli siiski kahtlus, et võib-olla on minust veidi märgata, et olen alkoholi tarvitanud, või et miski minu riietuse juures pole korras. Ma olin juba kuulnud, et üks kehvemaid kinke, mis alkohol enesega kaasa toob, on mingi ebakindel tunne, et kas ehk sinu juures midagi viltu ei ole. Võib end küll sageli peeglist silmitseda, rõivad üle vaadata, iga nööpi kontrollida — kuid ei iial, kui ollakse pisut joonud, ei olda täiesti kindel, et miski pole märkamata jäänud, midagi täiesti nähtaval kohal olevat, mida aga kõige pingsamast tähelepanust hoolimata ometi ikka ja jälle ei märgata. Midagi selletaolist võib tunda unes, kus liigutakse lõbusalt kõige valitumas seltskonnas ja avastatakse äkki, et on unustatud püksid jalga panna. Niisiis: see vahtimine muutus mulle koormavaks, pealegi tuli mulle meelde, et elav keskpäevatund pole just kõige õigem aeg oma kaunitari külastada; ma pöörasin kõrvale põlluteele ja viskasin end varjulises põõsastikus rohule pikali. Otsekohe vajusin ma unne, sellisesse sügavmusta unne, mille toob alkohol, kusjuures ollakse teatud määral kustunud, surrakse ajutist surma. Seal pole enam unenägusid, pole aimugi valgusest ja elust — ära olematusse! See ta on...

Kui ma taas ärkasin, oli päike juba madalas, ma pidin olema neli, võib-olla isegi viis tundi maganud. Nagu sellel ajal ikka, polnud uni mind üldse värskendanud, ma ärkasin vanana ja väsinuna, värinatunne liikmetes. Mu kondid olid kanged, kui ma end püsti ajasin; ja käimisega sain ma vaid läbi häda hakkama. Aga ma teadsin nüüd juba, et pärast esimesi napse, mis ma

sisse võtan, annab see kõik ruttu järele, ja kiirustasin seepärast võõrastemajja.

Ma olin aja hästi valinud: seegi kord oli kõrtsituba tühi, ka leti taga polnud kedagi. Lasksin end kangelt korvtooli langeda ja hallootasin januselt teenindamise järele. Kõigepealt ilmus üks tüdrukupea ukseprao vahele, see ei olnud aga minu kahvatu kaunitar, vaid vanemat sorti tokerjas punase ninaga olevus, siis vaatas üks paks naine mu üle, hüüdis: „Kohe-kohe!“ ja avas ukse trepi ees, mida mööda ma tol ööl pimedas kättpidi talutatuna üles olin läinud.

„Elinor! Elinor! Tule alla!“ hüüdis virtin, kinnitas mulle veel kord, et mind kohe teenindatakse, ja kadus taas kööki. Tähendab, tema nimi oli Elinor, ma polnud siis Elsabega eriti palju eksinudki. Aga Elinor oli ka väga hea, oli tegelikult veelgi parem. Elinor sobis talle, Elinor, *la reine d'alcool*, tõepoolest väga kena!

Ja siis kuulsin ma ka teda juba trepist alla tulemas; sugugi mitte hirvejalgselt muide; uks paukus ja ta astus sisse. Ta oli nähtavasti maganud, juuksed ei olnud nii siledad ja korralikult üles pandud nagu muidu, ja tema hele kleit oli kuidagi kortsus ja korratu. Ta seisis seal silmapilgu ja vaatas minu poole. Ta ei tundnud mind kohe ära, tal tuli vastu päikest vaadata. Siis hüüdis ta üsna rõõmsalt: „Ah, see on ju ainult see papi, kes nii meelsasti viina joob!“, hüüdis ja jooksis juba jälle trepist üles. Ma ei pannud talle äsjaseid, minu janu silmas pidades tegelikult valusaid sõnu sugugi pahaks. Ma olin isegi rõõmus sellise sundimatu vastuvõtu üle. Olin ju endalt ikka natuke küsinud, kuidas ta mind pärast toda öist kuurikatuse kaudu lahkumist veel vastu võtab. Nüüd aga oli kõik hästi ja ma ootasin kannatlikult need viis minutit, kuni ta, nüüd juba vuhvi löödud ja sile, jälle välja ilmus. Ta tuli kohe mu laua juurde, ulatas mulle nagu vanale sõbrale käe ja ütles sõbralikult: „Ma arvasin juba, et te ei kavatse enam üldse tulla! Mida te siis nii kaua tegite? Olete te nüüd juba täielikult pankrotis?“

„Veel mitte, *ma reine*,“ ütlesin ma, samuti naeratades. „Esialgu usaldasin ma veel äri oma naisele, kellega ma muide lahus elan. Mis sa sellest arvad, mu armas? Kaheksa nädala pärast olen ma võib-olla juba saadaval! Veel päris hästi säilinud, mis?“

Ta vaatas mulle silmapilgu otsa, siis kadus naeratus ta näolt ja ta ütles üsna jahedalt ning ametlikult: „Üks viin, eks ole? Või kohe jälle terve pudel?“

„Õigus, mu kullake!“ hüüdsin ma. „Kohe jälle terve pudel! Ja sinu jaoks jällegi pudel sekti!“

„Päeval mitte,“ vastas ta lühidalt ja läks. Hetk hiljem oli mul juua, ohtralt, seda vesiselget ainet, mida ma armastasin juba rohkem kui konjakit. Aga muidu ei olnud ma selle õhtupoolikuga päris rahul. Elinor oli alalõpmata hõivatud, kõrtsitoas ja õues, ja me saime vaid vahetevahel mõne sõna vahetada.

Selle üle tusatsedes jõin ma rohkem kui tavaliselt, juba poolteise tunni pärast pidi Elinor mulle teise pudeli tooma, ja ma tundsin ise, et olin kõvasti purjus. Siis tulid paar noormeest, sealhulgas ka too noor müürsepp, kellega Elinor nii intiimselt oli vestelnud; ja lihtsalt et tüdrukut oma lauda meelitada (mis aga ka ainult viieks minutiks õnnestus), lasksin neil kõigil enda juures istet võtta ja tellisin igaühele, mida ta soovis. Juba natukese aja pärast pakkus mu laud metsikut vaatepilti. Õlle- ja napsiklaasid, veini- ja sektipudelid seisid sellel metsikus kaoses, ja selle ümber oli koondunud kamp metsikult läbisegi rääkivaid, karjuvaid, naervaid, vehklevaid kujusid, ja mina olin kõikidest üks metsikumaid ja joobnumaid. Ma tundsin end täiesti lahti päästetuna, ma olin tõepoolest nagu kuristikku langev kivi — ma ei mõelnud enam mitte millelegi.

Oma lärmitsemise juures polnud me hoopiski kuulnud, et üks auto oli ette sõitnud, ja isegi kui kaks härrasmeest sisse astusid, ei pannud me neid tähele. Ma karjusin ühele enda vastas istujale, kes mind üldse ei kuulanud, jälle mingisuguseid kinnitusi — ja jäin äkki vait, nagu oleks mu suu lukku jäänud, sest teine neist härradest, kes nüüd kõrvallauas istet võtsid, oli mulle sõbralikult „tere õhtust!“ öelnud, ja see härra oli doktor Mansfeld. Teist härrat ma ei tundnud. Ka minu joomakaaslased jäid vait; ja ka siis, kui nad nägid, et mitte midagi ei järgnenud, vaid et härrad kõrvallauas vestlusse süvenenult rahulikult oma õlut jõid, ei saanud vanast lõbususest enam asja. Nad tegid üksteise järel vehkat, lõpuks istusin ma üksinda selles metsikus klaaside ja pudelite tohuvabohus, ja ka Elinori otsisin ma asjatult: ta ei tulnud, et selles kaoses korda luua. Arvatavasti flirtis ta ukse ees noore müürsepaga, kes küllap oli tema kavaler. Pärast äsjast metsikut ülemeelikust oli mind vallanud sünge tusatuju, ma närisih huult ja heitsin aeg-ajalt vilksamisi umbuskliku pilgu kõrvallauda, kus mulle koguni mingit tähelepanu ei osutatud. Minus oli tärganud umbusk; ma küsisin endalt, kas doktor Mansfeld võis sattuda siia puhta jutuse läbi, oma külapraksise käigus, või oli Magda teda siia lähetanud. Ma sorisin oma ajudes, kas ma ehk Magdale tookord purjus peaga väljasõidupaiga nime ei nimetanud või siiski sellele nii ei vihjanud, et seda polnud raske ära arvata — ma ei teadnud seda enam. Teine härra tuli mulle tuttav ette, aga ma ei teadnud, millisesse latrisse teda paigutada...

Jälle oleksin ma meelsasti midagi joonud, viinapudel seisis piisavalt lähedal mu ees, aga ometi ei söandanud ma kahe kõrvallauas istuva külalise ees oma klaasi kas või kordki täis valada. Ma ütlesin küll endale, et seda lauda ja minu ennist

metsikut käitumist arvestades ei olnud enam vähimatki kaotada, kuid ometi ei söandanud ma seda...

Lõpuks astus Elinor jälle kõrtsituppa. Ma kutsusin ta enda juurde ja palusin vaikselt arve ära teha. Samal ajal kui ta mingisse plokki palju numbreid üles kirjutas, kummargil minu ees seistes ja mind seetõttu kõrvallaua vaate eest varjates, valasin ma endale kaks-kolm napsi. Siis korkisin ma pudeli hoolikalt kinni ja torkasin selle oma portfelli. Elinor heitis kiire pilgu minu tegevusele ja sosistas kulme kergitades ja kõrvallaua poole osutades: „Sõbrad?“ Ma kehitasin ainult õlgu. Arve oli nii suur, et ma pidin oma raha tõesti viimse margani ära andma ja ka siis jäi jootraha Elinorile ülimalt ebapiisavaks. Taas vaatas ta mulle kulme kergitades otsa ja sosistas: „Puupaljas?“

Ma vastasin niisama vaikselt: „Ma tean, kus on rohkem. Teine kord, *ma reine*!“ Mispeale ta kergelt noogutas.

Ma pidin nüüd püsti tõusma ja minema, kõrvallaua jälgivate pilkude all. Ma haarasin oma portfelli ja tegin pilguga uurides kindlaks, millises varnas mu kaabu ripub, et ma ei peaks teda välja minnes ilmaaegu otsima, ja tõusin püsti. Ma tundsin, et vist läheb kõik korda. Ma pean aeglaselt ja hästi ettevaatlikult liikuma, küllap siis juba kõik korda läheb. Lõppude lõpuks tarvitseb mul ainult külast välja ja esimese päästva põõsastikuni jõuda, ja lõppude lõpuks — geniaalne mõte: — mul tarvitseb end ainult siin tualetti lukustada, ja ma võin magada nii kaua, kui tahan. Värske proviant on ju mul kaasas.

Ma olin kõrvallauale juba püsti tõustes viisakalt „head õhtut!“ öelnud, ja nüüd olin ma juba ukse all, sammu kaugusel pääsemisest, kui hääl minu selja taga ütles: „Ah jaa, üks silmapilk, härra Sommer!“

Ma ehmatasin nii hirmsasti, et oleksin peaaegu kukkunud. „Kuidas palun?“ hüüdsin ma tarbetult valjusti. Arst oli mu käest kinni haaranud ja mind peatanud.

„Kas ma ehmatasin teid? Seda ma küll ei tahtnud. Kahetsen väga.“

„Ah, ei ole midagi,“ ütlesin ma kohmetult. „See oli ainult see õnnetu põrandariie, ma komistasin selle üle...“ Ja ma vaatasin pahaselt siledat vaipa.

„Ma tahtsin teilt vaid küsida, härra Sommer,“ alustas doktor Mansfeld uuesti, „et kas ma tohiksin teile ehk pakkuda võimalust minu autos koos meiega koju sõita?“

Ta tegi pausi, siis ütles ta naerdes: „Pidasime natuke pidu, eks? Noh, ega sest midagi, seda teeb igaüks meist vahel hea meelega. Aga tagasitee valmistaks teile vist pisut raskusi, mis? Niisiis, te sõidate meiega.“

Ta haaras mul sõbralikult, aga kindlalt käe alt kinni. Teine härra oli vahepeal maksnud ja astus nüüd meie juurde.

„Kas ma tohin teid tutvustada?“ jätkas arst. „Härra Sommer — härra meditsiininõunik doktor Stiebing, meie kreisiarst.“

Nende sõnadega juhtis ta mind lokaalist välja ja auto juurde. Mina aga järgnesin talle nagu lammas lihunikule. Kreisiarst!

See ei olnud enam juhus, see oli mulle kavalalt seatud lõks! Neetud Magda! Ta kavatses mind sisse vedada, ta tegutses kiiresti, seda pidin ma möönma. Aga ka mina olin tark, ma pidin teesklema, kaval olema, teravmeelsust teravmeelsusega üle trumpama.

„Nojah,“ naersin ma äkki lõbusalt, „kaks arsti saavad ju ikka ühe vaese joobnuga hakkama, mis? Olge siis minu vastu armulised, mu härrad!“ Nende sõnadega ronisin ma auto tagaistmele, samal ajal kui mõlemad härrad, samuti naerdes, ees istet võtsid. Me pidime juba sõitma hakkama, kui Elinor tuli joostes majast välja. Ta kandis käes koledat ajalehepaberisse mässitud pakki, ta ulatas selle mulle lahtisesse autosse. Ta ütles valjult: „Need on teie kingad, mis te hiljuti öösel siia unustasite!“ Mõnitavalt naerdes vaatas ta mulle oma suure valge näoga ja kahkjate silmadega otsa. Ta suu oli hästi punane.

Pärast piinliku vaikuse hetke küsis arst: „Kas me võime nüüd sõita?“

Ma vastasin: „Jaa“, ja auto alustas sõitu.

12

Ma ei ole absoluutselt suuteline kirjeldama oma meeleolu selle sõidu ajal. Kuristiksügav meeleheide vaheldus halvava apaatiaga, mis mind isegi sellises seisundis veel hirmutas. Oli tunne, nagu viibiksin ma raske õudusunenäo vangistuses, iga silmapilk lähedal ärkamisele, kuid ometi suutmata ärgata, sattusin üha sügavamale, üha jubedamatesse õudustesse. Minu kõrval istmel lebas pakk kingadega, ajalehepaber oli lahti läinud ja ma nägin neid seal lebamas, tuhmi tolmuga määrdunud, üks tald vahtis mind: lihtsalt kohutav. Kohutav oli see kena Elinori tegu, viina kunigannat väärt.

„Jah,“ mõtlesin ma, „niimoodi narrib ja piinab alkohol oma jüngreid. Sellisteks üllatusteks on vaid tema võimeline. Arvad end olevat kindel, et oled hästi teeselnud, kõige halvemast üle saanud, ja äkki pistab ta oma irvitava kuradilõusta välja, kisub oma lõugadega su rinna lõhki, laseb sul väriseda, hävitab su väärikuse... *La reine d'alcool* — kui ma sind kunagi veel näen, läheb sul vast haprasti, Elinor!“

Ma ei pidanud enam vastu. Tegin ainsa pilguga kindlaks, et mõlemad härrad mu ees olid innukasse vestlusse süvenenud; ma tõmbasin pudeli taskust, korkisin ta ettevaatlikult lahti ja võtsin paar kõva lonksu. Aga ma polnud mõelnud tahavaatepeeglile juhiistme kohal.

„Mitte liiga palju, ja mitte liiga rutakalt, mu armas härra Sommer,“ ütles doktor Mansfeld ja tõstis roolilt manitseva käe. „Me oleks teiega pärast veel paar sõna mõistlikku juttu rääkida tahtnud!“

See lurjus, see libe meditsiiniline lurjus! Nüüd, kus ma olin tal autos, heitis ta eneselt maski: mitte minu koju ei sõidutatud mind, vaid arstlikule vestlusele, kus täiesti juhuslikult oli abiks ka meditsiininõunik kreisiarsti näol!

Sealtpeale olin ma täiesti rahulik ja keskendunud. Äsja joodud viin andis mulle uut jõudu ja kontsentratsioonivõimet. Mul oli kindel siht silme ees: see jutuajamine esialgu igal juhul nurja ajada. Hiljem, mulle soodsamatel asjaoludel hea meelega, aga täna, niiviisi kavalusega üle trumbatult, minu armulise proua tellimise peale: „Tänan väga, mu kallis!“

Auto sõitis ja sõitis, juba olime meie linna äärealadel, ja ikka veel polnud mul avanenud võimalust selle sõidu osavõtjate seast lahkuda. Siis aga ilmus Hase veohoovist mõneti ootamatult välja üks tema suurtest kahe haagisega kaubaautodest. Juba siis, kui doktor auto vasakule tänavapoolele tõmbas, seejuures järsult pidurdades, olin ma vaikselt autoukse avanud, nüüd, kui kaubaauto oli möödas ja arst jälle gaasi andis, hüppasin ma hõlpsalt välja, tuigerdasin silmapilgu, jooksin auto kõrval edasi, ähvardasin kukkuda ja sain tasakaalu tagasi. Ma seisin, lehvitasin käega autole järele, tehes möödujate ees näo, nagu oleks see äkiline väljumine toimunud autosolijate teadmisel, ja sammusin siis kiiresti, pöörates tänavalt paremale, veohoovi aia äärt mööda üles, väikese lagunenud koloonia poole, mida linnas vaid „kuurikvartaliks“ nimetati. Ma vappusin sisemiselt naerust, et mõlemad targad arstid ei too oma ekspeditsioonilt kaasa midagi peale joomari kingade.

13

Kõige ebameeldivam antud hetkel minu olukorras oli see, et ma seisin tänaval praktiliselt ilma ainsagi pennita. Koju oma kirjutuslaua manu, kus vähemalt midagi ikkagi oli, ei saanud ma minna, sest ma olin kindlalt arvamusel, et arstid, niipea kui nad mu puudumist märkavad, otsivad mind kõigepealt sealt ning kannavad *madame* Magdale kõik ette. Panka minemiseks oli aeg liiga

hiline, kassad olid juba kaks tundi suletud; parajasti kui ma seda oma kella järgi konstateerisin, tuli mulle mõte, et mul on ju veel see kell, lisaks raske kuldne pitserisõrmus ja lõpuks samuti päris duraabel abielusõrmus, mis pärast minu tänast stseeni Magdaga oli ka oma tegeliku tähenduse kaotanud. Ma ei olnud niisiis sugugi ressurssidest täielikult lage, ja ma seadsin sammud rahulikult ühte kitsasse ja räpasesse tänavasse, mis viis läbi „kuurikvartali". See koloonia oli maailmasõjajärgsetel häda-aastatel barakilaagrist tekkinud. Endisi barakke oli mitmesuguste juurde- ja ümberehitustega küll muudetud, aga mitte kaunistatud. Nende vahel seisid väikesed punased kivimajakesed, mis juba enne ära lagunesid, kui nad õieti valmiski olid saanud. Kõheldes läksin ma mööda kitsast tänavat, teadmata isegi kindlalt, mida ma siit tegelikult otsin, kui mu pilk langes ühele seesuguse kivikasti aknale, kus rippus teada-tuntud punane silt, mis enamasti üürileandmisest kuulutab. Ma astusin lähemale ja lugesin, et siin on tõepoolest hubane möbleeritud tuba korralikule härrale üürile anda. Uksekella sellel majal ei olnud, ma astusin avatud uksest sisse ja sattusin kohe kööki, mis oli keeva pesu auru paksult täis. Ma ei saanud kedagi näha, seepärast hüüdsin ma valju häälega „halloo!", ja auru seest ilmus nähtavale pikka kasvu, ettepoole kummargil, kuid veel noor mees kollakaskahvatu näo, pehme tumeda täishabeme ja veidi heledamate pruunikate juustega, mille tukk lauba kohal läikis kuldselt. See mees silmitses mind mõningase imestusega ja küsis siis väga viisakalt, tasase häälega, millega ta saab mulle kasulik olla.

„Ma tahaksin vaadata tuba, mis on üürile anda."

„Kas enda jaoks?" küsis mees ja hõõrus kõhatades käsi vastamisi. Ma vastasin jaatavalt.

„See tuba ei ole härra jaoks, pole härra jaoks küllalt peen, see on töölise tuba, mu härra."

„Näidake seda siiski mulle," jäin ma kindlaks.

Ta läks vaikides mu ees trepist üles, üle pooleldi valmis põranda, avas ukse ühe aknaga ja längus seintega toapugerikku, mis oli viilkatuse alla välja ehitatud. Sisustuse poolest sarnanes see peaaegu täielikult Elinori primitiivse toaga, ja ma astusin tahtmatult akna juurde, et näha, kas ka siin pakub längus pappkatus põgenemisvõimalusi üllatava külaskäigu puhul. Ei, seda pappkatust siin ei olnud, see-eest aga oli lausa üllatav vaade minu kodulinnale. Ta laius minu ees, pisut minu all, oma punapruunide katustega, kolme terava kirikutorniga ja ühe ümarpäise raekojatorniga; rohelise lehestiku embuses lookles temast läbi jõgi, kadus siin ja vilksatas jälle seal, ja kui ma tema kulgu silmadega jälgisin, nägin ma kauguses, juba rohetavate aedade ja põldude keskel, sinkja uduga looritatud katust, oma katust.

„Ilus vaade," ütlesin ma mõne aja pärast.

Mees minu taga kõhatas.

„Tööline," ütles ta, „ei hooli vaatest, ta küsib, kas voodi on ka hea, ja voodi on hea, härra."

„Mis see tuba ka maksma peaks?" küsisin ma.

„Seitse marka nädal," ütles mees, „ja me vahetame iga nädal pesu."

„Ma tahaksin siin ka süüa," ütlesin ma, „ma tahan siin täielikus rahus segamatult kaks kuni kolm nädalat elada ja kirjatööga tegelda. Vaevalt et ma majast kordagi lahkun. Kas saaks nii korraldada? Ma ei esita suuri nõudmisi."

„Meie toit on härra jaoks liiga lihtne," ütles mees. „Aga ma võin lasta teile toidu võõrastemajast tuua, kui see teile sobib."

„Hästi," ütlesin ma, „ma võtan selle toa. Mu kohver tuleb homme. Laske mulle siis õhtusöök tuua." Ja ma istusin laua äärde.

„Ma paluksin väikest ettemaksu, mu härra," ütles mu majaperemees ja muljus oma käsi, nii et sõrmenukid naksusid. „Me oleme vaesed inimesed, mu härra..."

„Võtke istet," ütlesin ma oma majaperemehele. „Ahah, palun, ma näen seal pesulaual veeklaasi, kas te ei tooks selle palun siia."

Mu peremees tegi seda ja võttis mu veelkordse palve peale laua ääres istet.

„Kuidas teie nimi on?"

„Lobedanz," vastas ta. „Nimi kõlab küll veidi koomiliselt..."

„Ma ei hooli sellest, kas teie nimi on koomiline või mitte, härra Lobedanz," ütlesin ma armulikult, „joogem nüüd parem kõigepealt kokku."

Ma valasin tal klaasi poolest saadik täis — tema protestist hoolimata — ja võtsin pudeli.

„Ma võin ju kord ka pudelist juua," ütlesin ma naerdes. „Nooruses oleme kõik seda teinud."

Ta naeratas kergelt ja võttis lonksukese, samal ajal kui mina tugevasti jõin.

„Ma pean teid paluma, härra Lobedanz," ütlesin ma siis ladusalt, „et te mulle ka pudeli viina koos õhtusöögiga tuua laseksite, ainult mitte mingit puskarit, vaid kõige paremat, mida raha eest saab."

Ma nägin, kuidas ta huuli maigutas, ja aimasin juba, mida ta öelda tahtis.

„Mis nüüd ettemaksmisse puutub, siis pean ma teile ütlema, et ma otsustasin täiesti ootamatult selle töö käsile võtta." Ma püüdsin kinni oma peremehe pilgu, mis mõtlikult mu avatud ja täiesti tühja portfelli silmitses. Ma naersin.

„Olgu peale, ma tunnistan teile tõtt, härra Lobedanz. See jutt tööst, mida ma siin täielikus rahus kirjutama kavatsen hakata, on muidugi väljamõeldis. Tegelikult läksin ma täna pärastlõunal oma naisega õige ägedalt riidu. Ja et talle veidi hirmu teha, kavatsen ma nädalaks või kaheks kaduda. Mõistate, ma tahan teda natukeseks kuivale jätta!"

Härra Lobedanz noogutas.

„Ma tahan talle selgeks teha, mida tähendab olla ilma meheta, eks?“

Jälle noogutas härra Lobedanz.

„Ta peab ükskord tunda saama, kui vajalik ma talle olen, kui asendamatu!“

Jälle noogutas härra Lobedanz, siis ütles ta tasa, peaaegu sosinal: „Sellest hoolimata, mu härra, ei saa ma teid ilma ettemaksuta vastu võtta. Meie siin „kuurikvartalis“ oleme väga vaesed inimesed, mu härra, ja õhtusöök heast võõrastemajast ja pudel parimat viina maksavad palju raha.“

„Te saate homme hommikul nii palju raha kui teil tarvis on, härra Lobedanz,“ ütlesin ma keelitades. „Homme hommikul kell üheksa olen ma oma pangas ja toon raha ära.“

„Ei,“ ütles mu peremees, „mul on kahju, mu härra, ma oleksin teid meelsasti üüriliseks võtnud, haritud meest, kes tahab oma naist pisut hirmutada — härrade kombel. Meie, me peksame oma naisi, see on lihtsam ja odavam.“

„Nojah, nojah,“ naersin ma pisut kohmetult. „Ma ainult ei tea, kas ma oma naisega löömingut pidades ehk ise kannatajaks pooleks ei jääks, ma kardan, et ta on tugevam.“

Ma naersin ja jõin.

„Aga kui ettemaks teile just nii tähtis on, siis ma võin teile sõrmuse pandiks anda.“

Ma tõmbasin enne pitserisõrmuse, siis ka laulatussõrmuse parema käe neljandast sõrmest ära. Hetke olin ma kahevahel, siis andsin Lobedanzile laulatussõrmuse.

„Oleks kena, kui te seda tagatisena homme hommikuni pandis hoiaksite ja seda edasi ei annaks.“

Härra Lobedanz võttis mu käest sõrmuse.

„Me oleme väga vaesed inimesed, mu härra,“ ütles ta jälle oma sosiseva häälega. „Meil pole kolme markagi majas. Aga ma annan sõrmuse ühe täiesti usaldusväärse mehe kätte panti, ja homme keskpäeval lunastame selle jälle välja.“

„Hea küll,“ vastasin ma äkki tüdinult ja ometi ka jälle kogu sellest üksikasjalikkusest ärritatuna. „Aga vaadake siis nüüd, et söök ja viin võimalikult varsti tuleksid, ennekõike viin. Näete, pudelis ei ole enam peaaegu midagi, ja nagu te teate, tuleb mured viinasse uputada.“

„Kõik saab kiiresti tehtud, mu härra,“ sosistas mu majaperemees tasase häälega ja sulges ukse. Mina aga viskusin voodisse ja jõin. Nii sain ma tuttavaks Lobedanziga, ühe alatuma lurjuse ja silmakirjatsejaga, keda ma oma elus olen tundma õppinud.

10.9.44

Selleks ööks olin ma teinud kindla plaani minna pärast kesköödoma koju, pakkida seal kohver pesu, riiete ja tualett-tarvetega ja tuua raha, mis seal minu kirjutuslauas oli. Sest mul oli tõepoolest kavas elada mõned nädalad täielikus eraldatuses Lobedanzi juures. Mul mõlkus meeles plaan end seal ise vaikselt alkoholist võõrutada; esimesel päeval kavatsesin ma veel harjunud kvantumi juua, järgmisel päeval kolmandiku jagu vähem ja nii üha edasi, kuni ma umbes kahe või kolme nädala pärast võisin karske mehena Magda ja arstide ette astuda ning küsida: „Mida te nüüd õieti minust tahate?!“

Ma pidasin seda vägagi võimalikuks, et Magda mind selle õise pakkimise juures üllatab, aga mä ei peljanud kohtumist temaga, ei, ma pigem soovisin seda. Öövaikuses saaksin talle segamatult öelda mõningaid kibedaid tõsiasju selle kohta, kui alatu tegu on ässitada mehele, kellega ikkagi viieteistkümneaastane abielu sidus, salakavalalt arstid kaela. Ta oli purustanud meie vahelise sõpruse, ja mida kauem, seda vähem kahtlesin ma selles, et ta taotles lõppude lõpuks minu eestkoste alla võtmist ja minu vara. Seda kõike kavatsesin ma talle ilustamata öelda.

Kahjuks ei tulnud minu ilusast plaanist midagi välja. Juba jälle mängis alkohol mulle kurja vembu. Mitte et ta oleks, nagu juba mõned korrad varem, surunud mind meelemärkuseta, unenägututa unne, mis laskis õige aja mööda minna, ei, seekordne elamus oli palju hullem: mu keha ei kuulanud sõna, mu magu streikis. Ma olin veel — tõsi küll, mõningase vastumeelsusega, aga kohusetundest — osa toodud, täiesti korralikust õhtusöögist ära söönud ja seejärel kõvasti joonud. Ma olin end voodile pikali visanud ja olin valmis hämaras poolunes oma minekutundi ära ootama; siis aga hakkas mu magu iiveldama, ta tõstis mässu, ma pidin üles tousma, ma pidin lõputult ja piinavate valude käes oksendama. Kogu mu keha oli higiga kaetud, mu käed ja põlved värisesid, mu süda tagus valjult ja valusalt, kõheldes, nagu tahaks ta iga hetk seisma jääda. Mu silmad olid pisarais, nende ees virvendas, mu ajust ujusid läbi udupilved, ma olin sageli teadvuseta. Lõpuks heitsin ma jälle voodisse, surmani kurnatud, pöörasest hirmust haaratud: kas läheneb juba lõpp? Juba nii ruttu? Ma pole ju veel sugugi kaua ja mitte sugugi ülemäära palju joonud. Kas siis nii ruttu muututakse joomariks? Nii kiiresti siis lammutab alkohol keha? Ei, ma ei taha veel surra! Ma olin seda joomari-aega ikka vaid üleminekustaadiumiks pidanud; olin olnud veendunud, et ma võin sellele igal ajal lõpu teha, ilma et see mind kahjustaks — ja nüüd juba pidi kõik olema lõppenud? Ei, see oli

võimatu! Ma ei tahtnud, ma saan kindlasti jälle terveks, juba varsti, võib-olla juba homme; sellel sappmõrul oksendamisel pidi olema muu põhjus! Kindlasti oli õhtusöögi sees midagi! Veider, et mul selles üliraske mürgistuse seisundis ei tekkinud mõtetki alkoholist lahti öelda. Vastupidi, ma hoidusin pelglikult tema peale kas või mõtlemastki. Ta ei saanud olla põhjus, temast ei saanud ma loobuda. Ta oli mu ainus hea sõber neil hüljatuse ja alanduse päevadel! Ja vaevalt olin ma veidi puhanud, vaevalt olid hingamine ja südametuksed natuke rahulikumaks muutunud, kui ma jälle haarasin pudeli järele, jõin uuesti, äratamaks unelmaid, äratamaks unustust, sukeldumaks magusasse olematusse, milles ei tunta ei muresid ega rõõme, milles ei ole ei minevikku ega tulevikku.

Mõnda aega täitis viin ka oma kohust; lõõgastunult ja veidi õnnelikuna lamasin ma seal. Siis ajas mind oksendamine taas üles, veel palju piinarikkam, poovam oksendamine, sest magu ei sisaldanud nüüd midagi muud kui paar lonksu viina.

Nii möödus mul see öö, joomise ja oksendamise vahel; lõpuks kontsentreerisin ma kogu oma tahtejõu vaid sellele, et väevõimuga oksendamist võimalikult kaua tagasi hoida, et alkoholil oleks ometi mõni minut aega läbi mao limaskesta ihusse tungida, enne kui uus iiveldus ta välja ajas. Nii kahju oli heast napsist!

Lõpuks vajusin ma vastu hommikut rahutusse roidumusunne, millest hõljusid läbi metsikud, painavad unenäod. Lobedanz äratas mind sellest, ta seisis uksel ja märkis kõhatades, et kell on kohe üheksa, kas ta ei peaks kohvi tooma? Ma ütlesin talle vastumeelselt, et ma loobun kohvist, lasku mulle parem otsekohe uus pudel tuua.

Pööramata mu sõnadele tähelepanu, hakkas ta metsikut korralagedust toas kõrvaldama, avas ka akna, millest värske õhk ja päike sisse tungisid. Roidunult, jõuetult, kaitsetult kissitasin ma valguse käes silmi.

„Tehke ometi kiiremini, Lobedanz," palusin mä ärritatult. „Ma jõin just pudeli tühjaks, hoolitsege kohe uue eest!"

„Te tahtsite ju kell üheksa oma panka minna, mu härra," tuletas Lobedanz mulle oma tasasel, sosistaval moel meelde. „Kell on üheksa." — „Ma ei saa praegu minna," ütlesin ma ärritatult. „Te näete ju, et ma olen haige, Lobedanz. Ma lähen homme või täna pärastlõunal. Praegu tooge kõigepealt naps ära."

„Siis ma pean sõrmuse maha müüma, mu härra," ütles Lobedanz. „Pandimajapidaja andis mulle ainult viisteist marka; kui ma ta maha müün, saan ma kakskümmend viis marka."

„Kakskümmend viis marka!" hüüdsin ma nördinult. „Sõrmus maksis uuest peast üheksakümmend marka!"

„Nüüd on sõrmus vana, ja pandimajapidaja tahab ka elada, härra," sosistas Lobedanz kiretult. „Kui ma tohin sõrmuse kahekümne viie marga eest maha müüa, on viin otsekohe siin."

„Ja kuidas saab viisteist marka juba läbi olla?" hüüdsin ma vihaselt. „Õhtusöök ja pudel viina — see nüüd küll viisteist marka välja ei tee!"

„Ja toaüür, mu härra?" küsis Lobedanz meelitlevalt. „Kas mina, vaene mees, ei pea midagi saama? Ma pean teile muide kaksteist marka toa eest arvestama, härra... Tean, tean," ütles ta kiirelt ja naksutas juba jälle eriti valjult ja vastikult oma sõrmeliigeseid. „Ma ütlesin seitse marka, ja ma olen sõnapidaja mees. Aga te teete palju tüli, härra, ja te ajate toa hukka ja heidate riiete ja kingadega voodisse, see rikub pesu! See kõik maksab raha, meie aga oleme väga vaesed inimesed..."

„Sulid olete," hüüdsin ma vihaselt. — „Käige kuradile, ma lähen minema!"

„Väga hea, mu härra," ütles Lobedanz ja läks.

Aga loomulikult jäi ta võitjaks, mõne aja pärast tõusin ma janust piinatuna üles ja läksin ägades trepist alla ja hüüdsin teda. (Kaua laskis Lobedanz end hüüda.) Ja ma meelitasin teda ning andsin talle loa laulatussõrmus kahekümne viie marga eest maha müüa — ja siis lõpuks, pärast pikka, pikka piinarikast ootamist sain ma uue pudeli viina ja võisin jälle juua ja oksendada, juua ja oksendada. Nii sai ühest päevast teine ja kolmas ja terve rodu päevi, ja ma ei mahkunud kordagi Lobedanzi toast...

15

Sel esimesel nädalal, mis ma Lobedanzi juures mööda saatsin, läksid mu mõlemad sõrmused, mu kuldkell ja mu portfell tema valdusse. Ma olen selles kindlalt veendunud, et pandimajapidaja oli ainult variisik ja et minu kuldasjade tegelik omastaja oli „väga vaene mees" Lobedanz ise. Seda, mis ma nende eest sain, oli naeruväärselt vähe. Võib-olla kaksteist kuni neliteist pudelit napsi, kui arvestada neli marka pudel (tä tõi muide järjest madalama kvaliteediga viina), ja vahetevahel natuke süüa. Sest ma ei söönud enam peaaegu mitte midagi. Kui ma nüüd ennast mõnikord peeglist vaatama juhtusin, siis silmitsesin ma halastamatu naudinguga oma nägu, mis oli vanade habemetüügastega kaetud, punsunud ja nägi ometi otsajäänud, jah, otsekui ära kõrbenud välja. „Nii hävitatakse iseennast," ütlesin ma siis endale võidurõõmutsedes. Ja kohe mõtlesin ma edasi Magda peale ja sellele, kuidas ta ehmuks, kui ta mind niisuguses seisundis näeks, ja kuidas ma siis talle näkku paiskaksin, et tema, tema üksi on selle muutumise häbiväärne põhjus!

Tervise seisukohalt oli mu enesetunne neil päevadel vahelduv. Plaanitsetud võõrutamise üle ei mõlgutanud ma loomulikult enam üldse mõtteid, ma jõin nii palju kui mu magu suutis vastu võtta. Enamasti ta streikis, ja ma nägin suurt vaeva, et oma kvantumit enda sisse saada; teinekord oli ta mõistatuslikel põhjustel täiesti nõus seda neelama ja sees pidama, mida ta sai. Siis olid mul meeldivad hetked. Siis istusin ma akna all, pudel ikka tihedalt enda ligi, ma laulsin vaikselt omaette vanu rahva- ja rännulaule ja silmitsesin seejuures linna enda all, kuni majani, mis kaugel sinkjas uduvines seisis ja mis oli minu oma. Siis mõtlesin ma sellest, mida Magda küll praegu teha võiks; ja neil hetkedel olin ma kindlalt veendunud, et ma armastasin teda nagu vanasti ja et see oli tema, kes meie armastuse oli reetnud. Siis kujutlesin ma endale elavalt, kuidas ma ühel päeval tervena ja lõbusana koju tagasi pöördun: Ma olin kuidagimoodi salapärasel, aga väga ausal teel saanud suure hulga raha omanikuks, ja ma tegin kõik õnnelikuks, ja kõik imetlesid mind, ja kui nad surnud ei ole, siis elavad nad veel praegugi.

Sellistest lapsikutest unistustest äratas mind Lobedanz küllaltki rämedalt. Ta tegi mulle teatavaks, et tema käest ei saa enam ei viina ega korterit, kui ma otsekohe raha ei hangi... Me alustasime lõputut jagelust, mis tema poolt oli ikka viisakas, tasane, meelitlev, minu poolt aga jäme, äkkvihaselt leegitsev ja siis jälle peaaegu pisaratesse uppuv. Aga mul polnud sellest mingit abi, et ma talle ikka ja jälle ette heitsin, kui odava hinnaga ta mu kuldasjad endale on saanud ja kui vähe, peaaegu mitte midagi, ta nende eest on toonud; ta puges pandimajapidaja taha, kes ei tahtvat rohkem anda, vandus maa ja taeva nimel, et ta polevat veel pennigi minu pealt teeninud, ja jäi järeleandmatult selle juurde, et ma pean kas raha hankima või astuma hakkama. Jah, juba nüüd tegi ta ähmaseid vihjeid, et võib-olla huvitaks politseid väga sellised isikud nagu mina ja et selline sissekirjutamata elamine pole tegelikult üldsegi lubatud ja seab teda ohtu. Sellele ähvardavale lobale ei pööranud ma tookord veel mingit tähelepanu. Aga mulle oli selge, et ma pean raha hankima, tasane Lobedanz oli kõva kui ränikivi.

Ainus, mida ma temalt saavutasin, oli see, et ta muretses mulle „avansina“ veel ühe pudeli viina, et ma oma öiseks ekspeditsiooniks „värske“ oleksin. Mul oli parajasti üks mu „headest“ päevadest, see tähendab päev, mil mu keha oli alkoholi suhtes heatahtlikult häälestatud; see oli veel õnn. Mõnel muul päeval oleks mul olnud võimatu seesugust rännakut ette võtta. Et tee panka oli mul tõkestatud, seda ma teadsin: sinna oli kindlasti juba ammu minu kadumisest teatatud ja tehtud korraldus minu võimaliku väljailmumise korral mulle ilma eelneva informeerimiseta mitte midagi maksta. Ma pidin niisiis oma isiklikku majja sisse murdma. Mõte, et ma seejuures Magdat kohtan, polnud mulle täna, mil

mulle taoline kohtumine küllaltki kindel tundus, enam sugugi nii meeldiv nagu nädal aega tagasi, mil ma olin sellest vaid unistanud. Aga polnud midagi parata. Ma toppisin viinapudeli püksitaskusse — tasane Lobedanz oli kangekaelselt keeldunud mulle portfelli laenuks tagasi andmast — ja asusin teele. Oli natuke pärast keskööd. Lobedanz laskis mu majast välja ja sosistas, et on väga pime. Ma peaksin eriti üle jõe viival sillal ettevaatlik olema.

„Ma jään teid ootama, härra,“ sosistas ta. „Asi võib väga hilja peale jääda. Ma hoian pudeli teie jaoks valmis. Ja siis, härra,“ ta sosistas üha vaiksemalt, „siis, härra, kui teil on veel natuke ehteid või ka hõbedat — mul on nüüd üks kaupmees, kes maksab väga korralikku hinda, mitte nagu too sitavares —, tooge, mis kätte saate, küllap ma juba teie eest hästi hoolitsen.“

„Nii püütakse tobukesi,“ mõtlesin ma minnes ja olin seejuures piisavalt tobu osavale Lobedanzile tunnustust jagama, kuna tal oli autasuks minu tagasisaabumise puhul pudel viina valmis pandud. Tõsi küll, mul olid hoopis teised plaanid, millest temal polnud vähimatki aimu.

Kõndimine läks mul palju hõlpsamini, kui ma olin arvanud, ma ei tundnud ka üldse vajadust juua. Küllap ma olin tublisti erutatud. Mäletan hästi, kuidas ma kogu tee hoolega vaeva nägin, et mitte mõelda eelolevale. Ma kandsin endale kõik luuletused, mida ma kooliajast veel peast mäletasin, üha uuesti ette ja tabasin end ometi kahe värsi vahel Magdaga rääkimas või arutlemas, millise käsikohvri ma kui kõige otstarbekama valima peaksin.

Lõpuks, pärast peaaegu kolmveerandtunnilist marssimist, olin ma jõudnud oma villa aiavärava ette. Äsja olid linna kolme kirikutorni kellad esimest öötundi löönud. Ma tõmbasin värava vaikselt enda järel kinni ja tegin, vältides kruusatatud teid, üle rohu tiiru ümber oma maja. Kõik oli vaikne ja pime. Kaua seisin ma Magda magamistoa akna all ja arvasin tema rahulikku hingamist kuulvat; aga see oli vaid mu oma süda, mis rahutult ja valjult mu oma rinnas põksus. Kui ma sellele mõtlesin, et ma seisan siin, omaenda maja juures, viie meetri kaugusel omaenda naisest nagu mõni vaene võõras öös, nädalapäevad pesemata ja raseerimata, valdas mind selline kaastunne enda vastu, et ma hakkasin kibedaid pisaraid valama. Ma nutsin kaua ja valusalt, kõige parema meelega oleksin ma Magda juurde tuppa tunginud ja tal end tröösti da lasknud. Lõpuks ilmutas naps end ka siin parima tröösti jana; ma jõin pikalt ja väga palju. Mu valu andis järele. Ma surusin enesega võideldes maha soovi kõigepealt veidike magada ja läksin tagasi maja ette.

Ma seisan oma maja esikus sokkide väel, kingad jätsin ma juba tuulekotta. On veel pime, aga nüüd kobab mu käsi lülitit, vaikne klõpsatus, ja ongi valge. Jah, siin olen ma jälle omas kodus, siia ma kuulun, selle korra ja puhtuse keskele! Peaaegu hardunud kartusega silmitsen ma seda väikest kena esikut reseedarohelise vaibaga, millelt juba ammu on eemaldatud tolle sünge öö inetud jäljed; ma vaatlen riidevarna, kus korralikult riidepuul ripuvad kõrvuti Magda roheline kostüümijakk ja sinakas suvemantel — ja nüüd hiilin ma peegli juurde, suure, kõrge peegli juurde, millest võib end pealaest jalatallani näha. Ja kohutav hirm haarab mind, kui ma näen end seal seismas oma väljaveninud, määrdunud rõivastes, hallikasmusta kaelusega, tüükalise kahvatu näoga, punaserandiliste silmadega.

„Selliseks olen ma muutunud!“ kisendab mu sisehääl, ja mu esimene mõte on tormata Magda juurde, langeda ta ette põlvili ja teda anuda: „Päästa mind! Päästa mind minu enese käest! Peida mind oma südame ligi!“ Aga see meeleliigutus hajub; ma naeratan kavalkelmikalt oma peegelpildile.

„Seda ta tahaks,“ mõtlen ma. „Ja siis mees ära viinaravilasse ning äri ja varandusega on sotid selged!“

Kaval olla. Ikka kaval olla. Ja ma nihutan kiiresti tooli esikus suure riidekapi juurde, ma küünitan üles ja võtan käsikohvri alla, parima käsikohvri, mis meil on, täisveisenahkse; tegelikult kuulub see koguni Magdale, ma kinkisin selle talle ükskord sünnipäevaks. Aga see pole praegu oluline, pealegi — kas ei kuulu abikaasadele kõik ühiselt? Järgmise veerandtunni jooksul arendan ma palavikulist tegevust, ma pakin kohvrisse oma mantli, kaks ülikonda, pesu. Vannitoast toon ma oma tualettarbed. Küll Magda alles homme hommikul imestab! Kingakapist toon ma kaks paari kingi, toatuhvlid — ma valmistun nagu mõneks pikaks reisiks. Ja nüüd on mul tõepoolest tunne, nagu asuksin ma pikale reisile, võib-olla, võib-olla on Elinor seekord lahkem. Nüüd olen ma kõigi nende asjadega valmis, ja enne kui ma kõige raskema kallale asun, istun ma silmapilguks põrandale, joon ja puhkan. Ma märkan siiski, kui nõrgaks ma viimastel nädalatel olen jäänud, see pisut pakkimist väsitas mind üleliia, mu süda peksleb, ma olen üleni higine.

Siis asun ma jälle töö kallale. Seni on kõik läinud suurepäraselt, ma pole teinud häält, mis võiks normaalset magajat äratada, mitte miski ei kukkunud mul käest maha. Aga, nagu öeldud, kõige raskem on mul veel ees. Ma tõmban peegli-aluse sahtli lahti, ja ennäe, seal on tõesti elektritaskulamp! Ma vajutan klõpsu, ja ennäe, ta põleb tõepoolest! Heas

korras majapidamine on ikka üle kõige — ole terve, Magda! Ma klõpsutan kõik tuled surnuks ja hiilin taskulambiga meie elutuppa. See asub otse magamistoa kõrval ja on sellest eraldatud vaid kirjude klaasruutudega kaunistatud tiibuksega, millest iga valguskiir ja heli läbi tungib. Pimedas jõuan ma kobamisi kirjutuslaua juurde, mille keskmises sahtlis lebab väikeses rahalaekas meie sularaha. Tavaliselt on seal vaid majapidamises vajalik raha, seega õige vähe; kui meil on aga õhtul veel äris sissetulekuid olnud, mida oli liiga hilja panka viia, siis võtsime raha siia kaasa. Ma olin siiski väga põnevil, kui palju ma eest leian. Mul õnnestus sahtel täiesti hääletult avada ja rahalaegas välja võtta; ma ei tarvitsenud isegi taskulampi põlema klõpsata. Samuti leidsin ma täiesti pimedas laeka kõrval lebava tšekiraamatu. Ma lükkasin selle taskusse ja kandsin laeka ettevaatlikult sammhaaval esikusse, panin ta kõigepealt käest, sulgesin ukse ja klõpsasin tule põlema. See kõlab veidralt, aga ma sooritasin midagi palvuse taolist, enne kui ma laeka lahti tegin. Ma palvetasin pikaks ajaks unustusse jäetud armsa jumala poole, et tehku ta ometi nii, et kassas oleks hästi palju raha. Palju raha, et veel korra jätkata seda elu viinauima ja iivelduse vahel, veel palju rohkem raha, et ahvatleda Elinori, *la reine d'alcool*'i, koos minuga reisile tulema. Ainsatki mõtet ei pühendanud ma olukorrale, millesse ma omaenese äri sellise raha kõrvaldamisega võiksin viia. Ja ma usun, kui ma oleksin sellele mõelnud, siis oleksin ma seda rohkem võidurõõmutsenud, mida suuremaks oleks kujunenud minu enese ettevõttele tekitatud kahju. Ma olin niisiis oma palve sooritanud ja avasin laeka. Ma tõstsin ära ülemise karbi, milles oli vaid metallraha, ja otsisin ahnelt paberraha. Minu pettumus oli piiritu. Vaid vähesed rahatähed lebasid seal; kui ma nad üle lugesin, polnud seda palju üle viiekümne marga. Ma näen ennast veel nüüdki seal seismas, vähesed rahatähed käes, jäine tunne südames.

„See on lõpp,“ mõtlesin ma, „sellest ei piisa ei Elinorile ega Lobedanzile. Kahe, kolme päeva pärast on see raha otsas, ja siis jääb üle vaid alistumine, patukahetsus, viinaravila, kõigi lootuste lõplik purunemine.“

Nii ma seal seisin, surm südames, kaua, kaua...

Siis tuli mulle elu sisse. Ma nägin jälle Lobedanzi kollakat tumeda täishabemega nägu enda ees; ma kuulsin ta tasast häält midagi ehetest ja hõbedast sosistamas... Ehted ei tulnud kõne allagi. Need vähesed ehted, mis Magdal olid, polnud midagi väärt, pealegi hoidis ta neid magamistoa tualettlaua sahtlis.

Aga hõbe — jah, hõbedat meil oli. Ilus, raske, vana lauahõbe, juhuost ühel oksjonil. Kohvris oli veel piisavalt ruumi... Ma jõin kiiresti ja palju, ma jõin kogu pudeli ühekorraga tühjaks. Selles oli olnud veel tubli kolmandik. Silmapilguks ujutas äkiline tugev alkoholi juurdevool mu keha otsekui punase lainega üle, ma

sulgesin silmad, ma värisesin. Pean ma hakkama oksele? Ag
hoog läks üle, ma valitsesin end jälle. Kiiresti läksin ma söögi
tuppa ja klõpsutasin seal kroonlühtri põlema. Veel äsja n
piinliku täpsusega säilitatud ettevaatust ma nüüd enam e
vajanud. Ma tegin puhveti lahti ja võtsin välja hõbeda, mis o
tosinate kaupa flanellvutlarites (me kasutame seda ainul
pidulikel juhtudel). Ma ladusin selle kõigepealt enda kõrval
hunnikusse, siis kandsin välja, suured lusikad, noad ja kahvli
nendest koosnevad väikesed komplektid, kalakomplektid... m
toppisin kõik kohvrisse, nagu juhtus. Nüüd puudusid veel vai
hõbedast kulbid, salati- ja tranšeerimiskomplekt, mis olid lahti
selt eraldi sahtlis. Ma võtsin nad rutates välja; äkki kiirusta
mind miski tagant, ma pidin sellest majast lahkuma! Üks lusika
kukkus klirisedes põrandale, ma vandusin valjusti, haarasin tem
järele ja lasksin teise lusika kukkuda.

Kannatamatult kangutasin ma sahtlit, et seda täiesti välja tõm
mata ja üksikud hõbeasjad koos sellega kohvri juurde viia. Sahte
andis äkki ootamatult järele ja kukkus kolinal hõbenõudele, mi
heledalt kõlisesid. Ma kahmasin kõik sülle kuidas juhtus, nüüd
juba hoolimata lärmist, mida ma tegin, ja ruttasin kohvri juurde
Minnes kukkus kaks-kolm lusikat maha. Ma viskasin toodu kohv
risse kõige peale ja jooksin kaotatut ära tooma. Ma jäin otseku
naelutatult seisma ja vahtisin jõllitades Magdat, kes seisis kese
söögituba oma päranikistud puhveti ees!

Ta pööras pead ja vaatas mulle otsa, kaua. Ma märkasin, kuida
ta ehmus, kuidas ta kiiresti hingas, end koguda püüdis.

„Erwin," ütles ta siis katkeva häälega, „Erwin! Mismoodi s
välja näed!? Kust sa sellises seisundis tuled? Kus sa nii kaua ole
olnud? Ah, Erwin, Erwin, kuidas ma küll sinu pärast kartsin! E
meie jällenägemine peab ka niisugune olema! Erwin, mõtle omet
sellele, et me oleme kunagi teineteist armastanud! Ära ometi kõik
hävita! Tule jälle minu juurde. Ma tahan sind aidata, nii hästi ku
ma suudan. Ma olen hästi kannatlik, mitte iial enam ei hakka ma
sinuga tülitsema..."

Ta oli üha kiiremini rääkinud, jäi hingetult vait ja vaatas mull
anuvalt otsa.

Mind aga valdasid hoopis teised tunded. Vihaga, vihkamisega
vastumeelsusega vaatasin ma seda hoolitsetud, magamisest roo
satavat naist sinises siidöösärgis, mina, kes ma nägin välja, nagu
oleksin ma rentslis püherdanud, mina, kes ma haisesin nagu tõhk
Ma arvan, see võis olla meie kunagise armastuse meenutamine
mis mind sellisesse meeletusse raevu ajas. Tema sõnad, selle ase

mel, et mind liigutada, olid mulle vaid tajutavaks muutnud erinevuse nondest ammu hääbunud aegadest. Me olime võrdsed, ja seal ta nüüd seisis ja tal oli kõik, ja siin olin mina, mittemillegi kandidaat.

Vihaselt vaarusin ma Magda poole, seejuures pidin ma peaaegu ühe hõbedast kulbi otsa kukkuma, otsisin seda raevunult enda ümbert, astusin sammu tagasi ja tallasin ta puruks. Magda karjatas vaikselt. Mina aga tõttasin tema poole, tõstsin rusikad tema vastu ja karjusin: „Jah, seda sa soovid, et ma sinu juurde tagasi tuleksin! Ja mis sijs saab? Mis siis saab?!"

Ma raputasin rusikaid tema näo ees.

„Siis viid sa mu voodisse ja passid kenasti peale, et ma magaksin, ja kui ma juba magan, siis lased sa arstidel tulla ja lased mu ära viia, eluajaks viinaravilasse, ja siis naerad sa endale pihku ja teed minu varandusega, mida tahad. — Jah, seda sa soovid."

Ma jõllitasin talle otsa, ka mina olin nüüd hingetu. Ja Magda vaatas mulle jälle otsa. Ta oli nüüd väga kahvatuks muutunud, aga ma nägin küll, et tal minu metsikust käitumisest ja ähvardustest hoolimata polnud hirmu minu ees. Äkitselt muutus mu meeleolu; mu ärritus oli lahtunud, ja ma ütlesin külmalt ning rahulikult:

„Ma ütlen sulle, kes sa oled. Sa oled üks alatu reo, ma ütlen seda sulle otse näkku."

Ta ei liigahtanudki, vaatas mulle ainult otsa. — „Sa oled reetur, kogu meie abielu reetsid sa sellega, et saatsid arstid mulle järele. Ma peaksin sulle näkku sülitama, ptüi, kurat sind võtaks!"

Jälle vaatas ta mulle otsa. Siis ütles ta kiiresti:

„Jah, ma saatsin arstid sulle järele, aga mitte selleks, et sind reeta, vaid et sind päästa — kui see veel võimalik on. Kui sul veel terakestki mõistust oleks, Erwin, siis sa peaksid sellest aru saama. Sa peaksid mõistma, et sa ei saa enam kuud aegagi niimoodi elada, võib-olla mitte nädalatki enam..."

Ma katkestasin teda. Ma naersin mõnitavalt.

„Mitte kuud aegagi enam? Mitte nädalatki? Aastaid võin ma veel niimoodi elada, ma pean kõigele vastu, ja just sinu kiuste elan ma niimoodi edasi, just sinu kiuste."

Ma kummardusin talle päris lähedale.

„Kas ma pean sulle ütlema, mida ma teen, kui ma järgmine kord täiesti purjus olen? Siis vean ma end sinu akna alla, ja karjun kõikide inimeste kuuldes, et sa oled reetur, ahne reo, ihkad minu raha, ihkad minu kärvamist..."

„Jah," ütles ta vihaselt, „seda ma usun küll, et sa selleks võimeline oled. Siis aga satud sa mitte ainult ravilasse, vaid koguni vanglasse— ja ma ei tea," ütles temagi nüüd hästi mõnitavalt, „kas see sulle ehk isegi kasuks ei tule."

„Mis?" karjusin ma, ja mu viha oli nüüd haripunktis, „nüüd

tahad sa mind ka veel vangi panna?! Oota ainult, seda sa enam teist korda ei ütle! Ma sulle näitan...“ Ma kahmasin ta järele, mu läks silme ees mustaks. Ma tahtsin ta kaelast kinni haarata, aga t pani jõuliselt vastu. Ta oli tõepoolest peaaegu niisama tugev ku mina, ja minu praeguses seisundis oli ta võib-olla isegi tunduval tugevam. Me maadlesime teineteisega, oli mõnus tunne sed kunagi nii armsat ihu tunda praegu vaenulikuna, aga ometi n ligidal, tunda rinda, end minu vastu suruvat reit. Mõte vilksata mul läbi pea:

„Kui sa teda nüüd äkki suudleksid, kui sa talle armuvandei kõrva sosistaksid! Kas sa saaksid ta siis oma nõusse?“ Ma sosis tasin talle kõrva:

„Homme öösel ma tulen ja tapan su ära. Ma tulen hästi tasa...“

Valjult hüüdis Magda: „Ei, ei, pole viga, Else, küll ma temaga üksi hakkama saan! Helistage doktor Mansfeldile ja politseival vesse, küll ma teda juba siin kinni pean!“

Ma pöördusin üllatunult ringi. Tõepoolest, seal seisis Else, meie võitluse kärast kohale meelitatud, piltilusa väljanägemisega; ja nüüd kadus ta esikusse telefoni juurde. Ainsa ropsuga rebisin ma end vabaks.

„Mind ei saa sa veel niipea, Magda!“

Ma tõukasin teda, nii et ta seliti maha kukkus.

Jooksu pealt kahmasin ma laiali pillutud hõbeasjad kokku, ka katkise kulbi, ja tormasin esikusse. Ma viskasin kõik kohvrisse ja nägin vaeva, et kaant kinni saada. Juba oli Magda jälle kohal.

„Asju sa minema ei vea! Minu hõbe jääb siia, seda sa juba maha ei joo!“

Meetri jagu eemal telefoneeris Else innukalt. Ma kuulsin lau set: „Ta tahab oma naist ära tappa!“

„Jumal sind last küll!“ mõtlesin ma.

Me kisklesime kahekesi kohvri pärast. Siis lasksin ma selles ootamatult lahti, ja jälle vajus Magda vaarudes maha. Ma kisku sin kohvri ta käest, lõin üks või kaks korda tema suunas, tormasin tuulekotta, haarasin oma kingad ja jooksin sokkide väel tänavale. Hetkeks olin ma jahmunud...

„Andke kohver minu kätte, härra!“ ütles Lobedanzi meelitlev tasane hääl. „Ma jooksen igatahes kiiremini. Las käia, naised juba tulevad!“ Täiesti mehhaaniliselt andsin ma Lobedanzile kohvri, ta pistis jooksu ja ma tormasin talle järele, välja õhe, sokkide väel...

11.9.44

Lobedanz tormas kohvriga, ta põikas järgmisse tänavasse, sööstis vanalinna, jooksis mööda kitsaid ja kõveraid tänavaid, kusjuures ta ootamatult ümber nurkade pööras; ma jooksin talle järele. Oli väga pime, vaid tänu sellele, et ta kandis kingi ning seepärast joostes kära tegi, suutsin ma tal üldse kannul püsida. Ma olen päris kindel, et Lobedanzil oli kavatsus koos kogu kohvriga tänelikult kaduda ja mind abitult tänavale jätta, ja ta uskuski juba tõepoolest, et on mind maha raputanud: minu tasaseid sokis samme polnud ta kuulnud. Aga kui ta lõpuks ometi hinge tõmmates vaikselt seisis, olin ma tema kõrval ja küsisin talt, miks ta küll nii meeletult jooksis. Meile polnud ometi mitte keegi järele jooksnud!

See lurjus ei sattunud hetkekski segadusse, oskas ka oma pettumust minu väljailmumise pärast hästi varjata ja küsis vastu:

„Naistega läks ikkagi riiuks? Naised ikkagi karjusid? Mis te nende naistega tegite?“

„Mitte midagi niisugust, mida te mulle ei soovitanud, Lobedanz,“ naersin ma. „Ma püüdsin neid hirmutada, hoopidega nimelt. Aga sellest polnud suuremat abi. Muide, see on ka endastmõistetav, et naine hakkab vastu, kui temalt kogu hõbe ära võetakse. Mul on hõbedat, Lobedanz.“

„Ah nii, on või?“ vastas see kavalpea. „Nüüd oleneb kõik sellest, kas see ka midagi sisse toob. Enamik hõbedast on kerge ja õõnes, või pole fassong moodne. Hõbe, mis kõlbab ainult ülessulatamiseks, pole paari markagi väärt.“

„Te ei tarvitse sellepärast muretseda, Lobedanz,“ ütlesin ma vihaselt. „Ma teen oma hõbeda ilma teieta rahaks — kui ma selle üleüldse maha müün, mida ma veel ei tea. Nii, ja nüüd sooviksin ma oma kohvrit ise edasi tassida.“

Ma olin meie vestluse ajal kingad jalga pannud ja võtsin nüüd kohvri enda kätte, hoolimata Lobedanzi tungivast protestist. Lõpuks olin ma tema suhtes just õige tooni leidnud, selle oli alkohol, mis ju aina uusi, aina teistsuguseid tujusid esile uhab, mulle kätte juhatanud. Nüüd oli Lobedanz jälle täiesti taltsas, kinnitas, et ta on vaid vaene töömees, ei oska tõeliselt haritud inimesega suhelda. Muidugi on mu hõbe hea, väga hea, ma võin selle tema lolluse arvele panna, kui ta arvas, et minusugusel mehel võiks üldse alaväärtuslikku hõbedat olla. Ma jätkasin teeseldud sünget vaikimist, mis teda üha rahutumaks tegi ning mille üle ma ise sisemiselt naerust vappusin. Koju jõudnud, tõi Lobedanz, ilma et oleks lasknud end paluda, tõepoolest valmis

pandud pudeli viina lagedale; ma pistsin käe taskusse ja küsisi vaid: „Kui palju?“

„Kaks marka viiskümmend,“ sosistas ta väga alandlikul

„Siin on teie raha, ja et te mulle enam kunagi nii viletsat puska rit ei too! On mul muidu veel midagi maksta?“

Ta kinnitas, et kõik on tasutud.

„Hästi, siis tehke, et välja saate! Ma tahan nüüd magada.

Ta libistas end uksest välja, ma olin suutnud ta hämmeldus viia ja alandlikuks muuta.

Mul aga polnud tuju ei magada ega juua. Janu viinauima järel oli lakanud, ma sain mõistatuslikel põhjustel lühiajalist halastus samal ajal kui minus kerkis esile tükike toda toimekat inimest, ke ma kunagi olin olnud. Võib-olla tuli see äsja läbielatud stseenis Magdaga, mis oli mind siiski sügavalt vapustanud — muidu pingutasin ma end, et nii vähe kui ainult võimalik tema pea mõelda. Mõnda aega istusin ma aru pidades sohval. Halastamat selgusega jõudsin äratundmisele, et pärast juhtunut ei või m enam iialgi koju tagasi minna. Mu vana plaan ennast ise alkoho list võõrutada ning tervena Magda ja arstide ette ilmuda oli lõpl kult kokku varisenud — muide, oma kainusehetkedel polnud m ise iial sellesse päriselt uskunud. Aga oli ka võimatu, mulle tü gastuseni vastumeelt veel kauem siin Lobedanzi juures elutseda lõpp võis olla ainult nõdrameelsus. Ma pidin leidma teise võima luse, ja ma arvasin, et mul on ka aimu, mis laadi see võimalu peab olema. Mul tuli lähema kahekümne nelja tunni jooksu paljugagi riskida, ma ei tohtinud purjus peaga asja kallal asuda.

See võis olla kella kolme ja nelja vahel hommikul, kui m sohvalt üles tõusin ja hakkasin kohvrit lahti pakkima. Ma pesi end siis pealaest jalatallani puhtaks, panin end pooleldi ri desse ja ajasin ülima hoolikusega habeme maha. Kõik läks lõpu tult aeglaselt. Mu käed värisesid nii tugevasti, et mul tekkis paa korda kahtlus, kas ma üldse tulengi habemeajamiseg toime, aga lõpuks läks see siiski korda. Minu eksistentsi tundma tutel ürgpõhjustel oli minus tärganud uut energiat, see võima das mul vastu pidada, see ei lubanud, et ma jooksin rohkem ku hästi väikeste lonksude haaval pikkade ajavahemike tagan

Kui ma lõpuks täiesti värskelt rõivastatult ja pestult en peeglist silmitsesin, olin ma isegi imestunud, kui hea ma vee välja nägin. Tõsi küll, mu silmad punetasid, olid nööpnõelapea suuruste pupillidega, ja põsed rippusid veidi, aga keegi ei võinu minus näha joomarit. Ma võiksin homme hommikul siiski riskida ja küllap ma ka riskin.

Ma ei läinudki enam voodisse. Ma viskasin endale teki ümbe ja istusin sohvale hommikut ootama. Seejuures kuulatasin m tähelepanelikult. Maja oli täiesti vaikne, aga ma olin kindla

veendunud, et Lobedanz ei maganud, vaid luuras minu järele. Noh, eks ma siis ootan, ja ma pidasin end ka võimeliseks teda kavalusega üle trumpama.

Ma olin veeklaasi viinaga täitnud, enne kui olin sohvale istunud, ja pudeli ülejäänud viinaga oma toa kaugeimasse nurka pannud: selle veeklaasitäiega pidin ma hommikuni välja tulema, olin ma kindlalt otsustanud. Aga ma mekkisin seda vaid natuke; pärast selle öö harjumatuid tegemisi olin ma surmväsinud, ma heitsin pikali, ja juba olingi ma uinunud.

Ma ärkasin vaikse kliriseva heli peale. Ma tegin silmad pooleldi lahti ja vaatasin kissitades tuba, milles hommikupäikese valgus oli juba hõõglambi paistest võitu saanud. Minu kohvri kohale kummardunult seisis Lobedanz, ta oli ühest vutlarist lauanoa välja tõmmanud, silmitses seda kriitiliselt ja kaalus käe peal. Tükk aega jälgisin ma pilukil laugude vahelt seda lurjust, kuidas ta hõbeda sees tuhnis; siis ma ringutasin, haigutasin valjult, nagu keegi, kes parajasti ärkab, ja vaatasin oma tuba; see oli tühi. Ma nägin veel parajasti, kuidas ukselink oma õigesse asendisse tõusis. Pilk kohvrisse veenis mind, et Lobedanz oli esialgu veel hõbeda silmitsemisega rahuldunud, tegelik vargus oli küllap reserveeritud ajaks, mil ma olen rohkem purjus. Ma avasin akna, heitsin pilgu üle linna päikese poole. See ei olnud veel kuigi palju horisondi kohale tõusnud, kell võis olla kuue ja seitsme vahel. Ma hüüdsin ukse pealt Lobedanzi; see tubli kavalpea varus endale hea tükk aega, enne kui ta endast märku andis. Ma hüüdsin talle vaid alla, et ma sooviksin hommikueinet. Ta tõi selle väga ruttu, tema arglik, muidu peaaegu lambalikult vagur näoilme ei suutnud seekord siiski varjata ärevat rahutust minuga toimunud täieliku muutuse pärast. Ma tegin näo, nagu ei märkaks ma midagi, ja asusin esimest korda mõningase isuga toidu kallale. Kohv oli üllatavalt hea, prantssaiad krõbedad ja või värske ja jahe — see Lobedanzi-lurjus oskas kahtlematult elada. Sel ajal kui ma sõin, tegi Lobedanz pesulaua ja mu voodi korda, kusjuures ta pidi tingimata aeg-ajalt mulle salaja silmanurgast pilke heitma. Pealegi kõhatas ta üha sagedamini. Viinapudel, mille ta toanurgast leidis, andis talle lõpuks igatsetud põhjuse alustada vestlust.

„Te pole ju peaaegu üldse joonud, härra!“ ütles ta ja hoidis pudelit tõenduseks vastu valgust.

„Jah, mu armas härra Lobedanz,“ ütlesin ma pilkavalt, aga parimas tujus ja määrisin seejuures ühele prantssaiale paksult võid peale, „kui sa mulle edasi seesugust puskarit tood, jätan ma joomise üldse maha.“

Ta võttis mu sinatamise silmagi pilgutamata omaks.

„See oli eksitus, härra,“ torises ta, „kaupmehe eksitus. Nii tõesti, nagu ma siin seisan, maksin ma ise neli ja pool marka

pudeli eest, kaupmees aga pettis. Aga ma arvestasin teilt loomulikult tegeliku hinna, ma ise panin kaks marka juurde, ehkki ma olen vaid vaene mees. Ma olen aus, härra...“

„Ära räägi lollusi, Lobedanz,“ vastasin ma jämedalt. „Sa oled niisama vähe aus nagu sa oled vaene. Sa oled üks vana suli või pigem noor suli, kuid piisavalt riuklik, et olla vana. Võib-olla sa just sellepärast mulle meeldidki. — Võta pudel kaasa!“ karjusin ma äkki tehtud vihaga, „Ja laku see ise tühjaks. Ja hoolitse selle eest, et viie minuti pärast oleks siin korralik mark, siin on sulle raha!“

Ja ma viskasin talle ühe rahatähe lauale. Ta haaras kiirelt selle järele.

„Otsekohe, kui poed on lahti,“ kinnitas ta.

„Ei, mitte kui poed on lahti!“ karjusin ma veelgi valjemini, „vaid praegu, jalamaid! Või mõtled sa, idioot, et ma kavatsen siin terve päeva ärkvel istuda, pärast s e l l i s t ööd? Ma tahan lõpuks magada ka saada.“

Ma olin teeseldud ärritusega püsti karanud, olin juba pintsaku seljast võtnud ja nööpisin vesti lahti. Ma pidin teda praegu veenma, muidu veel asi ebaõnnestub. Niisiis haarasin ma viinaga veeklaasi, mis ikka veel peaaegu täiena laual seisis, kallasin viina kõrist alla ja karjusin: „Säh, vala veel kord täis! Oma neetud puskarit! Ja nüüd tee, et viie minuti pärast oleks siin teine jook; küllap kaupmees sind juba tagauksest sisse laseb, nii hea kunde nagu sa oled!“ Ma olin endal vesti seljast ära rebinud ja nokitsesin juba püksitrakside kallal.

„Viie minuti pärast,“ kinnitas Lobedanz ja ruttas toast välja. Tema sõnadest polnud raske tabada kergendust ja rahuldust. Tal oli olnud hirm oma lüpsilehma pärast, aga nüüd jõin ma jälle. Au ja kiitus jumalale!

Vaevalt olin ma majaust kolksatamas kuulnud, kui ma olin juba jälle riides, sulgesin kohvri, võtsin selle kätte ja jooksin trepist alla. Tõenäoliselt on olemas keegi proua Lobedanz, samuti Lobedanzi lapsed, samasuguse tasase, lipitseva, sosistava, neetult nurjatu olemusega, nagu on nende isa. Ma ei olnud neid mitte kunagi näole saanud. Ma ei näinud neid ka sellel hommikul. Segamatult jõudsin ma tänavale. Siin, juba oma piinajast peaaegu vabana, oleks alkohol mulle peaaegu veel kord vembu visanud. Äkki meenus mulle, et ma olin mitme nädala jooksul esmakordselt ilma „proviandita“ teel, ja lisaks veel niivõrd ohtlikul, kõike otsustaval retkel, ja et üleval minu toas seisis veel äsja täis valatud klaas viinaga. Ma oleksin peaaegu ringi pööranud ja seega vist üsna kindlasti Lobedanzi pikanäpuliste väljapressijakäte vahele tagasi jooksnud. Siis aga võitis sel ööl uuesti tärganud energia; ma raputasin pead ja asusin teele.

Mul polnud loomulikult aimugi sellest, mis suunas Lobedanz oli läinud, ja esialgu vaatasin ma üsna kartlikult enda ümber ringi. Kui ma aga juba väljaspool „kuurikvartalit“, läbi oma kodulinna puhaste tänavate kõndisin, tundsin ma end kindlamini. Ma läksin kõhklemata otse raudteejaama ja istusin seal teise klassi ootesaali. Ma teadsin, et ma riskin paljuga; kui minu loost oli juba midagi läbi imbunud, siis olin ma kadunud. Aga ma pidin sellel hommikul veel palju rohkem riskima, see ootesaalis istumine oli eelseisvate tähtsate tegude eelproov. Muidugi oleksin ma võinud end vähema riskiga ka paar tundi linna parkides varjata, aga oma muutunud meeleolus meeldis mulle praegu ohtu trotsida, ent pean ka tunnistama, et alkohol mind pisut sellele ahvatles. Päris ilma temata ei tahtnud ma nüüd siiski olla, ja nii tellisin ma kelnerilt peale rikkaliku hommikueine härjasilmade, vorsti ja juustuga ka karahvini konjakit, mida ma teist korda mõnuga ja mitte sugugi isutult hommikust süües, oma kohvile lisasin. Ma süvenesin selle kaua kestva söömise juures oma kodulinna ajalehtedesse, mida ma polnud ammu uurinud, lugesin eranditult kõiki kohalikke sõnumeid, sealhulgas perekonnateateid, ja olin nüüd veendunud, et minu kohta polnud veel pisimatki vihjet lehte sattunud. Oleks ju igatahes olnud võimalik, et Magda oleks oma „mures minu heakäekäigu pärast“ lasknud lühiteate lehes ära trükkida, umbes sellise sisuga: ärimees E. S-i pole nii ja nii kaua nähtud ja ta eksleb oletatavasti vaimse segaduse seisundis ümbruskonnas ringi. Kes võiks tema kohta teateid anda jne. jne. Aga ei midagi niisugust.

Minu hommikueine juures segas mind tõepoolest kümme minutit pagarmeister Stretz, kelle kohta ma just äsja lehest olin lugenud, et ta tähistas oma kahekümne viiendat ärijuubelit. Tema varustab meid prantssaiadega, mina teda vahetevahel nisujahuga, me tunneme teineteist palju aastaid. Nii istuski ta minu juurde lauda, ja ta imestas selle üle, et me pole teineteist nii kaua näinud, samuti selle üle, et ma söön siin raudteejaamas tema konkurendi prantssaiu ja mitte rahulikult kodus tema omi. See kõik oli aga täiesti puhtsüdamlikult öeldud, nagu ma otsekohe märkasin. Ma seletasin kõike viitega reisile ja olin nüüd kindel, et kitsamast asjaosaliste ringist kaugemale polnud kuuldused minu muutunud eluviisist veel ulatunud. Hiljem käis ootesaalis veel kaugemaid tuttavaid, ma teretasin neid, ise kindlust saanud, lühikese sõbraliku peanoogutuse ja käeviipega. Kelner aga pidi mulle, mida lähemale kellaosuti üheksale nihkus, veel ühe ja lõpuks kolmandagi karahvini konjakit tooma — mõelgu minust, mida tahab. Niipea minust küll tema külastajat jälle ei saa.

Viis minutit enne üheksat oli mul makstud, ma tõusin, võtsin oma kohvri ja läksin linna. Ma läksin piki Raudtee tänavat, siis

julgelt mööda meie peapromenaadi Jalaka alleed — Turu väljakuni, mille ääres asub pank. Siin olin ma keset vaenlase territooriumi. Otse panga vastas on raekoda, mille esimesel korrusel asub politseijaoskond, mida täna öösel minu pärast alarmeeriti, ja minuti teekonna kaugusel Turu väljakust mu oma äri, mille poole võib-olla see viljakottidega koormatud taluvanker veereski. Ma olin siiski üsna erutatud ja kuivatasin enne panka sisenemist taskurätiga oma higimärgi käsi. Siis astusin ma sisse.

Kassaruumis, nagu ma ainsa pilguga selgeks tegin, olid sel ajal, vahetult pärast avamist, vaid paar tähtsusetut büroonoormeest ja -neidu, paberid käes. Ma panin kohvri maha, riputasin oma kaabu nagisse ja läksin veel vaba kassaluugi juurde, kus istus raamatupidaja, kes tegeles minu kontoga. Ma ütlesin talle naeratades „tere hommikust", teatasin, et saabusin äsja tagasi pikemalt reisilt (kusjuures ma osutasin oma kohvrile ukse juures) ja et ma oleksin end hea meelega oma jooksva arve seisust informeerinud. Ja samal ajal kui ma seda kõike otsekui mööda minnes, ilma vähimagi toppamiseta ütlesin, uurisin ma sisemiselt värisedes tema nägu, otsisin mingisugustki märki umbusaldusest, kahtlusest, kõhklusest. Aga ei midagi niisugust polnud noore mehe näost näha, heameelega lõi ta raamatu lahti, liitis silmapilgu jooksul pliiatsiga mõned arvud kokku ja ütles siis täiesti ükskõikselt, et minu jooksva arve summa moodustab hetkel seitse tuhat kaheksasada ja veel mõned margad ja pennid. Vaevu suutsin ma varjata rõõmsa üllatuse žesti. Nii palju polnud ma oma kõige julgemateski unistustes lootnud. Kuidas Magda sellega hakkama oli saanud, see oli mulle teatud määral mõistatus; tõenäoliselt oli juba saabunud vanglavalitsuse sissemakse muretsetud kõite eest, aga ka see ei saanud ligilähedaseltki nii palju välja teha. Noh, igatahes oli seal, ütlesin ma rõõmsat erutust maha surudes endale, piisavalt raha, piisavalt äri jaoks ja piisavalt eelkõige minu ja mu plaanide jaoks. Silmapilgu võitlesin ma kiusatusega kogu summat välja võtta. Aga ma sain endast võitu. Ma ei tahtnud ju ometi Magda ja äri suhtes alatult toimida, kui alatult ta ka minu suhtes polnud käitunud. Pealegi oleks selline täielik võtmine, mis sarnanenuks minu konto likvideerimisega, liiga silmatorkav olnud.

See kõik oli välkkiirelt mu peast läbi käinud, nüüd ütlesin ma peaaegu nagu muuseas, et mul on täna suurem sissemaks teha, ning palusin tinti ja sulepead. Kassaluugi juures seistes täitsin ma tšekiraamatus, mille ma oma taskust tõmbasin, esitajatšeki viie tuhande marga peale ja ulatasin selle raamatupidajale. Viimase hirmunatukesega uurisin ma jälle tema nägu, aga silmapilkugi kõhklemata tegi ta vajalikud sissekanded, tembeldas tšeki ära ja viis selle isiklikult kassasse. Ka mina läksin sinna. Lõputu rõõmutunne, uhke võidurõõm õnnestas

mind. Olin ma aga Magdat imekenasti alt tõmmanud: see, et ta oli olnud nii rumal, et polnud pangale vähimatki märku andnud, laskis alles mu piiritut üleolekut õiges valguses paista. Ma oleksin tahtnud rõõmust tantsida ja karjuda, vaid suure vaevaga sain ma võitu millestki naerukrambi taolisest, mis mind valdas.

„Kuidas te raha soovite, härra Sommer?" küsis mult kassapidaja.

„Suurtes, suurtes," ütlesin ma kiirelt. „See tähendab viiekümne- ja sajamargastes. Umbes kakssada marka siis väiksemaid."

Kahe minuti pärast oli mul raha käes, peitsin selle hoolikalt oma rinnataskusse, võtsin kohvri ja astusin nagu uhke võitja taas Turu väljakule. Parajasti kui ma läbi pöördukse läksin, tuli mulle mõte, et seda triumfi on tingimata vaja tähistada. Ma otsustasin varajasest hommikutunnist hoolimata väikesesse väljakuäärsesse veinibaari minna ja seal ühe või kahe pudeli burgundi veini juurde homaari süüa või austreid või mida Rohloffil vastavalt aastaajale parajasti on. Ma astun uksest välja, ja minu ees seisab möödapääsmatu, vastik Lobedanz, see minu elu katk, ja vahib mulle ilaselt naeratades otsa.

20

Kui see poleks olnud avalik Turu väljak, oleksin ma selle tüübi ära kägistanud! Nüüd vaatasin ma talle ainult silmapilgu süngelt ähvardades otsa, võtsin siis oma kohvri tugevamini kätte ja asusin talle tähelepanu pööramata teele raudteejaama poole. Aga ma kuulsin küll, et ta mulle järele tuli, ja nüüd kuulsin ma juba ka tema vihatud meelitlevat ja sosistavat häält:

„Lubage mul ometi kohvrit kanda, härra! — Palun, lubage mul ometi kohvrit kanda, härra!"

Ma tegin, nagu poleks teda kuulnudki, ja hakkasin kiiremini astuma. Aga äkki tundsin ma kätt enda oma kõrval kohvrisanga küljes, ja nüüd oli juba Lobedanz päise päeva ajal otse tänaval mul kohvri käest ära võtnud!

Raevunult pöördusin ma ümber ja karjusin: „Suvatsege mulle otsemaid kohver tagasi anda, Lobedanz!"

Ta naeratas alandlikult.

„Mitte nii valjult, härra," palus ta sosinal. „Inimesed juba vaatavad, see on teile piinlik, härra. Mitte vaesele töölisele, nagu mina seda olen, vaid teile, härra..."

„Te annate mulle kohe kohvri tagasi, Lobedanz," kordasin ma, aga vaiksemalt, sest inimesed vaatasid tõepoolest juba.

„Hiljem, hiljem," ütles ta rahustavalt. „Ma kannan seda hea meelega, härra. — Jaama, eks?"

Ja ootamata ära vastust, läks ta minust mööda ja nüüd minu ees raudteejaama poole. Abitut jõuetust tundes järgnesin ma talle. Vihkamisega vaatasin ma seda kergelt ettepoole kummargil tumesinises pintsakus kuju ja siledalt üle pea kammitud, kergelt kuldseid juukseid, millel oli punakaskuldne helk. Kuidas mõrvar end otse enne kuritegu tunneb, seda tean ma nondest minutitest peale, mil ma Lobedanzi taga raudteejaama läksin. Ja ma ei saanud talle midagi teha, mitte midagi, ta oli minust tugevam, nii füüsiliselt kui ka moraalselt. Tal tarvitses vaid lähim politseinik kutsuda ja ma olin kadunud, seda taipas ta hästi, see lurjus. Oleksin ma nondel hetkedel veidi külmaverelisem ja mõtlemisvõimelisem olnud, oleksin ma Lobedanzi rahulikult oma kohvri omanikuks jätnud ja ise tasahilju mõnda kõrvaltänavasse lipsanud. Omades nii suurt rahasummat, nagu mul taskus oli, oleksin kohvri kaotusest juba üle saanud, see oli lunaraha, millega ma end selle armetu tüübi käest vabaks ostsin. Aga ma ei tulnud üldse sellele mõttele, mu veri kees, see ei olnud külm, ma ei suutnud mõelda.

Raudteejaama-esisele platsile jõudnud, ei läinud Lobedanz mitte jaamahoonesse, vaid heitmata minu poole pilkugi, olles kindel, et ma järgnen talle nagu kutsikas, üldkasutatavasse käimlasse, mis asub vasakut kätt, veidi pöösaste varjus. Sinna jõudnud, pani ta kohvri maha, mudis sõrmi, nii et liigesed naksusid, ja ütles: „Nii, härra, nüüd võime me täiesti segamatult rääkida."

Ma vaatasin ümber: vesi kohises juba pooles tosinas klosetipotis, aga klientuur puudus veel sellel varajasel tunnil. Lobedanzil oli õigus: siin võisime me täiesti segamatult rääkida.

„Ja seda me ka teeme!" hüüdsin ma vihaselt. „Mida te õige endast kujutate, Lobedanz, et te mul pidevalt sabas sõrgite ja minu järele spioneerite. Juba täna öösel ja nüüd jälle..."

„Spioneerite?" kordas ta vastikult etteheitvalt. „Aga, härra, ma tõin teile teie viina järele."

Ja ta tõmbas tõepoolest pudeli püksitaskust välja. „Te unustasite selle täna hommikul maha. Mina olen aga aus mees. Ma ütlesin oma naisele: „Härra maksis viina kinni, ta peab selle ka kätte saama. „Niisugune olen mina."

Ta sirutas pudeli minu poole.

„Jooge ometi, härra. Ma korkisin juba lahti, prunt on täiesti lõdvalt peal."

Ma tegin raevuka liigutuse. Ta ei lasknud end heidutada, ta sirutas jälle pudeli minu poole.

„Jooge ometi," meelitas ta jälle, „te olete nii meeldiv härra, kui te olete pisut joonud; see ei mõju teile sugugi hästi, kui te olete kaine, te olete siis alati nii ärritatud."

Ta tõmbas prundi ise pudelilt ära ja hõõrus selle niiske otsaga pudelikaelal edasi-tagasi.

„Kuulete, härra," ütles ta naerdes, „naps kutsub teid..."

Ja tõepoolest, see on mulle praegu arusaamatu, aga oma albi sekeldamisega oli see tüüp mind siiski tõepoolest jälle pehmeks rääkinud. Nüüd ka ise naerdes haarasin ma pudeli, hüüdsin: „Oh teid armetut lurjust!" ja jõin, jõin palju ja pikalt. Siis võtsin ma pudeli suult, korkisin ta kinni, peitsin ta nüüd oma püksitaskusse ja küsisin: „Niisiis, mida sa õieti minust tahad, Lobedanz? Kas pole sa saanud kõik, mis sul on saada?"

„Sellest ärme räägime, härra," hüüdis Lonbedanz innukalt. „Sellistest pisiasjadest ärme räägime. Ma tean, et te olete aumees, te olete tõepoolest noobel mees. Teil pole ometi südant vaest töölist viletsuses vireleda lasta..."

„Mida see tähendab, Lobedanz?" küsisin ma väga tähelepanelikult. „Ma arvan siiski, et sa oled juba küllalt ja enam kui küllalt minu pealt teeninud. Kui ma oma kuldasjade peale mõtlen..."

Ta ei teinud sellest väljagi.

„Vaadake, härra," alustas ta oma kõige lipitsevama häälega ja laskis sõrmedel naksuda, nii et ajas tülgastuse peale, „minusugune inimene on vaid nagu mõni lojus, sõnniku sees sündinud ja ei pääse iialgi sõnniku seest välja. Selline peen mees nagu teie ei suuda seda endale päriselt ettegi kujutada..."

„Ma suudan endale terve hulga sinusuguseid ette kujutada, Lobedanz," ütlesin ma ägedalt. „Ja sõnnikuga on sellel rabav sarnasus."

Taas ei teinud ta mu sõnadest väljagi. Tõesti tungivalt ja kindlalt ütles ta:

„Ja kui selline lojus, härra, näeb äri, mis ta kogu eluks sõnniku seest välja toob, jah, härra, siis ei saa olla pikka mõtlemist, siis aetakse äri muidugi jutti, härra!"

Ta vaatas mulle otsa ja kordas — seekord ei olnud aga tema hääles midagi leebet ega lipitsevat: „Äri aetakse jutti, härra, ja mingu siis kas või elu ja surma peale!"

Sisemiselt pani mind tema hääles kõlanud pöörane ähvardus värisema, väliselt aga küsisin ma täiesti rahulikult: „Ja kuidas see äri siis välja peaks nägema, Lobedanz?"

Ta tõmbas käega üle silmade, nagu pühiks ta paha pilti minema. Ta hakkas naeratama, meelitlevalt ja leebelt, ta oli enesevalitsuse jälle tagasi saanud.

„Kuidas äri välja peaks nägema, härra?"

Ta naeratas veel tugevamini, tema sõrmed naksusid.

„Härra ise teab kõige paremini, kui palju raha ta pangast välja võttis ja mis ta sellest mulle anda tahab."

Ma olin sellest jultumusest rabatud, ma olin oodanud, et ta taotleb endale hõbedat, ja olin juba olnud pooleldi valmis seda talle andma, aga et ta nõuaks osa minu väärtuslikust rahast, seda polnud ma oodanud.

„Te olete narr, Lobedanz," naersin ma. „Pealegi jälgisite te hal-

vasti, ma ei saanud pangast pennigi raha, minu naine on lasknud konto minu jaoks sulgeda, ma ei tohi sealt enam üldse raha välja võtta, mõistate?"

Ta kuulas mind süngelt vaikides. Ma pistsin käe pintsaku küljetaskusse ja tõmbasin välja veel järele jäänud raha, mis ma Magda laekast olin võtnud.

„Noh, näete ise, see on kogu raha, mis mul veel on."

Ma sirutasin raha tema poole. Ta sünge umbusklik pilk rändas mu näolt rahale mu käes.

„Kui palju seda raha on?" küsis ta katkendliku häälega. „Näidake ometi!"

Ta seisis mulle päris lähedal, silmad päris raha kohal. Siis mulle täiesti ootamatu, äkilise liigutusega, pistis ta käe mu rinnataskusse ja kiskus rahapakid välja. Üks või kaks pakki kukkus põrandale, märjale, räpasele pissuaari asfaltpõrandale — me kummardusime üheaegselt nende järele. Tema käed olid kiiremad, aga ma haarasin, nähes oma ponnistuse kasutust, tema kaelast, ma klammerdusin kindlalt selle külge, ma olin otsustanud mitte enne lahti lasta, kui ta on järele andnud, kui ma olen raha tagasi saanud... Ta püüdis end kaitsta, aga vastupanu osutamast takistas teda tema aplus, mõlemas käes hoidis ta raha, mida ta ei tahtnud uuesti lahti lasta.

Ta virutas põlvega üles, vastu mu kõhtu... Hetk hiljem püherdasime me mõlemad põrandal, mina ikka veel tema kaela küljes rippudes, metsikult jalgadega veheldes, nagu kala, kelle õngemees on kaldale tõmmanud... Siis muutusid ta jäsemed lõdvaks, tema kõrist kostis õudne korin... Ma lasksin ta lahti ja pingutasin jõudu, et tema kätt lahti murda... Ma tahaksin küll teada, mida tubli ja aus postiülem Winder võis arvata, leides seal pissuaari põrandal eest kaks meest, metsiku võitlusega ametis, samal ajal kui tema ju vaid rahumeelset hommikust asjatoimetust tahtis sooritada! „Aga, mu härrad! Ma palun teid!" hüüdis ta kõrgel ehmunud häälel. „Siin tualetis! Mu härrad!"

Lobedanz, kes oli jälle toibunud, nägi oma šanssi — ühe ropsuga oli ta püsti, haaras kohvri ja oligi, postiülemat kõrvale lükates, tualetist läinud, keegi polnud jõudnud kolmenigi lugeda, nii kiiresti käis see.

Ma tõusin tuikudes ja uimasena püsti, võimetu tegema mingisugust kiiret otsust. Ma astusin ühe valamu juurde, pöörates selja häiritud ja nördinud postiülemale. Too ütles: „Härra Sommer, kui ma ei eksi? Mind paneb imestama, härra Sommer, te panete mind väga imestama!"

Silmapilgu tundsin ma veel tema läbitungivat pilku oma seljal, siis kolksus üks klosetiuks, riiv kriuksus, rõivad kahisesid — ma

olin üksi, et oma lahkumist teoks teha. Ja just sel hetkel, kui ma täielikus ahastuses, ilma rahata kavatsesin käimlast väljuda, langes mu pilk kõrvale sinisele kompsule, ja — ennäe — siin lebas, kortsus ja määrdunud, pakk sajamargaseid, ümmargune tuhat kümne sajamargasena!

21

Mitte keegi, kes äsja ilusa veisenahkse käsikohvri oma parimate asjadega ja kogu hõbedaga on kaotanud, mitte keegi, kes äsja viiest tuhandest margast neli tuhat on kaotanud, ei suuda endale kas või pisutki ette kujutada, kui õnnelik mees veerand tundi hiljem teise klassi kupees oma kodulinnast minema sõitis. Taevas teab, kuidas see kõik minus funktsioneeris, aga ma kujutlesin tõepoolest, nagu oleksin ma armetust Lobedanzist erakordselt odavasti lahti saanud ega oska taevast küllaldaselt tänada selle eest, et ma olin vähemalt tuhat markagi sellest kokkuvarisemisest päästnud.

Muidugi ei tohi ma maha vaikida, et sellele õnnetundele aitas päris oluliselt kaasa asjaolu, et olin leidnud oma püksitaskust maadlusest hoolimata terveks jäänud ja tühjaks jooksmata viinapudeli. Ma olin sellest äsja kõva lonksu võtnud, ja see lonks aitas küllap olulisel kaasa minu optimistlikule olukorra hindamisele. Mõnuga vaatasin möödaliuglevat rohelist maad karjatuvate lehmade ja rahulike metsadega ega tundnud oma tuleviku pärast enam vähimatki muret. Esialgu oli mul küllaldaselt, millest elada (ja mille eest juua), ja mis siis tuleb, küll see ka laabub. Kuidagimoodi ma ikka hakkama saan; ma kujutasin nimelt ette, et ma olin tänase päeva sündmustest täiseduga välja tulnud, kusjuures ma panin ootesaalis ja pangas käimised võitudena enda arvele, samal ajal kui ma Lobedanzilt saadud kaotusse kui paratamatusse loodusnähtusesse rahuliku õlakehitusega suhtusin.

Keskpäeva paiku olin ma jõudnud oma sihtkohta (mille ma olin valinud vaid selleks, et võimalikke nuuskureid segadusse ajada). See oli väike, alles vähetuntud, aga hästi heakorrastatud kuurort. Ma sõin ühes järveäärses hotellis angerjat tillikastmes ja kurgisalatiga, kusjuures ma lasksin päikesel, ilma et oleksin end kõrvale nihutanud, endale lagipähe paista, jõin suurepärast, täiesti valmis burgundi veini ja mõtlesin sellele, missugust mõnusat elu ma ärisajadest tagasi tõmbunud eraisikuna ja pooleldi poissmehena nüüd ometi elada võin. Pärast söömist uitasin ma mööda linnakest, ostsin portfelli, kaks kirjut siidpidžaamat, nii papagoilikku, nagu mul pole iial olnud, kõige peenemad tualett-tarbed, healõhnalise seebi ja range lõhnaga prantsuse parfüümi, millega ma end kohe prooviks üle piserdada lasksin — ja naljatlesin

seejuures sedavõrd härrasmehelikult üleoleval, armastusväärsel moel noorte müüjannadega, et ma sain igatahes tunda elavat respekti oma seni kasutamata südametemurdja- ja naistekütitalendi ees. Loogilise jätkuna ostsin ma kohe seejärel rohupoest veel kord healõhnalisi dražeesid. Siis siirdusin ma väljaku ääres asuvasse lugupeetumaisse hotelli, mis oli ühendatud ka veinipoega, et sealt pisut viina osta. Mul oli õnn kohata poeomanikku ennast, kehakat valgejuukselist meest, kelle õitsevpunane nägu andis tunnistust nii mõnestki vaikse mõnuga tühjendatud burgundipudelist. Ta naeratas natuke minu primitiivse viinasoovi üle, soovitas ja müüs mulle ühe merevaigukollase saksi viina ning juhtis siis minu tähelepanu väga kõrgeprotsendilisele Schwarzwaldi ploomiviinale, tõelisele metsamehenapsile käreda talvepakase puhuks, nagu ta seda nimetas. Ta valas mulle prooviks klaasikese, ja ma pean tunnistama, et see proovilonks vaimustas mind sedavõrd, et ma lasksin esimesele klaasile kiiresti üksteise järel veel terve rea järgneda. See oli minu jaoks just see õige, tõus kõrgele üle minu seniste primitiivsete kogemuste: põletav ja terav ja ometi eneses veidi küpse puuvilja magusust kätkev. Ma ostsin kohe viis pudelit, minu ostust tehti käepärane pakk, ja nii marssisin ma, pärast seda, kui olin ühest poest eriti tugeva korgitõmbaja ostnud, hästi varustatult ja reipaimas meeleolus taas raudteejaama poole.

Taas reisisin ma ja sõitsin selsamal liinil, mida mööda ma täna hommikul olin tulnud; ma sõitsin taas oma kodulinna poole. Üks jaam varem väljusin ma aga rongist ja marssisin — juba oli saabumas öö — vaevalt pool tundi maad tolle külavõõrastemajani, kus elas Elinor, alkoholi kuninganna. Ununenud oli äpardunud öö tema kambris, ununenud häbistav prassing, milles kõik minu joomakaaslased mu arstide silme ees maha olid jätnud, ununenud olid nii sapiselt autosse ulatatud kingad! Alkoholil pole mälu, kui ta teeb vihaseks, siis võib üksainus sõna, üksainus klaasike juba selle viha taas kustutada — ma teadsin vaid, et pärast minu kogemusi Magda ja Lobedanziga oli nüüd Elinor mu pelgupaik. Tema juurde tahtsin ma jääda, või temaga tahtsin ma reisida — see oli kõik, mis mul veel elus oli jäänud, ja sellest paistis mulle täiesti piisavat. —

Ma olin liiga hilja tulnud. Võõrastemaja akende ees olid juba luugid ja ainsatki valgusekiirt ei tunginud läbi. Ma panin käe lingile, aga uks oli lukus. Ma seisin silmapilgu aru pidades. Siis läksin ma tasa ümber maja juurviljaaeda ja vaatasin üles Elinori akna poole. Ka seal oli kõik pime, aga sellest polnud lugu. Mul oli aega nii palju, kui jumal seda veel oli jätnud, ja lõppude lõpuks mõistaksime me teineteist ka pimedas hästi. Paremini! Paremini!

Kõigepealt istusin ma rohule ja hakkasin oma pakki lahti harutama. Nii osavalt tehtud pakk on midagi väga head, aga tal on see puudus, et tema sisule ei pääse kuidagi ligi. Liiga kaua olin ma juba janu kannatanud, suurte saavutustega hakkama saanud — ja nüüd siis see hüva puuraiujanaps! Pärast seda kui ma olin end ohtralt, väga ohtralt kosutanud, hakkasin ma oma varanatukest laduma kuurikatusele, milleni ma parajasti kätega ulatasin. Kõigepealt portfell, siis üks pudel teise järel: pudel saksi viina, siis neli avamata ja üks avatud pudel Schwarzwaldi ploomiviina. Kõik ilusasti korralikult üksteise kõrvale katuseäärele. Nüüd olin ma ülesronimiseks valmis. Ma riputasin enese esileulatuva katuseserva külge ja püüdsin end üles vinnata. Aga ma olin oma võimlemisvõimeid üle- ja napsi mõju alahinnanud: mõnda aega siplesin ma abitult õhus, siis kaotasin ma jalgealuse ja prantsatasin raskelt rohule. Oiates jäin ma lamama, kukkumine polnud mulle head teinud. Aga mingi kangekaelsusega, mida purjus inimesed just kõige lootusetuma tegevuse juures ilmutavad, uuendasin ma oma katseid, ikka pärast seda, kui olin end uuesti ja ohtralt kosutanud — esimesele pudelile sai seejuures põhi peale tehtud. Aga iga kord prantsatasin ma jälle maha. Kui ma viimast korda üles tõusin, oli mulle selge, et nii ei saavuta ma iialgi oma eesmärki. Peale selle mõistsin isegi mina, et ma olin kõvasti purjus.

„Ma olen täiesti täis, ma olen purujommis...," pomisesin ma ikka ja jälle nürimeelselt enda ette ja naaldusin raskelt hingates ühe puu vastu. Siis meenus mulle ähmaselt, et olin näinud võõrastemaja ees raudlaudu ja raudtoole seismas. Vaevaliselt tirisin ma ühe tooli kaasa, ronisin ettevaatlikult selle peale (mul oli nüüd juba hirm uue kukkumise ees) ja püüdsin nii katusele saada. Ja jälle ma kukkusin. Nüüd tuli pikem paus, esiteks sellepärast, et ma olin tõesti üsna kõva matsu saanud, ja teiseks, kuna ma pidin otsima korgitõmbajat, et uut pudelit avada. Ma olin selle kindlasti katuseäärele pannud, aga sealt oli see täiesti arusaamatul moel kadunud. Ma otsisin teda, vaikselt enda ette vandudes, neljakäpukil rohust. Seda polnud võimalik üles leida. Lõpuks tuli mulle pähe, et ka mu taskunoa küljes on korgitõmbaja, mis mind seni päris hästi on teeninud. Ma otsisin nuga taskutest, ei leidnud, leidsin aga selle asemel korgitõmbaja, mille ma olin pannud

katuseäärele. Pärast seda kui ma olin jälle joonud, sai mulle siiski üks asi selgeks, et ma katuse kaudu iialgi kambriaknani ei jõua. Niisiis läksin ma jälle maja ette ja katsusin uuesti eesust. See oli ikka veel lukus. Ma tõmbasin taskust oma võtmekimbu ja proovisin võtmeid üksteise järel. Nad olid kõik liiga väikesed selle tahumatu külalukuaugu jaoks, aga mingi nüri kangekaelsusega proovisin ma neid ikka ja jälle, kindlas usus, et lõpuks sünnib ime ja uks avaneb. Ma polnud kõigi nende viinauimas asjatoimetuste juures juba ammu enam vähimalgi määral majaelanike öörahust hoolinud ja nii polnud siis ka ime, et lõpuks avanes minu kohal aken ja üpris pahane naisehääl ütles karmilt:

„Kes seal küll on?"

Ma seisin täiesti vaikselt, ei liigutanud end, nagu mõni teolt tabatud murdvaras.

„Tehke parem, et minema saate!" hüüti taas ülalt pahaselt. „Ma näen teid ju seal täiesti selgelt seismas! Siit ei saa enam midagi juua, siin on suletud!"

Seepeale kolksatas aken ülal jälle kinni, ja ma seisin üksi pimeduses, ikka veel kinnise ukse taga. Mõnda aega püsisin ma liikumatult, siis hiilisin kikivarvul tagasi maja taha aeda ja hakkasin vaikselt tassima oma varanatukest kuurikatuselt ära ja ette ukse juurde, kus ma ta jälle pedantselt korralikult ühe raudlaua peale ladusin. (Et ma selle tegevuse juures joomist ei unustanud, on endastmõistetav.) Vaevalt olin ma selle tööga, mis minu hajameelsuse ja ebakindla kõnnaku tõttu palju aega nõudis, lõpule jõudnud, kui ma alustasin taas oma idiootlikku mängu võtmekimbu ja lukuauguga. Ma polnud veel kuigi kaua töötanud, kui ülevalt prantsatas taas aken lahti, ja naisehääl hüüdis nüüd väga vihaselt: „No nüüd mulle igatahes aitab! Kas te saate juba minema? Või pean ma politsei kohale kutsuma?!"

Sõna „politsei" päästis mu raskeks muutunud keelepaelad valla.

„Oh, palun," hüüdsin ma segaduses üles, „kas te ei tahagi siis mind sisse lasta? Ma olen nimelt professor...!"

Kuidas ma selle peale tulin, et endale professoritiitlit omistada, seda ma ei taipa, see oli sisendus kõrgemalt poolt.

„Professor...?" küsiti ülalt ülimalt imestunud toonil, „Missugune professor siis...? Kas see, kes siin möödunud suvel pilte maalis?"

„Jaa, loomulikult," ütlesin ma maailma kõige endastmõistetavamal toonil, nagu oleks see täiesti normaalne, et pilte maaliv professor tahab öisel ajal võõraid uksi oma võtmetega avada.

„Laske mind ometi sisse! Ma seisan siin juba kaks tundi!"

„Oleksite võinud ometi postkaardi saata, härra professor!" ütles hääl ülalt, veel mitte just päris sõbralikult, aga siiski leebemalt. „Oodake üks silmapilk, ma teen teile siis kohe lahti."

Kergendatult istusin ma ühele raudtoolile, jõin kiiresti veel kord ja sulgesin siis silmad. Ma olin väga väsinud, peaaegu meelemärkuseta ja ometi ma aimasin, et selle rahu taga oli minus peidus midagi ohtlikku; metsik taltsutamatu viha, mis iga silmapilk võis välja pursata. Puudus ainult ajend, ja ajendiks võis tegelikult kõik olla. See ploomiviin oli palju ohtlikum kui suhteliselt süütu naps, see läks sügavamale verre, viis aimamatutesse kuristikesse.

Lõpuks pöörles võti lukuaugus, valguskiir langes välja minu suunas.

„Noh, eks tulge siis sisse," ütles naisehääl. „Aga ilus see ei ole, härra professor, et te niiviisi meie öörahu rikute."

Ma tõusin püsti ja järgnesin oma saatjale kõrtsituppa, mis vaid ühe hõõglambi valgel ja laudade peale pandud toolidega praegu ülimalt külalislahkusetu näis. Minu saatja pöördus nüüd ümber, see oli valgepäine virtin, keda ma juba ükskord silmapilgu olin näinud. Ta silmitses mind imestunult.

„Aga te ei ole ju üldsegi professor!" hüüdis ta pahaselt. „Te olete ju see härra, kes hiljuti siin suure joomapeo korraldas ja kelle maakonnaarst minema viis. See on ometi häbematus, mind sedasi petta..."

Ta jäi mu ähvardava pilgu all vait. Ma tundsin endas kohutavat viha tõusmas. Ma teadsin, et ma murraksin igasuguse vastupanu, mis nüüd veel minu ette kerkiks; ma olin võimeline, seda ma teadsin, seda naist lööma, põrandale paiskama, isegi tapma, kui ma selle vajaliku leiaksin. Ma vaatasin sellele naisele otsa ja käsutasin: „Kutsuge Elinor!" Ja kui ta tegi tõrkuva liigutuse: „Otsemaid kutsuge Elinor, või," mu hääl muutus tasaseks ja ähvardavaks, „muidu juhtub midagi!"

Naine tegi abitu žesti ja ütles siis kiiresti ja paluvalt: „Mu härra, ärge valmistage mulle ometi raskusi. Praegu on öö, ja tüdruk magab. Ma teen teile meelsasti siia sohvale aseme üles. Vaadake, te olete praegu veidi purjus."

Ta püüdis naeratada, aga tema naeratuses oli hirm, ma nägin seda selgesti.

„Magage oma pea selgeks; ja homme olgu Elinor nii palju teiega koos, kui te vaid tahate. Te olete ometi haritud mees, mu härra!"

„Te kutsute tüdruku!" ütlesin ma kangekaelselt, ja kui ta jälle vastu rääkida kavatses: „Hea küll, siis lähen ma ise tema juurde üles!" Ma tõukasin virtina kõrvale.

„Ma kutsun Elinori," ütles virtin kiiresti. „Palun istuge silmapilguks sinna sohvale, Elinor tuleb kohe."

„Pidage!" hüüdsin ma, kui virtin tahtis trepist üles minna. „Te kutsute siit alt, te ei lahku sellest kõrtsitoast. Kes sellest toast lahkub, lastakse maha!"

Ma pistsin käe taskusse, nagu oleks mul tulirelv kaasas. Virtin karjatas tasa.

„Teile on teatatud," ütlesin ma süngelt. „Kutsuge siis nüüd."

Virtin kutsus, ta pidi palju kordi kutsuma, enne kui ülevalt vastus tuli, Elinor oli kõva unega.

„Pead alla tulema, Elinor!" hüüdis virtin. „Tee kähku, kuuled!"

„Nii," ütlesin ma kohtu-uurija ilmega, „ja nüüd üks küsimus: kas teil on Schwarzwaldi ploomiviina?"

„Seda ei ole," ütles virtin, ja kui ta mu vihast ilmet nägi: „Aga mul on kirsiviina, mis on veel parem."

„Ploomiviinast parem pole miski," vastasin ma, „aga tooge mulle sellegipoolest oma kirsiviina."

Ta tõi selle; pudel ja klaas värisesid ta käes.

„Nii," ütlesin ma ja jõin. Minu meeleolu muutus rõõmsamaks; see oli tõesti peaaegu veel parem. „Nii, ja nüüd istuge sinna ja öelge mulle, kes peale teie veel siin majas on."

„Ainult Elinor, tõesti, peale minu ainult Elinor!"

„Te valetate!" hüüdsin ma raevukalt. „Ärge mõelgegi mulle veel kord näkku valetada, või muidu juhtub midagi."

Ja jälle pistsin ma käe taskusse. Virtin karjatas jälle tasa.

„Ma nägin," jätkasin ma armutult, „viimane kord siin veel ühte tüdrukut, tokerjate juuste ja punase ninaga..."

„Ah, te mõtlete Marie'd," hüüdis virtin kergendatult. „Aga härra, miks te nii ärritute ja mind niiviisi hirmutate? Ma ei kavatse teile ometi valetada: Marie käib meil ainult abiks, ta elab külas oma vanemate juures..."

„Nii," ütlesin ma rahulolevalt, „siis võin ma teile seekord veel andeks anda, kui see on nii."

Ma jõin.

„Ja teie kirsiviin pole tõesti sugugi halb, see on isegi hea..."

„Eks ole, eks ole?" ütles virtin innukalt. „Ma teen ju kõik, et te rahule jääksite. Keset ööd ajan tüdrukugi voodist välja. Nüüd aga peate ka teie kena olema ja enam mitte püssiga ähvardama. Parem pange see juba käest, seesugune riist võib nii kergesti lahti minna, ja seda te ju ometi ei taha; te olete ometi hea, korralik härra..."

Enne veel kui ma olin jõudnud selle uue solvangu vastu protesteerida, sest ma olin otsustanud olla mitte hea, vaid hirmu sisendav ja kuri ja näidata oma võimu inimeste üle, niisiis enne kui ma jälle vihaseks olin muutunud, kaikus trepil Elinori kindel samm; ja seal astuski ta valguse kätte, täies rõivastuses, ainult tumedaid juukseid polnud ta soengusse seadnud, vaid kandis neid lahtiselt üle pea kammitult. Ta nägi veelgi ilusam välja.

„Elinor!" hüüdsin ma. „Mu kuninganna!"

Vaid silmapilgu oli ta jahmunud, kui ta mind seal niimoodi korda seadmata lokaalis koos virtinaga istumas nägi, ja siis tegi see hämmastav tüdruk täpselt seda mis vaja; nagu oleks ta teadnud kõike, mis äsja juhtunud.

Ta jooksis minu juurde, embas mind, andis mulle ühe musi paremale ja ühe musi vasakule põsele ja hüüdis lõbusalt:

„Ah papikene! Hea, alati purjus papikene! Nüüd läheb alles lustiks, eks, Schulze-ema? Nüüd saab sekti!"

„Sekti?" hüüdsin ma vaimustunult. „Loomulikult saab sekti, nii palju kui te tahate. Mul on raha nagu raba. — Elinor, sa oled parim, sa tead, et ma sind armastan. Sa oled minu kuninganna, ja nüüd läheme me reisima. Elionor, anna mulle veel üks musi, aga otse suule!"

Ta tegi seda, ma tundsin ta rinda enda oma vastas, ma olin õnnis, lõpuks ometi oli alkohol mulle täieliku õndsuse kinkinud! Ma nägin vaid Elinori, ma tundsin vaid Elinori, mu keelel ja meelel oli vaid Elinor.

Ma ei märganud üldse, et virtin oli minu karmist surmaähvardusest hoolimata ammugi kõrtsitoast lahkunud.

23

12.9.44.

Ma ei tea, kui kaua aega ma niimoodi Elinori embuses veetsin. Ta suur ülespoole kaarduvate kulmudega valge nägu oli päris mu lähedal, see kummardus mu kohale — ja kogu maailm kadus mul. Tema nüüd mitte enam kahvatud, vaid rohekalt kiirgavad silmad vaatasid mulle otsa ja ma tundsin endas värinat kuni üdini; süda liikus mu sees nagu paplileht suvetuules.

„Oh, Elinor, andesta, andesta! Ialgi pole ma niimoodi armastanud! Ialgi pole ma teadnud, et midagi niisugust maailmas olemas on. Sa teed mind nõrgaks ja tugevaks; puudutab mind sinu hingeõhk, siis on mul tunne, nagu puhuks torm minust läbi; mineviku kuivanud lehed puhub ta kõik minema. Ma olen sinu läbi uueks saanud — tule, põgenegem siit, põgenegem endisest! Me läheme lõunasse, kus alati paistab päike, kus taevas on igavesti sinine — valged lossid viinamäenõlvadel! Sinna me läheme! Tule kaasa! Mul on õues väike paun, aga selle sees on piisavalt, tule kaasa, nagu sa oled, põgeneme, praegu, veel sel hetkel, ma aiman kohutavat, kui me veel kauemaks siia jääme. Nad ei taluks sind minu juures. Tule, mingem, mu valge range pale, *ma reine d'alcool!* Löö minuga kokku, sa elagu! Tervitus sulle mu südame põhjast!"

Ma vaatasin talle särades otsa. Ja sügava rahutusega: „Miks me juba ei lähe?"

Ta libistas käe läbi mu juuste, rahustades, paitades. Ta istus mu süles, teise käe oli ta mu õla ümber põiminud, tema lembus varjas mu eest maailma.

Ta ütles: „Kohe sõidame vanapapikene, kohe. Kell kuus läheb jaamast rong, nii kaua pead sa veel kannatama, vanapapikene! Meil on ju siin hea istuda! Või ei ole meil siin hea istuda?“

Ma surusin end tugevamini tema vastu, ma nõjatasin pea tema rinnale, ma tundsin end kaitstuna tema vastas, tema sees, nagu laps oma ema juures.

„Väga hea on meil siin istuda. Aga kell kuus me sõidame — kaugele, kaugele ära siit. Ärgu me seda kõike enam mitte kunagi nähku — me hakkame lõunas elama... me armastame teineteist igavesti...“

Ta vaatas mulle silma, nii lähedalt, üksainus silm tundus see olevat, mis muutus ähmaseks, nagu oleksin ma heledasse päikesesse vaadanud.

Ta sosistas mu kõrva juures: „Jah, ma tulen koos sinuga reisima, vanapapikene. Aga sa ei hakka siis kogu aeg jooma, või kuidas? Ma vihkan mehi, kes on kogu aeg purjus. Ma jälestan neid.“

„Iialgi ei joo ma enam, kui sina mul juba oled, ei tilkagi enam! Sa oled parem kui vein ja naps, sa oled tuli minu sees, sa paned kogu maailma tantsima! Sinu terviseks, mu kuninganna!“

„Sinu terviseks, mu vanapapikene! Jah, me läheme nüüd reisima, aga kas meil on ka piisavalt raha seesuguse pika reisi jaoks? Me ei taha ju ometi tööd tegema hakata?“

„Raha?“ küsisin ma põlglikult. „Raha? Piisavalt raha meile mõlemale! Raha kõikide reiside ja kõige pikema elu jaoks! Raha nagu raba!“

Ja ma tõmbasin rahatähed taskust välja, seda oli tõepoolest terve patakas. Elinor võttis selle mu käest, silus rahatähti ja pani nad korda.

„Kaheksasada kuuskümmend kolm marka,“ ütles ta lõpuks ja vaatas mulle kipras otsaesisega mõtlikult otsa.

„See ei ole väga palju raha, vanapapikene. Ei piisa pikaks reisiks, kahekesi elamiseks tööd tegemata. On see kogu raha, mis sul on?“ Silmapilgu olin ma veidi kainestunud. Ma libistasin käega üle otsaesise ja vaatasin tulvil vastumeelsust määrdunud kaltsupundart, mida Elinor käes hoidis.

„Üks mees varastas mu raha ära, Elinor,“ ütlesin ma siis mornilt. „Viis korda, kümme korda rohkem raha, kui sul käes on, varastas see lurjus minult. Ja kõik mu asjad veisenahast kohvris ja meie hõbe, kõik on läinud! Mida Magda küll ütleb!“

Ma toibusin pikkamööda taas tema pilgu all.

„Aga see on ükspuha, Elinor, pane raha ära, ma ei taha seda enam näha. Ma võin pangast rohkem tuua, ma võin tuua nii palju

kui sa tahad: kümneid tuhandeid! Ma tulen tšekiga, nad ütlevad mulle: „Härra Sommer*...““

„Su nimi on siis Sommer?“

„Jah, mu nimi on Sommer, Erwin Sommer, kui sa minuga reisid, on sul alati suvi!“

Ma naersin, aga tema jäi tõsiseks, ta ütles: „Näed sa, vanapapikene, nad varastasid sult juba su raha ja su asjad, sa ei oska sellega sellises seisundis ümber käia. Ma võtan selle hoiule, minu käes on see kindlas kohas. Selle raha siin pistan ma sulle taskusse, vanapapikene ei või ometi päris ilma rahata olla. Seal on kakskümmend kolm marka, kui sa nendest ilma jääd, pole asi kõige hullem...“

Ta kõneles üha tungivamalt, oli naeruväärne, kui tähtsaks ta seda alpi raha pidas.

„Ja papikene, eks ole, sa tõotad mulle, et sa iial kellelegi ei ütle, et mina su raha hoiule võtsin? Mitte ühelegi inimesele? Mis ka ei juhtuks?“

„Iial ei ütle ma seda kellelegi, Elinor,“ vastasin ma. „Ma tõotan seda sulle. Aga seda kõike pole vaja, kell kuus lähme me reisima...“

„Niisiis sa tõotasid mulle seda, vanapapikene, ega sa ei unusta? Mitte kellelegi mitte ainsatki sõna, mis ka ei juhtuks!“

„Mitte ainsatki sõna, Elinor!“

„Sa mu hea papikene!“ hüüdis ta ja surus mind tugevasti oma embusse. „Nii — ja nüüd pead sa tasuks minu suust juua tohtima!“

Ta võttis suu kirsiviina täis, siis pani ta huuled tugevasti minu omadele, ma sulgesin silmad, ja tema suust voolas kirsiviin kangena ja soojana ja vilkana minu suhu — see oli magusaim, mida ma eales olin tunda saanud. See röövis mult mõistuse. —

24

Ma ärkan, ma vaatan enda ümber. Ei, ma ei ole ärganud, veel näen ma und. See, mida ma äsja nägin, oli valgeks lubjatud ruum, millel raudvõre ühes küljes — see on veel midagi mu unenäost. Ma laman seal suletud silmadega, ma püüan meelde tuletada... seal juhtus ju öösel midagi. Siis toibub mu vasak käsi. Täiesti tahtmatult kompab ta mööda põrandat, ja nüüd kohtab ta klaasi jahedat siledust. Ta tõstab pudeli suu juurde, ja nüüd joon ma jälle, suletud silmi joon ma veel kord Schwarzwaldi ploomiviina, jälle olen ma Elinori juures. Ma olen Elinori juures! Elu läheb edasi,

* Sommer — suvi (saksa k.). Siin ja edaspidi tõlkija märkused.

ma tõusen veelgi kõrgemale... Ma olen vaid mõnda aega maganud, ja nüüd olen ma jälle Elinori juures.

Kaks-kolm lonksu, ja nüüd on pudel tühi. Ma imen teda. Mitte tilkagi ei tule enam. Sügava ohkega panen ma ta maha ja avan jälle silmad. Ma näen valgeks lubjatud, üsna räpast kongi, seinad paljusid sõnu ja roppe joonistusi täis kritseldatud. Ühes seinas on väga kõrgel, seal, kus sein juba kaldseks läheb, väike trellitatud aken. See aken on avatud, ma näen läbi avause kahvatusinist tuhmi päikesevalgust täis taevast. Neljandas küljes on sellel kongil tugev raudlattidest võre. Täpselt nagu loomapuuride võred zooparkides. Väljaspool võret seisab ahi, siis on seal veel uks, mis on suletud. Ma olen vangis! Ma vaatan oma asemele. Ma laman riietes viletsal raudvoodil, rebenenud kattega õlekotil. Minu kongis on muidu veel laud, taburet ja kohutavalt haisev pang. Jah, ja siis on seal pudel, mille ma äsja tühjendasin...

Ma kargan oma asemelt püsti, ma tõstan pudeli vastu valgust: tõepoolest, mitte tilkagi pole seal enam! Ma panen ta lõplikult ära, pange taha, ja samal ajal, kui ma seda teen, pöördub teine tükike selle öö seiklustest tagasi, välguna valgustatult... Ma näen korratut, pimedavõitu kõrtsituba, ma näen ennast, Erwin Sommerit, põllusaaduste äri omanikku, neljakümne ühe aastast lugupeetud kodanikku, ma näen ennast, kuidas ma sandarmiga käsitsi kokku lähen, kuidas ma küünte ja hammastega oma vahistamise vastu hakkan — me püherdame maas, ja paks valge juukselahuga virtin, kes nii väga mu tulirelva ees hirmu tundis, kes nüüd aga teab, et ma ainult praalisin oma tulirelvaga, tema jagab mulle selle võitluse ajal salakavalaid jalahoope ja võmme, ta näpistab mind ja kargab äkki kõigi kümne küünega mulle näkku, samal ajal, kui ma sandarmiga oma vabaduse eest võitlen. Ja samal silmapilgul näen ma selle võitluse ajal Elinori, kes vaatab mingi salapärase naeratusega meid, mõlemat võitlevat poolt, aga ei liiguta sõrmegi, et ühte või teist võitlejat aidata. Ka ei lausu ta ainsatki sõna.

Ja siiski oleksin ma end võib-olla vabaks võidelnud, sest minus märatses pöörane hirm selle ees, et mind, kombekat kodanikku, tahetakse nagu ükskõik keda tõelisse vangłasse viia, mind, lugupeetud meest, kelle ees paljud inimesed esimesena mütsi maha võtsid, trellide taha — jah, see meeleheide andis mulle sellist jõudu, et ma end küllap siiski veel oleksin vahtmeistri käest vabaks võidelnud — kui poleks olnud Elinori. Mingil meie võitluse hetkel, küllap just sel silmapilgul, kui võit hakkas minu poole kalduma, seisis ta äkki ühe minu Schwarzwaldi ploomiviinapudeliga minu juures; ta ütles õrnalt naeratades ja säras sealjuures mulle oma heledate silmadega sõbralikult otsa vaadates: „Olge ometi rahulik, vanapapikene! Vahtmeister lubab teil ka pudeli napsi kaasa võtta. See on ju ainult üheks ööks, vanapapikene, kuni te olete end kaineks maganud...“

Sellega oli mu võitlusmeel halvatud, ja nad said must kergesti jagu. Jälle eksitasid mind alkohol ja Elinor (see oli küll ükssama mürk: alkohol ja Elinor); nii sageli olid nad mind juba petnud ja kõige häbiväärsematesse lüüasaamistesse vedanud, kuid ma polnud ikka veel targaks saanud. Pudeli napsi eest müüsin ma oma väljavaated vabadusele. Ja seal ta nüüd seisis, seal taga, haisva pange juures: tühjalt. Ja siin seisin mina, lubjatud seinte vahel, siin raudvõre, seal üleval, lae lähedal, väike aknaauk. Ilma vabaduseta. Ilma Elinorita. Ilma napsita.

Ja äkki tuleb mulle veel meelde üks lõpustseen, üks kõige viimaseid stseene sellest õhtust, niivõrd häbistav stseen, et ma surun käed rusikasse ja pigistan hambad kokku... Me oleme jõudnud kokkuleppele, sandarm ja mina. Ta rääkis palju oma teenistuseeskirjadest, aga mina tegin talle küllap piisavalt tüli, ja tal on küllap ka kartus, et ma valmistan talle õisel teel veel raskusi... Ta nõustus sellega, et ma tohin veel pudeli napsi kaasa võtta; ma kannan seda lahtise korgiga haardevalmis püksitaskus. Selle eest andsin ma talle ausõna, et ei hakka talle enam vastu ega tee põgenemiskatset. Sellest hoolimata pani ta mulle väikese terasketi parema randme ümber, ta umbusaldab võib-olla siiski pisut joobnu ausõna. Ja nüüd seisame ukse all, ma olen end ümber pööranud ja Elinorile öelnud: „Head ööd, Elinor, ma tänan sind ka kõige eest, Elinor.“

Ja ta vastab kiretu häälega: „Head ööd, vanapapikene, maga siis kenasti.“ — Justkui oleksin ma mõni suvaline alaline külastaja, kes pärast igaõhtust potti õlut koju rahulikku abieluvoodissē läheb. Niisiis, siinjärel tahame nüüd tõepoolest minna, mina ja vahtmeister, seal hüüab virtin äkki kriiskava häälega: „Ja minu vein? Ja minu naps?! Ja lõhutud klaasid?!! See purjus lurjus pole ju veel maksnud, härra vahtkonnaülem! Nii see ometi ei lähe! Las ta enne maksab.“

Vahtmeister vaatab mulle enne mõtlikult otsa, ohkab ja küsib siis vaikselt: „Kas teil raha on?“

Ma noogutan.

„Makske siis ära, et ma ka lõpuks koju saaksin!“

Ja valjult: „Kui palju see's teeb?“

Virtin arvutab, siis ütleb ta: „Kuuskümmend seitse marka koos teenindamisega. Ja õigus, siis veel telefonikõne, millega ma teid kutsusin, härra vahtmeister. Kõik kokku teeb kuuskümmend seitse marka kakskümmend penni.“

Ma pistan käe taskusse. Ma toon pisut raha lagedale. Ma pistan käe pintsakutaskusse: see on tühi. Äkki tuleb mulle meelde... Ma vaatan Elinori poole, algul tumma küsimusega, siis anuvalt, paluvalt, tungivalt... Ma ei saa ometi siin veel ka kui arve tasumata jätja seista! Elinor ei vaata minu poole, nõrga salapärase naeratusega silmitseb ta rahahunnikut, mille ma ühele

lauale panin. Siis libiseb ta pilk sealt ära ja virtina poole... Elinori huuled avanevad veidi, naeratus tema sun ümber tugevneb... virtin on raha kallale sööstnud ja selle välkkiirelt üle lugenud.

„Kakskümmend kolm marka," karjub ta kriiskavalt. „ Te lurjus, te neetud külma arve tegija niisugune! Esiteks röövite mult öörahu ja ähvardate mind revolvriga ja siis..."

Ta sõimab aina edasi, vahtmeister kuulab tüdinult ja haigutades pealt. Lõpuks, kui virtin tahab mulle vaata et uuesti küüntega näkku karata, tõrjub vahtmeister teda eemale ja ütleb: „Nüüd aitab, proua Schulze." Ja mulle: „Kas teil tõepoolest ei ole rohkem raha?"

„Ei!" ütlen ma ja vaatan seejuures Elinorile kindlalt otsa. Seekord vaatab ta mulle jälle otsa, samuti kindlalt, ainsagi naeratusejäljeta. Ja nüüd teeb see tüdruk välkkiirelt jälle midagi hämmastavat: ta pistab käe oma pluusi dekolteesse ja tõmbab silmapilguks minult ära võetud rahapaki lagedale. Ma näen sajamargaste sinist helki. Suunurka ilmub Elinori keeleots, tüdruk naeratab nüüd pidevalt. Rahapakk kaob jälle põue. Ta paneb käe rinnale, kergitab seda pisut, nii et ma näen kaunist, täidlast kumerust, ja siis pöörab ta end lõplikult minust ära, läheb leti taha.

Ah, kui tark ja rafineeritud ta on: just õigel hetkel tuletas ta mulle mu lubadust meelde, aga uskumata täielikult mu lubadust, tuletas ta mulle ka meie ihu üksmeelt meelde. Kibemagus, nagu külm tuli, armuke, kes mulle iialgi täielikult ei andu, kes iialgi ei saa täielikult minu omaks — tõeline alkoholi kuninganna!

„Ei," ütlen ma kuiva häälega, „rohkem raha mul kaasas ei ole. Aga saatke arve mu kontorisse, mu naine maksab selle otsekohe ära."

Virtin tänitab: „Teie naisel on parematki teha, kui joodiku arveid maksta! Vahtkonnaülem, pöörake ta taskud pahupidi, võibolla on tal siiski veel midagi..."

„Mitte midagi," ütlen ma. „Aga ma jätsin koti õue, härra vahtkonnaülem, kui ma selle tuua tohin..."

Me toome sisse portfelli, minu ostu tolles väikeses kuurordis. Ma laotan oma ostud laiali: mu mõlemad papagoikirjud pidžaamad, peened tualett-tarbed, prantsuse parfüüm... Kui kaua aega sellest on, kui ma kõik selle härrasmehelikult nalja heites noortelt tütarlastelt ostsin? Ma ei kasuta seda iialgi! Kui kaua aega sellest on, kui ma seal järve-äärsel terrassil rohelises kastmes angerjat burgundi veini juurde sõin ja sellele mõtlesin, missugust mõnusat elu ma pensionile läinud ärimehena elama hakkaksin? Kui kaua? Kõigest tubli kaksteist tundi! Ja mitte iialgi ei hakka ma seda mõnusat elu elama! Nüüd on mul kett randme ümber ja politsei eskorteerib mind kui kurjategijat! Jää hüvasti, hea elu!

„Mis ma selle peene pudi-padiga peale hakkan?!" hädaldab virtin. „Ainuüksi maniküürikääre on seitse! Mul ei ole neid vaja. Ma tahan oma raha! Ja need labased pidžaamad!"

Aga tema häälest on kuulda, et see on vaid taganemisvõitlus, tema ahnus on ärganud.

„Ma maksin selle eest saja marga ringis," ütlen ma. „Ja õues on veel kaks pudelit Schwarzwaldi ploomiviina ja pudel kirsiviina — saate veel ka need —, olete te nüüd rahul?"

Ta hädaldab veel veidi, aga siis jääb ta rahule.

„Aga parfüümipudeli tahaksin ma teie tüdrukule jootrahaks kinkida," ütlesin ma ja võtsin selle.

„Minugipoolest," ütleb virtin. „Seesuguse libude kraamiga mina ennast haisutama ei hakka."

Ja ta mõõdab, kas kirju pidžaama püksid on tema jaoks ikka piisavalt pikad.

„Elinor!" hüüan ma üle ruumi, sest ma ei saa keti pärast vahtmeistri juurest lahkuda. „Siin on mul sulle veel pudel ehtsat prantsuse parfüümi... Tule, tüdruk!"

„Ah, jätke mind rahule!" hüüab ta mornilt tagasi. „Mul on nüüd teist tõesti juba kõrini. Viige see tüüp ometi minema, vahtmeister, ma tahan voodisse!"

Toores hoolimatus, millega ta mind hädas maha jättis, niipea, kui ta oli oma eesmärgi saavutanud, mattis mul peaaegu hinge. Siis hüüdsin ma: „Kas ei looda sa ehk pisut üleliia minu viisakusele, Elinor?" tigedalt üle kogu ruumi.

„Viige see purjus tobu minema, vahtmeister!" karjus ta nüüd. „Ma ei taha enam tema lora kuulata. Ta on mulle alati vastik olnud, loodetavasti hoiate te teda igavesti trellide taga!"

Ma mõistsin, ühe hetkega ma mõistsin. Nüüd oli mu raha kindlalt tema käes, ma ise olin selle olemasolu maha salanud. Ja muidugi ei hoidnud ta seda enam enda ligi, ta oli selle juba kusagile leti taha peitnud. Nüüd heitis ta eneselt maski — ma olin vastik tobu. Tõenäoliselt olin ma seda tõesti. Kui hea, et mul oli veel pudel napsi trööstiks taskus! Aga kuidas siis, kui mind nüüd ka naps hülgas?

„Noh, tulge juba!" ütles vahtmeister ja tõmbas ketist.

Ma järgnesin talle sõnatult. Sandarm istus jalgrattale ja hakkas sõitma, ratturi jaoks aeglaselt, jalakäija jaoks rohkem kui kiiresti. Ma traavisin kõrval. Suures naaberkülas, selles-samas kohas, kuhu ma eelmine õhtu olin rongiga saabunud, toimetas ta mind vanglasse.

Ma olen oma voodi väikese akna alla nihutanud ja end raudsetest võrepulkadest kinni hoides üles vinnanud. Ma vaatan rahulikus päiksepaistes maad koos aasade, põldude, rohtu söövate kariloomade ja metsaribaga silmapiiril. Otse minu all on lattidega piiratud juurviljaaed, üks vanamees kõnnib mööda teed ja kitkub haljast rohtu kitsede ja küülikute jaoks kotti. Ta võib minna, kuhu tahab, — ja mina, mina olen nüüd vangis! Eile kuulus see kõik veel mulle, ma võisin oma eluga teha, mida tahtsin, täna on mu elu teiste kätes, ja ma pean ootama, mis otsused minu suhtes langetavad.

Ma lasen end oma voodile kukkuda. Mul on väga paha, mu pea valutab — paari äsjase lonksu mõju on juba jälle möödas. Mul on janu — aga millal ma seda janu jälle kustutada saan? — Juba täna, ütlen ma endale rahustuseks, kindlasti juba täna! Veel täna lasevad nad sind jälle vabaks. Nad tahtsid sulle vaid hirmu nahka ajada, seda ju tehakse, joobnud pistetakse üheks ööks kongi, et nad oma viinauima välja magaksid ja kaineks saaksid, siis lastakse nad jälle vabaks. Nii teevad nad nüüd ka sinuga. Ma ei hakka nendega pahandama, lõppude lõpuks toimivad nad täiesti õigesti. Ma läksin tõepoolest külavõõrastemajas liiale, see karistus, see hoiatuslask kulub mulle täiesti ära. Aga kohe hakkab võti lukuaugus ragisema, lahke öine vahtmeister tuleb sisse ja küsib naerdes: „Noh, kas magasite hästi, härra Sommer? Siis tehke, et te siit minema saate — ja ärge edaspidi enam pattu tehke!"

Ja ma lähen vabadusse, välja tollesse värskesse, rohelisse, päikeselisse hommikusse, kus üks vanamees kõigilt teeveertelt, kust ta iganes saab, haljassööta kotti korjab. Ma olen jälle vaba — kui asjaga oleks tõesti tõsi taga, kas oleks siis vahtkonnaülem mulle näpsi kongi kaasa andnud?

Nii rahustan ma end, ja kui minu pähe tahab vargsi pugeda mõte tollest öisest stseenist Magdaga, siis tõrjun ma selle energiliselt tagasi. Magda on minu naine, hoolimata kõigist viimase aja lahkarvamustest, me oleme nii kaua ühte hoidnud, ta andestab mulle, ta on mulle juba andestanud. Ta mõistab, et ma olin haige. Aga see hoiatuslask kainestas mind, iialgi ei joo ma enam, mitte tilkagi.

Ma kargan püsti ja kõnnin kongis edasi-tagasi. Ei, olgu ma nüüd aus, ärgu ma hakaku endale jälle midagi valetama: ma ei saa, kui mind hiljem lahti lastakse, kohe ühe hoobiga joomist maha jätta; juba praegu piinab mind janu hirmsasti. Nagu mingi äge soov oleks minu ihus, himu, mis näib olevat valmis kedagi tapma, kui teda ei rahuldata. Mu käed-jalad värisevad, üks higipuhang järgneb teisele, magu mässab.

Äkki tuleb mulle meelde, et enne külavõõrastemajast teele

nsumist maksin ma küll terve pudeli kirsiviina eest, see jäi aga vaid pooleldi tühjaks jooduna lauale seisma. Ma oleksin pidanud paluma vahtmeistrilt luba see veel tühjaks juua. Ta oleks seda mulle lubanud, siis oleks mul rohkem alkoholi kehas olnud, siis poleks mul praegu neid kohutavaid vaevusi!

Niisiis, ma olen praegusest alates aus: ma ei saa alkoholist otsekohe lahti öelda, aga ma hakkan nüüdsest peale hästi mõõdukalt jooma, võib-olla ainult pool pudelit päevas või koguni ainult kolmandiku. Küll ma ka kolmandikuga välja tulen. Praegu teeks mind juba üksainus väike naps õnnelikuks, pisike topka, vähem kui suutäis napsi, sellises seisundis, nagu ma praegu olen.

Kui mind praegu kohe lahti lastakse, luban ma endale paigapeal niisuguse topka, vaid üheainsa, ja siis lähen ma jala koju ega joo enam midagi. Mul ei ole enam raha, aga mul on mu sinakas kevadmantel seljas, selle jätan ma kõrtsmikule pandiks. Ta annab mulle selle eest pudeli viina, võib-olla isegi kaks, siis olen ma jälle kolmeks-neljaks päevaks varustatud. Kolmeks päevaks igatahes kindlasti! Ja kolme päevaga on mul Magda pehmeks räägitud, ma olen tema vastu hästi hell ja sõbralik, siis saan ma jälle tema käest raha... Silmapilguks sulen ma silmad: ma mõtlesin just viiele tuhandele margale, mis ma eile sel ajal pangast välja võtsin. See pidi olema ärile ränk löök, võib-olla pole siiski nii lihtne Magdat lepitada... Aga, rahustan ma end kiiresti, ma lasen meie villa hüpoteegi alla panna, see on praegu võlavaba; viis tuhat marka saan ma villa pealt kindlasti. Siis on Magda lepitatud. Ja loomulikult ei lase ma Lobedanzil karistamatult oma röövsaaki nautida. Ma lähen täna veel tema poole, vähemalt minu asjad ja hõbeda ja kuldesemed peab ta jälle lagedale tooma, siis jätan ma talle kaks tuhat marka sellest rahast. Ja kui ta sellega ei nõustu, annan ma ta üles, siis rändab hea, vagur, silmakirjalik Lobedanz minu asemel vanglasse.

Nii liiguvad mu mõtted, üldiselt on nad — hoolimata juhuslikest rusutud kaalutlemistest — optimistlikud. Küll ma juba toime tulen, lõppude lõpuks olen ma lugupeetud kodanik; mind hoidutakse karmilt kohtlemast!

Vahepeal silmitsen ma pooleldi hajameelselt sõnu kongi seintel. Mõned on pliiatsiga kirjutatud, teised naelaga lubja sisse kraabitud. Enamasti on üleval nimi ja selle all siis kaks kuupäeva, kinnipanemise ja vabakslaskmise oma. Mind rahustab väga, et kõik need kuupäevad on üksteisele nii lähestikku, mees kes kirjade järgi on kõige kauem siin kongis istunud, oli siin kümme päeva. Ka jälle tõend, et minuga ei ole mingeid kurje kavatsusi. Kümme päeva — noh, minul ei tule kümme päeva kõne allagi, ma ei kannataks neid iialgi oma metsiku alkoholinälja juures välja! Aga mind, mind lastakse ju ka paari minuti pärast lahti! Ja veel, kuidas on lood hommikueinega? Ka vangid peavad hommikueinet saama, oletatavasti vett ja paljast leiba, aga ikkagi hommiku-

einet. Praegu on kell vähemalt pool kümme, kui päikese seisu järgi otsustada, ja mulle pole veel hommikueinet toodud. See on loomulikult jälle tõendus sellest, et minuga ei ole midagi halba plaanis. Mind kavatsetakse nii kiiresti lahti lasta, et minu peale ei tuleks isegi hommikueinet kulutada. Vahtmeister hoiab seda kokku, ma võin ju endale väljas süüa osta! See on ilmselge; selleks silmapilguks täiesti rahunenult viskun ma jälle õlekotile ja püüan magada. Ma mõtlen Elinorile, ma püüan mõelda tolle silmapilgu magususele, kui ta mulle napsi oma suust juua andis, aga imelik küll, nüüd ei tundu see mulle enam magus. Ei, ma ei taha enam külavõõrastemaja peale mõelda, seal oli liiga vastik, ja kui peenelt ta mu rahast lagedaks tegi, see väike hoor, nagu viimase lolli poisikese! Ent tema juurde ma ei lähe, nagu lähen Lobedanzi juurde, saagu ta oma röövsaagiga õnnelikuks või kõngegu, ma ei taha teda enam silmaotsagagi näha! Ma elan nüüdsest peale ainult Magda jaoks. On ikkagi hea, et mul on selle võõrastemaja rahvaga kõik läbi; ma maksin kõik ära, neil ei ole minult enam midagi tahta, ma ei näe neid enam iialgi. Ma tahaksin ainult, et ma teaksin juba hästi Magda hoiakut minu suhtes...

Nii liiguvad mu mõtted. Vahepeal magan ma pisut, tukastan niisama pooleldi või olen äkki täiesti ära nagu sügavas minestuses. Ja siis olen ma jälle ärkvel, tunnen uuesti piina oma kehas, oigan: „Mu jumal! Mu jumal! Seda ma välja ei kannata — kas ma siis juba minema ei saa?“

Ja ma jooksen edasi-tagasi, raputan korraks ka raudvarbu, nõjatun ukse vastu, meeletus lootuses, et see on võib-olla lahti jäänud, ja mõtlen Magda peale... Ausalt öeldes: mul on hirm Magda ees... Ta võib olla nii neetult energiline... Aga ma olen tema mees, me oleme teineteist armastanud, ta andestab mulle, ta peab seda... Nii tiirleb igavesti seesama mõteteveski...

26

Ma olen jälle maganud. Võtme krigin on mind äratanud. Ma kargan oma asemelt ja vaatan ootusrikkalt vastu neljale härrale, kes mu kongi astuvad. Kahele kingin ma vaid lühikese pilgu: nad kannavad politseimundrit. Üks neist on öine vahtmeister, kes mind siia tõi, teine on politseiametnik, keda ma oma kodulinnas hästi tunnen. Nii mõnigi kord olen temaga klaasi õlle juures skatti mänginud, hea, korralik inimene, loomulikult mitte minu ühiskonnaklassist, aga ma polnud mitte kunagi uhke. Kahest ülejäänud, erariides härrast ühte ma ei tunne, see on noor, teravate näojoonte ja natuke esiletungivate, rangete silmadega härra. Tema alahuul kummub tugevasti ette. Teine eraisik on mulle aga seda tuttavam, see on meie hea vana perekonnaarst, doktor Mansfeld. Silmapilgul, kui ma ta ära tunnen, vilksatab mul välkkiirelt peast läbi, et mind seega siiski vabaks ei lasta. Ta paneb mu viinaravilasse. Aga ega see nii halb olegi, vastupidi, see on võib-olla isegi palju parem. Seesuguses majas vabastatakse mind mu praegustest piinadest, kindlasti on neil vahendeid nende vastu, ja peale selle säästavad nad mind peatsest vahekordade selgitamisest Magdaga. Seesugusesse majja paigutatud haige peale mõtleb Magda hoopis suurema leebusega... Kõik selle kaalusin ma sekundikiirusega mõttes läbi ja ruttasin seejuures arsti poole. Ma raputasin tal kätt, ma ütlen erutatult: „Ma tänan teid, et te tulite, härra doktor Mansfeld. Näete,“ naeran ma veidi häbelikult, „kuidas mind on majutatud!“

Ma heidan pilgu räpasele kongile. Doktor Mansfeld surub mu kätt tugevasti. Ma märkan, et temagi on erutatud, tema nägu vabiseb.

„Jah, mu armas härra Sommer,“ ütleb ta, ja tema hääl väriseb. „Ma ei tahtnud seda, et teiega asi niimoodi lõpeb...“

„Lõpeb?“ ütlen ma ja püüan häälele kerglast kõla anda. „Lõpeb, härra doktor Mansfeld? Ma mõtlen, et see on uus algus! Te viite mind ravilasse ja teete mind jälle terveks!“

„Seda tahtsin ma neliteist päeva tagasi, mu armas härra Sommer,“ ütleb doktor Mansfeld pead vangutades. „Aga te muutsite selle ju kahjuks võimatuks. Nüüd on sõna härra prokuröril.“

Ja seepeale vaatab ta noorema, esiletungivate silmadega härra poole, kes nüüd oma ettekummuva alahuule veel kaugemale ette lükkab, mulle rangelt otsa vaatab ja esialgu kõhklevalt ütleb: „Jajah. Loomulikult.“

Siis kiiresti: „Ma pean teid teie naise tapmiskatse pärast vahistama, härra Sommer. Te olete vahistatud!“

Ma seisan nagu välgust tabatud, ma ei suuda esimesel silmapilgul sõnagi üle huulte tuua.

„See ei saa olla tõsi,“ mõtlen ma palavikuliselt. „Nad tahavad sind ainult hirmutada. Magda tapmiskatse?“

Lõpuks suudan ma rääkida, ma ütlen väriseva häälega: „Oma naise tapmiskatse, see on ju naeruväärne! Ma ei ole ju Magdat iialgi tappa tahtnud!“

Härra prokurör vaatab mulle hävitava pilguga otsa ja torkab jäiselt: „Küll me teile juba selgeks teeme, kui naeruväärne see on, Sommer!“ Ja „Tulge, härra doktor!“

Veel kord linna vahtmeistrile: „Te olete niisiis asjaga kursis, vahtmeister. Viige see mees ära!“

„Härra doktor Mansfeld!“ hüüan ma erutatult, ääretus meeleheites lahkujatele järele. „Härra doktor Mansfeld, te ju teate, kui väga ma Magdat armast...“

Üks prantsatab mõlema eraisiku taga kinni, ma olen mõlema mundris mehega üksi. Segasena kükitan ma oma õlekotile ja peidan näo kätesse.

Pärast seda, kui ma olin seal mõnda aega niimoodi istunud ning ikka ja jälle mulle esitatud süüdistust „oma naise tapmiskatse“ piinarikkalt nii- ja naapidi vaaginud, pani mu kodulinnast pärit vahtmeister härra Schulze oma käe mu õlale ja ütles leebelt meelde tuletades: „Me peame nüüd minema, Sommer!“

„Sommer“, kuidas see mind riivas, see tavaline „Sommer“ ilma „härrata“; see, et üks täiesti tavaline mees, kelle aastasissetulek oli vaevalt üle kahe tuhande neljasaja marga, mind niimoodi kõnetas, tegi mulle mu elutingimuste muutumise ülima selgusega arusaadavaks. Sellest peale, kui ma lõpetasin leeri, polnud mind veel ükski inimene ilma „härrata“ kõnetanud, ja nüüd... Ma võtsin käed näo eest ja küsisin, pisarad silmis: „Kuhu te mind viite, härra Schulze?“

Ma rõhutasin sõna „härra“, aga ta ei pööranud sellele tähelepanu, seesugune tavaline mees oli küllap nii peente nüansside suhtes tundetu.

„Ainult ringkonnakohtusse, Sommer,“ ütles ta. „Ainult ringkonnakohtusse.“ Ja ta jätkas: „Vaadake, Sommer, te olete ju haritud mees, te ei hakka ju mulle raskusi valmistama! Ma peaksin teid küll tegelikult keti otsa võtma, aga kui te mulle lubate, et te raskusi ei valmista...“

„Ma luban seda teile, härra Schulze,“ ütlesin ma innukalt ja nüüd peaaegu rõõmsalt. „Ma luban seda teile, minu ausõna selle peale.“

„Hüva,“ vastas ta. „Ma siis usaldan teid. Pange oma mantel selga, seal on veel teie kaabu, muud teil ei ole? Tulge siis!“

Ta tuli koos minuga kongist välja, me laskusime trepist alla ja seisime küla tänaval. Ma olin kõigest paar tundi poolpimedas vanglas olnud, ja ometi vapustas mind juba ümberringi valitsev avarus ja valgus. Mu süda tagus kiiremini selle vabaduse tervituse juures.

„Kui sa nüüd,“ mõtlesin ma kiiresti, „üle selle tara seal hüppaksid ja läbi võsase aia jookseksid, üle aasade metsa — kas Schulze ikka hakkaks eriti palju vaeva nägema, et mind jälle kinni võtta? Kas ta hakkaks koguni mulle järele tulistama, nagu mõnele tõelisele kurjategijale? Oh ei,“ mõtlesin ma nõrga naeratusega, „seda ei teeks ta iialgi. Me oleme ju temaga tihtilugu skatti mänginud, ja ta teab, kes ma olen ja mis ma endast kujutan. Aga ma ei taha ju hoopiski tema käest jooksu pista,“ mõtlesin ma kiiresti. „Ma lubasin, et ei valmista talle raskusi, ja ma olen sõnapidaja mees. Aga ma tahan temalt midagi muud...“

Kui Schulze ennist oli rääkinud, et ta peab mind ringkonnakohtusse viima, oli see võimalus lootusrikkalt mu ette kerkinud.

„Härra Schulze,“ ütlesin ma väga viisakalt, „mul on teile palve...“

„Noh, mis siis veel on, Sommer,“ küsis tema. „Kas ma käin liiga kiiresti? Me võime rahulikult ka aeglasemalt käia, rong läheb alles kahekümne minuti pärast.“

„Vaadake, härra Schulze,“ alustasin ma. „Mul on nii kohutav hambavalu, ja ma näen seal teisel pool teed just võõrastemaja. Kas me ei võiks kiiresti korraks sisse minna ja ühe konjaki või rummi juua? See aitab mul otsekohe hambavalu vastu. Te võite,“ jätkasin ma kiiresti, „rahulikult minu kõrval leti ääres seista, kui te kardate, et ma jooksen teil ära. Ma ei jookse kindlasti ära, see on vaid mu jubeda hambavalu pärast.“

„See mõte visake endal küll rahulikult peast välja!“ ütles vahtmeister kindlalt. „Mul tuleks siis küll oma mundriga hüvasti jätta, kui teatavaks saaks, et ma võtsin vangiga leti ääres napsi. Sellest ei tule midagi välja, Sommer.“

„Aga mind ei tunne siin ju ükski hing, härra Schulze,“ hüüdsin ma anuvalt. „See ei tule kindlasti iialgi välja!“

„Näe!“ hüüdis vahtmeister ja tõstis tervitades käe tšaako juurde. Arsti auto, milles doktor Mansfeldi kõrval istus prokurör, oli meist mööda sõitnud.

„Kui nad oleksid meid näinud võõrastemajja sisenevat, oleksin ma juba vahel olnud! Nii et tulge nüüd edasi, Sommer.“

„Härra Schulze,“ ütlesin ma härdalt ja ei astunud sammugi eemale oma kohalt võõrastemaja juures, oma viimasest šansist. „Aga nüüd ei ole siin tõepoolest enam kedagi, kes mind tunneb. Tehke mulle ometi seda meelehead! Vaid üksainus naps! Ma ütlen ka oma naisele, et ta annaks teile sada marka...“

„No nüüd läheb küll juba minu arust liiale!“ karjus vahtmeister ja oli vihast punane. „Olete te siis päris segaseks läinud, Sommer? See on ju ametniku pistimine, mida te siin üritasite! Ma peaksin ju tegelikult sellest kohe teatama! Otsemaid tulge nüüd kaasa või ma võtan teid keti otsa!“

Täielikult heidutatuna, lõplikult jalust rabatuna, viimasest lootusest ilma jäetuna järgnen ma ärritatud härra Schulzele. Mõnda aega kõndisime vaikides kõrvuti, tema vihaselt enda ette pomisedes, mina noruspäi ja jalgu järele lohistades.

Siis ütles vahtmeister rahulikumalt: „Ma ei mõista teid, Sommer. Te olite ometi muidu täiesti korralik, soliidne mees, ja nüüd viskate sihukesi vempe! Kas teil siis ikka veel pole kogu sest purjutamisest küllalt? Kas pole see teid juba piisavalt sügavale õnnetusse saatnud? Mina igal juhul ei taha muuta teie olukorda veel halvemaks, kui see juba on. Mina pole midagi kuulnud. Aga olge nüüd teie ka täitsamees, Sommer, ja võtke end kokku. Paari päeva pärast olete keldrist väljas ja teie pea on jälle selge, ja et teil läheb seda hädasti vaja, seda peaksite härra prokuröri sõnade põhjal ju tegelikult teadma!“

Ma kuulasin seda kõike vaikides ja vastamata. Mind alandas ja solvas sügavasti, et niisugune tavaline mees nagu vahtmeister Schulze võis endale lubada minuga niimoodi rääkida. Muidugi ei teadnud ma tookord veel, et ma seisin alles pika kannatuste raja alguses ja kunagi veel hoopis teised ja õige palju madalamal olevad inimesed minuga veel palju, palju arusaadavamalt räägivad.

Me olime jõudnud raudteejaama ja vahtmeister Schulze ostis siin meie jaoks kaks sõidupiletit kolmanda klassi vagunisse.

„Nii," ütles ta siis ja astus minuga perroonile seal ootavate inimeste sekka.

„Ja nüüd ärge laske pead norgu, Sommer, vaid vestelge rahulikult minuga, siis ei märka keegi midagi, vaid igaüks mõtleb, et me oleme head tuttavad ja saime täiesti juhuslikult kokku. Me oleme ju ometi ka kodus pärast skatti tüki maad üheskoos mööda laia tänavat läinud, ja ei teie ega keegi pole tulnud mõttele, et me oleksime midagi muud kui tuttavad..."

Selles oli tal õigus. Ja kuna ma olin nüüd pärast napsi keelamist kogetud ehmatusest mõnevõrra toibunud, siis leidis tõepoolest aset päris arukas vestlus, algul parajasti algavast heinakoristusest, siis üldistest saagilootustest. Schulze ja mina, me mõlemad olime arvamusel, et üldiselt pole väljavaated halvad, nüüd aga peaks vihma tulema, kevad oli olnud liiga kuiv, ja eriti suviviljad, aga ka rühvelkultuurid vajaksid hädasti niiskust.

Lühike rongisõit möödus niimoodi küllalt kiiresti, ja kupeekaaslastest ei tulnud küll kellelegi mõttesse, et siin viiakse kinni tapmiskatses kahtlustatavat isikut. (Mõnikord tahtsin ma end nii ränga kurjategijana tõeliselt hiilgavalt jäledana tunda.) Aga kui me kodulinna raudteejaama jõudsime ja läbi arvukate ootajate tungisime, jaamahalli astusime ja jaamaesisele väljakule, siis muutusin ma jälle kartlikuks. Sest iga silmapilk võisin ma nüüd mõnd lähedast tuttavat või omaenda ametnikku või omaenda naist kohata. Ma tõmbasin vahtmeistrit käisest ja palusin teda: „Härra Schulze, kas me ei võiks minna pisut ringiga ja läbi parkide? Ma tunnen siin nii paljusid inimesi, ja mul oleks tõesti piinlik..."

Härra Schulze noogutas pead.

„Mulle on see vastuvõetav. Lõppude lõpuks on ju ükspuha, kas te jõuate ringkonnakohtusse veerand tundi varem või hiljem. Aga nüüd tahaksin ma end kõigepealt pisut kergendada..." Ja seepeale läks härra Schulze minuga põiki üle jaamaesise väljaku tolle hoone juurde, mida mina, teisest suunast tulles, tubli kakskümmend neli tundi tagasi koos Lobedanziga olin külastanud. Oli veider tunne jälle selles kuue valamuga ruumis seista, vett vulisemas kuulda ja märgräpast asfaltpõrandat vaadata. Siin olin ma Lobedanziga maadeldes püherdanud — nii vähe aega oli sellest alles möödas, ja ometi näis see juba täiesti uskumatuna. Nagu

pöörane unenägu, mis, niikaua kui teda nähti, oli täiesti veenev, ja mis juba kohe pärast ärkamist naeruväärselt grotesksena tundus. Aga ma olin siin Lobedanziga võidelnud, see ei olnud unenägu, ja selle rafineeritud lurjusega ei sidunud mind ei austus ega vanne. Kui me siis jälle sellest asutusest välja astusime ja hästi ettevaatlikult kõiki elavama liiklusega tänavaid vältides ringi ümber linna läksime, võtsin ma südame rindu ja jutustasin vahtmeister Schulzele ilusasti järjekorras kõigest, mis mul oli tulnud Lobedanziga läbi elada, minu esimesest ilmumisest auru täis pesuköögi pärast mu põgenemist arstiautost kuni mu võitluseni tualetis kohvri ja raha pärast. Vahtmeister Schulze oli oma ametis küllap nii mõndagi inimlikku kirge ja eksimust kogenud, kui et veel millegi niisuguse üle palju imestada, aga minu jutustuse ajal jäi ta ometi paaril korral peaaegu erutatult seisma, ütles mitu korda elavalt: „Pagana pihta, see on uskumatu." — „Mis te ütlete! On see ikka päris tõsi, Sommer?" Vilistas isegi läbi hammaste. Kui ma siis lõpetasin ja nördimusepurset selle Lobedanzi-lurjuse üle ootama jäin, vaikis vahtmeister Schulze mõnda aega ja arvas siis mõtlikult, mulle suurte silmadega otsa vaadates: „Ma tunnen teid jü õigupoolest üksnes skati põhjal, see tähendab, ma ei tunne teid üldse, aga ma pidasin teid alati ikka arukaks ja kaalutlevaks ärimeheks. Et te — andke andeks, aga ma räägin tõtt — niisugune ennekuulmatu juhmard olete, Sommer, seda ei osanud ma küll uneski näha. Käänake ja väänake seda asja kuidas tahate, aga see ei olnud ainult lakkumine, ainüüksi lakkumisega te nii suurt tobedust välja ei vabanda. Esimesest päevast peale oleksite te pidanud nägema, missugune petis too tüüp oli, siis nägite seda ja ikkagi ei läinud ära, kuigi teil oleks igas väikeses võõrastemajas lastud nii palju juua, kui te iganes oleksite tahtnud. Ei, see on teile päris paras, et see tüüp teil naha üle kõrvade tõmbas. Te pole paremat ära teeninud, ja ma sooviksin ainult, et ta oleks teilt veel ka need viimased tuhat marka ära võtnud, siis poleks te saanud ka veel võõrastemajas huligaanitseda..."

Vahtmeister tõmbas hinge ja vaatas mulle süüdimõistvalt otsa, mina aga olin sellest minu jutustuse täiesti ootamatust mõjust äärmiselt nördinud ja ütlesin vihaselt: „Sellepärast ma teile nüüd küll kogu seda lugu ei jutustanud, et te mulle siin moraali loeksite, vahtmeister Schulze..."

„Härra vahtmeister Schulze, palun, Sommer!" parandas Schulze karmilt.

„Vaid ma mõtlesin," jätkasin ma raevunult, „et te võtate otsekohe vaevaks seda Lobedanzi-lurjust kinni püüda..."

„See oleks ikka kena küll," naeris vahtmeister pilkavalt. „Kõigepealt pistate te oma lolluses ja viinauimas kogu oma varanduse kurjategijale otse käte vahele, ja siis karjute politsei järele ja nõuate, et me veel oh ja ah karjuksime ja ülepeakaela teie seitsme ploomiviina järele tormaksime! Ma võin teile vaid veel kord öelda:

te pole paremat ära teeninud, ja kui poleks teie vaest naist, kes peab ju ihuüksi teie lolluste koormat kandma, ei hakkaks ma enast mingil juhul selle asja pärast üleliia pingutama. Teie naise pärast, Sommer, pange tähele, teie naise pärast teen ma aga, niipea kui olen teid kõigepealt pokri pistnud, otsekohe leitnandile raporti, ja on isegi võimalik, et see linnukene polegi veel kaugele lennanud — niipea ta meid võib-olla ei oota. Nüüd aga tulge pisut kiiremini, ma tahaksin teid nüüd hea meelega varsti kaelast ära saada, muidu teete veel mõne värske lolluse. Teist võib ju lihtsalt kõike oodata. Sa armas taevas! Mitte eluski ei lähe ma enam välise küljega sedasi alt, ma pidasin teid jumal teab mis tubliks semuks, aga tõenäoliselt on naine kõik toimetanud. Kuidas saab ta teile veel kunagi andestada kogu seda sõnnikut, mis te olete kokku keeranud!"

Seepeale hakkasime hoogsalt astuma ega rääkinud kuni ringkonnakohtuni enam ainsatki sõna; Schulze oli küllap juba sisimas lolvatud raportiga leitnandile, mina aga olin tõepoolest hingepõhjani solvunud kogu sellest ülekohtust, mis see subalternne ametnik mulle lausa häbematult oli näkku ütelnud. Kui see mees ei mõistnud, et ma olin olnud lihtsalt haige, abitu haigena petise võimuses, siis polnud teda võimalik aidata, siis oli ta loll. Mina igatahes polnud seda kindlasti mitte. Mina olin olnud vaid haige, olin seda ikka veel...

Mul oli ärielus nii mõnigi kord ringkonnakohtuga tegemist olnud ja ma teadsin sealseid ruume üsna täpselt. Aga seal, kuhu vahtmeister Schulze mind nüüd viis, polnud ma varem viibinud. Tuli minna läbi terve kohtuhoone (see on maakohtuga kokku ehitatud) hästi kitsasse sisehoovi, mida ühest küljest piiras kõrge kivimüür, kolmest ülejäänud küljest aga kõrged hooned, ja hoone, mille poole me parajasti läksime, oli üleni täis vaid väikseid, peaaegu ruudukujulisi aknaauke, mis kõik olid tugevate trellidega kindlustatud.

„Seal üleval hakkan ma niisiis elutsema, võib-olla nädalate kaupa," mõtlesin ma, ja hirm valdas mind. Nüüd oleksin ma oma saatjalt paljugi taolise vangla korra ja tavade kohta pärinud, aga selleks oli juba liiga hilja: Schulze vajutas kellanupule, suur rauduks läks lahti ja sinises univormis mees tervitas Schulzet käepigistusega ja mind jaheda uuriva pilguga.

„Täiendus Karl," ütles Schulze. „Paberid tulevad täna pärastlõunal prokuratuurist järele."

„Astuge siis sinna tahapoole!" ütles univormis mees mulle, ja ma astusin kuulekalt mulle kättenäidatud paigale. Mõlemad

mundrikandjad sosistasid omavahel ja vaatasid seejuures paar korda minu poole, korraks kuulsin ma ka sõna „tapmiskatse" — see ei paistnud aga erilist muljet avaldavat.

Siis hüüdis mulle Schulze eemalt: „Olge siis vapper, Sommer," ja uks prantsatas tema järel kinni; ta oli läinud tagasi vabadusse, ja mul oli kõigest hoolimata tunne, nagu oleksin ma kaotanud sõbra.

„Tulge siis kaasa," ütles univormis mees hooletult ja viis mind ühte bürootuppa, kus ei olnud aga kedagi.

„Pange siis kõik siia lauale, mis teil taskutes on!"

Ma tegin seda, seda oli küllaltki vähe: võtmekimp, taskunuga, õige räpane taskurätt.

„Kas see on kõik, mis teil on? Raha pole? Noh, tõstke siis käed üles."

Ma tegin seda ja mind kombati nüüd pealaest jalatallani läbi, arvatavasti taskute varjatud sisu pärast.

„Hea küll," ütles siis sinises univormis mees. „Ma panen teid esialgu üheteistkümnendasse, inspektorit pole praegu siin, meil on lõunavaheaeg."

Ma küsisin viisakalt, kas ma ei saaks ka lõunasööki. Ma polnud ju veel lõunastanud.

„Söögiaeg on läbi," vastas ta jahedalt. „Seal pole enam midagi."

„Aga ma pole ka hommikust söönud!" hüüdsin ma ärritatult. Seni polnud mu toidunälg just väga suur olnud, nüüd aga tundsin ma seda tohutult. Ma tundsin, et mu õigusi on ülekohtuselt kärbitud: ka vang peab sööma!

„Seda paremini maitseb teile siis õhtusöök," vastas ta osavõtmatult. „Tulge siis!"

Ta viis mind mööda koridori, läbi raudvõre, trepist üles, läbi raudse ukse. Ma nägin pikka koridori, pimedavõitu, paljude rautatud ustega, riivide ja lukkudega, ja jälle trepist üles, jälle trepist üles, jälle rauduks — mees pidi aina lahti tegema ja kinni panema, ja tegi seda nii endastmõistetavalt... Mul aga hakkas rinnus üha rohkem pitsitama: kõik need uksed, mis nüüd minu ja välismaailma vahel olid, nad tõid mulle õige selgelt teadvusse, kui kindlalt ma vangis olin, kui raske oleks jälle vabadusse pääseda. Esimesest silmapilgust peale tundsin ma, kui õige oli lause, mida ma hiljem nii sageli vanglas kuulsin: „Sa pääsed nii kergesti sisse ja nii raskelt välja."

Mu juht oli jäänud seisma ühe raudse ukse ees, mis kandis valget numbrit „üksteist". Selle taga pidin ma niisiis elutsema. Ta tegi selle lahti ja ukse tagant ilmus nähtavale teine uks. Ka see tehti lahti.

„Minge sisse," ütles mu saatja kannatamatult, ja ma astusin sisse. Ühelt kitsalt voodilt ajas end püsti võimas kuju, ebaharilikult tüse, blondi kiilakaga ja prillidega suur mees.

„Pisut seltsi?“ küsis ta. „Noh, see on tore. Kust sa siis tuled?“
Ma olin sellest, et mul pidi kongis olema kaaslane, nii jahmu- nud, et ma seda alles palju hiljem märkasin. Vangivalvur ol läinud ja mina olin lõplikult ja pöördumatult luku taha pandud.
„Eks sa istu siis ka, sinna taburetile,“ ütles paks mees. „Ma vis- kan end veel natukeseks pikali. See on küll keelatud, aga Fermi e ütle midagi. Fermi on see, kes sind äsja siia tõi.“
Ma istusin taburetile ja silmitsesin voodis lebavat meest. T kandis erariideid nagu minagi, kunagi kindlasti väga elegantse hea rätsepa tehtud ülikonda, mis nüüd oli aga üsna kortsus ja k plekiline.
„Kas teie olete samuti vang?“ küsisin ma lõpuks.
„Seda ma arvan!“ naeris paksmagu. „Või mõtled sa, et ma istu puhkuseks siin selles punkris? Muide, sa võid mulle rahulikul „sina“ öelda, me ütleme siin kõik üksteisele „sina“. — „Jah,“ jät kas ta ja sirutas end ägades, „ma istun siin juba üksteist nädala pogris. Aga arvad sa, et mulle on juba süüdistus esitatud? Mitt põrmugi! Nood vennad annavad endale aega, nende pärast võid sa siin mädaneda ja hallitada, seepärast ei hakka nad kiirustama. Mis tükiga sa siis hakkama said?“
„Prokurör vahistas mind mu naise tapmiskatse pärast,“ vas- tasin ma tagasihoidliku uhkusega. Ja lisasin kiiresti: „Aga see pole õige. Selles pole sõnagi tõtt.“
Jälle naeris paksmagu.
„Loomulikult pole see tõsi,“ naeris ta. „Siin istuvad üldse ainult süütud — kui sa inimestelt küsid.“
„Minu puhul on see aga tõepoolest tõsi,“ kinnitasin ma. „Ma ei ole iialgi oma naist tappa tahtnud, me ainult tülitsesime pisut.“
„Nojah,“ ütles paksmagu. „Küll sa ajapikku juba kõik oma hinge pealt ära lobised; igaüks, kes pole kinniistumisega har- junud, hakkab ajapikku lobisema. Vaata siis ainult ette, kellega sa räägid, enamik tahab inspektori ees pugeda, kannavad talle kõik ette — ja juba sa oledki omadega sees.“
Ta vaatas mulle oma väikeste silmadega rasvarullide vahelt puhtsüdamlikult otsa ja arvas: „Minu juuresolekul võid sa aga avameelselt rääkida, ma olen üks heasüdamlik narr, ma olen stikkum.“
„Mis te olete?“
„Stikkum, nii öeldakse siin suupidamise kohta. Ma ei lobise, mõistad?“
„Aga mul pole tõesti midagi üles tunnistada,“ kinnitasin ma jälle.
„Noh, seda me veel ju näeme,“ ütles paksmagu muheldes. „Võib-olla et sul veab seamoodi, ja kohtu-uurija arvab samuti nagu sina ja ei anna su kohta vahistamiskäsku.“
„Ma olen ju juba prokuröri enda poolt vahistatud.“
„See ei ütle veel midagi,“ õpetas nüüd paksmagu. „Kõige-

pealt lähed sa homme või ülehomme kohtu-uurija ette. See kuulab sind üle ja kui ta on sinuga ühel arvamusel, oled sa jälle vaba...“
„Ja see on tõepoolest nii?“ küsisin ma erutatult. „Ma võin veel vabaks saada?“
„Loomulikult võid sa seda, aga sageli ei sünni see kohe. Noh, küll me seda veel näeme.“
Ja ta ringutas jälle mõnuga. Mind joovastas väljavaade võib-olla peatsele vabanemisele, ma tõusin püsti ja jooksin mõtli- kult kongis siia-sinna. Kui Magda annaks minu kohta soodsaid tunnistusi, saaksin ma vabaks. Ja ta peab minu kohta soodsaid tunnistusi andma, ma tundsin seda. Ja isegi kui ta on veel minu peale vihane, ei või ta eales öelda, et ma tahtsin teda tappa. Seda pole ma eales tahtnud. Ähmaselt meenus mulle, et ma olin öelnud midagi niisugust nagu: „Täna öösel ma tulen ja tapan su ära,“ aga see oli ju olnud vaid joobnu loba, see ei lugenud.
„Kuule, õige,“ ütles paksmagu, „ära ometi torma sedasi kongis siia-sinna, sa teed mind sellega närviliseks! Istu parem rahulikult sinna taburetile, aga võta enne padi alt ära, see on nimelt minu isiklik padi. Oma koikule ei saa sa veel heita,sinu õlekoti toob vana alles täna õhtul. Jumal küll, kuidas see laut mind tülgastama paneb!“
Seepeale haigutas paksmagu südilt, tõi kuuldavale kohutava peerukäraka — ma võpatasin ehmunult —, ägas: „Küll oli ikka hea!“ ja oligi kohe uinunud.
Mina aga ei taha enam nii laialt oma eeluurimisvangistuse esimestest päevadest jutustada. Need olid nii piinarikkad, et ma ühel ööl üles tõusin, paksmao kapi juurde läksin ja tema habemeajamisaparaadist žileti võtsin: ma tahtsin endal kaelasoo- ned läbi lõigata. Ainult ma ei suutnud pärast seda siiski selleks julgust koguda. Ma olin teinud kõigepealt prooviks randmele sisselõike, mis vaid veidi veritses, mind aga rahustas. Elutahe või- tis, ja ma panin žileti veel samal ööl aparaati tagasi.
Üldiselt aga läks minu võõrdumine alkoholist kergemini, kui ma olin oodanud. Ma polnud ju siiski veel päris õige joomar olnud, olin end alles lühikest aega napsi võimusesse andnud ega polnud iial vaime näinud. Palju aitas mind selle võõrdumise juures see, et ma end juba kolmandal või neljandal päeval vabatahtlikult tööle panna lasksin. Ma ei kannatanud tegevuseta, mõtiskledes kongis istumist ja eelkõige paksmao, kelle nimi oli muide Dufter- mann, seltskonda enam välja. Ma usun, et ma oleksin ta tapnud, kui ma oleksin olnud sunnitud kõik päevad kakskümmend neli tundi vahetpidamata tema seltsis mööda saatma. Ta polnud midagi muud kui tõbras; varjamatult egoistlikumat inimest pole ma iial kohanud. Ta oli saavutanud kõik hõlbustused, mida seadus eeluurimisvangile lubab: tal olid kõval õlekotil tekid ja padjad, ta sai korrapäraselt suitsupoolist ja toidupakke, ei andnud aga iial

mitte vähimatki ära. Esimestel päevadel, mil mul polnud veel kongis isiklikke tualett-tarbeid, keelas ta mul oma kammigi kasutada. Isegi tema peeglit ei tohtinud ma kätte võtta, ja vaid vastu tahtmist lubas ta mul oma vanadest ajalehtedest tükikese kloseti-paberiks kasutada.

„Ei, ei, Sommer," ütles ta siis küll, „siin öeldakse: „Aita ennast ise, siis aitab sind ka jumal!" Kuidas ma küll selle peale tulen, et sinu eest hoolitseda? Mis asjas siis sina minu eest hoolitsed? Ainult närvi ajad sa mind."

See oli ka niisugune asi, mis võis mind raevu ajada: kõik, mis ma tegin, ajas Duftermanni närvi. Ma ei tohtinud kongis edasi-tagasi käia; kui ma öösel õlekotil teist külge pöörasin, siis sõimas ta rahurikkumise pärast; kui ma tahtsin kord väikese akna avada, siis karjus ta, et külmetab endal kiilaka ära, ja me pidime edasi palavuse ja haisu sees konutama. Tema aga lubas endale kõike. Ta õgis meeletult toidupakke, mida tema naine talle kaks korda nädalas saatis, istus kuus korda päevas paraskil, pidas end seamoodi üleval ja norskas öösel nii kõvasti ja kestvalt, et ma pidin palju pikki tunde ärkvel lebama, ise süngete mõtete vallas. Kui ma kunagi olen ühte inimest oma sügavaimas südamepõhjas vihanud, siis on see Duftermann. Ma mõtisklesin sageli selle üle, kuidas sai säärane tõbras üldse takistamatult väljas vabaduses elada ja olla koguni abielus, milles naine ka praegu veel tema poole hoidis. Ma ütlesin endale siis mõningase arutlemise järel, et küllap oli Duftermann mänginud väljas niisugust vitaalset, naudinguhimulist, näiliselt usaldusväärset tüsedat ärimeest, kellele inimesed vaatavad muheleva heatahtlikkusega. Kindlasti ei lasknud ta ennast nii käest ära, nagu minu juures kongis, aga mina olin ju ka ainult kongikaaslane, ja minu juures ei olnud enam midagi saavutada. Ma olen hilisema pika piinaaja jooksul palju lihtsamate inimestega kui Duftermann kokku puutunud, töölistega, koguni hulkuritega, aga mitte keegi pole nii alatult hooletu olnud, nii varjamatult kõikidele oma instinktidele vaba voli andnud, nagu see Duftermann. Elukutselt polnud ta midagi muud kui majaomanik, ta oli kellegi rikka, ammu surnud mehe poeg; isa oli talle rea õige suuri üürimaju ja muid maavaldusi pärandanud. Selle maaomanduse valitsemisega oligi Duftermann seni oma elu mööda saatnud. Ja selle maaomanduse valitsemise juures oli tal siis ka too äpardus juhtunud, mis ta vangi viis ja mulle kongikaaslaseks andis. Kuna ta ka väljas lubas endale kõike, teistele aga mitte midagi, ja kasutas enda huvides kõiki vabadusi, oli ta ühele oma üürimajadest, mille vilets seisund teda juba ammu oli ärritanud, päris isiklikult tule otsa pannud, et kõrge kindlustussummaga uusehituse kulusid katta. Tulekahjus oli üks naine oma lapsega hukka saanud.

„Loll raip sihuke!" võis Duftermann küll kiruda. „Kas ta ei võinud siis õigeaegselt välja joosta nagu kõik teised?! Aga ei, see napakas reo pidi ju kõigepealt mingisugust rämpsu kohvrisse toppima, ja siis muutis suits tal pagemise võimatuks. Mis saan mina eitede lolluse vastu parata? Prokurör tahab mulle loomulikult selle eest auku kaevata! Aga siis tunneb ta Duftermanni halvasti. Parimad advokaadid olen ma endale võtnud, ja kui kogu asi peaks ebaõnnestuma, lasen ma endale § 51 anda, olen vaimuhaige ja elan pensionärina mõnes kenas seevaldis."

Oma süüd selles süütamises tunnistas Duftermann täiesti avalikult.

„Jah, armas inimene, miks ma peaksingi valetama. Nad nabisid mu ju koos petrooleumikannuga kinni! Siin pole valetamisel enam mingit mõtet! Nojah, kui ma oleksin sellises olukorras nagu sina, siis ma valetaksin ka kuni kõngemiseni, — aga nii — olen ma muidugi vaimuhaige!"

Ta naeris mürinal.

„Tegelikult," jätkas ta ometi ja haletses end seejuures ise, „on mind puhtalt mu heasüdamlikkus selleni viinud. Ma olen ju lihtsalt üks heasüdamlik tobu. Ma ei suutnud seda enam näha, kuidas inimesed niisuguses viletsas, lutikaid täis barakis edasi virelevad. Korralikke kortereid tahtsin ma neile luua — ja siin on siis tasu mu heasüdamlikkuse eest."

See Duftermann põhjustas siis seda, et ma lasksin end vabatahtlikult tööle panna, ja seejuures olin ma tema solvavas mõnitamises kindel. Kui ma õhtul töölt tagasi kongi tulin, luud-liikmed väsinud, aga ometi rahulikuma südamega, siis tervitas ta mind umbes nii: „Sealt see musterpoiss tuleb! Noh, kas töötasid ka hoolsalt? Oled nüüd inspektorisea juures heas kirjas? Sa lasid end kenakesti eksitada! Prokurör saadab su sellegipärast ikka niisama pikaks ajaks trellide taha nagu siis, kui sa rahulikult siia kongi istuma jääd! Sinusugused pugejad ajavad kogu vangla raisku. Sinusugused saavutavad veel seda, et meid kõiki pannakse kohustuslikus korras tööle! Aga oota sa, küll ma sulle veel kätte tasun!"

Ma ei kuulanud enam üldse tema loba ega rääkinud iial enam sõnagi selle alatu inimesega. See ei häirinud teda loomulikult sugugi, ta oli ninasarviku nahaga ja kõneles rahumeeli minuga edasi, suvatsesin ma siis talle vastata või ei.

Niisiis, ma olin lasknud end vabatahtlikult tööle panna. Ülemvahtmeister Splittstößer andis mulle vanglariietuseks täiesti uue sinise kuue ja mind viidi koos kümne või kaheteistkümne ülejäänuga kõrgete müüridega ümbritsetud vanglaõuele, kus seisid küttepuumäed. Ka meie olime varem lasknud oma keskkütte jaoks tule alustuseks toodud puud, mida me süllaviisi metskonnast ostsime, vanglasse viia ja seal peenestada. Ma ei olnud eales sellele mõelnud, kes seal küll mu puid saagis ja lõhkus. Nüüd seisin ma ise iga päev kaheksa tundi saepuki juures, minu vastas eelnevalt palju kordi kohtulikult karistatud tavapärane murdvaras nimega Mordhorst; üheskoos tõmbasime me kaheksa tundi järgemööda saagi läbi männi-, pöögi- ja tammepuu. Üks tunnimees kõndis meie juures hoovis siia-sinna ja valvas, et liiga palju ei räägitaks ja liiga vähe ei töötataks, — aga nüüd olin mina see, kes oma kodulinna kodanikele puid saagis, ja seekord ei tuleks kaupmees Hölscherile, kelle jaoks me parajasti töötasime, mõttessegi, et see oli tema kauaaegne kunde Sommer, kes talle seda tööd tegi. Algul häiris mind veel kõvasti, et hoovi neljandat külge piiras maakohtuhoone, palju aknaid vaatas nii minu kui ka mu sinistesse vanglariietesse takerduvate saagivate käte poole, aga mõne päeva pärast olin ma ka sellega harjunud ega pööranud peadki, kui Mordhorst sosistas: „Prokurör seisab jälle akna juures ja tahab näha, kas me oma lobi ka ära teenime. Sae aeglasemalt, kompanjon. Kui too vahib, ei taha ma üldse töötada."

Mordhorst oli väikest kasvu sooniline mees, kibestunud kortsus näoga ja piparroheliste juustega. Kaugelt üle poole oma elust oli ta sunnitööl ja vanglates mööda saatnud. See oli talle nii endastmõistetav, et ta sellest üldsegi ei rääkinud. Ta ei kahetsenud midagi, ei tundnud iial igatsust teistsuguse elu järele. Oma süütegudest ei jutustanud ta eales midagi, nii nagu ka käsitöömeister ei räägi oma kutsetegevusest. Sissemurdmine oli tema jaoks nagu püksiõmblemine rätsepmeistrile. Alles teistelt vangidelt kuulsin ma, et Mordhorst oli niinimetatud kurjategijate maailmas laialt tuntud mees, ta suutis ka kõige moodsamast rahakapist jagu saada, ja ta oli tuntud selle poolest, et töötas alati ilma „kompanjonideta", ilma abilisteta. Ta oli erak, tüüpiline seltsluse vaenlane. Ta hinge näris ainult see, et ta oli säärasesse „pasakolkasse", nagu ta mu kodulinna nimetas, pidama jäänud, lihtsalt mingi „sita" pärast. Ta oli olnud teel Hamburgi, kus tal oli kavas midagi suurt teoks teha, oli siia üheks päevaks pidama jäänud ja lihtsalt öösel, kuna ta oli end täis joonud ja tal polnud taskus ühtegi suitsu, meie Turu väljakul tubakakioski lahti murdnud. Selle juures nabiti ta kinni.

„Sa mõtle ometi," võis Mordhorst ägestuda. „Mul oli kolm sinist taskus, ma oleksin võinud ööbimiskohas endale nii palju

suitsupoolist osta, kui iganes oleksin tahtnud. Ainult sellepärast, et ma olin jokkis! Ja nüüd soolavad nad mulle sellise sita pärast viis aastat sunnitööd, lausa marru võib ajada, kui ma sellele mõtlen!"

Endamisi leidsin ma selle täiesti ükskõik olevat, kas Mordhorst sai viis aastat sunnitööd suure rahakapi lahtimuukimise või väikese tubakavarguse pärast, viis aastat oleks seda igal juhul. Aga ma hoidusin siiski seda valjusti välja ütlemast, sest Mordhorst oli samuti äge, äkiline mees, ja oli mind algul rängalt vihapursetega rünnanud, kui ma kogenematu algajana olin jälle saagi nii saamatult juhtinud, et see kinni jooksis. Ükskord tahtis ta mulle oma vihas koguni puuhaluga mööda pead virutada, ainult vahtmeistri vaheleastumine päästis mind mahalöömisest.

Viie minuti pärast oli Mordhorst siis jälle normaalne ja mõistlik, ma arvan, et teda olid pikad vangistusaastad nii ohjeldamatuks ja metsikuks teinud. Tema aju kallal näkitses kindlasti mingi vagel; see, kes aastaid ja aastaid oma kongis ringi tammub, alati vaid lahtilaskmise, vabaduse päeva oodates, ja kes seejuures sügavaimas hingepõhjas teab, et ka pikim vabaduses viibimine kujuneb vaid kõige rohkem mõned kuud kestvaks võõrusetenduseks, millele jälle aastaid ja aastaid ränkrasket ootamist järgneb, — see ei saa normaalseks jääda.

Ma ise õppisin Mordhorstilt palju. Ta teadis kõike kohtutest, vanglatest ja sunnitööst. Oli lausa hämmastav, kui hästi see väike sõnaaher mees, kes ei paistnud kellegagi suhtlevat, kõige ja igaühe kohta informeeritud oli. Ta teadis, mis liha me eeloleval pühapäeval saame ja millega vastselt 21. kongi toodud mees oli hakkama saanud. Ta teadis iga vahtmeistri perekonnaolusid, palka ja muresid. Ta oskas püksinööbi, niidijupi ja kiviga sigareti süütamiseks tuld teha. Tal oli alati suitsupoolist ja alati ekstra midagi söödavat, ehkki keegi talle toidupakke ei saatnud. Tal oli pidevalt taskus raha, mis oli rangelt keelatud, tal oli nuga (samuti keelatud) ja mingi tee, mida mööda kirju ilma prokuröri tsensuurita vanglast välja smugeldada. Ta tundis just kõiki neid põrandaaluseid teid, mis ajapikku igas inimkollektiivis avanevad, olgu see siis kui tahes range valve all. Mina olin tema jaoks ikka algaja, tõeline imik, ta loovutas mulle pisut oma elukogemustest, ei lasknud minul aga mitte kunagi end mingisugustele ülestunnistustele ahvatleda. Ma nägin aga küll, et ta teiste vangidega teisiti suhtles. Vanad vanglavennad teevad end üksteisele ainsa pilgu ja ainsa silmapilgutusega arusaadavaks. Nad kõndisid üksteise taga, nad ei liigutanud huuligi, ja juba on midagi ühelt teise kätte libisenud. Vahtmeistrid jätsid Mordhorstile palju rohkem vabadust kui näiteks mulle. Nad pigistasid tema puhul teise silma kinni, ta võis endale paljutki lubada. Võib-olla tundis mõni tema ees hirmu, kuna ta nii palju teadis; ma arvan aga pigem, et nad pelgasid sekeldusi, mida sellise ohtliku mehega tüli

norimine paratamatult kaasa oleks toonud. Kui ta oli viis minutit tegevusetult saepuki juures seisnud ja ma talle sosistasin: „Hei, hakka jälle saagima! Vahtmeister vahib pidevalt siiapoole!“, ei teinud Mordhorst midagi niisugust. Ja kui siis vahtmeister tõepoolest meie juurde tuli ja ütles: „Noh, Mordhorst! Nüüd on juba küllalt laiseldud, anna aga jälle pihta!“, siis ütles ta ägedalt: „Kas ma siis kolmekümne penni eest päevas veel küllalt vaeva ei näe?“ (Me saime nimelt päevas kolmkümmend penni „töötasu“, mis krediteeriti vabanemispäevaks). „Pean ma endal naha käte pealt maha orjama nende rasvamagude heaks või?!“

Ja ta vaatas vihaselt maakohtu akende poole. Vahtmeister naeris siis enamasti ja ütles: „Sa satud juba jälle raevu, Mordhorst! Prokurör ei lähe sinu saagimisest ei paksemaks ega jää kõhnemaks...“

Mordhorst aga torises: „Teada puha,“ haaras saevibust, mille ma talle ulatasin, ja me saagisime edasi, tõmme tõmbe järel, pakk paku järel, tund tunni järel.

Need olid õigupoolest head tunnid, mis me seal puuõuel ära istusime. Praegu ei mõtle ma sugugi vastumeelselt nende peale tagasi, kui lõputud ja rasked nad mulle tookord ka ei tundunud. Pärast paratamatuid liigesevalusid, mis harjumatu töö mulle esialgu kaasa tõi, harjus mu keha kiiresti saagimisega, töö aitas mul abstinentsinähtudest kergemini üle saada. Kevad läks nüüd hästi aegamisi suveks üle, hoovis seisid kõrged viljapuud, pirnid ja õunad, mille varju me saepuki nihutasime, kui päike liiga kuumalt kõrvetas; saed sahisesid ja kiunatasid vahel, kui mõni laast saelehele vastu hakkas, monotoonselt kostis meieni puuraiujate klopp-klopp; teispool müüri, nähtamatult, lärmasid lapsed tänaval oma mänge mängides. Me võtsime enne kuued, siis vestid seljast; mõned töötasid ka täiesti palja ülakehaga, milleks mul iial otsustavust ei jätkunud; tunnid kulgesid, elu liugles mööda, ma elasin mingi — petliku — kindlus- ja reeglipärasustundega. Korralageduse ja ohtude ajad näisid olevat möödas, ja mulle tundus nii kerge jätkata seda elu ka väljas, vaikset, rahulikku, peaaegu tulevikuta elu. Tasa rääkisime me Mordhorstiga sellest, mida täna õhtul süüa võidakse anda, ja kuidas söök täna lõunal oli olnud — söök etendas meie vestlustes peaosa, nagu Mordhorstki, ei saanud ka mina toidupakke ja pidin veel rohkem kui tema vanglatoidu peale lootma. Seejuures oli ta parem semu kui Duftermann, see hästi varustatu; iga päev oli tal minu jaoks midagi kaasas, mõni tühine asi, millel väljas poleks mingisugust väärtust olnud, nagu sibul, mille ma lusikaga tükeldasin ja endale leiva peale panin, või sigaret ja tikk; siis suitsetasin ma õhtul pärast luku taha panemist, kui maja oli rahulikuks jäänud, mõnuga oma tulekõrt. Jah, vanglas õppisin ma suitsetamise ära, Duftermanni suureks meelehärmiks, kes pidevalt õhku oma sigaritossuga täitis ja sigarettide suitsetamist

naiselikuks pidas. Ma lasksin tal aga rahulikult rääkida, tookord oli see mulle juba ükspuha.

Jah, Mordhorst, missugune inimesepõlgur ta ka ei olnud, aitas mind palju, temast sai ka suurepärane nõuandja „minu kohtuasjas“, parem kui minu juurde tulnud advokaat. Kahjuks läksin ma esimesele ülekuulamisele kohtu-uurija juurde veel ilma Mordhorsti nõuanneteta ja tegin seejuures ränga vea, nagu ma hiljem mõistsin.

30

See oli minu vangistuse kolmandal päeval ja ma ei töötanud veel puuhoovis, kui ülemvahtmeister Splittstößer pärastlõunal kell neli kongi ilmus ja mulle ütles: „Tulge kaasa, Sommer. Pange pintsak selga ja tulge kaasa.“

Ma järgnesin „ülemale“ ja olin tookord veel vanglaasjades nii kogenematu, et ma talt viisakalt küsisin: „Kuhu te mind siis viite, härra ülemvahtmeister?“

Ma ei teadnud tookord veel, et vang ei tohi iial küsida, et ta küsimustele iial vastust ei saa, et tal tuleb ainult oodata, mis otsuse saatus, milleks võib olla vahtmeister, aga ka prokurör, tema kohta langetab. Ma sain siis ka üsna jämeda vastuse: „Mis see teisse puutub? Küll te seda ise näete!“

Teisel pool maakohtus valitses tõeline suvepärastlõuna-meeleolu: paljud toauksed seisid lahti, ja ma nägin hõivamata, korrastatud kirjutuslaudu. Selgus, et maakohtu vahtmeister oli läinud postkontorisse ega olnud seega võimeline mind mu vanglaametniku käest üle võtma; minu ametnikul oli aga jälle oma majja tagasi minemisega kiire, ja nii tõusis ühe tüseda vanemapoolse kantselei-naisametniku ja minu vahtmeistri vahel väike vaidlus.

„Ma ei ole siin selleks, et teie vange passida,“ ütles naisametnik pahaselt. „Alati üritate te sääraseid asju. Kui mõni jalga laseb, olen mina pärast süüdi.“

„Jah, aga teie kohtuvahtmeister ei tarvitse ka alati jalga lasta, ta ju ometi teab, et vang on ülekuulamisele tellitud.“

Nii käis vaidlus mõnda aega edasi-tagasi, kumbki ei tahtnud mind, kuni lõpuks vanemapoolne preili täiesti ootamatult ütles: „Hea küll, täna ma siis veel teen seda, härra Sommer mul ju ära ei jookse.“

Ja seejuures vaatas ta mind sõbraliku naeratusega, ta niisiis tundis mind. Mind pandi toolile istuma, Splittstößer marssis minema, ja esimest korda pärast päevi kestnud vahet nägin ma jälle läbi trellitamata akende ühte oma kodulinna tänavat, nägin lapsi mängimas, ja nüüd veeres koguni Trappe õlleturustusfirma

vanker mööda. Minu väga hea tuttav, peaaegu sõber Trappe istus ise pukis. Nüüd läks noor tüdruk, kindlasti samuti mõni ametnik, läbi toa, kuhu mind oli istuma pandud, ta vaatas mulle otsa, naeratas sõbralikult ja ütles: „Tere päevast, härra Sommer."

Ta niisiis tundis mind, ta oli minu vastu sõbralik, ehkki ma istusin vahi all, süüdistatuna omaenda naise tapmiskatses. Vanemapoolne ametnik oli aga samuti sõbralik olnud: ta oli öelnud: „Härra Sommer ei jookse ära." — Kõik olid minu vastu sõbralikud, parim tõend, et mu asjalood olid head. Tõenäoliselt ei andnud kohtu-uurija minu kohta vahistamiskäsku, võib-olla olin ma juba poole tunni pärast vaba! Mu süda põksus kõvasti ja rõõmsalt.

Nüüd tuli tuppa üks vanem mees, pikka kasvu kuivetu hallipäine härra, kes paistis veidi hajevil ja veidi murelik.

„See on härra Sommer, härra direktor!" ütles vanemapoolne naisametnik ja osutas peaga minule.

„Nii-nii," kõhatas vanemapoolne härra, kes oli ringkonnakohtu direktor, nagu ma hiljem teada sain. Ta vaatas mulle silmapilgu oma väsinud, veidi murelike silmadega otsa ja ulatas mulle siis käe.

„Tulge siis kaasa, härra Sommer."

Jälle puhas sõbralikkus, käeandmine, „härratamine", ah, kogu see askeldamine pettis mind, kogenematut, kõvasti, ma unustasin täielikult, et need kõik olid mu vaenlased, kavatsesid vaid mind süüdi mõista, mind vangis pidada, mind kavalusega üle trumbata.

Ma unustasin alles äsja õpitud lause: „Sa saad kergesti sisse, aga raskesti välja." Ma arvasin, et väljasaamine tehakse mulle veel kergemaks kui sissesaamine, ma avasin härra ringkonnakohtu direktorile täielikult oma südame, rääkisin kõigest nii, nagu see tõepoolest oli olnud, ja siis tuli mul alles kogeda, millised tagajärjed mu kergeusklikkusel olid.

Härra ringkonnakohtu direktor läks mu ees ühte päris hubaselt sisustatud töötuppa, mille seinte ääres oli palju-palju raamatuid, mind pandi istuma toolile kirjutuslaua ette, direktor istus selle taha, ilmus üks keskealine daam ja keeras suure paberipoogna kirjutusmasinasse, direktor silus käega juukseid, nihutas oma prille edasi-tagasi, vaatas mulle otsa ja ütles: „Te teete meile palju muret, härra Sommer," kõhatas ja andis preilile ülesande: „Noh, pange siis härra Sommeri isiklikud andmed kirja."

Need küsimused said küllaltki kergelt vastatud, ainult Magda sünnipäeva teatasin ma võib-olla valesti (ma häbenesin tunnistada, et ma seda täpselt ei teadnud), ja kui mult küsiti, kas varanduslik ja majanduslik olukord on hea, vastasin ma kindlalt „jaa", mille üle mul tagantjärele rängad kõhklused tekkisid. Sest mulle tundus nüüd siiski kahtlane, kas Magda pärast seda, kui ma olin 5000 marka ära võtnud, äriga toime tuleb. Aga ma ei jõudnud enam ennast parandada, sest nüüd hakkas härra direktor küsima,

või õigemini, ta võttis kätte suure paberipoogna, mis oli tihedalt masinal täis tipitud, silus jälle juukseid, nihutas jälle prille, kõhatas ja ütles: „Niisiis, te olete vahistatud kahtlustatuna oma naise tapmiskatse sooritamises, härra Sommer. Mis on teil selle kohta öelda?"

Selleks ajahetkeks olin ma siin juba säärase usalduse kõikide inimeste suhtes omandanud, et ma lausa süütult hüüdsin:

„Jumala pärast, kas siis ikka veel jäädakse selle juurde, et ma tahtsin oma naist tappa? Mitte iialgi pole ma seda mõelnud. Ma ju armastan oma naist, ja kui ma ka..."

„Ei, ei, härra Sommer," ütles ringkonnakohtu direktor rahustavalt, „tapmiskatse ei tule loomulikult kõne alla. See oli tapmisähvardus, eks ole? Te tegutsesite afektiseisundis, te olite purjus, eks ole?"

„Aga, härra direktor, ma pole ju oma naist ka tappa ähvardanud, see oli ju ainult mingi purjus loba, kuna ma tahtsin väga kohvrit saada ja kuna mu naine on ju tugevam kui mina."

„Noh, olgu peale," arvas direktor ja naeratas põgusalt, „Pisut rohkem kui süütu purjus rüselemine oli see vist siiski. Te olete viimasel ajal pisut liiga palju joonud, eks ole, härra Sommer? Noh, jutustage siis mulle, mis te siis kõik ära jõite, enne kui tegite õise külaskäigu oma naise juurde."

Nii süüvisime pikkamööda ülekuulamisse, ma jutustasin kõik, nagu oli olnud, ma sorisin mälus, et mitte ainsatki pudelit viina ära unustada, ma rääkisin kõige selgemat tõtt, ja ma, narr, uskusin, et suudan säärase tõearmastusega asja kaelast ära saada. Ma jäin aga kindlalt selle juurde, et mul pole iial olnud kavatsust oma naisele midagi tõsiselt halba teha, ma tahtsin ainult neid asju saada, nii ma ütlesin. Ringkonnakohtu direktor kõhatas kõvemini, ta luges masinal täiskirjutatud poognat, ta ütles: „Ma pean teile siiski korraks teatama, mida teie naine on tunnistanud. Siin: „Ta kägistas mind kaelast ja püüdis jalgadega mu keha tallata!" Ja siin: „Ta sosistas mulle kõrva: Homme öösel ma külastan sind ja tapan su ära!" See kõik kõlab aga kõvasti millegi rohkema kui lihtsalt ähvarduse järele, kas pole, härra Sommer?"

Mind tegi keeletuks Magda alatus seda kõike niimoodi kujutada; ta oleks pidanud vähemalt juurde lisama, et ta pidas seda vaid tühipaljaks purjus inimese lobaks. Ma püüdsin seda direktorile selgitada, ma juhtisin ta tähelepanu ka sellele, et Magda oli ärritatud ja võttis ehk paljutki oma ärrituses rängemalt, kui see oli mõeldud. Direktor noogutas ja ohkas, pühkis oma prille, kas ma teda veensin, seda ma ei tea.

Lõpuks ta ütles: „Noh, hea küll, ma ei kavatse teid täna kauem üle kuulata. Sellest esialgu piisab."

„Te ei anna siis minu vahistamiskäsku välja?!" küsisin ma ülevoolava rõõmuga. Direktor kõhatas juba jälle.

„Ei, nii-öelda tegelikku vahistamiskäsku mitte. Nii-öelda. Vaadake, härra Sommer, te olite omaenda tunnistust mööda ülemäära purjus...“

„Mitte ülemäära purjus, härra direktor. Ma kannan väga palju.“

„Te olite,“ jätkas direktor end parandades, „ülemäära palju joonud, ja sellepärast on nüüd kahtlus, et te polnud oma teo sooritamise ajal täies vaimujõus. Milleks praegu koju? Te hakkaksite jälle oma naisega tülitsema, te hakkaksite jälle jooma. Ei, härra Sommer, kõigepealt peate te jälle päriselt terveks saama. Ma suunan teid kõigepealt ravi- ja hoolekandeasutusse, seal olete arstliku järelevalve all ja saate päriselt terveks...“

„Ma tänan teid, ma tänan teid, härra direktor,“ hüüdsin ma, tobu, ja oleksin vanahärrale hea meelega kaela langenud. Tema suure headuse eest muidugi, tema suure headuse eest.

31

Mordhorstilt kuulsin ma siis, kaks või kolm päeva hiljem (nad ei kiirustanud minu suunamisega ravi- ja hoolekandeasutusse; kohtus on üldse neil kõigil aega, ainult mitte vangidel, kelle päevad ju nii aeglaselt venivad) — niisiis, Mordhorstilt kuulsin ma, et olin käitunud nagu täielik idioot.

„Armas inimene,“ ütles ta, „kuidas sa küll võisid nii loll olla? Vana rebane naeris sinu üle pihku, kui sa ühe viinapudeli teise järel välja ladusid. Too sell võttis sind oma tehtud sõbralikkusega peenelt õnge! Sa oleksid pidanud ütlema, sa oleksid pidanud vanduma: ma ei olnud üldse täis, ma polnud põrmugi purjus! Ma tegin seda täie teadvuse juures, pärast põhjalikku kaalumist, mis ma tegin! Ja miks sa peaksid nii ütlema? Kuna sa nii kõige vähem riskiksid. Vaata, tapmisähvarduse pärast saad sa pool, kõige rohkem aasta türmi. Nühid need ära ja oledki jälle väljas nagu vaba mees, ja kellelgi pole sinu kohta mingit ütlemist. Ja mis sinuga nüüd juhtub? Kõigepealt lähed sa sinu vaimse seisundi uurimiseks kuueks nädalaks ravilasse. Arvad, et see asutus on parem kui türm? See on hullem! Kõik muidu täpselt nagu siin, lobi ja töö ja vahtmeister, aga sa ei ole enam terve mõistusega inimeste, vaid puha idiootide seas! Ja siis teeb arst ekspertiisi, ja sa saad § 51 ja sinu kohtuasi lõpetatakse. Aga sind tunnistatakse vaimuhaigeks ja ühiskonnaohtlikuks ning sind paigutatakse pikemaks ajaks säärasesse raviasutusse, ja seal sa siis istud, viis aastat, kümme aastat, kakskümmend aastat, ja ükski koer ei ulu sind taga, ja aegamööda muutud sa kõigi nende idiootide seas samuti idioodiks. Aga küllap see just ongi see, mida nad sinust tahavad. Nagu sa mulle jutustasid, oli äri su eidele väga meelt-

mööda, siis on tal äri ja kõik, mis sulle kuulus. Sa oled siis veel vaid vilets vastutusvõimetu tobu, ja kui ta sulle jõuludeks tüki kooki ja rulli närimistubakat saadab, siis on seda juba palju...“

Nii kõneles mulle Mordhorst, kogenud mees, ja iga järgneva sõna puhul ütles mu hing „jaa“. Ma olin käitunud nagu mõni tobu, ma olin lasknud end libedale meelitada, ja nüüd olin ma plindris. Ma olin ju muidugi juba aimanud, mida Magda plaanitses, päris algusest peale, aga siis olin ma selle unustanud; ma polnud tahtnud enam sellele mõelda. Ma olin end petnud mõttega, et ta on mu naine, et ta on mind ju kunagi armastanud ja ei hakka mind reetma... Aga ta oli mind reetnud, juba ammu oli ta selle eesmärgi poole pürginud! Kõigepealt oli ta mulle arstid järele saatnud, ja siis oli ta andnud minu kohta selle hävitava tunnistuse, milles ta oli kogu minu purjus loba puhta tõena käsitlenud.

Ja kuidas oli ta minuga käitunud sestsaadik, kui ma türmis istusin? Oli ta siis niimoodi toiminud, nagu on kohane ühele abielunaisele, kelle mehega on juhtunud õnnetus? Oli ta kas või üksainus kord teinud katset saada luba minuga rääkida, mind külastada ja anda seega võimalust mõttevahetuseks ja leppimiseks? Ei midagi niisugust. Ma olin Magdale kirjutanud. Ma olin kirjutanud talle tõsise sõbraliku kirja, ma pidin ju talle kirjutama. Ma vajasin puhast pesu ja tualett-tarbeid, ma vajasin tekki oma õlekoti peale, voodilina ja peapatja. Ma vajasin ka ajalehte ja natuke süüa. Jah muidugi, ta oli saatnud mulle asjad, mida ma vajasin, aga toidupoolisest ja ajalehest polnud kohvris jälgegi! Ja mitte ainsagi reaga ei vastanud ta mulle!

Nüüd istusin ma kindlas kohas, nüüd heitis ta maski kõrvale, nüüd tundis ta end juba minu varanduse omanikuna, nüüd arvas ta, et on mind juba igaveseks vaimuhaiglasse sulgenud!

Aga tal tuleb minus pettuda, veel pole ma võitlusest loobunud! Ei, ma alles alustasin seda! Ma olin saanud nägijaks, ma ei olnud enam see laps, kes laskis end Magda osavusel talutada, nüüd andis Mordhorst nõu, ja linna parima advokaadi, härra doktor Husteni, kutsusin ma ka endale!

32

Härra advokaat doktor Husten, keda ma seni vaid välimuse järgi tundsin, oli ligi neljakümneaastane mees, menuka miimikortsulise ja kahkja näoga tüsedavõitu kuju. Ta polnud veel kuigi kaua minu kodulinnas praktiseerinud ja teda peeti riuklikuks, veidi hoolimatuks ja väga kalliks. Oma äriasjades poleks ma teda loomulikult iialgi nõuandjaks valinud, aga säärases kriminaalasjas tundus ta mulle just õige mees olevat. Mind kutsuti

puutöö juurest ära sisse ja ma leidsin härra doktor Husteni inspektori büroos mind ootamas; ta oli peaaegu otsekohe mu kirjalikule väljakutsele reageerinud. Doktor Husten raputas peaaegu emfaatiliselt mu kätt, kinnitas mulle madalal häälel ja „r"-i põristades, et tal on erakordne rõõm minuga tuttavaks saada, ja pöördus siis inspektori poole naljatlevalt esitatud palvega meile usalduslikuks vestluseks mõni vaikne ja mugav paigake kätte juhatada. Inspektor irvitas ja tegi vahtmeistrile ülesandeks meid minu kongi viia. Nördinud Duftermann aeti senikauaks hoovi peale jalutama.

„Et te mul minu asju ei puutu!" Nende sõnadega ta läks.

Selle asemel, et nüüd minu asjale pühenduda, uuris doktor Husten sosinal, kes see imposantne, mühaklik härra oli, ja noogutas, kui ma olin teda lühidalt orienteerinud, sügavmõtteliselt pead: „Aa, tema see ongi! Ma olen temast kuulnud. Kes siis tema kaitset teostab — sel sellil on raha nagu raba. Selle asjaga annab midagi teha."

Mind huvitas rohkem, mis minu asjaga teha annaks, ja ma lubasin endale julgust seda doktor Hustenile veidi ärritatult meelde tuletada.

„Aa, teie asi?" hüüatas ta imestunult ja täiskõlaliselt. „Teie asi on parimas korras! Ma heitsin juba pilgu teie toimikusse — te saate § 51 ja lähete karistamatult välja, küll ma selle eest juba muretsen, mu armas härra Sommer!"

Ma küsisin veelgi rohkem ärritatult: „Ja mis minust siis saab, kui ma olen § 51 saanud?"

Imestunult hüüdis advokaat: „Mis teist saab? Kriminaalõiguslikult on asi teie jaoks siis lõplikult lõppenud. Ja isiklikult? Ma arvan, et te lähete siis natukeseks ajaks ravi- ja hooldusasutusse, ja seda peab teile juba tervislikel põhjustel ainult soovitama!"

„Ja kui kaua see „natuke aega" säärases asutuses minu jaoks kestab, härra doktor Husten?" küsisin ma vihaselt. „Viis aastat? Kümme aastat? Eluaeg?"

Advokaat naeris.

„Ah-ah-aa! Mõni kaasvang on teile kirbu kõrva pannud! Eluaeg! Mida ma küll kuulma ei pea! Teie puhul ei tule see iial kõne alla. Te olete ometi terve mõistusega inimene, täies vaimujõus..."

„Täiesti minu arvamus," olin ma temaga nõus, „ja seetõttu ei tule just § 51 minu puhul kõne alla. Ei, härra doktor Husten, ma kannan täit vastutust kõige eest, mis ma olen teinud, ja olen valmis kõiki tagajärgi taluma."

„Mis te nüüd, mu armas härra Sommer!" hüüdis ta anuvalt. „Te peaksite siis aastaks vangi minema, vähemalt aastaks! Te pöörduksite tagasi häbistatud inimesena! Inimesed hakkaksid teie peale näpuga näitama!"

„Sellest hoolimata!" jäin ma endale kindlaks kui Mordhorsti

ustav õpilane. „Sellest hoolimata eelistan ma ühte aastat vanglas kaugelt piiramatule raviasutuses viibimisele..."

„Piiramatu! Te peate sinna jääma pooleks aastaks, üheks aastaks, härra Sommer..."

„Kas te võiksite seda mulle kirjalikult tõendada, härra doktor Husten? Oma advokaadi ausõnaga...?"

„Seda ma loomulikult ei saa, mu armas sõber," ütles advokaat.

Ta paistis nüüd ka üsna ärritatud olevat ja trummeldas sõrmedega närviliselt laual.

„Ma ei ole arst. Ainult arst võib otsustada, kui kaugele alkoholism teil on arenenud, kui palju aega läheb vaja täielikuks raviks. — Mis te nüüd, mu armas härra Sommer!" hüüdis ta ja võttis end jälle kokku, laskis kätteõpitud võidukal optimismil jälle pinnale tõusta, „jätke see sünge umbusaldus. Usaldage end kõhklematult arstide tervendavatesse kätesse. Mõelge ka sellele, et ei hingeliselt ega kehaliselt pole pikemaajaline vangistus teile sugugi jõukohane. Ma ei usu ka sugugi, et teie selline asukoht, et selline valik oleks teie armsale naisele meele järele..."

See oli vale sõna vales kohas!

„Härra doktor Husten!" hüüdsin ma nördinult püsti karates. „Mida te siin esindate: minu huve või minu naise huve? Kust te teate, mis minu naisele meele järele on? Või külastasite te ehk enne meie läbirääkimisi mu naist?"

Ma värisesin üle keha ärritusest.

„Mis te nüüd, mu armas härra Sommer," ütles ta rahustavalt ja pani mulle käe õlale. „Miks te niimoodi ärritute? Loomulikult külastasin ma teie naist; see oli minu kui teie advokaadi jaoks täiesti endastmõistetav. Ja ma võin teile teatada, et teie naine mõtleb teie peale küll sügava kurbusega, aga ometi ilma tõelise vimmata. Ma olen veendunud, et ta tunneb teie saatusele väga tugevasti kaasa..."

„Jah, ja see vimmavaba kaastunne väljendub kõige selgemini protokollis, mis tema poolt toimikus on!" hüüdsin ma üha nördinumalt. „Kas te pole siis protokolli lugenud, härra doktor Husten? — Ei, minu meelest on see lihtsalt andestamatu, et teie kui minu kaitsja minult luba küsimata peamist süüdistuse tunnistajat külastasite."

„Aga ma pidin ju seda tegema, mu armas sõber," sõnas advokaat minu elukauguse üle leebelt naeratades. „Ma pidin ju ka selles probleemis selgust saama, kes teie eest honorari maksab. Te olete praegu nii-öelda ilma rahata..."

„Te eksite, härra doktor Husten," ütlesin ma nüüd täiesti külmalt. „Kõik seal väljas: äri, pangahoius, kättesaamata võlad, maja, see kõik kuulub mulle, mulle üksi. Mitte mu naisele. Veel ei ole ma raviasutuses, veel ei ole mind vastutusvõimetuks tunnistatud..."

„Muidugi, muidugi," ütles advokaat rahustades. „See on loo-

mulikult täiesti õige. Ma väljendusin kahjuks valesti, ma ei oleks tohtinud öelda „ilma rahata". Väljendagem seda nii, et teil on praegu oma varanduse käsutamisel nii-öelda veidi takistusi, samal ajal kui teie naine, teie ustav volinik..."

„Ma hoolitsen selle eest, härra doktor Husten," ütlesin ma ja tõusin lõplikult püsti, „et minu naine ei saa enam kaua seda volinikuametit pidada. Siis väheneb tõenäoliselt väga kähku ka teie huvi selle vastu, et mind eluajaks vaimuhaiglasse sulgeda. Ma teatan oma naisele, et teie külaskäik veenis mind täielikult kohese lahutuse paratamatuses."

„Mu armas sõber," ütles advokaat täiskõlaliselt ja vangutas suurt miimipead. „Kui noor te siiski oma neljakümne aasta juures olete! (Eks ole, te olete ju neljakümneaastane?) Ikka, pea ees, läbi seina! Ikka laps koos pesuveega välja! Noh, olgu peale, vastavate arstide hoole all muutute te ka rahulikumaks!"

Tema vastikult sõbralikus irvituses oli nüüd midagi kirjeldamatult sarkastilist.

„Üldiselt ma vist ei eksi, oletades, et ma ei või end teie usaldust väärivaks advokaadiks pidada?"

„Täiesti õige, härra doktor Husten."

„Mul on sellest siiralt kahju, mul pole kahju mitte endast (teie juhtum on minu jaoks vaid tühine juhtum, härra Sommer, väga tühine juhtum), mul on kahju teist ja teie naisest! Te tormate pimesi oma õnnetusse, härra Sommer, ja kui teil silmad lahti lähevad, on juba liiga hilja. Kahju."

Ta haaras kiiresti mu käe ja raputas seda.

„Aga me ei lahku vaenlastena, härra Sommer. Me õppisime teineteist tundma, me teretasime teineteist, me läheme jälle lahku. „Laevad, mis kohtuvad öösel" — te ju teate seda paruniproua oivalist raamatut? Mingu teil hästi, härra Sommer!"

Nende sõnadega lahkus härra doktor Husten püstipäi mu kongist; mina aga järgnesin talle alles mõne aja pärast ja asusin jälle puuhoovis oma saagimise kallale. Seal raporteerisin ma Mordhorstile kõikide peensusteni asetleidnud jutuajamisest, sain talt esimest korda kiita ja toetust oma kavatsusele taotleda kiiresti lahutust Magdast ja võtta talt õigus valitseda minu omandit.

14. 9. 44

Aga kõige selleni ma esialgu enam ei jõudnud, teised, mulle tähtsamatena tundunud sündmused surusid end vahele. Kui järgmisel hommikul pärast advokaat doktor Husteni külaskäiku valvur meie kongid lukust lahti keeras ja ma täis pangega valamu juurde ruttasin, jäin ma äkki rabatult seisma. Ma ei uskunud oma kõrvu, ja ometi, see polnud pettekujutlus: ühest äsja avatud kongist tungis välja meelitlev, kergelt kahisev hääl, toosama hääl, mis nii lahutamatult oli seotud minu alkoholiuimaga, toosama hääl, mida ma oma sügavaimast südamepõhjast vihkasin: Lobedanzi hääl!

Ma söandasin heita kiire pilgu. Jah, seal ta seisis oma maheda, rohkem kollaka kui pruunika näoga, tumeda täishabeme ja lihtsalt üle pea kammitud tumedate juustega, millel oli punakaskuldne helk, seisis seal ja keelitas meelitlev-mahedalt oma kongikaaslast, kusjuures ta oma sõrmi mudis, nii et need naksusid. Kindlasti tahtis ta teiselt midagi välja nuruda, tema, vaene, aga aus tööline!

Ma ruttasin nii kiiresti kui sain kongist mööda, tühjendasin ja puhastasin pange ja hiilisin oma kongi tagasi, tähelepanelikult, et mind ei nähtaks. Sellel hommikul pidi Duftermann, kui väga ta ka ei torisenud, kongi koristamise juures „välised tööd" ära tegema, harja ja põrandalapi tooma ja uue pesuvee kohale toimetama: mul polnud tahtmist Lobedanzi silma alla sattuda.

Sisimas aga täitsid mind kahjurõõm ja võidujoovastus: nad olid kavala, silmakirjaliku Lobedanzi kinni nabinud, nad olid ta pokri pistnud, ja vaid üks mõte tegi mind veel rahutuks: kas neil ikka õnnestus Lobedanzilt röövsaak või siis oluline osa sellest tagasi võtta. Ent ka selle suhtes ei tulnud mul kaua teadmatuses viibida. Nagu ikka tuli minna puuhoovi, ilma Lobedanzita, kas sellepärast, et ta polnud end tööle saata lasknud, või sellepärast, et inspektorile oli teada, et me „istusime ühe ja sama asja pärast". Säärastel puhkudel peetakse hoolikalt silmas, et kaks kaasosalist teineteisega kokku ei puutuks.

Mordhorst ja mina, me võtsime oma saepuki juures kohad sisse ja alustasime oma päevatööd, mis seekord oli kõige meeldivamat laadi: siledad pehmed männipalgid, lapsemäng treenitud meestele, nagu meie seda olime. Esimene palk oli pooleks saetud, ja samal ajal kui ma teist pukile seadsin, esitasin ma oma töökaaslasele igal hommikul korratud küsimuse: „Mis majas uudist?"

„Mhm," tegi Mordhorst ja tõstis sae palgile. Siis: „Üks uus pandi sisse. Suli, nagu paistab."

Me hakkasime saagima. Siis peatusin ma jälle.

„Mis pahandusega ta siis hakkama sai?"

„Kes? Mis pahandusega?"

„See uus ikka!"

„Ah see? Mida siis säärased vennad ikka julgevad."

Ja ta tahtis jälle saagima hakata. Mina aga hoidsin saevibu paigal.

„Ei, ütle, Mordhost, see huvitab mind tõesti. Mulle tundub, et ma nägin seda venda täna hommikul."

„Täiesti võimalik; ta on sinu osakonnas. Nii et mis pahandusega ta hakkama sai? Marodeerimisega loomulikult, millekski muuks ei jätku säärasel tüübil ju julgust. Marodeerimisega ühe purjus rasvamao, mingisuguse maani täis pürjeli kallal, kas mõistad?"

„Mõistan," vastas purjus rasvamagu. „Ja sai ta oma röövsaagi ka kindlasse kohta toimetada?"

„Pole aimugi. Vast ikka — nii loll pole isegi tema mitte!"

„Uuri järele, eks, Mordhorst. Mind huvitab see nimelt väga."

„Miks see siis sind nii huvitab? Minu meelest on see koomiline."

„Minu meelest aga sugugi mitte. Sest mina nimelt olingi see purjus rasvamagu, keda see tüüp marodeeris. Sa ju ometi mäletad, Mordhorst, see on toosama korteriperemees, kes mult saaki rabas, kui ma täis olin. Ma ju jutustasin sulle temast."

„Ah nii on lood!" ütles Mordhorst ja irvitas heameelest. „Küll ta võib alles kenakesti marru minna, kui ta sind siin näeb. Kuskohas sa ta trellide taha pistsid!"

„Nii et uuri järele, Mordhorst, kas ta sai asjad ära peita. Tal on minu kaks kuldsõrmust ja kuldkell, lauahõbedat kaheteistkümnele inimesele, veisenahast kohver koos asjadega, nahkportfell ja neli tuhat marka."

„Päris kenakesti," irvitas Mordhorst. „Sellise armetu tüübi jaoks liig mis liig. Noh, eks ma siis annan sulle teada."

Ja me saagisime, nüüdsest vaikides, edasi — vahtmeister vahtis juba liiga palju.

Möödus mitu päeva, enne kui ma sain jälle Lobedanzi näha või tema häält kuulda. Hommikuti, kui ma pange tühjendamas käisin, jäi tema kong alati suletuks ja avati alles siis, kui me olime valmis, märk sellest, et oli teada: me istusime ühe ja sama asja pärast. Ka Mordhorsti käest ei kuulnud ma midagi lähemalt. Kui ma talle peale käisin, ütles ta vaid: „Oota'nd, semu. Ma pean kõigepealt täpselt välja nuuskima, Mordhorst ei murra ühtegi kappi enne lahti, kui ta pole kõike välja nuuskinud."

Aga siis oli lõpuks asi niikaugel.

„Üle kuue tuhande marga oli tal kaasas, kui võmm ta kinni nabis," ütles Mordhorst. „Ja see on tõsi. Mitte lihtsalt sellepärast,

et ta ise jutustas, vaid ma kuulsin seda koristajalt, kes puhastab bürood. Raha on siia toodud."

„Siis müüs ta kõik mu asjad maha ja ma ei näe neid enam mitte kunagi," ütlesin ma, ja äkki oli mul kuld- ja hõbeasjadest väga kahju. „Minult võttis ta sularahas kõigest neli tuhat, mitte rohkem."

„Tal võis ju ka niisama raha olla," vaidles Mordhorst vastu. „See ei ole veel kindel, et ta on su asjad juba maha ärinud. Ta võis need ka ära peita."

„See on võimalik," möönsin ma. „Aga ma ei usu seda eriti."

Pikka aega saagisime me vaikides, tund või kaks, ühe pöögipaku teise järel. Siis ütles Mordhorst äkki: „Mis sa mulle annad, semu, kui ma välja nuusin, kuhu see suli kogu nodi on peitnud?"

„Nodi...? Mis asi see on?"

„Sinu asjad ikka! Mis sa mulle annad?"

„Mis mul siin pogris anda on? Mul pole ju endalgi midagi!"

„Aga sul on väljas üht-teist!"

„See ei ole minu võimuses, sinna ei lase mu naine mind ligi!"

Ja jälle me saagisime. Järgmisel päeval ütles Mordhorst mulle: „Sa lähed kindlasti varsti kohtuniku ette ja sind kuulatakse selle tüübi asjus üle. Siis pead ütlema, et sa nõuad varastatud raha, mis siin on, endale."

„Selle peale võid sa kindel olla, et ma seda nõuan, Mordhorst," ütlesin ma tõredalt.

„Ja prokurör peab sulle selle raha andma, see on selge," ütles Mordhorst.

Mõnda aega vaikis ta jälle. Siis ta küsis: „Kas sa kirjutaksid korralduse, et selle üleandjale tuleb maksta viissada marka, kui ma välja uurin, kuhu ta asjad peitis?"

Ma pidasin aru.

„Viitsada marka on asi mulle väärt küll," ütlesin ma lõpuks. „Ma peaksin aga kõik tagasi saama, ka kuldasjad, ja seda ma ei usu."

„Kui sa saad vähem tagasi, tuleb sul ka vähem maksta, ma olen aumees," vastas parandamatu rahakappide lahtimurdja.

„Aga Mordhorst!" ütlesin ma, ja mul hakkas tema lihtsameelsuse pärast hale. „Kas sa siis tõesti usud, et need siin hakkavad sulle või mõnele teisele pogris raha välja maksma lihtsalt sellepärast, et ma kirjutan korralduse?"

„Selle eest lase juba minul hoolitseda," andis ta kõigutamata vastuse. „Sul on ju teraviljaäri?"

„Ka see on mul," vastasin ma. „Kust sa küll seda jälle tead, Mordhorst?"

„Ma tean kõike," vastas ta kogu oma väikese mehe üleolekuga. „Ja kui nüüd mõni tuleb väljast ja esitab arve vilja kohta, mis ta sulle veerand aastat tagasi hankis, ja nõuab oma raha, ja sa

tunnistad arve õigeks — ma vean kihla, et need vennad maksavad."

„Võimalik," möönsin ma. „Aga kes võiks väljast säärase arvega tulla?"

„Selle eest lase juba minul hoolitseda," vastas Mordhorst külmavereliselt. „Peaasi, anna mulle sõna, et sa tunnistad arve õigeks."

„Selle ma annan," ütlesin ma. „Ja ma pean oma sõna."

„See on ka parem," vastas Mordhorst ja alustas jälle saagimist. „Sa võid kindel olla, et küll ma su juba kätte saan, kui sa mind sisse vead, saan kätte homme või viie aasta pärast, siin või väljas, mina ise või keegi, kellele ma seda ütlen."

Nii algas see mäng, mäng, nagu seda ainult vanglates saab mängida, põrandaalune, paljude vahemeestega, vanglakoristajate sosistamistega riivistatud uste juures, lõputu teravmeelsusega, mida paljud ajud paljude tundide jooksul välja haudusid: ja silmakirjalik, kaval Lobedanz oli sihtmärk.

Ma pole sellest mängust iialgi suutnud päriselt aru saada, ma pole iialgi mõistnud, kuidas eriti range valve all olev Mordhorst suutis pidada alalisi suhteid kõikide vangidega, isegi välismaailmaga. Aga ta suutis seda. Mõnikord poetus pool sõna, millest ma võisin üht-teist taibata. Näiteks oli ka neli hoolikalt väljavalitud vangi, kes ülisuure käsikäruga meie peenestatud puid linna ja majadesse vedasid, vahtmeistri valve all loomulikult. Ja oli usaldusväärne vanglakokk, vana vang, kelle inspektor mõnikord oma linnalähedasse aeda kaevama ja kõplama ja kastma viis. Võibolla ei olnud need vangid sugugi nii kindlad, nagu vangla administratsioon arvas. Ja siis olid ustes luugid, mille kaudu meile toidukausse sisse ulatati, ja alati oli nende luukide juures, kui nad olid toidu väljajagamiseks lahti, salamahti sosistamist ning vargsi sisse- ja väljaulatamist. Nagu öeldud, ei tea ma peaaegu midagi sellest mängust, mida seal mängiti, muidu ma ikka jutustaksin sellest. Ma olin roheline, ja eelkõige polnud ma teiste silmis „õige kurjategija", ma ei olnud teiste vara himustanud.

Mordhorst hoidus küllap mulle liiga palju rääkimast. Ma sain vaid teada, et Lobedanzile avaldati survet. Nad said hakkama sellega, et vähendasid vahtmeistri silme all ta toiduportsjonit. Nad lasksid tal pisut nälgida. Ja tema kongikaaslasel oli alati lobi ülikülluses, aga ta ei loovutanud ivakestki. See oli üks asi. Ja teine oli see, et Lobedanzil olid tõepoolest kodus naine ja lapsed ja et ta oli nii ootamatult vahi alla võetud, et nood istusid nüüd seal ilma ainsagi pennita ja leivapalukeseta. Siis seletati talle, et et mõne päeva pärast lastakse üks vang vabaks, ja see vang võiks ju peidetud asjad võtta ja maha ärida ja saadud raha naisele anda — pärast vastava tasu mahaarvamist loomulikult.

Võib arvata, et kaval, umbusklik Lobedanz pidas endaga ränka võitlust, aga nad tegid ta pehmeks. Nad võtsid ta pihtide vahele, nad kirjutasid talle salasõnumeid, ja siis jätsid nad ta täielikku teadmatusse, ja kui ta neilt küsis, siis nad ütlesid: „Asi on lõpetatud. Sa ju ei taha." Ja isegi Lobedanz armastab küllap oma lapsi ega näe neid meelsasti nälgimas ja kerjamas. Tuli päev, mil Mordhorst mulle ütles: „Sa annad siis mulle oma sõna?"

„Selle ma annan! Kas sa tead juba midagi?"

„Ma tean kõike. Asjad...," Mordhorst vaatas mulle teraselt otsa, „...on esimeses küünis Kehnesse viiva tee ääres. Tagaseinas on kaks katkist lauda, ja seal nad õlgede all ongi. Nii, nüüd sa's tead. Su kuldne laulatussõrmus puudub, selle on ta maha ärinud, aga muidu on kõik olemas, täpselt nagu sa ütlesid. Kas see pole viitsada marka väärt, semu?"

„See on viitsada marka väärt," andsin ma vastuseks. Koomiline, kui ebaloogiliselt üks süda võib tunda, ma peaaegu rõõmustasin selle üle, et Magda võis oma hõbeda tagasi saada, ja ometi vihkasin ma Magdat tõepoolest kogu südamest.

„Jah," ütlesin ma siis. „Aga mis ma nüüd oma teadmistega peale hakkan? Ma ei tohi ometi reeta, et ma seda sinult kuulsin."

„Täna, kui sa oma leivatüki saad," ütles Mordhorst, „leiad sa selle seest salasõnumi, milles on kõik kirjas, mis ma sulle äsja rääkisin. Sa näitad seda vahtmeistrile ja siis hakkab asi iseenesest veerema."

„Ja kes võiks mulle selle salasõnumi kirjutanud olla?"

„Seda sa ei tea. See on keegi, keda sa ei tunne, kes aga Lobedanzi vihkab ja tahab teda sisse vedada. Ära sina nüüd küll selle üle pead murdma hakka."

34

See kõik oli tõelise teravmeelsusega välja mõeldud, lõputu kannatlikkusega läbi viidud, kahju ainult, et ka see asi, nagu enamik vanglas plaanitsetud asju — suured murdvargused ja röövkallaletungid, väljapressimised ja hangeldamised — teisiti lõppes, kui me kõik lootsime, ja et Magda siiski oma hõbedat tagasi ei saanud.

Kõik läks päris täpselt nii, nagu Mordhorst oli ette kuulutanud: ma leidsin salasõnumi, ma andsin selle luku taha panemise ajal vahtmeistrile, mind viidi alla inspektori juurde ja kuulati üle. Siis viisid nad mu jälle oma kongi, ja siis ma kuulsin, kuidas nad minu koridori tagaotsas ühe kongi avasid: nüüd võtsid nad Lobedanzi kaasa. Ja siis oli vaikus. Ma ei kuulnud sellest asjast enam midagi, ei öösel, ei kahel järgneval päeval, ja ka Mordhorst ei kuulnud seekord midagi. Siis kutsusid nad mu jälle inspektori

juurde ja teatasid, et politsei on toda küüni revideerinud; lauad tagaseinas olid olnud lahti, aga õlgede alt pole midagi leitud, üleüldse pole tervesse küüni midagi peidetud. Ma läksin väga pettunult oma kongi tagasi. Niisiis oli Lobedanz siiski kõikidest teistest kavalam olnud, ja asju ei olnud üldse enam või oli ta need hoopis kuhugi mujale peitnud. Aga Mordhorst raputas selle peale pead.

„Oota ainult," ütles ta, „see kõik on teistmoodi seoses, ja ma vist juba aiman, kuidas. Oota ainult, küll ma selle veel välja uurin, ja kui see on nii, nagu ma arvan, läheb mõnel mehel haprasti."

Ta uuris selle tõepoolest välja, vähemalt ma usun, et see oli tõsi, mis ta mulle ütles.

„Too vabaks lastu varastas need ära ja äris maha, too, kes seda Lobedanzilt teada sai. Otse politsei nina alt tõmbas ta need ära; lollpead, oleksid nad vaid pisut kärmemad olnud! Aga seda ma sulle ütlen, küll ma selle koera ükskord kätte saan, ta pistetakse ju ometi jälle pokri, ja siis ta alles kuuleb omaenese kisa!"

Ja kogu majas levitati ühte nime, kuuskümmend vangi jätsid endale meelde selle mehe nime, kes oli olnud reetur, ja küll need vangid juba ajapikku selle eest hoolitsevad, et reeturi nimi leviks üle paljude vanglate. Kõikjal hakkavad nad vaatama temale kui alatule reeturile, sest isegi kurjategijate seas eksisteerib omamoodi autunne, ja selle vastu oli mees patustanud.

Aga minu jaoks, kes ma sellest Lobedanzi-vastasest mängust lõppude lõpuks kõige vähem olin osa võtnud, pidid tagajärjed just esmajoones olema kõige halvemad. Sest ühel hommikul, kui vahtmeister oli küllap veidi sisse maganud ja ettevaatamatu, kandsin ma oma pange paha aimamata läbi koridori ega pannud tähelegi, et Lobedanzi kongi uks oli igasuguse harjumuse vastaselt juba lahti tehtud, seal tormas see nii vagane mees nagu tiiger mulle kallale, paiskas mu koos pangega maha ja peksis mind mõlema rusikaga näkku, nii et ma peaaegu kohe meelemärkuse kaotasin. Nad olid ju nüüd Lobedanzile jutustanud, et ka mina istun siin kinni, ja olid teda kaotsi läinud asjade pärast vangide moel halastamatult nööganud ja narrinud. Ja küllap olid nad talle jutustanud sedagi, et temalt ära võetud raha oli siin jälle minu käsutuses, ja võib-olla olid nad talle koguni luisanud, et asjad on jälle minu valduses. Igatahes oli Lobedanzis löönud lõkkele metsik viha minu vastu, ja ta oli küllap kõik need päevad mõtteid mõlgutades oma kongis istunud, oli mõelnud selle üle, kui täielikult ilmaasjata ta minu pärast nüüd nädalaid oli piinelnud, kuidas ma kõik tagasi olin saanud, ja et tal seisis minu pärast ees pikaajaline karistus — mitte midagi võitmata! Siis oli tal viha pärast silme ees mustaks läinud ja ta oli muudkui selle üle juurelnud, kuidas ta saaks mulle midagi teha, nii et ma kogu elu

mäletaksin, ja tema vaen ning meeletu viha olid kogu tema vaguse ja teeskluse ja kaasasündinud pelglikkuse ja ettevaatuse minema pühkinud. Kui ta nägi, et kongiuks on lahti, oli ta mind varitsenud, ta oli mind enda alla surunud ja mind näkku peksnud, nii et ninast ja suust purskas kohe veri välja. Vangid olid harjumuspäraselt vaikides ja osavõtmatult ja küllap natuke kahjurõõmsaltki pealt vaadanud; vanglas pole kombeks end kahe mehe lõõmingusse vahele segada. Ma olen veendunud, et Mordhorst oleks mulle appi tulnud, aga Mordhorsti polnud läheduses, ta oli korrus allpool. Ja enne veel kui vahtmeister oli jõudnud juurde karata ja Lobedanzi eemale rebida, oli Lobedanz mu näo kohale kummardunud ja mind ninna hammustanud, et mind kogu eluks ära märgistada — ah, ta hammustas mul peaaegu pool nina ära!

Vanglas juhtub halbu asju, sageli, nende ümber ei tõsteta suurt kära. Lobedanzi pistsid nad arestikambrisse ja lisandasid talle hiljem peale kõige muu süüdistuse raske kehavigastuse tekitamises, ja minu asetasid nad mu kongis õlekotile, pesid mind pisut verest puhtaks ja ootasid, kuni saabus telefonitsi kohale kutsutud vanglaarst. Esimene asi, mis ma kuulsin, kui ma jälle teadvusele tulin, oli Duftermanni sõimlev hääl, ta kirus „sigadust oma kongis" ja nõudis, et mind mujale üle viidaks, ja see hääl ei lakanud hetkekski mind sõimamast, senikaua kui Duftermann ei maganud, kõik need päevad, mis mul tuli veel tema juures kongis lebada. Sest arsti arvates polnud piisavat põhjust, et mind haigemajja panna. Ta õmbles mul nina kuidagiviisi kokku ja arvas, et kolme-nelja päeva pärast on kõik jälle korras. Aga see ei saanud iialgi jälle päris korda, rääkimata juba sellest, et ma ei või end tänaseni peeglist vaadata, sedavõrd olen ma moonutatud ja iseendalegi vastik. Ei, ma ei saa enam nuusutada, ja korralikult läbi nina hingata ei saa ma ka. Ma hingan poolavatud suuga nagu mõni nõrgamõistuslik, ja mu kaaslased sõimavad ja togivad mind öösiti, kuna ma norskamise, ägamise ja vilistamisega nende und segan. Tõepoolest, see Lobedanzi-koer märgistas mu kogu ülejäänud eluks ära, iial ei saa ma teda unustada. Õieti on Lobedanz jätnud endast mu hinge sügavamad jäljed kui ükski teine inimene, kui isegi Magda. Mõnikord ma istun niisama, ja äkki on jälle mu silme ees pilt, kuidas ma oma katusekambri akna juures seistes näen õhtuvalguses linna tema punakaspruunide katustega oma jalge ees, näen jõge roheluse keskel helkimas ja tagapool, sinkjast uduvinest juba pooleldi looritatuna, omaenese maja katust. Minu selja taga aga kinnitab Lobedanz mahedalt sosistades, et ta on väga vaene, kuid aus tööline, ja laseb seejuures oma liigestel naksuda. Tookord, juba esimesest silmapilgust peale, teadsin ma, et ta on lurjus ja valetaja, ja oleks mul pisutki mõistust ning autunnet olnud, siis oleksin ma otsemaid sellest kambrist lahkunud ja pöördunud tagasi

tollesse majja seal sinkjas uduvines. Mina aga jäin selle ebaaususe sisse, ja selle eest maksti mulle kätte, tuhandekordselt.

35

Kolm või neli päeva lamasin ma veel sõimava Duftermanni juures kongis, kannatasin hirmsaid valusid ja needsin oma õnnetut saatust. Igasugused mõtted Magdale kätte tasuda või lahutust taotleda olid mu peast kadunud, ma oleksin olnud rõõmus, kui nad oleksid lasknud minna mul koju tema juurde. Ma oleksin ta ette põlvili langenud ja talt andestust palunud, ja ta oleks võinud kohelda mind nagu mõnda põlatud orja, ma oleksin sellega täiesti nõus olnud. Aga seegi oli olnud vaid tuju, mis polnud püsiv. Mu tunded Magda suhtes pidid veel nii mõnigi kord muutuma. Puuhoovi ei näinud ma enam iialgi ja ka oma kaaslast Mordhorsti mitte. Kummaline, oma mälestustes tundub mulle praegu, nagu oleksid need olnud ilusad, rahulikud tunnid, mis ma seal saepuki juures veetsin, sinine vangijakk üll, pea kohal õuna- ja pirnipuude kroonid ja päikeseline taevas.

Siis ühel hilisel pärastlõunal, ma olin mõrtsukaliku tulekahjusüütaja Duftermanni sõimust jälle täiesti meeleheitel, ragises täiesti harjumatul ajal kongiukse võti, vahtmeister astus sisse ja hüüdis: „Sommer, otsemaid püsti tõusta ja oma asjad pakkida! Teid lastakse välja!"

Ma kargasin oma asemelt üles ja jõllitasin valvurile pärani silmi otsa. „Lastakse välja?" sosistasin ma ja mu süda tagus kõvasti: Nii et siiski! Nii et siiski!

„Jah, lastakse välja," ütles ta halastamatult, „raviasutusse. Noh, tehke kähku, pakkige oma asjad kokku! Arvate, et meil on teie jaoks nii palju aega?"

„Ah sedasi," ütlesin ma aeglaselt ja hakkasin pakkima. „Ah sedasi — raviasutusse."

Duftermann jälgis teraselt mu sõrmi, et ma midagi tema väärtuslikust varandusest sisse ei pakiks, ja seejuures püüdis ta vahtmeistrile selgeks teha, kui rõõmus ta olevat, et ma minema lähen, ma olevat olnud maailma halvim kongikaaslane, iial polevat ma ainsatki mõistlikku sõna öelnud, ja minu öine lärmitegemine olevat olnud lihtsalt väljakannatamatu. Ma lahkusin tema juurest sõnagi lausumata, ma ei vaadanud isegi enam tema poole.

All, inspektori kantseleis seisis üks võõras vahtmeister. Ta vaatas mind uuriva pilguga ja ma nägin küll, et ta mind vaadates grimassi tegi. Ma kandsin veel ninasidet.

„Jah," ütles inspektor, „see ongi see mes, kellel teine vang tahtis

nina otsast hammustada. Küllap olete sellest kuulnud, vahtmeister?"

Too oli sellest kuulnud.

Inspektor lisas: „Ta on aga üldiselt päris korralik, rahulik mees, ma arvan, et te võite teda ahelatest säästa, vahtmeister."

„Ei, ei!" ütles vahtmeister innukalt. „Ma vastutan selle mehe eest, pärast jookseb mul veel ära..."

„Eks tehke nii, nagu heaks arvate, vahtmeister," lausus inspektor omakorda. „Ma ütlesin ainult oma arvamuse. Kuulge, Sommer," pöördus ta nüüd minu poole, „kirjutage siia kviitungile alla, et olete kõik oma asjad meie käest tagasi saanud. Teie raha saadame teile postiga järele..."

„Saatke see palun mu naisele," ütlesin ma äkilise otsustavusega. „Minul pole enam raha vaja."

„Hea küll," ütles inspektor kiretult, ja sellega olin ma välja lastud.

Vahtmeister pani mulle keti randme ümber, ja nii viidi mind siis läbi mu kodulinna raudteejaama, aga see ei häirinud mind põrmugi. Nagu öeldud, kandsin ma veel oma ninasidet; isegi Magda poleks mind ära tundnud.

15. 9. 44

Ma nägin tänaval nii mõndagi inimest, kellega ma muidu oleksin teretanud, ja nii mõnigi mees või naine vaatas mulle otsa, aga see kõik ei liigutanud mind enam eriti. Nagu omaenese kummitus läksin ma läbi linna, milles ma kunagi olin sündinud, mille tänavatel ma tapsena olin mänginud; sellel pingil seal olin ma ükskord Magdaga istunud, tollal kandis ta veel patsi, ja meil kummalgi oli koolikott kaenla all... Nüüd läksime mööda minu oma ärist, „Erwin Sommer, Põllusaaduste hulgi- ja jaemüük" seisis veel piimklaasist aknaruudul — kui kaua veel? Ja keti otsas, käsikohver vabas käes, läks seesama Erwin Sommer sellest mööda, elavana ja ometi selle kõige jaoks juba surnuna, veel oli jälgi tema elust — kui kaua veel?

„Ma olen alles neljakümne ühe aastane," ütlesin ma enda transportijale.

„Mis te siis selle all mõtlete?" küsis noor ametnik rangelt. „Mida te siis sellega öelda tahate?"

„Ah, ei midagi enamat, härra vahtmeister," vastasin ma. „Aga kui neljakümne ühe aastaselt pead elusa keha juures juba elutu ja surnud olema..."

„Ah mis te nüüd, ärge'nd sääraste mõtetega küll tegelge," ütles vahtmeister leplikult. „Raviasutuses, kuhu ma teid viin, on teil ju parem kui pogris, ja.te jätate ju päris mõistliku mulje, võibolla pääsete isegi veel ükskord jälle välja. — Teate mis?" jätkas ta üha inimlikumalt, „kui me pärast rongis istume, võtan ma teil ka

keti ära, ja väljas ei pane ma seda teile ka enam käe ümber. See on ju ainult siin linnas; ei või ju iial teada, mis teile vennikestele äkki pähe kargab."

Ma vaikisin. Ta soovis head, kuid ta ei aimanud, kui ükspuha mulle see kett oli. Aga ta oli oma kohmakate lohutamiskatsete juures öelnud sõna, mis minu rusutud meeleolus rabas mind nagu välk. „Võib-olla pääsete isegi veel ükskord jälle välja," oli ta öelnud! Võib-olla... isegi veel ükskord jälle... Ja mina olin arvestanud kuuenädalase ravilasse paigutamisega uurimise eesmärgil, nii oli Mordhorst mulle selgeks teinud.

Võib-olla... isegi veel kord jälle...

Oli vahtmeister seda nüüd lihtsalt niisama öelnud või teadis mees tõepoolest midagi. Tema käes olid ju minu paberid! Loomulikult teadis ta midagi. Ma pidin eluajaks luku taha minema! Tõepoolest elusalt surnud, nagu ma äsja olin tundnud. Nagu mingi loor langes mu silme ette, ja päike, mille käes me kõndisime, mis paistis kõigile, minule ta enam ei paistnud. Ialgi enam ei paista ta minule. Oh seda hirmu...

Me läksime koos mööda ilusat maanteed, vahtmeister ja mina. Ketist olin ma nüüd tõepoolest vaba, sellest on niipalju kasu, et ma võin sugugi mitte kerget kohvrit nüüd kord paremas, kord vasakus käes kanda. Vahtmeister süütas lühikese piibu ja andis mullegi armuliselt loa suitsetada. Kuna mul pole aga ivagi suitsupoolist, pole mul sellest loast vähimatki abi. Peale selle olid mu katkihammustatud ninaga lood halvad.

Tee ääres seisavad kõrged vanad kastanipuud, nad on juba ära õitsenud. Päike vajub, vahetevahel nagiseb mõni hiline heinakoorem meist mööda. Inimesed ei pööra peadki meie poole, nad on siin päris raviasutuse lähedal säärase transpordiga ammu harjunud. Parimal juhul heidab mõni naine korraks uudishimuliku pilgu mu kinniseotud ninale. Vahtmeister tahtis mult mu „kuriteo" ja mu „endise elu" kohta aru pärida, aga ma andsin vaid napisõnalisi vastuseid. Kuna ta on aga otsustanud vestluse abil meie teed lühendada, siis jutustab ta nüüd mulle endast, see tähendab, ajast, mida ta koos oma noore naisega harib. Ja ta tahaks nüüd nii väga veel ühte sellega piirnevat maatükki rendile võtta ja kannab mulle nüüd, ise mõnuga vaagides, kõik poolt ja vastu kõnelevad asjaolud ette, väikese palga ja kõrge rendi, umbrohtunud maa, küsitava saagi — ah, tegelikult on olemas ainult selle vastu kõnelevad asjaolud. Vahtmeister paiskab välja sinakasvalge suitsupilve ja ütleb lõpetuseks: „Niisiis, ma võtan selle tüki igal juhul rendile. Tükk maad — see on parem kui tuhat marka hoiukassas!"

Ma kuulan vaid poole kõrvaga tema lobisemist, ja vaid siis, kui ta nüüd oma üllatavale järeldusele jõuab, naeratan ma kibestunult: „Sääraste puupeadega tuleb mul siis nüüdsest peale suhelda, ja nad ütlevad mulle lihtsalt „Sommer", ilma „härrata" ja kinnitavad mulle armuliselt, et ma jätvat „üldiselt päris mõistliku mulje"!"

Valjult aga küsin ma: „Kas see ongi raviasutus?"

„See ta on," vastab vahtmeister. „Ja nüüd lisagem sammule kiirust; tööpäev lõpeb kohe, ja üleminspektor hakkab sõimama, kui ma siis veel teiega loivates tulen!"

Tee pealt vaadates ei jäta ravila sugugi halba muljet, mu süda hakkab veidi kergemalt lööma. Väikesel kõrgendikul, kõrgetest, vanadest, leherikastest puudest ümbritsetuna seisab ta seal imposantselt nagu mõni suur loss või vanaaegne kindlus. Suured aknad sädelevad õhtupäikese valguses.

Aga kui me lähemale jõuame, näen ma kõrgeid punaseid müüre selle ümber, ülevalt veel raua ja okastraadiga tugevdatud, ma näen ka raudtrelle suurte sädelevate akende ees, ja mu saatjal pole sugugi vaja mulle selgitades öelda: „Varem oli see sunnitöövangla."

Ei, seda näen ma niigi, et see ei näi mitte haigla, vaid sunnitöövangla moodi. Ehtne lai vallikraav ümbritseb kogu kompleksi, rahulikult ujuvad selles pardid ja haned, aga sillal, millest me üle astume, seisab relvastatud tunnimees rohelises vormis, ja kantselei, kuhu mind viiakse, ei ole kübetki teistmoodi kui vangla kantselei, kust mind poolteist tundi tagasi vabaks lasti. Isegi sealsed ametnikud paistsid olevat täpselt samasugused, seesama tüdinud, osavõtmatu ja ometi uuriv pilk, mis „uut kostilist" luurab, seesama aeglane üksikasjalikkus, millega minu kohaletoimetajale minu vastu kviitung antakse, millega mu isiklikud andmed sisse kantakse. Sellel õhtul süttis minus vaid üürikeseks lootusekiir: mind oli vahistatud tapmiskatse pärast, tapmisähvarduse pärast oli vana ringkonnakohtu direktor andnud korralduse minu suunamiseks raviasutusse, nüüd toodi mind siia märkusega „ähvardamise pärast". Ilma et ma selleks midagi oleksin teinud, kahanes mu süüdistuskoorem pidevalt, ühel hetkel ütlesin ma endale, et nii väikese eksimuse pärast ei võida mind ometi pikemat aega siin pidada, kogu mu elu purustada.

Aga siis, kui ma jälle kõndisin ühe oma rohelises vormis ja paksuvõitu nukra näoga saatja järel üle kõigi nende kivihoovide, millele avanesid vaid trellitatud aknad, kui ma ühes hiigelkivikastis, pärast kahe raudukse läbimist, hämarat treppi mööda üles läksin, kui ma taipasin, et oodatud haigla ei erine mitte millegi poolest vanglast, et siin nagu sealgi on trellid ja vahtmeistrid ja raudne distsipliin ja pime kuuletumine, siis ei mõelnud ma enam pikale sammule, mille ma olin astunud tapmiskatsest kuni ähvardamiseni, siis ei uskunud ma enam väiksemasse eksimusse — siis pida-

sin ma kõike võimalikuks, siis tundsin ma, kui abitu olin ma suurte jõudude armutus võimuses, jõudude, kellel pole südant, kes ei tunne halastust, kelles pole midagi inimlikku. Ma olin sattunud suurde masinasse, ja polnud enam mingit tähtsust sellel, mida ma tegin või tundsin, masin töötas kindlalt omasoodu, ma võisin nutta või naerda, masin ei pannud seda üldse tähele!

37

Raudvõre ja veel üks raudvõre, ja nüüd astume pikka hämarasse koridori, mis on täis kahvatuid kujusid. Siin haiseb läbitungivalt käimla järele, kapsa järele, halva tubaka järele. Väljas koridoriakna taga kustub aeglaselt ehapuna, ma näen kõrge, raudvõretatud müüri kohal õhturahus maad aasadega ja juba pikkamisi küpsevate põldudega kuni kitsa metsaribani kaugel silmapiiril. Minu ümber seisavad vaikides kahvatud kujud, nõjatuvad seinte vastu. Minu silm seletab vahetevahel lapikest nende nägu, kui nende piibus lööb hõõguma tuli. Üks mees, jässakas tugev valges pintsakus mees, viib mind koridori lõpus asuvasse vaheseinaga eraldatud ruumi, see on tema pühamu, „klaaskast", nagu seda ruumi kutsutakse. Sellest klaaskastist võib jässakas mees, keda tituleeritakse „härra ülemsanitariks", jälgida kõike, mis koridoris toimub, ja ta jälgib väga teraselt, nagu mul tuleb veel kogeda. Ta näeb isegi asju, mida ta üldse ei saa näha, ta teab, mis toimub kongides, ta on kursis kõigega, mis juhtub töö juures — ta on 3. osakonna range südametunnistus, arsti luureteenistus.

„Pange oma kohver esialgu siia, Sommer," ütleb ülemsanitar mulle. „Homme hommikul annan teile ravilarõivad. Erariietus on siin keelatud. Ja nüüd näitan ma teile teie voodi kätte, on juba uneaeg, siin minnakse kell pool kaheksa õhtul voodi, hommikul tõuseme aga ka juba kell kolmveerand kuus jälle üles..."

„Kas ma tohiksin veel ehk veidi õhtusööki paluda?" küsin ma. „Seal ma ei saanud..."

Ma ootasin, et kuulen „eid", nagu tookord kui mind esimest korda vanglasse pandi. Ma ei tahtnud õigupoolest üldse küsida, ma olen ju nüüd õppinud, et vang ei tohi midagi öelda, midagi küsida, midagi paluda. Aga — oh imet — ülemsanitar noogutab pead ja ütleb: „Seda peate te saama, Sommer. Istuge senikauaks päevaruumi."

Mind pannakse päevaruumi istuma, see on pikk kolme aknaga ruum, milles pole midagi muud kui puhtaks küüritud, kunagi valge lakiga kaetud olnud puulauad, primitiivsed ilma seljatoeta puupingid ja midagi köögikella taolist seina ääres. Ma istun ühele pingile — köögikell näitab veidi enne kella poolt kaheksat.

Väljas kaigub hüüd: „Magamaminek! Asjad välja!"

Algab äge jalgade lohistamine (kui uskumatult palju inimesi näib selles ühes osakonnas juba olevat). Uksed pauguvad; ühes kõrvalruumis, kus paiknevad arvatavasti käimlad, hakkab vahetpidamata vesi vulisema. Kell pool kaheksa ja voodisse, nagu lapsed! Kuidas ma selle öö küll mööda saadan? Kuidas uurimis- ja kolmkümmend kuus ööd? Ja võib-olla palju, palju öid pärast seda? Lõputult pikk otsatu aeg, mille jooksul midagi ei sünni, langeb tinavihina mu peale. See kõle ruum, kus pole midagi peale kõige hädavajalikuma, näib mulle mu tulevase elu peegeldusena. Ei ole midagi enam oodata, mitte midagi enam soovida, mitte midagi enam loota... Elada ja ootel olla, see on elu, mis on suunatud vaid eelolevale, milles iga minut on tühi, ja ka eelolev saab olema tühi...

Alumiiniumkauss pannakse mu ette, lusikas selle kõrvale... Väikest kasvu, räpase linasest riidest kuuega mees on see, kes seda teeb. Ta nägu on inetu, ja selle muudab eriti inetuks see, et tal puuduvad eest kõik ülemised hambad kuni kahe kihvataolise mustjaskollaseks värvunud silmahambani.

Mees näeb välja nagu mõni kuri loom.

„Kes sa siis sihuke oled?" küsib ta nipsaka kõrge häälega. „Kust sa tuled? Millega sa hakkama oled saanud? Mis su ninaga on juhtunud?"

Ma ei vasta talle üldse, vaikides hakkan ma alumiiniumkausist sööma. See polé muud midagi kui vesi ja kapsas, soe soolane vesi vähese kapsaga.

„Ja see teie õhtusöök?" küsin ma. „Hoopis ilma leivata?"

Mu ümber hiilib, ehkki ju praegu on uneaeg, juba mitu kuju, seljas pruunikad kulunud rõivad, mis mõnel on täiesti räbaldunud... Kihvhammastega väike mees pahvatab kriiskavalt naerma.

„Kas see on meie õhtusöök?" naerab ta kurjalt. „Seda küsib see? See mõtleb vist, et tema jaoks hakatakse ekstra keetma! See mõtleb, et ta on tulnud restorani! See on nii peen, see ei räägigi meiesugusega! Hoopis ilma leivata, ütleb see!"

Ta naerab veel kord, ja äkki on kõik vaikne. Neid on nüüd juba kuus-seitse kuju, kes mu ümber hiilivad, seinte vastu nõjatuvad, tummalt. Ma panen lusika tagasi kaussi — mis mõtet on oma kõhtu sooja veega täita? Ma tõusen püsti, astun sammu ukse poole. Samal silmapilgul puhkeb mu selja taga rüsin. Nad on tormanud mu vaevalt poolenisti tühjendatud kausi kallale, nad heitlevad selle pärast nagu loomad. Allasurutud hüüded muutuvad valjuks... löökide laksuv kära... Oh sa mu armas jumal, nad kaklevad poole liitri kapsavee pärast nagu loomad! Siis võidurõõmutsev, kõrgehäälne kile hirnumine...! See on väike kihvhammastega mees — ta on võitjaks tulnud!

„Tehke, et minema saate! Ma teatan teist ülemsanitarile! Mina

tõin uuele kausi, mulle see ka kuulub! Eks ole, uus, sa annad oma söögi mulle?"

Ma teen, et uksest välja saan, ma seisan jälle koridoris klaaskasti juures. Ülemsanitar tuleb välja.

„Noh, tulge siis kaasa, Sommer. Kas teie side on veel korras? Homme hommikul vaatan järele."

Pikas koridoris lebavad nüüd iga kongiukse ees riidekompsud.

„Te pange oma riided siis ka ukse ette, ainult oma särgi tohite sisse kaasa võtta."

„Kas ma ei võiks oma pidžaamat kohvrist tuua?"

„Pidžaama, öösärk — midagi niisugust siin ei ole — te saate korraliku ravilasärgi, see peab nädala vastu."

Me astume pikka kitsasse kongi, õhk on juba praegu lämmatav, haisev. Kaheksa voodit on selles kitsas ruumis, neli all, neli nende kohal.

„Teie voodi on all paremal akna juures. Tehke see kähku ära ja pange oma asjad ukse ette. Kohe pannakse uksed lukku."

Mu taga prantsatab uks kinni, ma lähen oma voodi juurde. Ma tunnen, et paljud silmad on põrnitsevalt minule suunatud, aga keegi ei lausu sõnagi. Voodi on parem kui vanglas. Siin ei ole mitte õlekott, vaid õiged madratsid, kivikõvad, aga nende peal on parem lamada. On ka lina ja ilus valge villane tekk, mille ma küllaltki oskamatult tekikotti topin. Ka peaalune on olemas. Voodipesu on siniseruuduline. Ma tunnen kogu oma askeldamise juures endal põrnitsevaid silmi, aga ükski inimene ei lausu sõnagi. Kiiruga libistan ma endal riided seljast, panen nad küllaltki oskamatult kokku ja jooksen särgiväel jälle oma voodi juurde. Ma ronin teki alla, otse minu kohal on ülemise voodi laudpõhi, ma ei saa sirgelt istuda. Voodi mu kohal näib olevat tühi. Ma mässin end kõvasti teki sisse, sirutan end pikalt välja. Mu kõhus muliseb ebameeldivalt soe kapsavesi.

Üks hääl lausub valjusti: „Ei ütle isegi tere õhtust ega tutvusta ennast. On ikka pasajurakas!"

Heakskiitev häältesumin muutub valjuks. Ma kargan oma voodis püsti — ma ei tohi ometi oma suhteid nende inimestega juba esimesel õhtul ära rikkuda. Mul on pinevast vahekorrast Dufterманniga küllalt. Ma lõin oma pea kõvasti vastu ülemise voodi laudu ära. Kaks meest vastasvoodites, kes seda nägid, naeravad.

Üks neist hüüab: „Lõi endal kolu ära!" üle magamisruumi.

Ja teine: „Toppis oma ilusad kalevist püksid täiesti käkras pintsakusse, see peab veel palju õppima, rasvamagu sihuke!"

Taas heakskiitev häältesumin. Ma ronin voodist välja.

„Mu härrad," ütlen ma, „andestage, kui ma valesti käitusin, ma ei tahtnud teid solvata. Kui ma midagi ei öelnud, siis sellepärast, et mulle tundus, nagu magaksid juba mõned."

Hääl ühest ülemisest voodist hüüab: „See on Ziese, see on kurttumm, see ei kuule ju midagi!"

Ma jätkan innukalt: „Ma ei ole kõige sellega siin veel harjunud. Ma olin vaid tubli neliteist päeva eeluurimisvanglas. Oma naise tapmise katse pärast..."

Heakskiitev, tublisti heatahtlikum häältesumin. Ma olin õigesti oletanud: tapmiskatse jätab siin parema mulje kui ähvardus.

„Mu nimi on Erwin Sommer, mul on toiduaineäri ja ma olen siin vaid kuus nädalat uurimisel..."

„Siis passi aga hästi peale, et sellest ei saaks kuus aastat!" hüüab üks naerev hääl. „Meditsiininõunik armastab meid kõiki nii väga, ei too taha meist kellestki loobuda."

Jälle naer, aga jää on murtud, halb mulje jälle heaks tehtud. Ma käin voodi juurest voodi juurde ja kuulen nimesid: Bull, Meierhold, Brachowiak, Marquardt, Heine ja Dräger. Mulle ei jää need ilmaski meelde, seda enam, et vahepeal on peaaegu pimedaks läinud ja ma ei suuda enam üksikute nägusid nende voodikarpides eristada. Siis ronin ma oma voodisse tagasi.

Üks hääl hüüab: „Kuule, uus, jutusta ka, kuidas sa oma naisega sellise asjani jõudsid."

Teine hüüab ägedalt: „Pea lõuad, Dräger! Pead sa siis alati nii uudishimulik olema? Jäta ometi mehe enda hooleks, mida ta jutustada soovib! Sa muidugi ainult tahaksid homme klaaskastis ülema ees paipoissi mängida!"

Algab äge tüli selle ümber, kes on ülemsanitari „kõrvahark". Teised voodiasukad astuvad vahele, metsik sõimlemine muutub valjuks. Ma olen rõõmus, et nad vähemalt mind rahule jätavad. Ma olen väsinud, mu nina valutab tugevasti. Tüli hakkab materjali puudusel just vaibuma, kui väljas koridoris läheb sõimlemine valjuks, laksuvad helid muutuvad valjuks, halisemine. Meie kongiuks lendab lahti, üks kuju lendab sisse.

Kõva hääl hüüab: „Tee, et sa oma voodisse saad, või siin võõrastes kongides ringi kolama, sa igavene patuorikas niisugune!"

Ja halisev kile hääl — ma tunnen selle kohe ära, see on too kihvhambuline: „Härra vahtmeister, te ju lõite mind nii kõvasti! Härra vahtmeister, ma ei saa homme töötada!"

„Igavene patuorikas niisugune," kõlab väljas hääl veel kord kõminal, „tee, et sa kiiremas korras oma kere kotile keerad! Muidu saad veel kord!"

Kihvhambuline torkab äkki oma pea mu voodi kohale.

„Noh, uus, magad minu all? Aga seda ma sulle ütlen, et kui sa öösel vaikselt ei lama ja logistad, siis tulen ma alla ja logistan su läbi!"

„Küllap ma juba vaikselt laman," kinnitan ma ja mõtlen murelikult oma korina ja norskamise peale.

Väike mees võtab end uskumatu kiirusega riidest lahti ja „virutab oma kaltsud" ukse ette. Siis kasutab ta häbitult ja piinlikkust tundmata ukse juures olevat pange.

„Oleksid võinud ka väljas ära õiendada, Lexer!“ hüüab pahane hääl.

„Oled sa liiga peen, et mu haisu nuusutada?“ kisab otsekohe kile, häbematu hääl. „Nüüd, kus uus on tulnud, läheb siin meie juures vist küll õige peeneks. Säh, nüüd ma vast alles situn siin!“

Ja ta laseb ühe kõmiseva käraka.

„Põrgu,“ mõtlen ma. „Ma olen põrgusse sattunud. Kuidas ma siin küll elada suudan? Ja magada? Need ei ole ju enam inimesed, need on loomad! Ja siin pean ma kuus nädalat elama, võib-olla rohkem? Võib-olla kaua? Selles põrgus? Too Lexer, või kuidas ta nimi on, on tõeline kurat!“

Nad teevad katset mind veel usutleda. Aga ma ei taha neid enam kuulda ega näha. Ma teesklen magamist. Ja aegamööda rahunevad ka nemad maha, vihatud kile hääl jääb vaiki. Kongis läheb üha pimedamaks, enamik mehi magab vist juba. Ma kuulen kella löömas, kolm korda. Mis see kell siis olla võib? Kolmveerand üheksa? Kolmveerand kümme? Loodetavasti kuulutavad kellalöögid ka täistunde. See lühendab ööd. Mu kohal vähkreb Lexer rahutult siia-sinna, iga kord lööb mu voodi siis kõikuma. Ja mina ei tohi end liigutada! Ma leban täiesti vaikselt, nägu käe all peidus. Ma olen täiesti üksi iseendaga, mulle on selge: nüüdsest peale olen ma alati täiesti üksi iseendaga. Ma olen seal, kuhu ei ulatu ei armastus ega sõprus. Ma olen põrgus... Ma patustasin lühikest aega, selle eest aga karistatakse mind pikka aega uskumatult karmilt! Aga seda oleks pidanud enne patustamist teadma, kui karm tuleb karistus. Seda oleks pidanud varem õeldama, siis oleks patustamine ära jäänud... Heldene aeg, see natuke napsijoomist, ons see siis tõesti nii halb? See nääklemine Magdaga — hea küll, juriidiliselt tegid nad sellest ähvarduse, aga pean ma siis sellepärast elusalt põrgus olema? Kui Magda teaks, kuidas ma kannatan — ta tunneks mulle vähemalt kaasa, kaastundest aitaks ta mind, kui ta mind ka enam ei armasta. On veel üksainus lootus, see on arst. See meditsiininõunik Stiebing, ta polnud mulle sugugi halba muljet jätnud, tookord tolle autosõidu ajal. Ta oli doktor Mansfeldiga naljatlenud ja naernud nagu õige inimene kunagi. Võib-olla oligi ta õige inimene, mitte lihtsalt mingi masinaosa. Ma räägin temaga nagu inimesega, ma võitlen temaga oma hinge pärast, ma päästan oma hinge sellest põrgust.

„Härra meditsiininõunik,“ ütlen ma talle, „ma kannan täit vastutust kõige eest, mis ma olen teinud. Ma polnud eales nii purjus, et ma ei teadnud, mida ma tegin. Ma tahan, et mind rangelt karistataks; aastaks või kaheks lähen ma meelsasti vangi, meelsasti teen ma seda. Aga ärge jätke mind sellesse majja, sellesse põrgusse, kuhu sind tuuakse ega ole sul teada, millal jälle välja saab; võib-olla alles kantakse sind välja, jalad ees. Härra meditsiininõunik,“ ütlen ma veel, „te tunnete meie perekonnaarsti, härra doktor Mansfeldi, ma nägin seda. Te naljatlesite ja lobisesite

temaga autos. Küsige härra doktor Mansfeldilt, ta tunneb mind palju aastaid; ta kinnitab teile, et ma olen korralik, soliidne, arukas inimene. See oli nüüd vaid vahk, ma ei tea isegi, kuidas ma sellest jõudsin. — Ei,“ katkestasin ma end, „seda ei tohi ma meditsiininõunikule öelda, muidu tunnistab ta mu vaimuhaigeks. Aga doktor Mansfeld kinnitab, et ma olen alati korralik olnud: ma panin Magda haiglas teise klassi palatisse, ja ma maksin nurisemata kõrged operatsioonikulud kinni ja ei hoidnud iial tema põetamise arvel kokku. Alati olin ma korralik, härra meditsiininõunik, laske mul jälle korralike inimeste seas elada. Andke mulle võimalus...“

Kell lööb, ta lööb täistundi, pika öö veerand on möödas, kell on praegu kümme. Ja nii saadan ma mööda esimese öö ravi- ja hoolekandeasutuses, veerandtundi veerandtunni järel lugedes, kõnesid pidades ja kirju kirjutades, une ja ärkveloleku vahel, nii hooldatakse ja ravitakse mind. Mõnikord olen ma, üleväsinult, uinumisele lähedal, aga siis ehmun ma jälle istukile: Lexer viskas end üleval teisele küljele, või keegi läks pange peale. Ma lugesin „naljaviluks“ sel esimesel ööl ära, kella kümnest õhtul kuni kolmveerand kuueni hommikul käisid seitse meest kolmkümmend kaheksa korda pangel. Kui ma seda hommikul kasutada tahtsin, oli see juba nii kuhjaga täis, et ajas juba üle. Ja mitte ükski inimene ei tarvitanud paberit — sellest olid nad üle saanud. Oh, ma õppisin tõepoolest juba kenakest tükki põrgut tundma sel ööl!

Ülemsanitar andis mulle riided, ma sain pruuni jaki ja triibulised kalevist püksid, lisaks nahksussid. Asjad, mis ma sain, olid uued, ülemsanitar kohtles mind suurepäraselt. Aga võib-olla oleks olnud parem, kui ta oleks mulle andnud vanad kaltsud nagu teistelegi; nad ju nägid, et ma kandsin uusi asju, see süvendas nende vastumeelsust minu suhtes.

„See tahab midagi paremat olla, see rasvamagu,“ ütlesid nad ja heitsid mulle vihaseid pilke.

Muide, ma tegin selle riietumise juures midagi veidrat. Ma tohtisin oma kohvrist seebi ja hambaharja võtta, ja seejuures õnnestus mul ühel valveta silmapilgul žiletitera näpata. Ma olin seda juba ükskord teinud, aga tookord olin ma alles jõuetu ja arg olnud, ma polnud osanud aimatagi, mis mul kõik veel ees seisab. Nüüd toimiksin ma teisiti, valude ees hirmu tundmata lõikaksin ma sisse. Ei, veel mitte praegu, mu tegu, see salajane žiletitera võtmine, tuli mulle endalegi ootamatult. Veel mitte praegu — kõigepealt ma veel võitlen. Peaks aga mu võitlus edutult lõppema... Noh, kui kohus on ära olnud ja mind määratakse alatiseks

sellesse raviasutusse, siis, jah, siis... Selles põrgus ma oma elu küll mööda saatma ei hakka, see on kindel.

Ma einestasin esimest korda koos oma kaaskannatajatega; hommikul pool seitse, varajase päikese kiirtes nägid need näod täiesti troostitud välja. Toored näod, loomalikud näod, tuimad näod. Ülearenenud lõuad, või puudusid need üldse. Kõõrdsilmsed inimesed, küürakad inimesed, kängunud inimesed. Niisama kahvatud ja sünged nagu nende kulunud rõivad. Ülemsanitar näitas mulle kätte koha viimase laua ääres, päris taga seina vastas. See on hea, ma võin kõiki näha ja jälgida, ja istun täiesti segamatult. Ma tõin endale kalfaktori käest topsiku kuuma sigurilaket, ja ülemsanitar andis mulle kolm paksu leivaviilu, kahele on margariini peale määritud, ühele marmelaadi. Ma söön neid aeglaselt ja suure isuga, ma mälun neid põhjalikult, kes teab, mida täna lõunasöögiks antakse. Kapsavesi ehmatas mind kõvasti. Mõned saavad rohkem leiba, nad saavad ka „katet" selle peale; kate koosneb murulaugust või sibulast või kohupiimast. Need on, nagu ma teada saan, välitöölised, nad peavad terve päeva rängalt töötama, sellepärast saavad nad ka nii väärtuslikku lisatasu!

Varsti pärast hommikueinet kõlab hüüd: „Üles rivistuda!", ja kõik, kes töötavad, rivistuvad üles, üks vahtmeister laseb nad trellitatud uksest välja, ja maha jäävad vaid majapidamistöölised — niinimetatud kalfaktorid — tõbised ja mina. Tõbiseid on palju...

Ma seisan siis akna juures ja vaatan pealt, kuidas kõikidest majadest tulnud inimesed hoovil üles rivistuvad. On palju, palju inimesi, vasakul seisab ka kolonn naisi. Palju mundreid, kes neil haigetel silma peal hoiavad, neid töö juures valvavad, tagant sunnivad, igasuguse põgenemiskatse nurja ajavad. Ja siis saab hoov tühjaks. Üks valges pintsakus paks mees, härra üleminspektor, jaotas nad tööle, ühed marssisid vikatitega minema, teised kõblastega, paljud läksid vabrikusse. Nüüd kõnnin ma koos Hielscheriga mööda koridori edasi-tagasi, edasi-tagasi. Hielscher on väike küürakas, kes kõneleb maheda, väga selge häälega haritud saksa keelt. Hielscher ütleb mulle „härra Sommer" ja „teie", see mõjub mulle hästi. Ta jutustab mulle oma mahedas, selges keeles paljut selle maja ja tema asukate kohta. Muidu koorib ta kartuleid, kuus aastat on ta kartuleid koorinud, üksteist aastat on ta selles majas olnud.

„Ma olen kõlblusroimar," ütleb ta mulle mahedalt ja valitud sõnadega. „Meditsiininõunik võttis minult hinnangu. Ma sain tõendile kaasasündinud nõdrameelsuse ja siis puudulikud pidur-

dused ja kõvasti kahanenud süüdivuse. Ja siis on mul küür, see on muidugi näha, ja ma lonkan ka. On see halb, härra Sommer?"

Ma olen sellest küsimusest rabatud.

„Halb?" küsin ma hämmeldunult. „Mis mõttes halb?"

„Noh, kas see on halb haigus või on see kerge, härra Sommer?"

Ja ta vaatab mulle oma elavate ja ometi kurbade silmadega otsa.

„Ei, see vist küll nii halb ei ole."

„Seda arvan minagi," ütleb Hielscher. „Kindlasti lasevad nad mind varsti vabaks. Teil on ehk pisut tubakat minu jaoks, härra Sommer?"

Ma ütlesin Hielscherile, et ma tunnen ise igatsust tubaka järele, niisiis ei saa ma talle seda kahjuks anda. Seepeale kustus Hielscheri huvi minu vastu järsult, ta hülgas mu ja ma jalutasin koridoris üksinda edasi-tagasi. See hommikupoolik oli lõputu. Ma marssisin ja marssisin, aga kellaosuti ei nihkunud edasi. Aegajalt heitsin ma pilgu ühte kahest päevaruumist, aga seal tegevusetult istuvad, omaette tukkuvad kujud, need inimvared olid mulle eemaletõukavad. Harjade ja ämbritega askeldasid vaid kalfaktorid, nagu kõikides vanglates, nood enam-vähem hea ja puhta välimusega inimesed, osavad ja hoolimatud, ametnike ees pugevad, iga pisiasja oma kaasvangide kohta ette kandvad, äraostetavad ja oma kaaslaste vastu toored. Ma nägin neid kongist kongi käimas, väidetavalt koristamas, peamiselt aga ärapeidetud leivaviilu või piibutäit tubakat otsides voodeid läbi tuhlamas. Mu antipaatia tugevnes veelgi, kui ma nägin, et ka vihatud Lexer oli omamoodi kalfaktor, abikalfaktor, kes küll pikema aja päevast veetis ühes tiibhoone töökojas harju valmistades, kes aga ikka ja jälle oskas osakonda asja teha. Trepikoda puhastas üks keskealine, kunagi targa, nüüd segase ja lootusetult kurva näoga mees; aeg-ajalt katkestas ta pühkimise, kiskus akna pärani lahti ja karjus läbi raudvarbade rõvedaid sõimusõnu kujuteldavatele isikutele. Ma jälgisin Lexerit, kuidas ta sõimavale mehele ligi hiilis, talle seljatagant kallale kargas ja tema pead ikka ja jälle vastu raudtrelle löi.

Kiledalt karjus ta seejuures: „Kas sina ei peagi töötama, sa lurjus? Pead sa alati karjuma? Õgida tahad sa küll, aga oma tööd ei tee! Oota sa vaid!"

Ja ta löi uuesti. Ma oleksin segadusse sattunud mehele meelsasti appi läinud, aga raudvõre trepikoja ees oli lukus ja lisaks olin ma eelmisel ööl kindlalt otsustanud end siin tülidesse mitte vahele segada, vaid täiesti neutraalseks jääda. Mida silmapaistmatumalt ma elan, seda soodsama otsuse peab arst minu kohta langetama. Pealegi oli mul hirm selle Lexeri ees. Mul oli selleks ka põhjust. Ma olin seda meest või pigem nolki — ta oli umbes kahekümne viie aastane ja arengus kõvasti maha jäänud — vihkamise terase pilguga kaua jälginud. Ta oli sündinud verekoer.

Tema meelistegevus oli kaasvange piinata, alalõpmata nihveldas ta nende ümber, tõukas neid sinna-tänna, peksis neid, kandis nende peale ülemsanitari juures keelt. Miski polnud tema jaoks liiga tähtsusetu. Kui mõni vang tõi jalutuskäigult kaasa salaja sissevehitud sibulanõpsi, ajas Lexer selle talt kas siis ära või andis kaaslase varguse eest ülemsanitarile üles. Ja et sibul oli tõepoolest varastatud, ehkki küll vaid asutuse aiast, siis tuli vargal neljateistkümneks päevaks aresti minna. Nõrgemad meelitas Lexer mõnda vaiksesse nurgakesse ja peksis neid niikaua, kuni nad tõid lagedale oma tubaka või muud, mis talle nende varandusest ihaldusväärsena tundus. Tugevamate juures püüdis ta seda saavutada kavalusega, pettis neid suurte leivalubadustega, mida ta iial ei pidanud. Ametnike seas polnud aga Lexer sugugi ebapopulaarne. Ta mängis seal õuenarri, tema häbematul kiledal suuvärgil oli alati varuks mingi tabav nali, enamasti mõne kaasvangi kohta, ta täitis kõik ametnike käsud kiiresti, osavalt ja rõõmuga ning laskis end, mingilt nurjatuselt tabatuna, koomiliselt haledat nägu pähe tehes läbi nüpeldada.

„Selle sea peale ei saa ometi kuri olla," ütlesid vahtmeistrid ning talusid edasi teda ja tema häbitut türanniat teiste vangide üle. Eelkõige oli ta neile aga küllap vajalik, tema kaudu said nad teada kõik, mis majas toimus.

Lexer oli juba kuueaastaselt vaeslastekodusse sattunud, ja sellest ajast peale oli ta ikka vaid väheseid nädalaid või kuid vabaduses mööda saatnud, alati oli ta uuesti kinnistesse kroonumajadesse tagasi pöördunud: riiklikku kasvatusasutusse, alaealiste vanglasse, vanglasse. Lõpuks oli ta kui parandamatu siinsesse ravi- ja hoolekandeasutusse paigutatud, ja nimelt, nagu ta väga hästi teadis, eluajaks. Aga see ei häirinud teda mitte üks raas. Ta tundis end selles majas, mis mulle näis põrguna, pagana hästi. Siin oli ta enese meelest päriselt oma elemendis. Siin võis ta igasugusele nurjatusele vaba voli anda. Ta mängis abikalfaktorit, abivahtmeistrit, ülemkuradit. Siin tagus ta nõdrameelset, skisofreenikut peaga vastu raudtrelle ja lootis võib-olla koguni kiitust selle eest, et ta inimesed nii tublilt tööle paneb.

39

Ka lõputu hommikupoolik jõuab kord lõpule. Saabus lõunasöögi aeg, ja vangid naeratasid: neil oli hea päev, nad said head toitu. Iga mees sai pakinõõrist punutud võrgus poolteist naela koorega keedetud kartuleid ja sinna juurde oma alumiiniumkaussi kulbitäie teravalt vürtsitatud sousti, milles ujusid mõned lihakiud. Ma koorisin suurt vaeva nähes lusikaga oma kartuleid; kahvlid ja noad olid selles alatiste löömingute majas liiga ohtlikud. Kui ma

sõõjaid silmitsesin, siis nägin ma mõningaid, kes samuti oma kartuleid koorisid, need sousti sisse panid ja söömisega senikaua ootasid, kuni nad koorimisega valmis olid saanud. Aga me olime suures arvulises vähemuses, paljud koorijad olid niivõrd ära näljutatud, et nad ei suutnud oodata: enamik kartuleid kadus kooritult otsekohe suhu, vaid vähesed jõudsid leeme sisse. Nagu ma nägin, ei jätnud keegi kartuleid koorimata. Aga ma nägin enda lähedal ühte paksu, jässakat, terashalli pea ja punakaspruuniks põlenud põllutöölisenäoga meest, kes koorimise ajal ka koored ära õgis. Vaevalt olin ma koorimisega valmis, kui ta heitis mulle küsiva pilgu, ja juba välgatas ta rakkus käsi üle laua, kraapis ühe ropsuga kõik mu jäätmed kokku ja toppis need suhu.

„Kuule mees!" hüüdsin ma. „Seal oli ju üks täiesti mäda kartul hulgas!"

„Ei see tee midagi, semu," ütles ta innukalt mäludes. „Ma pean päeva läbi niitma, ma ei saa iial söönuks. Võib-olla õnnestub mul täna õhtul seakartuleid varastada. Loodetavasti!"

Ta polnud sugugi ainus täitmatu, kõigil oli nälg, alati, ka otse pärast sööki. Ma nägin tõbiseid ringi liikumas ja pisemaidki kartulikübemeid laualt näpsamas, teised kraapisid ah-kui-läikivaid kausse üle; ühte nägin ma esikus soustipada ikka ja jälle puhtaks lakutud sõrmega läikima poleerimas. Kõik see sündis vahtmeistrite silme all, kes sellesse endastmõistetavusega suhtusid. Mulle tundus ütlemata haletsusväärsena ja alatuna haigeid niimoodi nälgida lasta, aga ka säärase kausilakkumiseni ja jäätmesöömiseni alandada. Vaid mõni päev pidi mööduma, siis mõtlesin ma sellest hoopis teisiti ja olin ka ise kartulite koorimise juures väga suurejooneline, s. t. jätsin siledad kohad põhiliselt koorimata. On väga lihtne lause: „Nälg teeb valu", aga see lihtsus ei vähenda põrmugi tema õigsust. See, kes ööst õhe ei saa nälja pärast uinuda, kellel päeval hakkab pea nälja pärast pööritama, sellel on vaid vähe pretensioone toiduainete suhtes, millega ta oma nälga võib vaigistada.

Ma ruttan siinkohal küll sündmustest ette, aga ma tahaksin selle raviasutuse söögiloo täielikult lõpule viia, ehkki enda jaoks pole ma seda tänaseni veel lõpule viinud. Kogu asutuses valitses lihtsalt alatu ihnsus. Iial ei saanud me värsket liha süüa, vaid mõnikord ujusid mingi punase, vana soolaliha kiud — mitte kunagi kas või palukesed — söögi või sousti sees, väga harvad kiud muide! Iial ei antud võid, ei iial vorsti, ei iial juustu. Ei iial ühtegi õuna. Ja kõik, mida anti, oli pealegi veel ebapiisav, lõputult veega segatud, halvasti valmistatud. Mispärast see kõik nii oli, seda ei mõista ma tänaseni. Vangid väitsid, et üleminspektor õgivat ise kõik ära. Aga ka kõige õgardlikum üleminspektor ei suuda hävitada paarisaja inimese toitu. Võib-olla ei tahetud meid liiga ülemeelikuks muutuda lasta, ja ma pean tunnistama, et isegi sellise näljakosti juures möllasid kired veel

küllaltki vilkalt. Aga siiski oli meie hulgas alati inimesi, kes sellist nälga ei kannatanud, jah, kes teatud piirides isegi külluses elasid. Seal olid näiteks kalfaktorid, neil tuli meie jaoks leiba lõigata, kaaluda, määrida. Ametlikult seisis mõni vahtmeister juures ja hoidis neil silma peal, aga juhtus telefon helisema, siis pidi vahtmeister köögist ära klaaskasti minema, ja juba oligi paar leivaviilu paksult määritud ja kadunud. Vangidel on terased silmad, ja nälg muudab need veelgi terasemaks; paratamatult said nad nendest kõrvaldamistest teada. Mõni oli näinud, kuidas üks kalfaktor vetsus leivaviilu nosis, teine jälle, kuidas ta mõnele „sõbrale" selle pihku poetas või tubaka vastu maha äris. Aga ülesandmine oli mõttetu. Kõigepealt oli raske midagi tõestada, jah, see oli peaaegu võimatu, sest isegi kui leib leitakse, mida peaaegu iial ei juhtu, kuna seda ei hakata nimelt otsimagi, võib kalfaktor öelda: „Ma panin selle hommikueinest kõrvale." Ja teiseks olid kalfaktorid ametnike pailapsed, nende keelekandjad; ametnikud ei tahtnud midagi halba oma kalfaktorite kohta kuulda. Nii ei tehtud praktiliselt midagi selle vastu, aga kadedus ja vihkamine hoiti niimoodi pidevalt erksana. Alatasa oli salvavaid märkusi, vihjeid, löömingudki. Nendes jäid löömamehed alati kaotajaks pooleks, nad rändasid arestikambrisse; nad ei suutnud ju midagi tõestada. Ka mina olin, ma pean seda tunnistama, sageli kadedusest peaaegu haige, kui ma nägin, kuidas meie üha paksemaks muutuv kalfaktor oma lõunasöögi pärast paari lusikatäit küllastunult eemale lükkas, sellesama lõunasöögi, mille igast suutäiest mul oli kahju; tema aga kinkis selle kellelegi teisele või parseldas piibutäie tubaka või sibula või kahe tuletiku eest maha.

„Sa igavene rasvamagu!" ütlesin ma siis omaette, täpselt nagu teisedki. „Sa oled end minu leivast ja margariinist paksuks õginud ja nüüd põlgad sa ära väärtusliku söögi, mis oleks mu ihule nii vajalik. Et sa kärvaksid oma rasva sees!"

Sellised tunded valdasid mind ja ma ei häbenenud seejuures seda põlastusväärset kadedust leivaviilu pärast, mida ma kodus polnud mitte millekski pidanud, ja õppisin vihkama neid, kes olid viinud mind selleni, et ma niimoodi tundsin, nii madalalt ja kadetsevalt!

Tegelikult veel halvem kui see salajane viis endale söögi osas eelisseisundit luua, oli täiesti legaalne võimalus, mida administratsioon sallis ja koguni soosis. Need ravilaasukad nimelt, kellel oli väljas veel kuulekaid sugulasi, tohtisid endale toidupakke saata lasta, nii tihti ja nii palju kui nad tahtsid. Võiks arvata, et peaaegu igal haigel oli väljas mõni selline perekonnaliige, kes oleks talle vahetevahel vähemalt pätsi leibagi saatnud — isegi kuivanud leib oli selles majas palavalt ihaldatud kaup. Nii see aga ei olnud. Rääkimata sellest, et paljud ravilaasukad ei osanud ei lugeda ega kirjutada (selles kohutavas majas oli tõepoolest

vaid inimkonna viimane praak) või et nad olid selleks juba liiga lollid ja nürimeelsed, ei tahtnud ka omaksed enamasti neist mitte midagi kuulda. Kuni nad olid olnud veel vabaduses, olid nad sugulastele piisavalt muret ja häbi teinud, nüüd olid nad juba viis või kümme või koguni kakskümmend aastat selles majas, nad olid välismaailma jaoks omadega läbi ja unustatud, nad olid välismaailma jaoks elutud, surnud ja maha maetud. Ei, vaid õige vähe oli neid, kes neid pakke said, viiekümne kuuest mehest, kes olid minu osakonnas, võib-olla vaid viis või kuus. Aga nad istusid esinduslikena ja prisketena meie ühise söögilaua taga, veesuppi täis kausside kõrval lebasid neil paksult määritud võileivad vorsti ja juustuga, mida me iial ei saanud maitsta; jah, ma sain näha isegi seda, kuidas üks paks talupoeg, kelle nad alalise kihutustöö pärast olid koos meiega trellide taha pannud, meie juuresolekul mõnuga järas praetud parti, näris kont kondi järel paljaks. Ta lausa nõretas rasvast, meie aga istusime seal juures ja meie silmad läksid üha rohkem pärani, sülg valgus meil suhu ja lõpuks sealt välja, meie käed värisesid, ja ainult himu ja kadedus täitsid meie südameid. Ma pole sellest iial aru saanud, miks midagi niisugust sündida lasti. Oleks nendel privilegeeritutel see eritoit vähemalt salaja ära süüa lastud, aga ei, meie silme all pidi see sündima! Tõsi küll, selles osakonnas, kogu selles majas polnud võimalust salatseda, kõik olid kuue-kaheksakesi oma kongides, polnud kuhugile kõrvale tõmbuda, isegi vetsudel polnud riive, vaevalt olid saanud potile istuda, kui keegi kiskus kohe ukse lahti. Aga kõik see, pidev näljatunne ja vihkamine vargalike kalfaktorite vastu ja kadedus prassijate suhtes põhjustas noid lõputuid hõõrumisi, tülisid, lööminguid, karistamisi. Iial ei olnud majas kas või ainsatki päeva rahu, alati oli midagi lahti. Enam ei tehtud väljagi, kui kaks meest teineteist kõige rõvedamal kombel sõimasid. Tõmbuti eemale, kui nad teineteisel silma siniseks ja nina veriseks löid. Oldi rõõmus, et ennast kaasa ei tõmmatud. Tuli jälgida iga sõna, mida ütlesid, sest see kanti otsekohe edasi, otsekohe võis see pöörduda ütleja vastu.

Mina omalt poolt pean tunnistama, et esialgu ei vaadanud ma pakiõgijaid mitte üksnes kadedusega. Mul oli ju nii lihtne: mul tarvitses vaid Magdale kiri kirjutada ja ma kuuluksin samuti nende jõukate kilda. Niisugune see Magda ometi ei ole, et ta oma laulatatud meest nälgida laseb. Nädalapäevad võitlesin ma iseendaga, siis võitis nälg ja ma otsustasin kirja kasuks. Mul polnud ei kirjapaberit ega ümbrikku, ja asutuse poolt ei antud kellelegi mitte midagi; aga ma näpistasin kõhu kõrvalt viilu leiba ja sain selle eest, mis vaja. Ma kirjutasin kirja, ja sellest ajast peale ma ootasin. Ma kujutasin endale õhtuti voodis elavalt ette, mis kõik selles pakis saab olema; kui ma paksult rasvase maksavorstiga kaetud leivaviilule mõtlesin, läks mul näljast ja naudingust peaaegu süda pahaks. Ma olin arvestanud välja kõige varasema

päeva, millal pakk võis kohale jõuda; aga see päev möödus ja mõni päev veel, ja pakki ei tulnud. — Siis sain ma teada, et kiri pidi enne meditsiininõuniku tsensuurist läbi käima, läks seejärel frankeerimiseks administratsiooni kantseleisse ja sealt ei saadetud kirju sugugi otsekohe edasi, vaid aeg-ajalt, kui neid rohkem oli kogunenud.

„Neid ei morjenda miski," ütlesid vangid. „Arvad sa, et nad hakkavad jooksma, kui sul midagi vaja on? Need suruvad just siis vast oma perse kindlalt tugitooli!"

Nii ootasin ma edasi ja lootsin edasi.

Siis ütles ülemsanitar mulle ühel päeval möödaminnes: „Kantseleis on üks teie kiri, Sommer. Nad lasevad teile edasi öelda, et seda ei saa ära saata, teil pole ju postimaksu jaoks raha."

„Kuidas?" hüüdsin ma. „Kaheteistkümne penni postimaksu pärast ei saa mu kirja ära saata? Ja mina saatsin eeluurimisvanglast neli tuhat marka oma naisele tagasi!"

„Oleks tulnud siis paar marka endale jätta," ütles ülemsanitar ja tahtis edasi minna.

„Aga, härra ülemsanitar!" hüüdsin ma. „Nii see siiski ei lähe. Kaheteistkümne penni pärast! Nad võiksid ometi mu naisele helistada, ja ta kinnitab..."

„Telefonikõne maksab ka kümme penni, mida teil ei ole, Sommer!" lausus ülemsanitar külmalt. „Rahustuge ometi, küllap kiri juba ära saadetakse, järgmisel kuul, kui teie esimene töötasu on teie arvele kantud!"

Mul pole aimugi, kas kiri lõpuks tõesti Magdale ära saadeti või läks vahepeal kaduma. Toidupakki pole ma igatahes iial saanud, ma jäin ikka näljaste, ablaste kadetsejate kilda. Sest kui minu arvel oli tõepoolest mingi töötasu, siis olin ma ammugi muutunud liiga araks, et veel kord Magdale kirjutada. Ma kahtlesin selles, et ükski inimene veel minusse hästi suhtub.

40

Ma olen sündmustest kaugele ette rutanud. Veel olen ma oma raviasutuses viibimise esimeses päevas, olen oma keedukartulid veel üpris suursuguselt ilma koorteta sisse söönud ja olen nüüd surmväsinud pärast magamata ööd. Ma pöördun ülemsanitari poole ja palun talt luba tunnikeseks voodisse heita, kuna ma ei saanud terve öö magada.

„See on keelatud!" ütleb ülemsanitar rangelt. Siis aga leebemalt: „Hea küll, heitke pikali. Aga võtke end riidest lahti ja heitke korralikult voodisse."

Ma teen seda, ja vaevalt olen ma pikali saanud, silmad sulgenud, kui juba kõlab vihatud kile hääl.

„Ah sa siga, tee et sa jalamaid voodist välja saad! Või sina rasvamagu ei taha midagi teha, kui meie peame sinu heaks töötama. Marss koikust välja!"

Ta oli mu järel nuuskinud, see alati valvas nuhk. Aga ma olen nüüd samuti maruvihane, mu vihkamine annab mulle jõudu protestida.

„Pea otsekohe lõuad!" karjusin ma maruvihaselt. „Sa oled vist tähtsam kui ülemsanitar? Tema andis mulle loa, ja sina siga..."

„Kas ta andis sulle loa, kas ta tõesti andis sulle loa?" ilatses ta irvitades ja paljastas oma luitunud kihvad. „Nojah, sa pead küll midagi õige peent olema, kui ülemsanitar sulle sääraseid erandeid teeb! Ära pane pahaks, semu, ma olen siin selleks, et osakonnas valitseks kord, muidu teeb ülemsanitar mulle säru!" Seepeale ta kaob ja ma heidan uuesti pikali, täiesti rahul sellega, et ma lõpuks ometi sain talle nina peale anda.

Ma uinusin tõepoolest, aga vaid mõneks minutiks, siis äratas mind miski. See polnud vist küll mingi heli, mis mind äratas, vaid pigem instinkt, mis laskis mul ohutunnistada: mul arenes selles majas välja jälitatava metslooma instinkt. Ma leban külili ja näen otse voodi ees seisvat taburetti, millele ma panin oma riided. Ma ajan silmad pilukile ja näen midagi valget, mis õiendab nende riiete kallal. See on juba jälle Lexer, hästi ettevaatlikult, lõputult vaikselt võtab ta ühe minu riideeseme teise järel kätte, libistab käsi taskutesse, katsub õmblused läbi... Mu esimene mõte on püsti karata ja sellele kuradile kallale tormata, sellele alati rahutule painajale. Aga ma muudan meelt, ma jään rahulikult lebama, ma jälgin ta tegevust. Lasen tal otsida. Ma irvitan. Mul pole taskutes vähimatki sellist, mis tema himusid võiks paeluda. Mitte vähimatki? Mul jääb süda seisma, ja jälle tahaksin ma püsti karata ja rebida tal käest žiletitera, mille ta nüüd siiski leidis, kui hästi ma seda ka vana ajalehe sisse polnud mässinud. Ta heidab mulle pilgu. Ma pigistan silmad kinni, ma magan. Siis, kui ma silmad jälle pilukile ajan, näen ma, kuidas ta žileti uuesti ajalehe sisse mässib ja mu taskusse tagasi pistab. Siis on ta läinud. Mina aga olen hädaohtu mõistnud, kargan ühe ropsuga voodist välja, otsin žiletitera lagedale ja ruttan sellega vetsu. Tõmban korraks vett, ja žilett on jäljetult kadunud, see väärtuslik žilett, mis pidi avama mulle tee vabadusse, kui kõik muu ei funktsioneeri. Hetk hiljem leban ma jälle voodis. Mitte liiga vara, sugugi mitte liiga vara! Sest seal seisabki juba ülemsanitar mu voodi juures ja paneb käe mu õlale.

„Ärgake üles, Sommer!"

Ma ärkan, ma loodan, et päris õigesti, mitte liiga kergelt ega ka liiga raskelt.

„Tõuske üles, Sommer!"

Ma teen seda ja seisan nüüd särgiväel ta ees.

„Sommer, kas teil on taskutes veel midagi keelatut?"

„Ei, härra ülemsanitar!“

„Te ju teate, et igasugused lõikeriistad on selles majas rangelt keelatud, näiteks taskunoad, žiletiterad, ka küüneviilid! Te ju teate seda?“

„Just nii, härra ülemsanitar, seda on mulle öeldud.“

„Ja teil pole midagi keelatut taskutes?“

„Ei, härra ülemsanitar.“

Lühike paus.

Siis: „Sommer, ma hoiatan teid veel kord heaga! Tunnistage üles, ja ma vaatan asjale läbi sõrmede. Muidu pistan teid juba esimesel päeval neljaks nädalaks arestikambrisse!“

„Mul pole midagi üles tunnistada, härra ülemsanitar!“

„Kena. Siis pöörake aga muudkui oma taskud pahupidi.“

Ma teen seda ja alustan kuuest, teatud püksitaskut säästan ma kuni viimse hetkeni.

„Harutage ajaleht lahti, Sommer!“

Ma teen seda. Mitte midagi, tõepoolest mitte midagi. Ülemsanitar seisab silmapilgu mõtlikult, siis võtab ta mu riideesemed üksteise järel ise vaatluse alla, aga jälle mitte midagi.

„Pange end riidesse, Sommer.“

Ma teen seda.

„Nii, ja nüüd saatke Lexer minu juurde, te ise jääte kuni jõudetunnini päevaruumi.“

„Just nii, härra ülemsanitar!“

Ma tegin neile pagana kenasti tööd juurde; ülemsanitari järelevalve all pöörasid kõik kalfaktorid kogu kongi tükk-tükilt pahupidi ja otsisid läbi. Nad leidsid mitmesuguseid asju, aga mitte žiletitera. Lõpuks sõimasid nad Lexeri läbi, nad kahtlustasid teda mingis idiootlikus, mõttetus sulitembus. Aga Lexer vähemalt teadis seda, et mul oli tõepoolest žiletitera olnud. Ma olin teda ninapidi vedanud. Ja veider küll, aga ehkki kõik ülemsanitarist alates teda sõimasid, ei kandnud ta minu peale viha. Ma olin teda ninapidi vedanud, see imponeeris talle. Sestpeale ei norinud ta enam mitte kunagi minuga otseselt tüli, kui ta ka intriigitsemisest iial loobuda ei suutnud.

41

16. 9. 44

Õhtupoolik oli lõputu. Ainsat väikest vaheldust pakkus see, et meid viidi „jõudetunniks“ välja, kaheks tunniks, kella kahest kuni kella neljani pärastlõunal. „Väljas“ tähendas väikest aeda kõrgete vanglamüüride vahel, võib-olla neljasaja ruutmeetri suuruses, kus üksainus kitsas tee, parasjagu kahe inimese jaoks piisa-

valt lai, kulges ümber rohulaigu. Päike paistis, oli ilus suvepäev. Aga see, mille peale päike paistis, ei olnud ilus. Ma ei räägi praegu ümbrusest, punased, alasti või elutu halli tsemendiga kaetud, okastraadiga kindlustatud kõrged müürid, trellid akende ees, tuhmid aknaruudud — juba ainuüksi kõik see võib iseenesest ka kõige ilusamalt päikesepaisteliselt suvepäevalt tema sära röövida. Sinine taevas ei ole sinu jaoks, vang, nii sinine; päike, vang, mis küll su nahka soojendab, ei paista sinu jaoks. Sul puudub maastiku avarus, sa oled vaid külas taeva, värske õhu ja päikese juures, sinu käsutuses on vaid loetud minutid, vang. Sinu maailm on hämar, süngelt vastu kajav, surnud maja, milles iial ei kõla vaba naer, võõraks oled sa jäänud päikesele, vang.

Aga seda kõike ma siinkohal ei mõtle. Ma mõtlen seltsimehi, kaaskannatajaid, kes nüüd, hämarusest välja tooduna, oma luitunud kaltsudes seina vastu naalduvad, pingil konutavad ja puukingadega või paljajalu mööda liivateed edasi lohisevad. Kuidas küll halastamatu päikesevalgus paljastab need näod, milles võib aimata veel vaid kaugeid, hääbunud mälestusi, valu ja leina, looma ja pöörast meeleheidet! Ma sulen silmad, ja ma näen neid seal jälle seismas, konutamas, jalgu lohistamas, nagu ma olen neid sada korda näinud ja võib-olla veel tuhat korda näen. Seal on üks pikk kasimatu mees, tema lühikeseks pöetud terashall pea on tihedalt täis veritsevpunaseid või mädaseid seamuhke, nagu koeranaelu selles majas nimetatakse, tema habemetüügastes nägu on karm ja nurgeline, ja tema sünged aukuvajunud silmad täiesti ilma läiketa. Vahetpidamata pomiseb see Reinimaa mees, kes küllap vist kunagi oli tänavakaupleja, enda ette: „Kaks tsentnerit Kanali tänav 20, üks tsentner Meierile, Karjamaa 10, tööndus-politsei, tööndus-politsei...“

Ta tõstab häält, ta vaatab tuhmide trellitatud akende poole, oodates tellimusi: „Seemnekartulid, seemnekartulid, ostke seemnekartuleid!“

Tellimusi ei tule, ta vangutab lootusetult oma koledat pead ja alustab uuesti: „Kaks tsentnerit Kanali 20, üks tsentner...“

Kui talt aga küsida, mis kell võiks olla, siis uurib ta päikese seisu ja annab sulle täiesti aruka ja ligikaudu õige vastuse, hakkab aga vastuse viimase sõna järel uuesti oma igavest joru ajama. „Seemnekartulid, seemnekartulid, ostke seemnekartuleid!“

Kuidas see mul ikka veel kõrvus kajab!

Ja seal on too teine, keda ma juba korra olen maininud, hääli kuulev skisofreenik, kelle vaest armetut pead see verekoer Lexer nii halastamatult vastu raudvarbu tagus — ta loivab sahinal tuhvlitega, millel pole tagumist otsa ollagi, muudkui ring ringi järel. Äkki aga jääb ta seisma, ta tõstab käe, ta ähvardab taeva, müüride ja trellide suunas, aga ta ei näe taevast, müüre ega trelle, ta näeb ühte nähtamatut vaenlast, keda ta nüüd kõige rõvedamal kombel sõimab.Ta on ainus saks meie hulgas, ja ta sõimamine

käib sedavõrd ehtsas saksi murdes, et need üksikud, kellel on veel kübeke mõistust, muigavad. Aga tegelikult pole siin midagi muiata, kui see heast kodust pärit kadunud poeg nähtamatut vaenlast sõimab, et see ei lase tal oma vanematele kõike ise ära seletada. Mispärast topib ta ennast alati vahele, mida see „igavene träsu“ peaks tähendama? Kas poeg ise ei saa oma vanematele kõike kõige paremini ära seletada?

Ma olen muidugi öelnud või seda on muidugi taibatud, juhul kui ma pole seda öelnud, et sellesse süngesse majja on paigutatud vaid haiged, kes on kord mingi kriminaalse teoga hakkama saanud? Siin on mõrvareid, vargaid, seksuaalkurjategijaid, dokumendivõltsijaid, usuhulle. Enamik neist oli kandnud kõigepealt ära oma lühema- või pikemaajalise karistuse, enne kui siia sattus. Nad uskusid, et pääsevad pärast karistuse kandmist tagasi vabadusse, ja nad toodi sellesse karistusasutuse laadi haiglasse, nagu meie ülemsanitar nii ilusti ütleb. Nende süüdivus oli vähenenud, neil puudusid vajalikud pidurid, nad kujutasid ohtu ühiskonnale: „ravi“-asutuse värav sulgus nende taga alatiseks.

Arst ütles mulle ükskord hiljem ise, et minu osakonna viiekümne kuuest mehest on veel vaevalt kuuel väljavaateid kunagi jälle vabasse ellu tagasi pöörduda. Ja meie hulgas oli kahekümne-, meie hulgas oli seitsmeteistkümne- ja kuueteistkümneaastasi poisse — kogu eluks!

Ka see heast kodust pärit skisofreenikust saks oli küllap kord toime pannud kuriteo, mis ta tema vanematest lahutas. Võib-olla oli ta vaid järelemõtlematu olnud, igatahes oli ta pehme loomuga — ta oli tahtnud vanemate juurde rutata, neile kõik ära seletada. Aga juba oli ta vahistatud. Ja aastad möödusid, üks teise järel, paljud, ja ikka veel olid raudtrellid tema ja vanemate vahel, tema süü ja hingevabastava jutuajamise vahel. Ta viskus nende vastu, ta ei teinud sellest väljagi, et üks alatu koer lõi ta näo veriseks, ta võitles päevast päeva meile nähtamatu vaenlasega, ikka asjatult, ja päevast päeva asus ta uuesti võitlusse. Ka temaga võis vahetevahel rääkida mõne mõistliku sõna primitiivsetest argiasjadest, et kuidas supp maitses, ja kus käsihari on. Ta tegi isegi pisut tööd; nagu juba öeldud, pühkis ta trepikoda. Muide, see saks Lachs oli see, kes sai kodunt kõige rohkem toidupakke; ainult et kahjuks ta enam ei taibanud, mida ta sõi, ükspüha, mida ülemsanitar talle kätte andis.

Kolmas suure jutuga haige oli üks teravate näojoonte ja kitsa kotkaninaga sooniline mees: ta nägi välja nagu valgenahaline araablane. Ta kannatas luulu all, et on ühe naaberrahva tolleaegne väga kõrge poliitikategelane, kes oma kõhklematuse, jah, lausa tapmishimu tõttu oli omandanud halva kuulsuse. See haige käis alati üksinda ringiratast või ta naaldus ka vastu tara, mis

meie väikest rohunelinurka suurest vanglahoovist eraldas. Kui ta seal niimoodi naaldus, jättis ta täiesti mulje, nagu oleks ta seal igipõlvi seisnud; tema pleekinud, värvituks muutunud rõivad hajusid päikesevalguse käes laiali, ja nähtavaks jäi vaid kunagine uljas araablase pea. mis muudkui naeris ja rääkis, naeris ja rääkis. Enamikku sellest, mida ta kavalalt, sardoonilist naeru kihistades omaette vadistas, on võimatu edasi anda: ta seletas pikaltlaialt ja üksikasjalikke pilte maalides, kuidas ta oma vaenlastel, olgu nais- või meessoost, väliseid suguelundeid ära lõikas, kõige erinevamal viisil (mida kõike täpselt kirjeldati) toiduks valmistas ja sõi. Mõnikord aga esitas ta ka näiteks selliseid üksikasjalikke mõttearendusi: „On loogiline, et kõigepealt peab Warthe-äärses Landsbergis eksami ära sooritama, kui tahetakse Inglismaal feldmarssaliks saada. Teisiti see loomulikult ei lähe. Paremas jalas kantakse punast, vasakus sinist lakksaabast...“

Ta pööras end ringi ja kihistas mulle näkku, ise ülimalt lõbu tundes. Ja jätkas, oli otsekohe täies hoos, laskis prantslased kuulipildujatega sodiks, ja tegi sama hingetõmbega märkusi tunguusi neitsite piiritute kõlvatuste kohta. Tema aju oli vahetpidamata ametis, et ühendada ühendamatut, ta punus nii-öelda keesid, milles vana kingamäärdekarp rippus jaanalinnusulgedest lehviku kõrval. Selle mehega polnud võimalik ainsatki sõna rääkida; ta isegi ei kuulanud, kui teda kõnetati, vaid rääkis rahulikult edasi või ka vaikis. Üks kaasvangidest jutustas mulle, et see „araablane“, Schniemann nimeks, olevat olnud varem palju arukam ja isegi võimeline tegema ehtsat tööd. Ta käinud koos teiste välitöölistega linnas vabrikus tööl. Seal oli ta teinud põgenemiskatse, nabitud aga jälle kinni. Kuna ta peaaegu loomaliku meelelusega enda uuele kinnivõtmisele vastu pani, oli tema ümber puhkenud äge rüsin; seejuures oli keegi ta käsivarrele astunud, ja käeluu murdus. Kui ta haiglast tagasi saabus, oli ta juba niisama sassis nagu praegu; kätt, mis oli halvasti paranenud, ta enam ei kasutanud, ta hoidis seda pidevalt taskus. Ka see andis ta kurvale kujule unustamatu iseloomuliku ilme.

42

Need kolm kuju, kellest muide kiiresti ära tüdines, kuna nad iial ei muutunud, iial nende lobasse midagi uut ei lisandunud, olid aga ka ainukesed, kes jõudetunni ajal kõnelesid, kõik teised, umbes kakskümmend meest, olid tummad, tukkusid omaette või käisid süngelt vaikides ringi. Nad paistsid mulle alati halli, värvitu massina, mis ei väljendanud midagi. Nad olid küll päritolult, ealt, välimuselt küllaltki erinevad, ma tundsin nende kõikide nii erine-

vaid nägusid, aga kuna nad ei toonud iial kuuldavale mõnda arvamusavaldust, kuna ma iial nende käest midagi isiklikku teada ei saanud ega aimanud, mis neid rõõmustas ja kurvastas, kuna ma neid pidevalt mingis mornis ja ükskõikses vaikimises virelemas nägin, kuna nende juures ei olnud märgata mitte mingisuguseid „erijooni", paigutasin ma nad tähtsusetute ja indiferentsete kategooriasse, mille kohta ma ei oska midagi jutustada.

Erandi moodustas üksnes üks langetõbine vanem mees, kellega mul oli kohe esimesel päeval kokkupõrge ja kes jäi alatiseks mu vaenlaseks, sest ta võis ülimalt ärrituda ja oli siis tuntud kui ohjeldamatu peksja, kes oleks võinud isegi tappa. Kuna mind ei olnud arvatud välitööliste hulka, siis polnud mul vaja kümme minutit enne kella seitset hoovis rivis seista ja ma kasutasin vahepealset aega enne oma töö algust selleks, et end pesuruumis teist korda ja pisut põhjalikumalt pesta. Varahommikul, kui viie kraanikausi juures pidi viiskümmend kuus vangi end vähem kui kahekümne minutiga puhtaks saama, ei võinud mingile põhjalikule pesemisele mõeldagi. Hoiti pead kraani all, loputati käed üle ja oligi kogu päeva pesemine! Enamikku vange rahuldas selline pealiskaudne ihuharimine ka täielikult, seep etendas seejuures vaid tagasihoidlikku osa, hambahari oli vaid kahel-kolmel mehel. Korda kahe nädala jooksul viidi kogu osakond väga primitiivse duši alla ja piserdati sooja veega üle, aga paljud oskasid sellestki harvast põhjalikumast ihupuhastamisest kõrvale hiilida.

Mis minusse puutub, siis ei suutnud ma veel nii järsku neljakümneaastase elu harjumustest loobuda (hiljem muutusin minagi ükskõiksemaks). Nagu juba öeldud, viisin ma teise, põhjalikuma pesemise läbi pärast hommikueinet, kui osakonnas oli välitööliste lahkumise järel rahulikumaks jäänud. Sel ajal pühkis langetõbine vanem mees meie kongi, ja kui ma pesemast tagasi tulin, pühkis ta seda ikka veel, sest see käis tema käes väga aeglaselt, kuigi ka mitte põhjalikult. Ta heitis küll juba siis viltusi pilke, kui ma end akna all sisse seadsin ja oma küüsi korda tegin, aga ma ei pööranud vaikivale harjatondile tookord veel mingit tähelepanu. Kui ma olin tööleminekuks valmis, siis oli ka tema juba enamasti kongist kadunud. Nüüd juhtus, et ma veidi rutakal kongist lahkumisel väljapoole avaneva ukse pisut äkiliselt lahti lükkasin ja sellega väljas pühkivale vanamehele otse vastu peäd löin. Ma vabandasin kenasti ja siira kahetsusega; ta torises süngelt enda ette. Kaks või kolm päeva hiljem, muutunud ettevaatlikumaks, lükkasin ma ukse küll vaid aeglaselt lahti, aga see tabas ikka jälle otse selle ees pühkija pead. Sõimusõnade valing, milles „idioot" oli veel kõige tühisem, ujutas mu üle. Minu vabandused ja kinnitused, et ma ju olin ettevaatlik, olid asjatud — hädavaevu pääsesin ma nahatäiest. Nii võib ka kõige rahuarmastavam inimene endale vaenlasi soetada, ja see langetõbine jäi tõepoolest alatiseks mu vaenlaseks, ehkki ma viisin oma pesemise teisele ajale üle, väl-

timaks igasuguseid edaspidiseid kokkupõrkeid. Ikka jälgis ta iga mu sammu mornide umbusklike pilkudega, ja ainuüksi tänu minu ärmisele ettevaatlikkusele pole uut kokkupõrget meie vahel seni-ajani toimunud. Ärahammustatud ninast on mulle lõppude lõpuks küllalt!

43

Minu jalutuskäigud hoovis oleksid pidanud mööduma täiesti üksildaselt ja ilma igasuguse ajaviiteta, kui selleks kahetunniseks jõudeajaks poleks lastud välja ka väheseid töökongide asukaid. Nende puhul oli tegemist vangidega, keda kas riiakuse või juba sooritatud põgenemiskatsete pärast ei saanud välikomandodesse lülitada ning kes seetõttu tegelesid päevast päeva üksikkongides harjade valmistamise või mattide punumisega. Nende seast valisin ma endale jalutuskaaslasi, ja neid oli eelkõige neli, kellega ma vaheldumisi kõndisin.

Esimene neist oli keegi Kurmann, intelligentse näo ja prillidega väikest kasvu, kängus, lonkav mees. Ta väitis, et tal olevat Berliinis trükikoda, kinnitas, et on poliitilistel põhjustel vahistatud ning seisab vahetult oma vabastamise lävel. Ikka sai ta järgmisel või vähemalt ülejärgmisel päeval vabaks, ikka oli ta naine talle just-just külla tulemas, ent ei tulnud mitte kunagi (kuigi saatis talle pakke), ja ka ta ise jalutab tänaseni iga päev kaks tundi rohuaias ringi, lastakse aga homme tingimata vabaks. Muidu võis temaga ka mõne sõna mõistlikku juttu ajada, nimelt kui ta juhtus rääkima oma noorusest ja raamatutrükkali õpiajast. Ta oli ka vastutulelik ja valmis kõike loovutama, ta laskis mul alati oma ajalehest osa saada, samuti kinkis ta mulle mõned sigaretid. Eriti nõutud oli ta suurendusklaasi omanikuna, mida päikesepaistega sai suurepäraselt kasutada sigarettide ja piipude süütamiseks. See kuulus meie raviasutuse administratsiooni seletamatute veidruste hulka, et meil lubati küll suitsetada, aga tikkude või tulemasinate omamine oli rangelt keelatud. Ametlikult olid vahtmeistrid kohustatud meile tuld andma; et aga administratsioon neid tikkudega ei varustanud, oli neile enamasti üpris vastumeelt oma väikesest palgast veel ka tikke meie jaoks osta. Kui sageli nägin ma, kuidas kuue- või kaheksameheline rühm seisis ootusrikkalt piipude ja sigarettidega väikese kängus Kurmanni ümber!

On veel varajane päevaaeg, päikesel pole veel õiget jõudu, ja minut minuti järel seisab Kurmann kannatlikult ühel kohal ja hoiab väikest kiirtevihku sigaretiotsal, kuni lõpuks, lõpuks tärkab peenike sinakasvalge suitsuniit ja Kurmann hüüab: „Kähku, Sommer, tõmba, enne kui ära kustub!"

Või ta laskis tuleklaasi langeda ja ütles: „Me peame veel veerand tundi ootama, päike pole veel piisavalt tugev!"

Siis läksime kõik tihtipeale väga pettunult laiali, sest veerand tunni pärast istusime juba töö juures, ja töö juures oli suitsetamine jälle rangelt keelatud.

Algul olin ma oma jalutuskäikude ajal veel süütus ise ja uskusin peaaegu iga sõna, mis Kurmann mulle ette vuristas. Ta teadis selles majas toimuvast kõiksuguseid asju, ehkki oli siin alles poolteist aastat olnud. Peagi aga õppisin ma suhtuma tema teadetesse mõningase ettevaatusega, ja lõpuks ei uskunud ma enam ainsatki ta sõna, kui tegemist oli meie asutuse uudistega. Kurmann arvas end kõikjal poliitilistest vastastest ümbritsetud olevat, ja eelkõige olid kommunistid need, kes talle peavalu valmistasid. Seejuures menetles ta väga primitiivselt: kui keegi oli talle tema arvates liiga teinud, kui näiteks kalfaktor oli andnud talle leiva, millel paistis kaalust puudu jäävat, siis nimetati ta kommunistiks. Aga meie ülemsanitar, kellega ta mitte põrmugi läbi ei saanud, oli „kommunistide ninamees", kes „igal pühapäeval jagas kõikidele kommunistlikult meelestatud vangidele igaühele ekstra kuus sigaretti".

„Kas see pole teie meelest ennekuulmatu, Sommer?"

Ma pean siinkohal märkima, et veidi seltsivamate vangide puhul pidasin ma täpselt kinni teietamisest, vähemalt esialgu. Kõik minus tõrkus selle vastu, et vajuda võrdsustamise vastikusse patta. Ma olin veidi teistsugune kui teised haiged, ma olin täiesti terve ja mul olid kõik väljavaated varsti jälle vabadusse pääseda — see väike sõna „teie" oli nagu viimane mälestus tsiviilelust, millesse ma nii väga igatsesin varsti tagasi pöörduda. Ma märkasin ka, et mu kaashaiged, kõige nürimeelsemadki, reageerisid meelsasti selle „teie" peale. See tuletas neile meelde aegu, mil nad olid veel inimesed, mil keegi ei käsutanud nende iga sammu, ei jaganud kätte iga suutäit, ei saatnud neid nagu väikesi lapsi õhtul vara voodisse.

Mu teine hoovikaaslane oli Halligitelt* pärit sakslane, kes aga kõike saksapärast tuliselt vihkas ja Schleswig-Holsteini kõige parema meelega Taani külge oleks liitnud. Seepärast ei laskunud ma just meelsasti temaga vestlusse, ma ei suutnud seda kuidagi kuulata, kuidas ta sakslasi maailma kõige alaväärsemaks rahvaks nimetas ja seda oma minevikuseiklustega tõestada püüdis. Nende seikluste eest oli ta tänu võlgu asjaolule, et ta oli tõsine piibliuurija, kes polnud aga rahuldunud vaikse uurimisega, vaid oli vihatud teisitiuskujatele rusikatega liiga ligi tikkunud. Kemp oli juba üle kuuekümne vana mees, viimased viisteist aastat polnud ta üldse enam kinnipidamiskohtadest ja vanglatest välja saanud. Ta oli ikka veel suurt kasvu, tähelepandava välimusega inimene, kindlate näojoontega, selgete avara pilguga silmadega

* Halligid — Põhja-Friisi saarestikku kuuluv saarterühm Põhjameres Schleswig-Holsteini ranniku lähedal.

peaaegu valgete puhmjate, ebatavaliselt tugeval otsmikuluul paiknevate kulmude all. Erinevalt enamikust haigetest, kes vaid sunniviisi töötasid, oli ta väsimatult virk. Oma mattide punumise normiga sai ta mängleva kergusega hakkama, ja seejärel sõlmis ta vabal ajal väsimatult üliõhukesi fileetekke, mida ta siis müümiseks oma naisele saatis. Vastu sai ta vahetevahel paki toiduainete ja uue lõngaga, enamasti rohkem lõnga kui toiduaineid. Selle üle ei kurtnud ta aga iial. Tema elu polnud arvatavasti seal väljaski õnnelik olnud. Sündinud ühel Halligi saarel, olnud juba varakult kalakutril ametis, siirdus ta pärast abiellumist Hamburgi ja avas seal purjetöökoja, mis aga iial päriselt ei edenenud, tõenäoliselt sellepärast, et ta paganate pööramise kihk ikka ja jälle ta usinuse viljad hävitas. Oma rohketel jõudetundidel purjetas ta aga vähese tasu eest rikaste Hamburgi kaupmeeste jahte, mida nood küll osta jõudsid, aga millega nad ümber käia ei osanud. Veerandtundideks uskusin ma end kitsast koledast vanglahoovist välja pääsenud olevat, kui Kemp jutustas tuliselt ja humoorikalt metsikutest tormisõitudest Elbel Schulau ja Blankenese vahel, või naersin minagi südamest, kui ta pajatas sellest, kuidas ta oli ühele ärahellitatud kaupmehepojukesele selgeks teinud, et ka kipper, kes teda kindlakäeliselt läbi tormi purjetab (samal ajal kui pojuke noorte daamikestega koi täis oksendab), on inimene, kelle puhul pole ainuüksi raha maksmisega sugugi veel arved klaariks tehtud. Ta oli ikka veel tõeliselt suurejooneline mees, see Kemp (kui mitte arvestada tema mõlemat lemmikharrastust), üldiselt hoidus ta täiesti eraldi, ja teised haiged ei julgenud teda ka iial kimbutada või oma riidudesse kaasa tõmmata. Administratsiooni vastu, iseäranis meditsiininõuniku vastu, kes teda siin tema arvates täiesti seadusevastaselt kinni pidas, täitis teda tuline vihkamine; teated, mida ta mulle nende juhtivate härrade kelmuste, seaduserikkumiste ja jõhkra kohtlemisviisi kohta jagas, kõlasid sageli peaaegu veenvalt ja polnud ometigi iial õiged. Meie ülemsanitari nimetas ta vaid „hulguseks ja massimõrvariks".

Oli küll tõsi, et üsna paljud haiged surid; see aga ei olenenud, rääkimata nende nüristunud olevuste puudulikust elutahtest, kindlasti mitte ülemsanitarist, vaid kogu süsteemist koos selle ihnsuse, alatoitmise ja räpasusega. Iga teine mees meist oli seamuhkudega kaetud, põdes furunkuloosi; ka mind tabas see juba mõni nädal pärast saabumist. Kehal polnud enam vähimatki vastupanuvõimet, igale haigusidule jäi ta otsekohe alla, tuberkuloos möllas ja nõudis üha uusi ohvreid. Tuberkuloosihaigeid nimetati muide lihtsalt piiksujateks, nende vilistava hingamise järgi. Mingisuguseid tundeid ei hakatud haigestunu või surija peale raiskama, ja see vähemalt on tõsi, et meie ülemsanitar oli kõva südamega mees, kes sentimentaalsusi ei tundnud. Enamik haigeid paistsid talle kasutute olevustena, kes enam küll mitte millekski head ei olnud. Parem siis juba kadugu siit ilmast.

Mu kolmas teekaaslane oli väike rässakas, pisut üle viiekümnene mees nimega Zeise.Ta oli sünge kuju, tema enese andmetel oli ta kaugelt üle poole oma elust vanglates, sunnitööl ja muudes kinnipidamiskohtades mööda saatnud. Ta oli parandamatu varas, aga väike varas, kes ikka vaid üsna tühiseid väärtusi oli saagiks võtnud. Ta oli aga arvamusel, et tema vargalikkus on täiesti õigustatud, ta oli nimelt elu toidulaua ääres ikka pügada saanud ja uskus seetõttu, et tal on õigus oma osa ise võtta. Kõik ülejäänud inimesed olid ju veel palju hullemad vargad, ja eelkõige meie maja vahtmeistritel ja sanitaridel oli kõigil „liiga palju liimi" sõrmede küljes. Ta teadis täpselt, mida see vahtmeister oli meie toidust salaja kõrvaldanud ja mida too sanitar oli vabrikus töötavatel haigetel sealt varastada lasknud. Aga ta mitte ainult et teadis seda, vaid ta kirjutas selle kohta ka alalõpmata prokuratuurile kaebusi, mida ta mingit ranges saladuses hoitud teed pidi tsensuurist mööda minnes majast välja smugeldas. Varem oli see toonud talle enamasti kaasa lisavanglakaristuse teadliku valesüüdistuse ja ametnike laimamise eest. Aga prokuratuur oli sellest ilmselt ära tüdinenud, ja juba aastaid ei järgnenud tema kaebustele enam üldse midagi: justkui ta poleks neid iial kirjutanud. See aga paisutas veelgi tema viha, see tõestas talle, „et need vennad on kõik ühe mütsi all". Kui me teineteise kõrval kõndisime, temal alati hambus täiesti mustaks pahvitud piip, milles ta suitsetas ikka fermenteerimata saksa tubakat, mida ta äritses hea tubaka vastu, mida raviasutuse administratsioon tema töötasu eest (neli penni päevas!) ostis — kui Zeise niisiis koletult haisedes mu kõrval kõndis, rääkisime me tegelikult teineteisega üsna vähe või ainult siis, kui ta mõnda oma vihatiraadi süvenes. Sellel mehel polnud mitte midagi jutustada, mitte midagi oma varasemast elust, mitte midagi inimestest, keda ta kunagi oli armastanud, mitte midagi oma murdvargustest, mitte midagi oma sagedastest, mõnikord edukatest põgenemiskatsetest, mis olid ta nüüd ülejäänud elupäevadeks üksikkongi viinud. Ei, enamasti kõndisime me tummalt teineteise kõrval, vahetasime paar sõna ebapiisava sealobi üle ja vaikisime palju. Ja ometi jalutasin ma meelsasti koos selle sünge kibestunud mehega. Sest külap ma tundsin, et ta tolle tundenatukesega, ilma milleta vist küll ükski inimene elada ei suuda, oli minusse kiindunud, oma süngel kombel loomulikult. Pakkus ta ju mulle isegi oma tubakat — ja seda oli ometi temal, kirglikul suitsetajal, alati napilt! Pühapäeviti mängisime mõnikord teineteisega malet. Ka selle juures oli ta riiakas ja ajas oma õigust taga, tahtis valekäiku alati tagasi võtta, minul aga ei lubanud teise nupuga käia, kui ma juba kord olin ühte vigurit puudutanud. Sageli lõi ta mingis äkkvihas vigurid malelaual segamini, ise mind silmade süngelt välkudes põrnitsedes ja sõimates. Siis toppis ta endale uue piibu, pani vigurid jälle

paigale ja alustas samas uut partiid, nagu poleks midagi juhtunud.

Kui juba nendelgi kolmel jalutuskaaslasel oli administratsiooni silmis kõige halvem reputatsioon, siis minu neljas seltsiline, kingsepp Buck, näitas mind alles tõeliselt kehvas valguses. Kõrgemal pool öeldi: nende järgi, kellega sa läbi käid, näeme, kes sa ise oled — ja halva arvamuse eest, mis varsti kõigil, vahtmeistrist meditsiininõunikuni, minu kohta kujunes, tuleb mul tänada üksnes oma oskamatust valida kaaslasi. Enda vabanduseks võin ma vaid ette tuua, et need neli olid tõepoolest ainukesed, kellega minu osakonnas oli võimalik veidikenegi juttu ajada. Kui ma oleksin neist loobunud, oleks mul tulnud päevast päeva ainsatki inimlikku sõna kuulmata ringi kooserdada, ja seda oli rohkem kui minult võis nõuda. Ma pole oma elus eales hästi üksi olla tahtnud, isegi seal väljas, mugavates oludes tundsin ma rahutust, kui Magda kas või ainult kaheks päevaks ära sõitis — kuidas oleksin ma siinsetes seadvõrd muutunud, rasketes elutingimustes suutnud taluda oma rasket saatust — igavesti täiesti üksinda?

Mind hoiatati, seda küll, aga ükski hoiatus ei suutnud hoida mind tagasi millestki sellisest, mis tundus mulle eluliselt vajalik. Praegu peetakse ka mind kogu majas „administratsiooni vaenlaseks" ja koheldakse sellele vastavalt, ehkki ma pole iial midagi selle administratsiooni vastast teinud. Tõsi küll, see, et ma temast just heatahtlikult ei mõtle, nähtub juba kirjapandust ja veel kirjutatavast.

Mis mind õieti kingsepp Bucki ligi tõmbas, seda ei tea ma isegi. Ta oli harimatu, enesega rahulolev, eemaletõukav inimene, argpükslik intrigaan, kõik vihkasid teda. Tõepoolest kõik, isegi mu kolm ülejäänud jalutuskaaslast, kes oma vihas administratsiooni vastu olid ju ometi temaga ühel meelel. Aga nad ei rääkinud temaga iial ainsatki sõna. Kingsepp Buck — ta oli vabaduses kingsepp olnud ja oli seda nüüd ka siin — kinnitas ikka ja jälle, et ta pidavat end täiesti neutraalselt üleval, ei jändavat kellegagi, ei segavat end millessegi vahele. Aga kõigist neist kinnitustest hoolimata oli ta alalõpmata mässitud tülidesse teiste haigetega, raevukatesse sõimlemistesse, mis lõpuks arenesid lööminguteks, milles ta jäi ikka kaotajaks pooleks, sest oma jõulisest figuurist hoolimata oli ta argpükslik ega julgenud vastu lüüa. Pidevalt mustas ta teisi ülemuste ees. Juhtus ta vaid nägema kedagi väljaspool söögiaega leivatükikest nosimas, siis oli see kohe varastatud, ja viis minutit hiljem teadis ta ka juba, kellelt, ja tiris varga kiiremas korras ülemsanitari juurde. Iga arstivisiidi ajal seisis ta ravikabineti ukse taga, aga mitte mõne haiguse, vaid kaebamise pärast. Ta pääses aga vaid harva sisse. Nii mõnegi tunni olen ma selle üdini halva inimesega koos jalutanud ja kuulanud tema sapiseid jutte, milles ta kõiki oma kaasvange laimas. Sügava

kahjurõõmuga kirjeldas ta teiste nurjatusi ja sissekukkumisi, ta näis teadvat nende endise elu iga detaili, ja erilise naudinguga jälgis ta muutusi ühe seksuaalkurjategija kehakujus ja olekus, kes oli lasknud end vabatahtlikult kastreerida lootuses, et pääseb kinniminekust (lootus, mis teda pettis). Iseenda kohta ei teadnud ta seevastu midagi halba jutustada. Ta oli oma isalt üle võtnud heal järjel oleva kingaäri, ja see oli laostunud, sest inimesed olid nii alatud. Ta oli abiellunud ja lahku läinud, sest tema naine oli ka „niisugune" olnud. Tal oli olnud sõpru ja sugulasi, kuid mitte keegi ei vastanud enam tema kirjadele, sest keegi ei taha enam kuuldagi mehest, kes kinni istub. Ja loomulikult süütult — kui ta eales oma süütegusid kas või ainult põgusalt puudutas, siis pomises ta midagi „tööpuudusest" ja et „häda ei anna häbeneda". Kõige amüsantsema leidsin ma aga selle läbinisti halva inimese olevat siis, kui ta pajatas oma isiklikest seiklustest raviasutustes ja nende arstidega. Ta oli muu hulgas viibinud kaks aastat ka ühes ülikooli kliinikus ja selle aja jooksul oli teda neli korda, igas semestris korra, juhtiva professori üliõpilastele näidatud. Ma kuulen veel praegugi edevat eneseimetlust selle lollpea hääles, kui ta öeldavasti professori sõnu kordas: „Kuidas te seda meest hindate, mu härrad? Just nii, me teame, et sellel mehel on teadmisi ja ta oskab käituda. Ta avaldab muljet naistele, lühidalt, ta on salongiinimene..."

Ja seda kõike pidi professor ütlema selle saapapaikaja kohta, kes polnud iial oma kingsepajärilt maha saanud, kes ei osanud peaaegu üldse ülemsaksa keelt kõnelda, vaid kasutas peaaegu eranditult oma kodust alamsaksa keelt! Loomulikult oli iga sõna vale, professor võis ju midagi niisugust öelnud olla, aga mitte kingsepp Bucki, vaid mõne teise samal loengul näidatud haige kohta.

Või siis Buck jutustas, kuidas „meie" meditsiininõunik oli igasuguse seaduse vastaselt teinud tema kohta kohtule tõendi (ka Buck nimetas seda, nagu selles majas tavaks: „Ta võttis minust hinnangu"), ilma et oleks uuritavat üldse tundnudki.

„Tähendab, teie toimikute alusel," poetasin ma vahele.

„Hoopiski mitte!" vasas Buck nördinult. „Ma ju ütlesin teile, et ta ei teadnud minust üldse mitte midagi, kogu hinnangu imes ta algusest lõpuni sulepeast välja!"

Ja nüüd järgnes lõputult üksikasjalik, kaks tundi pikk jutustus, kuidas meditsiininõunik oli ühe kohtusekretäri ja äraostetava advokaadi abiga eeluurimisvang Bucki kongi smugeldatud, ja lõpuks tuli sellest jutustusest täiesti selgesti ilmsiks, et meditsiinõunik oli viibinud kolm või neli korda kingsepp Bucki juures kongis ja võis tema kohta väga hästi hinnangut anda. Aga ma hoidusin siiski juhtimast kingsepp Bucki tähelepanu sellele väiksele erinevusele tema jutu alguse ja lõpu vahel, sest tõearmastuse koha pealt oli ta väga tundlik nagu kõik valetajad, ja ma ei

tahtnud seda ohtlikku inimest mingil juhul oma vaenlaseks teha. Parem ma siis juba kuulasin, kui ta jutustas mulle oma tülist reeturliku advokaadiga, kellele ta olevat osutanud usaldust ja kes seepeale olevat hakanud hädaldama: „Aga kes maksab nüüd mulle need seitsekümmend viis marka? Ma kirjutasin ju teie eest selle tähtsa kirja..."

„Selle kirja eest tahate te seitsekümmend viis marka?!" vastasin ma talle. „Teate, kuidas ma seda kirja nimetan? Idioodiks lobaks nimetan ma seda. Selle eest ei hakka ma iial seitsekümmend viit marka maksma!" Ja nii käis vaidlus kingsepp Bucki kirjelduse järgi aina edasi, kuni advokaat täielikult maha materdatuna mitte et loobus oma seitsmekümne viiest margast, vaid — minu hämmastuseks — kaitses kingseppa tema asja kohtuliku arutamise juures, loomulikult jälle nagu idioot.

„Aga," nagu Buck märkis, „advokaatidest pole ükski parem kui teine, ja meie käest tahavad need vennad ainult ilma vaevata raha välja meelitada!"

Taoline ebajärjekindlus on aga pikaajalistele vangidele tüüpiline, alles nad peksid teineteist, ja juba on nad parimad sõbrad. Alles ma näen kingseppa ometigi nii vihatud ülemsanitari ukse taga, täis otsustavust kaevata kalfaktori peale, kuna see on talle kohvijagamise juures salaja liiga palju soola topsi poetanud, ja juba on seesama Buck sellesama kalfaktoriga vahetuskaupa teinud: väike piip leivaviilu või kammi vastu. Kui juba seal väljas pole inimelus midagi püsivat, siis selles majas ei saa viit minutitki millegi jäävaga arvestada. Pidevalt vahetuvad konstellatsioonid, ja ainult üks on jääv: igaühe kadedus ja vihkamine igaühe vastu, kõigi elajalik vaen kõigi vastu. Trellide taga ei ole truudust, sõprust, primitiivseimatki sündsust.

„Õgi, või sind õgitakse, Sommer!"

Ma omandasin seda suure vaevaga, seda teesi. Ma pole seda tänaseni veel päriselt omandanud. Ma ei omanda seda iialgi — mitte sündsusest, vaid et ma olen kõigest üks nõrk inimene.

44

Enne kui ma lõplikult oma isiklike läbielamiste juurde tagasi pöördun, pean ma mainima veel ühte meest, ühte küütlevat kuju, kes minu ravilas viibimise algusaegadel äkki mõneks päevaks välja ilmus, et siis alatiseks kaduda, — tervitus suurest, mulle nii võõrast maailmast. Ma olin juba esimesel päeval kuulnud ühest vangist, kes mingi löömingu pärast istus juba kaheksandat nädalat ranges arestis, vee ja vähese leiva peal ja kõval asemel. Kui ma üldse — hirmujudinatega selle isolatsiooniaresti väljakannatamatuna näiva kestuse üle — selle mehe peale mõtlesin, siis kuju-

tasin ma endale ette umbes kolmekümneaastase Liesmanni taolist brutaalse, teravajoonelise näoga tüüpi, kes kannab teise silma peal musta sidet ja kes elab osakonnas sõnatuna ja sünge. Igaüks astus tal tee pealt eest ära, ka kõige riiakamad ei julgenud norida tüli Liesmanniga, kes oli tuntud selle poolest, et ta kas või vihjetki mingile solvavale sõnale kuuldes hakkas otsekohe hoope jagama ega jätnud peksmist enne järele, kui teine oli täiesti omadega läbi.

Ja siis ilmus äkki meie osakonda Hans Hagen, ilus, õitsva väljanägemisega, veel noor, umbes kolmekümneaastane mees, treenitud sportlasekehaga, üle pea kammitud sügavmustade, kergelt lokkis juustega ja elevandiluukarva näoga, mis oli klassikaliselt puhaste joontega ja nii rabavalt ilus, et tahtmatult — eriti selles värdjate majas — ununes imetlusest kõik. Ta oli saanud ülemsanitarilt täiesti uued rõivad nende kaltsude asemele, mida teised pidid kandma, ja ta kandis neid pruune pesusametist pükse ja kõrkjavärvi kuube säärase elegantsiga, nagu oleks esmaklassiline rätsep talle mõõdu järgi ülikonna teinud. Iga tema liigutus oli elav, sihikindel, kaunis. See, kuidas ta kõneles, ja ta tumedad silmad sädelesid seejuures, kuidas ta ka kõige tähtsusetumale sõnale võlu ja armastusväärsust anda oskas, see oli selles armetus miljöös lihtsalt kütkestav.

„Kuidas sattus see noor jumal säärasesse põrgusse?“ küsisin ma eneselt. Ja valjusti: „Kas juurdekasv?“

„Ei,“ vastati mulle. „See ongi see vang, kes löömingu pärast kaheksa nädalat arestis istus!“

Ma ei suutnud seda uskuda, ma ei tahtnud seda. Ma käisin hiljem vahel mõne üürikese minuti Hans Hageniga osakonna koridoris või aias jalutamas ja kuulasin ikka uue vaimustusega tema lobisemist, pajatas ta siis oma noorpõlve tempudest Rochesteris — teda oli aastaid Inglismaal kasvatatud — või oma uljastest purjeretkedest kuni üles Nordkapini välja. Nagu ta mulle rääkis, murdis see tema purjetamiskirg tal kaela, ta ostis endale aina suuremaid ja ilusamaid jahte ning sai vist viimase jahi juures hakkama mingi kindlustuspettusega, mis viis ta seadusega vastuollu, kõigepealt vanglasse ja siis sellesse kurba majja. Nagu öeldud, oli see versioon, mille ta mulle täiesti muuseas ja pealiskaudselt jutustas. Nagu ma hiljem kuulsin, oli ta teiste vangidega puhtsüdamlikum ja ausam olnud. Ta oli ühe Rostocki kaupmehe, väga hea sporditarvete äri omaniku poeg; tema isa, varakas mees, võis kõigile oma kolmele pojale hea kasvatuse anda. Aga kõige nooremaga, Hansuga nimelt, ei tahtnud ega tahtnud asi laabuda. Juba gümnaasiumipäevil tegid linnas aset leidnud sündmused hädavajalikuks tema Saksamaalt ärasaatmise ja reisi Inglismaale. Paistab, et ka seal ei elanud ta just soliidset, tööle pühendatud elu; ta jutustas mulle õistest pagemistest Rochesterist Londoni agulitesse, ja juhtus ta heas tujus olema, siis

laulis Hans Hagen mulle vaikselt, meeldiva tenorihäälega neegrilaulukesi, mida ta sealsetes baarides ja tantsupõrandatel oli kõrva taha pannud. Loomulikult inglise keeles — aga minu meelest oli see siiski kena, kuidas ta end pingutas, et mu meelt lahutada ja mind lõbustada. Pöördunud lõpuks jälle tagasi Rostocki, pühendus ta ametlikult meditsiiniõpingutele, tegelikult aga avastas oma kire mere ja purjetamise vastu. Ta ostis endale oma esimese jahi, ja ma ei usu põrmugi, et see oli tema isa, kes seda ostu finantseeris. Isegi hästi edenev sporditarvete äri ei suuda ühe poja peale kolmest kulutada kümneid tuhandeid, sest jaht oli ju vaid vahend eesmärgi saavutamiseks: Hans Hagen tahtis selle peal ka hästi elada, oma sõbrataridega pikki kulukaid reise teha, kodusadamas iga öö väljas viibida ja mitte iialgi raha pärast muret tunda. Tol ajal ta avastas, kui lihtsalt võib üks heast perekonnast pärit kena välimusega noormees äri teha, isegi kui tal pole pennigi ärikapitali. Ta tegutses majamaaklerina, sekeldas väärtpaberitega, vahendas autode ostu-müüki, sõlmis elukindlustuslepinguid, laskis endale vasakult ja paremalt provisjone maksta. Tema hiilgav, leidlik, välkkiirelt töötav pea võimaldas tal iga hea ärivõimaluse välja luurata, kärmelt tegutseda. Kõhklematult kasutas ta ära oma võimu naiste üle, ja ei olnud ka kuigi palju mehi, kes tema sarmile vastu panna suutsid. Aga koos rikkalikult voolavate sissetulekutega kasvasid ka tema vajadused. Alati olid need sammu võrra sissetulekutest ees, ja tema kassa oli alati tühi. Tema aga teadis vaid ühte: et ta tahtis iga hinna eest jätkata seda tema jaoks ainusobivat nautlejaelu, üha kõhklematumalt valis ta vahendeid, mis pidid talle raha sisse tooma: ta varastas tänaval autosid, sirutas kätt isegi temaga tantsivate daamide käekottide järele — lühidalt, temast sai aferist ja varas. Kaua ei võinud see õnneks minna.

17. 9. 44

Esimene kohtuasi summutati ära, sest ta oli ju ikkagi ühe lugupeetud isa poeg, teine viis ta vanglasse ja vanglast sellesse kurba majja, kus ta oli elanud juba kuus aastat.

45

Kuus aastat — ma ei tahtnud oma kõrvu uskuda — see noor mees oli elanud juba kuus aastat selles troostitus keskkonnas, ja ta oli säilitanud kogu oma nooruse energia ja võlu! Mitte miski sellest lootusetust kurbusest, mitte miski sellest vastikust kadedusest siin polnud temasse jälgegi jätnud, ta oli nagu põgus külaline, just alles tulnud, juba jälle minekul, kogu õitsva maailma lum-

mus tema ümber hõljumas! Millised jõud pidid küll selles Hans Hagenis toimima, milline hävitamatu energia, et üks mees pärast neid kuut aastat, pärast kaheksat nädalat karmi aresti polnud ikka veel ivakestki oma jõust kaotanud, kandis ikka veel endas laia maailma sära! See oli mulle mõistatus, ma olin juba paarist siin veedetud päevast täielikult murdunud ja masendatud. Ma olen hiljem pikalt Hans Hageni üle mõtisklenud, ja ma usun, et ma olen leidnud need põhjused, mis võimaldasid tal nii muutumatult tugev olla.

Esiteks ei tunginud miski sügavalt tema hinge. Nii ei saanud teda miski ka sügavalt riivata. Ta elas pinnapealselt, tema hiilgav talent peibutas teda siia ja sinna, alati oli ta tegevuses, aga ta ei teinud midagi. Ta oskas kõike, ka selles majas siin, ta tegi vahtmeistritele fassonglõiget, ta lõikas nende juukseid harjumatult ulja, elegantse moe järgi, ta ladus müüri paremini kui mõni müürsepp, ta andis stenograafia, inglise, prantsuse ja vene keele tunde, ta tegi vabrikus rasket tööd, ta tegutses mööbelsepana ja oli juba ka sigu talitanud — ta oskas kõike, aga ta oskas kõike mingil mittekohustuslikul, küütleval moel, ta oli usaldusväärsuse-tuse kehastus, miski ei pidanud teda kinni. Aga tema muutumatuse, võitmatu nooruse peamine põhjus seisnes selles, et ta ei elanud siin surnumajas tegelikult sugugi teisiti kui seal väljas. Muidugi, keskkond oli muutunud, Hans Hagen aga mitte koos temaga. Kui ta väljas oli võlunud naisi, siis siin haigeid mehi. Ka kõige nürimeelsemat ei jätnud ta tähelepanuta, ta ei saanud rahu senikaua, kuni tema sarmikiir oli toda riivanud. Oli lihtsalt naeruväärne, kuidas nad kõik õhetama lõid, kui ta nendega kõnetalupoega Reddemieni, kes oli mässumeelsuse pärast sellesse majja paigutatud, ebatõenäoliste küllusepakkide saajat, ja Hans Hagenit, kes end ükskord kogemata ise tantsitajaks oli nimetanud. Midagi vastandlikumat polnud lihtsalt võimalik välja mõelda. Näis, et neil pole midagi ühist: sellel pealiskaudsel nautlejal ja sellel visa hingega, vanal, peaaegu seitsmekümneaastasel põikpäisel talumehel, keda tema väsimatu võitlus mingi näilise õiguse eest oli nende müüride vahele toonud. Ja ometi säras see vana, muidu nii sünge mees, sest nautleja kõneles temaga, tema silmad kilgendasid, ta naeris mürinal, ta patsutas teisele sõbralikult, vaimustatult õlale. Ta oli selle maja tõeline kuningas, see Hans Hagen, ja ka administratsioon teadis seda. Pimesi tegid haiged kõik, mis ta neil soovitas. Ta mitte üksnes ei kirjutanud nende eest avaldusi ja esildisi ega andnud neile vabanemislootust või trööstinud neid, kui endine meedik ta mitte ainult ei vaadanud üle nende seamuhke ja töövigastusi ning ütelnud neile, milliseid sidumisvahendeid ja rohtusid nad arstilt nõudma peavad, ta mitte ainult ei jaganud juriidilisi nõuandeid nagu kõige leidlikum advokaat, ei, ta sepitses ettevaatlikult ka väikesi vande-

nõusid kalfaktorite ahnuse, ülemuste türannia, administratsiooni räpase vaimu vastu. Ta toppis oma käsi kõikjale, ja need targad ja tugevad käed võisid olla väga teokad; palju tüli tegi administratsioonile Hans Hagen, see surnute kuningas surnumajas.

Ja nagu kuningas nõudis ta andamit — täpselt nagu vabaduses. Täpselt samuti, nagu ta vabaduses oli tüdrukuid ja naisi lummanud ja neilt iga kingituse kõhklematult vastu võtnud, nii tegi ta seda ka siin. Ma ei näinud iial, et Hans Hagen oleks midagi nõudnud või palunud. Tal polnud seda ka üldse vaja, tema poolehoidjad hoolitsesid niigi ta eest. Üks vahtmeister jutustas mulle, et niikaua kui Hans Hagen istus arestikambris, käis seal pidevalt üks edasi-tagasi saalimine, nad varitsesid iga silmapilku, et talle salaja midagi pihku pista. Pidevalt oli sosistamist arestikambri ukse vaateava juures, mille klaas oli puruks löödud, et ulatada talle selle asutuse kalleimat vara, tuletikke. Kui arestis oli mõni teine kaaslane, siis oli too unustatud, mitte keegi ei mõelnud enam tema peale. Tema tagasiilmumisse suhtuti niisama üksköikselt nagu ta kadumissegi. Mitte nii nagu Hans Hageni puhul. Ma nägin seda oma silmaga õige tihti, kuidas nad ta juurde tulid, need vaesemast vaesemad, kellel nälg näpistas sisikonda. Üks välitööline tõi talle kurgi, teine taskutäie koorega keedetud kartuleid; säh, siin on sulle tükike leiba, sibul, paar petersellivart, porgandeid, mahakukkunud õunu, soola, peotäis üleskorjatud suitsukonisid. Ja see kõik on selles majas suur, ränga vaevaga saadud haruldus, pole kedagi, kellel oleks olnud midagi üleliigset ära anda, nad kõik ohverdasid kõige hädavajalikumat. Ja Hans Hagen võttis kõik vastu, kõik. Ta naeratas, ta tänas, ta poetas mõne nalja. Ta oskas nii võluvalt tänada. Ja siis keeras ta selja, ja andja oligi unustatud.

Mõnikord loovutas Hans Hagen üht-teist oma ülejääkidest mulle, ja just talle omasel väledal, spontaansel viisil. Ma istusin nukralt oma vesise supi juures ja Hans Hagen hüüdis: „Hei, Sommer, püüdke kinni!“ Ja kõrvallauast lendas minu poole tükk leiba, ja ta naeris südamest, kui ma selle kohmakalt kinni püüdsin; naeru lõppedes oli ta juba täiesti unustanud, et oli kinkinud mulle äsja midagi väga väärtuslikku, mille eest ma olin talle tänu võlgu. Niisugune ta oli; ilma mäluta. Niisugusena seisab ta mul silme ees: ilma minevikuta ja tulevikuta, üksnes antud päevale elavana, antud päevale andununa, hetkes viibivana. Mind aga vaevas see, et ma lasksin tal endale niimoodi kingitusi teha, et ma nautisin tema seltsi, tema armastusväärset lobisemist, ilma et ma kuidagimoodi oma sügavat tänulikkust oleksin ilmutanud. Kes ma üldse olin? Lihtne, keskpärane, vääratanud kaupmees! Jah, ei möödunud kolme päevagi, ja ma kuulusin Hans Hageni kõige andunumate imetlejate hulka. Mitte kõige pimedamate hulka — ma nägin ta kiiresti täielikult läbi. Ma magasin halvasti, mul oli iga öö palju tunde aega Hans Hageni üle mõtiskleda, ma olin tüdinud juurdle-

mast alalõpmata ainult Magda ja oma kurva saatuse üle. Jah, ma murdsin pead selle üle, kuidas ma saaksin teda tänada, aga mul polnud ju midagi, mitte midagi. Ma olin vaeseim kogu majas. Nii jäin ma igavesti Hans Hageni võlglaseks.

46

Üks meie administratsiooni seletamatuid teguviise oli see, et ta laskis selles viiekümne kuue elatanud, loomaliku ja kuritegeliku mehe karjas elada ka kahel noorel poisil, üks seitseteist ja teine kaheksateist aastat vana. Oleks võinud arvata, et see maja, mille seinad kajasid pidevalt vastu roppustest, sõimust ja löömingutest, mille õhkkond oli vihkamisest ja alatusest läbi imbunud, oli kõike muud kui sobiv kasvatuspaik noortele, kellel terve elu seisis veel ees. Aga nad olid meie hulgas, mitte ainult ajutiselt, vaid püsivalt, nad jagasid meie magamisruumi, meie söögilauda ja meie tööd. Ma ei kahtle ka selles, et nad jagasid meie mõtlemis- ja tajumisviisi, ja kui neid miski meist, vanematest eristas, siis see, et nende pahelisus oli küll nooruse särast kirgastunud, ent omakasupüüdlikum ja äraostetavam kui meie oma. Nad mõlemad olid kenad poisid; üks neist, Kolzer nimeks, jääb siinkohal, mil ma jutustan Hans Hageni veidrast eluolust, täielikult kõrvale, võib-olla tuleb temast hiljem teises seoses veel juttu. Teine, kaheksateistkümneaastane nooruk, tema nimi oli Schmeidler, kuulus Hans Hageni kitsamasse ringi. Sellesse kitsamasse ringi kuulus veel juba eespool mainitud Liesmann, sünge sõnaaher löömamees, kel must nahklapp parema silma peal, ja samuti sellesse ringi kuuluv, kahekümne üheksa aastane pikka kasvu, veider, pisut donkihhotelik kuju nimega Brachowiak. Kõigi nende kolme juures oli, erinevalt Hans Hagenist, ühine see, et nad olid kuuendast eluaastast peale elanud riiklikes asutustes. Nad olid olnud vaeslastekodus ja noorukite kasvatusasutuses, nad pidid minema vangi ja maandusid lõpuks selles majas. Ehkki nad alalõpmata siinse sunduse vastu mässu tõstsid ja kõige üle nurisesid, tundsid nad end säärastes majades ainult hästi, siinne mürgitatud atmosfäär oli nende eluõhk. Kõiki kolme oli juba mitu korda katseks vabadusse lastud, ja ükski kolmest polnud end seal õigustanud: juba nelja, kuue nädala pärast olid nad uuesti kinniste müüride vahele tagasi pöördunud, enamasti kõigepealt vanglasse, sest nad põlgasid vabaduses igasugust tööd ning tahtsid vaid varastamisest elada.

Skeptilise imestusega kuulasin ma esialgu juttu, et Liesmann, keda ma pidevalt nägin särava Hageni läheduses, kes oli tema lähim sõber, kellega jagati kõike, et niisiis just Liesmann oli see, kellega kuningas Hagen oli sedavõrd metsikult kakelnud, et see

tõi talle kaasa kaheksa nädalat ranget aresti. Aga ma pidin seda uskuma, ma kuulsin ülemsanitari enda käest, et arvestamata väiksemaid löömínguid, on Hagen juba kolm korda Liesmanniga tulemusrikkalt kakelnud: ükskord oli ta tollel lõualuu paigast ära löönud, teine kord käe läbi torganud ja viimane kord nii tugevasti silma vigastanud, et Liesmann kaotas peaaegu täielikult nägemisvõime. Jah, ma pidin seda ikkagi uskuma, sest Hagen ise oli see, kes ükskord musta lapi Liesmanni silma eest ära tõmbas, mulle tardunud pimedat silma näitas ja lausus: „Siia ma Heinile virutasingi. — Kas sa nüüd juba näed pisut, Heini?“ See kõlas liigutavalt hoolitsevalt.

„Nii, nagu oleksin ma liiga kaua päikesesse vaadanud...,“ vastas Liesmann leplikult.

Jah, nad olid parimad sõbrad, nad hoolitsesid teineteise eest. Liesmann läks ja muretses tubakat, ta võttis nõrgemad kõhklematult pihtide vahele, peksis neid, ja röövsaagi jagasid nad siis omavahel ära. Nad hoolitsesid teineteise eest, ja siis peksid nad teineteist, peksid mitte lihtsalt niisama, väid elu ja surma peale, „et-sakärvaksid“ peale, pimedast, raevukast armukadedusest aetuna. Sest seal oli see väike kena kaheksateistkümneaastane Schmeidleri-nolk, see meessoost hoor, keda muidu üldiselt rahulikult omavahel jagati. Ja siis, kui see Georg ehk Otsche Schmeidler oli ühte neist kahest pisut eelistanud, siis puhkes võitlus. Kõik oli nagu seal väljas, nagu ilusas vabaduses, see poleks ju olnud Hans Hagen, kui ta ka selles surnud majas poleks nõutanud enesele armastuse mõnusid, riknenud, kahtlase armastuse, aga siiski armastuse mõnusid, kõigi tema rõõmude ja ohtudega. See blondide lokkis juuste ja siniste silmadega poiss, kellel oli peaaegu kreeka profiil sirge nina ja tugeva otsmikuga, lippas seal nende meeste vahel ringi, sosistles hommikuti pesuruumis, lühike särk üll, tema saledaid valgeid liikmeid ei inetanud veel ükski seamuhk — nad pöörasid oma pead tema poole, nende silmisse ilmus tuluke, nende süda põksus kiiremini — selles troostitus majas polnud see päev juba enam päris troostitu! Armastus, lill prahihunnikul, see ajas selle maja segadusse; teised mehed uitasid himuralt selle kitsama ringi ümber ega tihanud läheneda, sest nad pelgasid Liesmanni toorest vägivalda ja Hageni kavalaid džudžitsuvõtteid. Aga Schmeidler, see laps, see hoor, ei jätnud neidki kaugeid, tummi austajaid tähelepanuta. Ta „küttis nad üles“, ta võttis ära nende viimase tubaka, ainsa naeratuse eest sai ta leiba, kärme õrnutseva embuse eest parima tüki äsja saabunud toidupakist. Oh, ta hoolitses ka ühise majapidamise eest, see Otsche Schmeidler, ta ei lasknud end mitte ainult ülal pidada, vaid andis ka ise oma panuse. Ja ta mõlemad sõbrad olid suuremeelsed, nad olid elumehed, nad pigistasid silma kinni, lühidalt öeldes, ka sarmikas Hans Hagen oli sutenöör, ei rohkem ega vähem. Ta laskis oma hoorapoisil ringi lipata, kui too vaid midagi hankis. Kas

ma ei öelnud, et me elame põrgus? Mitte miski ei puudunud selles põrgus, ka armastus mitte, aga ka armastus oli riknenud, see haises!

47

Ma poleks iial nii palju sellest kummalisest vahekorrast teada saanud, kui meie igapäevaste söögikordade ajal poleks minu lauanaabriks olnud Emil Brachowiak. Ma olen märganud, et inimesed valivad meelsasti oma usaldusaluseks mõne vaikse, jutukehva inimese, ja oma raviasutuses viibimise esimesel nädalal ei rääkinud ma peaaegu midagi. Nii tegi Brachowiak minust oma usaldusaluse, iga päev valas ta mu kõrvadesse oma armuvalu, jah, ta tahtis minust koguni oma armastuse saadikut teha. Nii mõnegi tunni kõndisime pärast õhtusööki pikas koridoris teineteise kõrval edasi-tagasi, ja ta käis mulle muudkui nagu uni peale. Ma nägin teda nutmas ja õnnest naermas. Väljas hämardus juba, haiged naaldusid lootusetult seinte vastu; kui nad oma piipe imesid, lõid need punaselt lõõmama, ühes kongis salatsesid Hagen, Liesmann ja Schmeidler omavahel, ja väljatõugatu käis mulle üha palavikulisemalt peale, et kas ta ei peaks meditsiininõunikule „kogu selle rõveduse" paljastama, niisiis nende peale koputama, või oleks parem Otschele veel üks kiri kirjutada.

„Otsche," kirjutan ma talle, „ma olen nii palju sinu heaks teinud. Ma kinkisin sulle kaks ja pool pakki tubakat ja väikese kuldsõrmuse, mille ma vabrikust leidsin. Sa andsid sõrmuse kohe Hagenile edasi, ma tean seda küll, ja too äris selle ühele kalfaktorile maha, poolteise naela peki eest, mis on köögist varastatud. Aga ma ei kaeba seda ära, kui sa jälle mu vastu kena oled. Eile hommikust peale pole sa mulle isegi tere öelnud, sa ei vaata enam mu poolegi. Kas sa oled jälle hea minu vastu või ma lähen arsti juurde ja koputan teie peale. Ma räägin arstile kõik ära, mis sa mulle nendest rõvedustest oled jutustanud, mida Liesmann ja Hagen sinuga on teinud! Nii kirjutan ma talle."

„Mina sinu asemel küll ei koputaks, mitte mingil juhul," vastasin ma. „Sa kukud ainult ise ka sisse."

„Hea küll, aga kas sa ei tahaks Otschele kirja üle anda, veel täna õhtul?"

Aga ei, seda ma ei tahtnud, aktiivselt ma sellesse loosse sekkuda ei tahtnud. Sellest ei olnud ka lugu, sest Brachowiak leidis kergesti teise käskjala, ja siis teatas ta mulle järgmisel hommikul nördimusest väriseval häälel, et Otsche Schmeidler saatis talle vastuse...

„Noh, ja millise vastuse siis?" küsisin ma. „Tahab ta jälle hea olla?"

„Ma lakkugu ta perset," karjus Brachowiak maruvihaselt. „See tattnina, see hoorapoeg laseb mulle seda öelda! Aga oota sa, nolk, nüüd on meie sõprus lõplikult läbi. Sa ei saa minult enam midagi, mitte ainsatki piibutäit tubakat!"

Ah, tal oli seda nii hea rääkida, sel Brachowiakil, ma teadsin küll, et tal polnud enam kübetki tubakat, Otsche oli ta täiesti paljaks teinud, ja Otsche teadis seda samuti.

Mida ütles aga kõige selle kohta Hagen, meie kuningas, see armastusväärne ja võluv noor mees, kes alati vähemalt välisegi puhtuse säilitas? Emil Brachowiak oli oma armuvalus nii häbitu, ta teadis Hageni vahekorrast Schmeidleriga, ta nägi poissi pidevalt kuninga lähikonnas, Otsche ise oli talle jutustanud nendest rõvedustest, millega nad kahekesi hakkama said — aga sellest hoolimata jooksis Brachowiak Hageni juurde ja kurtis talle, täpselt nagu mullegi, oma muret. Ja Hagen kuulas teda, ta oli armastusväärne ja kena, ta trööstis ja lubas Schmeidlerit temaga lepitada. Ja Brachowiaki seljataga naersid nad selle paljaks riisutud, kasutu narri üle — ah, missugune tõeliselt põrgulik valskuse ja alatuse õhkkond!

Brachowiak oli osav ja virk töömees, ta oli vabrikus omamoodi vastutaval ametikohal, ta puutus ka tsiviiltöölistega palju kokku ning oskas kenasti meelitada ja kerjata; õige varsti oli tal jälle tubakat.

„Seekord jään ma endale kindlaks, seekord ei saa ta mult midagi, mitte piibutäitki!"

Ja Brachowiak jalutas mööda pikka koridori edasi-tagasi, suitsetas oma pikavarrelist piipu, puhus Schmeidlerile suitsu näkku ega teinud teda nägemagi. Brachowiak oli teatanud, et ta on haige; ta ei läinud tööle, vaid koos minuga jõudetunnile ja — ennäe! — seekord oli ka Schmeidler aeda ilmunud, Schmeidler täiesti üksi, ilma Hagenita ja Liesmannita. Haruldane vaatepilt.

„Ma ei vaata selle tüübi poolegi!" kinnitas Brachowiak, kui me trepiastmetel päikese käes istuvast Schmeidlerist mööda läksime. Kerge suvetuul liigutas ta blonde juukseid, ta nägi noor, ta nägi reibas, ta nägi rikkumata välja.

Kui me tast teist korda möödunud olime, ütles Brachowiak: „Juba ta naeratas mulle äsja, see Otsche!"

„Jääge endale kindlaks," hoiatasin ma teda. „Poisinolk on ju ainult teie tubakast huvitatud. — Üldiselt võiksite te mullegi kord sigareti jagu tubakat kinkida!"

„Ma ei võtnud tubakat siia üldse kaasagi," lausus Brachowiak kärmelt. „Ei, see tüüp ei saa ivagi. See tahab mind ju ainult jälle paljaks teha."

Aga kolmanda korra ajal ütles Schmeidler meile hästi sõbralikult: „Kui mängiks õige skatti?"

Ja juba ta tõmbaski taskust välja määrdunud kaardid, millel pilte oli raske eraldada. Brachowiak oli meelsasti nõus, nii ei

öelnud minagi „ei“, aga ma müksasin teda ja ta noogutas mulle rahustavalt, kindla otsustavusega. Nii me siis mängisime oma skatti, Schmeidler silmatorkava eduga, Brachowiak niisama silmatorkavalt halvasti. Schmeidler võitis, mina jäin teiseks.

Juba hüüdiski poiss: „Selle eest tuleb aga veidikese tubakaga tasuda, Emil!“, vaatas talle naerdes otsa, ja juba tõigi Brachowiak oma tubaka (mida tal ju üldse kaasaski polnud!) lagedale, täitis poisi karbi kuhjaga, ja mina, kui minagi oma käe välja sirutasin, ei saanud ühe sigareti jagugi. Siis jalutasid nad kahekesi aias ringi, käsikäes, tihedalt teineteise vastu toetudes. Mina olin unustatud. Samal õhtul nuttis Brachowiak jälle: Schmeidler oli ta täiesti paljaks teinud ega tahtnud temast jälle midagi teada. Ja järgmisel päeval käis Emil Brachowiak tõepoolest koputamas, mitte küll meditsiininõuniku, vaid siiski ülemsanitari juures. Aga ei juhtunud midagi, mitte vähimatki. Mispärast, seda ma ei tea. Administratsiooni käes oli kogu võim, ta oleks võinud süüdlasi karistada, nad eraldi paigutada, noorukid — see pideva rahutuse allikas — teistesse karistusasutustesse saata. Administratsioon ei võtnud midagi ette, nagu ta ei võtnud midagi ette meie nälgimise vastu. Minu arvates sellepärast, et talle oli täiesti ükspuha, kuidas me elasime ja missuguses poris me põhja käisime. Viiekümne kuue hulgas polnud ju kuutki sellist, kes veel kunagi vabadust võisid näha. Kõik, peaaegu kõik olid määratud igavesti selles majas elama. Oli täiesti ükspuha, kuidas nad seda tegid, see ei olnud enam oluline. Nad pidid töötama niikaua, kui nende kurnatud kehadest võis veel pisutki jõudu välja pigistada, ja kõik ülejäänu ei huvitanud! Nad võisid olla õnnelikud või kärvata, väljas oli elu, ja see siin oli surnutemaja!

48

Ma juba ütlesin, et ma sain seda Hans Hagenit vaid lühikest aega tundma. Mul oli sellest kahju, ma oleksin temaga meelsasti kauem koos olnud. Ta oli üdini halb, aga ta oli nii ilus, tema nägu kiirgas nagu Luciferi, langenud ingli oma. Meie jaoks oli ta tõepoolest olnud Lucifer, valgusetooja, ta oli toonud meie üksluisesse, halli ellu valgust, liikumist, isegi naeru. Ma imetlesin teda väga — hiljem pole tulnud enam mitte kedagi, kes suutnuks teda asendada, kellel oleks olnud kas või veidigi tema sarmi ja elavust. Võib-olla olen ma selles sünges majas juba liiga põhja käinud, aga ma julgen öelda: Olgu inimene kui halb tahes, aga kui temas on vaid elu ja sära, on see ikkagi parem kui see hall, kulunud, närune virelemine, mis meid praegu päevast päeva saadab — ilma et oleks mingisugustki lootust valguskiirele.

Oli küll kuulda sosistamist: „Hagen läheb minema,“ aga keegi

polnud seda päris tõsiselt uskunud. Kuhu ta pidigi minema? Vabadusse? Seda poleks lasknud sündida ei arst ega administratsioon.

See surnud maja kuningas, kes oli siin ainult halba korda saatnud, see brutaalne löömamees, kes oma parimal sõbral lõualuu sisse ja silma välja lõi, kuidas võis ta end seal vabaduses õigustada? Tema isa oli end temast lahti öelnud — millest ta elama hakkaks? Mitte iialgi ei tahaks see inimene, kes polnud ju midagi õppinudki, lihtsa töölise elu elada. Selleks oli tema lõbujanu liiga suur. Ei, Hans Hagen, kolmkümmend üks aastat vana, hiilgavalt andekas, kõrgesti haritud ja kütkestav lõbustaja, oli määratud kogu oma ülejäänud elu säärastes majades mööda saatma, iialgi enam ei jaluta ta vaba inimesena linnatänavail, ükski tüdruk ei naerata talle, ühtegi õiget tööd ei tee ta enam.

„Seal see Hans läheb!“ ütles kalfaktor mulle, ja ma nägin teda seal all hoovis, üks erariides ametnik talutas teda keti otsas, ta kandis meie asutuse rõivaid: kõrkjakarva jopet ja pruune pesusametist pükse. Kalfaktor jutustas mulle veel, et ülemsanitar olevat olnud nii alatu, et ei lubanud tal isegi erariideid selga panna. Samuti oli Hans Hagenil keelatud kinkida Otsche Schmeidlerile leiba ja tubakat, mis tal veel oli, nii nagu ta ei tohtinud oma kõvasti peksa saanud sõbrale Liesmannile kinkida oma habemeajamisaparaati ja isetehtud sandaale.

„Seal see Hans läheb!“

Kuhu? Mõnda teise karistusasutusse loomulikult, siin valmistas ta kuus aastat peavalu, nähku nüüd teised ka temaga vaeva! Tema kuulsus reisib koos toimikutega ta ees, aga see ei takista teda taas kogu maja ära võlumast, selle kuningaks saamast, andameid võtmast ja sepitsemast väikesi vandenõusid, mis talle endale iial ohtlikuks ei muutu. Ja ma näen teda vanaks jäämas, seda Hans Hagenit, tema ilusad mustad lokkis juuksed muutuvad hõredaks ja halliks; teised, nooremad, on temast nüüd jõu poolest üle. Seal, kus ta varem laskis käiku vaid oma rafineeritud džudžitsuvõtted, peab ta nüüd kavaluse appi võtma, ja ühel päeval et aita ka kavalus enam. Nooruse sära on haihtunud, ta on vana, laostunud kuningas. Aga ikka veel seisavad ta silme ees vanglate tugevad raudtrellid, kogu inimelu on ta võinud vaid läbi nende välja vabadusse vaadata. Asjatult naersid tema jaoks tüdrukud, asjatult sirutasid sädelevad jahid tema jaoks oma valgeid tiibu — surnumajas on ta elanud, surnumajas ta sureb. Vaene Hans Hagen — nii noor, nii ilus, nii küütlev! Vaene Hans Hagen? Ah, kõik me oleme vaesed! Meil kõigil sai see alguse millestki väikesest, minul oli selleks pudel punast veini, unustatud kingitus, mis just ebasobival hetkel puhvetis seisis — küllap Hageniga oli umbes samamoodi. See saab alati alguse millestki väikesest, ja siis mässib ta meid endasse, kasvab hiigla-

suureks meie üle — ja veel vaid läbi trellide näeme vabadust. Tornikell lööb tunde, sadu, tuhandeid, kümneid tuhandeid — asjatult! Tuul puhub põhjast, lõunast, idast ja läänest, ta puhub lembelt ja kärekülmalt — mitte enam meie jaoks — ei iialgi meile! Oh, oleksime ometi targemad olnud! Vaene Hans Hagen! Ma pean veel ütlema mõne sõna Hans Hageni leinajate kohta, ma ei oska neid teisiti nimetada. Sest meie kõigi jaoks oli ta koos oma lahkumisega surnud, me ei näe ju teda enam mitte kunagi, me ei saa ju enam iial ainsatki rida tema kohta lugeda. Nädalate viisi nägime Liesmanni ja Schmeidlerit iga hetk, mis neil õnnestus tööst vabaks teha, tummalt kahekesi koridori lõpus seismas. Muidu jumekas poiss nägi väga kahvatu välja, tema silmad olid tihti punaseks nutetud. Liesmann oli tavaliselt veelgi süngem ja agressiivsem; kõige tühisemagi sõna puhul, mis talle ei meeldinud, hakkas ta igasuguse hoiatuseta hoope jagama, ja nii jõhkralt kui võimalik. Oli liigutav, kuidas nad teineteise eest hoolitsesid, nad abistasid teineteist kõiges, suitsetamise juures, söömise juures. Ja mõlemad alati peaaegu tummalt teineteise kõrval, seotud ühiste mälestustega sellest, kes oli lahkunud. Vabadel pühapäeva õhtupoolikutel, kui ma sünge Zeise ja mässumeelse Reddemieniga skatti mängisin, istusid nad kahekesi, Schmeidler ja Liesmann, teineteise vastas ja mängisid „ümbermaailmareisi". Nad mängisid seda tundide viisi, ilma et oleksid sõnakestki vahetanud, vaid mõnikord pahvatas poiss naerma, kui tal oli õnnestunud vastase nupp kohe alguses maha lüüa. Neil pidi olema tubakaga kitsas käes, piip rändas pidevalt ühest suust teise. Aga juba tollal, kui nende kahe vahel valitses veel täielik üksmeel, kui neid sidus veel ühine lein Hans Hageni järele, valdas mind hirm, kui ma vaatasin Liesmanni ääretult sapist, nurgelist, karmi nägu, mille must lapp silma ees muutis veelgi kohutavamaks. See ei saanud lõpmatuseni hästi minna. Lõpmatuseni poleks üks Schmeidleri-sugune müüdava loomuga poiss suutnud nii eemaletõukavale ja südametule kaaslasele truuks jääda, samuti poleks ta suutnud taluda loobumisi, mida säärane truudus talle oleks tähendanud.

Ja siis tuli kõik, nagu tulema pidi. Aga see ei olnud mitte igatsust täis Brachowiak, kelle Otsche välja valis, vaid minu piirituks hämmastuseks intrigaanist kingsepp Buck, kelle juures ma õppisin sel moel tundma tema olemuse täiesti uut ja jällegi mitte just meeldivat külge. Tagajärjeks oli täielikult läbi kolgitud kingsepp, murtud jalaluuga Otsche ja Liesmann, kes nüüd omakorda kaheksaks nädalaks arestikambrisse kolima pidi. Kui ta uuesti meie juurde tagasi lasti — teda polnud keegi kingitustega meeles pidanud —, oli Schmeidler meie hulgast kadunud — mõnda noortekolooniasse, kuhu ta oleks pidanud juba ammu kuuluma.

18.9.44

Ma pöördun nüüd tagasi oma isiklike läbielamiste juurde. Ikka veel on ravi- ja hoolekandeasutusse saabumise esimene päev; jõudetund on mul just mööda saadetud, ma olen esimesi muljeid kogunud ja esimesi tutvusi sõlminud ja seisan nüüd jälle pikas hämaras koridoris, mis jääb hämaraks ka kõige ilusamal, selgemal suvepäeval. Tund tunni järel jalutan ma seal edasi-tagasi, tegevusetult, ära piinatult ja ometi tuimalt. Ma olen rõõmus, kui ülemsanitar või mõni vahtmeister vahel mööda läheb mõnega haigetest, kes pesu kambrisse kannavad, või vanade toimikute virnaga. Midagi ometi toimub! Minusse see ei puutu, mis toimub, ja tegelikult ei toimu ka midagi, aga mu mõtted viiakse minust endast ja mu nii ähmasest saatusest eemale: ma ei soovi, ma ei või enam iseendaga tegemist teha!

Vahetevahel astun ma ka ainsa mulle ligipääsetava akna juurde — teise ette on ehitatud klaaskast — ja põrnitsen välja, üle okastraadiga kindlustatud müüri, vabadusse, mis laiub päikeses sädelevana seal „väljas". Minu ees, jällegi „väljas", kõrguvad puud. Arvatavasti on need pärnad; nad heidavad varje maanteele, mida mööda kihutavad autod, ma näen heledates kleitides tüdrukuid jalgratastega mööda sõitmas — aga ma pööran pea kõrvale ja astun taas hämara koridori sügavusse. Elu seal väljas valmistab mulle piina, ta ei kuulu enam mulle, ma olen temast eraldatud, ma ei taha temast enam midagi kuulda. Sõitke kõik mööda ja minema, saagu maa teist tühjaks! Kuivagu puud, vihisegu liiv põldude ja aasade kohal, kõrb peaks olema säärase surnumaja ümber, kuiv, elutu kõrb.

Vahetevahel sisenen ma ka ühte kahest päevaruumist, suurde või väiksesse, ja istun seal viis või kümme minutit oma kaaskannatajate juures. Kaaskannatajad? Nad ei saa nii kannatada nagu mina, nende saatus on juba otsustatud, see on teadmatus, mis mind nii piinab!

Mõned magavad, pea lauale asetatud (sest voodis magamine on keelatud!), teised põrnitsevad niisama tuimalt enda ette, ühel väikesel, täiesti moondunud kehaga, pirnikujulise peaga veel noorel inimesepuntral, kelle mõlemad silmad vaatavad kõõrdi (aga kumbki eri suunas), on ees uskumatult räpane kaardipakk ning ta laob aeglaselt ühe kaardi teise järel enda ette, silmitseb neid väga kaua ja irvitab seejuures lollakalt. Ühel mehel on ees ajaleht, millest ta üle vahib. Ja üks on endal isegi püksid jalast võtnud ja uurib valust moondunud ilmel mädaseid ja veritsevaid furunkuleid oma jalal — meie söögilaua ääres!

Ma põgenen jälkustundest ja seisan jälle koridoris. Ma loen

kongide juures rippuvaid nimetahvleid; ma loen sealt: Gothar, Gramatzki, Deutschmann, Brandt, Westfal, Burmester, Röhrig, Klinger. Ja edasi kõndides kordan ma seda endamisi, kordan nagu sõnu, mida ma poisipõlves õppisin: Gothar, Gramatzki, Deutschmann, Brandt..., kordan seda ikka ja jälle, kuni see on peas. Ja asun järgmise tahvli juurde... Nii ma õpin, veedan aega, seda lõputut aega, kaks ja pool lõputut tundi! Mis on vabaduses kaks ja pool tundi? Aga mis on need siin? Aga lõpuks saabuvad majatöölised oma töökongidest, matipunujad ja harjategijad; uksed pauguvad, hõiked valjenevad, pesuruumis vuliseb vesi, piibud pannakse põlema. Jumal tänatud, elu, pisutki elu!

Ja juba kaigub hüüd: „Vabrik saabub!“ ja kohe seejärel teine: „Toidukandjatel üles rivistuda!“

Veidi hiljem istume nüüd taas mehi täis päevaruumis; need, kes vabrikus olid, peavad pajatama uudiseid ja üksikasjalikult jutustama, et neil tuli seekord kanda kaste, mis kaalusid seitsekümmend viis kilo, eile oli kastide kaal vaid seitsekümmend kilo. Otsekohe peetakse raevukas-vihaselt maha vaidlus, millega seda kaaluvahet seletada. Oma söögile ei tarvitse me seejuures mõelda, see läheb iseenesest kõrist alla, see on vesi mõne nuikapsatükiga. Ma olen veel nii peen, et ma panen need tükid, mis on täielikult puitunud, oma kausi kõrvale. Suur tööst rikutud käsi libiseb üle laua, haarab tükid kaasa ja topib need päranì avatud suhu. Otsekohe karjub üks maruvihane hääl teiseltpoolt mu peale: „Miks sa, pagan võtaks, annad oma nuikapsa sellele Jahnkele?! See tüüp õgib kõik sisse, mis ta silma alla satub, see tüüp õgiks kas või sitta!“

Ja Jahnke möirgab maruvihaselt vastu: „Mis see sulle tattninale korda läheb, mida mina õgin? Kui uus annab nuikapsa mulle, siis on see tema asi! Oled sa tema suuvooder või? Iga noor tattnina tahaks siin muudkui suuvoodrit mängida...“

Ma tänan jumalat selle vastpuhkenud riiu ajal, millesse loomulikult sekkuvad otsekohe ka teised („Lõpetage juba ükskord see plära, jumal hoidku! Kas te siis iial rahu ei saa?!“ — „Mis see sinu asi on?!“ — „Tal on õigus! Me tahame rahu!“ — „Ja mina karjun nii palju, kui ma tahan!“). Jumal tänatud, mind unustatakse kogu selles nüüd tekkivas möllus hoopis ära. Aga vahtmeister oma klaaskastis, millel on aken ka meie päevaruumi, ei tõsta selle kisa peale peadki, loeb oma ajalehte rahulikult edasi.

Söögiaeg on läbi, ma sain hakkama eile veel võimatuks peetuga: ma kühveldasin endasse liitri jao sooja vett. Hetkel on mul täiskõhu-tunne. Öösel teeb aga kõhu korisemine mulle selgeks, et mu kõht pole hoopiski täis. See-eest kuulun aga minagi nüüdsest peale sagedaste pangel käijate hulka. Ülemsanitar võtab kokku need, kes arsti juurde minema peavad või minna tahavad, viimased ainult siis, kui ta nende kavatsuse heaks kiidab. Ainuüksi meie osakonnast umbes kakskümmend meest, mina ei kuulu

sinna hulka. Peaasjalikult on neil käe- ja jalahaavad, töö juures saadud vigastused. Selliseid vigastusi on hämmastavalt palju, kas ei kõlba töö ohutuse tagamise abinõud vabrikus kuskile või on need nõrgamõistuselised töölised iseäranis saamatud. (Aga sel juhul tuleks ju neile ohutum töö anda?)

Aga trellide taha, mis meie koridori trepikojast eraldavad, on kogunenud mõlema vastasmaja haiged, ma loendan neid üle kolmekümne. Ja nüüd saabuvad „naised“, enamasti tüdrukud, samuti umbes kakskümmend, oma järelevaataja juhtimisel. Nad pannakse tihedalt seina äärde seisma, ja järelevaataja jälgib teraselt, et keegi meist ei saaks nendega sõnakestki vahetada. Aga kokku on üle seitsmekümne haige — ja kell on juba seitse läbi! Kas arst kavatseb vastuvõtu alles kaugelt üle kesköö lõpetada?! Siis on minu väljavaated õige kehvad! „Kas neid on alati nii palju?!“ küsin ma ühelt teiselt haigelt.

„Nii palju?“ küsib ta nördinult vastu. „Neid on täna veel vähe! Selles neetud majas on ju igaüks haige. Aga ma ei pane end juba ammu enam eelnevalt kirja, sel pole ju mingit mõtet.“

Arst tuli sel ajal, kui ma olin koridori teises otsas. Ma ei näinud teda. Aga sellest pole ka lugu, minuni ju täna järjekord ei jõua. Nii on isegi parem, rohkem kui seitsmekümne haige juures pole tal ju minu jaoks õieti aegagi. Parem juba kannatada mõne teise päevani, kui on rahulikum. Ma pean talle oma loo üksikasjadeni ära rääkima.

Ülemsanitar hüüab: „Jalahaiged ette, jalad paljaks võtta!“

Ja nüüd läheb lahti, hingematvas tempos. Ikka kuus meest korraga lastakse arstituppa, ja hiljemalt minuti pärast ilmub esimene juba välja: arstitult ja ravitult!

Ülemsanitar hüüab: „Teistel ülakeha paljaks võtta! Üksteise järele üles rivistuda!“

Tüdrukud vahivad, kuidas mehed särkidest välja poevad. See tekitab viha järelevaatajas, mühaklikus punase näoga vanaldases naisisikus. Ta tormab ühe tüdruku juurde, kellel paar lokki pearäti alt laubale ripuvad.

„Mida see tolgendis peaks tähendama?!“ karjus ta vihaselt. „Ainult mehed peas või? Oota ainult, küll ma sulle näitan, või siin ennast ilusaks tegema?!“ Ja ta kiskus toorelt tüdrukul räti peast.

„Mis?!“ karjus ta siis nördinult. „Isegi lokid oled endale pähe teinud?! Kas ma pole sulle sada korda öelnud, et sul tuleb juuksed lihtsalt lahku kammida? Aga küll ma sulle näitan!“

Ja ta kiskus tüdrukut juustest, kiskus need paar igerikku lokikest lahku. Tüdruk liigutas kannatlikult, protesti või valu pärast silmagi pilgutamata, oma pead siia ja sinna, nii nagu tema piinaja juustest kiskus. Aga mul polnud aega seda nördimusttekitavat juhtumit (mida ma ainukesena näisin nördimusttekitavaks pidavat) edasi jälgida.

Ülemsanitar tuli minu juurde: „Kähku, Sommer, pakkige oma voodipesu ja asjad kokku, teid paigutatakse ümber!“

Voodipesu ja asjad said küllalt kähku kompsuks pakitud ja ma järgnesin ülemsanitarile, kes avas ühe kongiukse klaaskasti lähedal. Kong oli senisest väiksem, aga selles oli ka ainult neli voodit. Jumal tänatud, siin ei magatud kahel korrusel. Kong oli ka valgem, õhurikkam, siin ei haisenud pahasti. Ma olin kahtlemata parema koha saanud; õigusega panin ma selle arsti mõjutuse arvele.

„Jumal tänatud, ta suhtub minusse heatahtlikult,“ mõtlesin ma. „Kõik on hästi.“ Vahepeal oli ülemsanitar ühe vanamehe voodist välja ajanud. „Las käia, üles, Meier!“ tõreles ta. „Tehke ometi pisut kiiremini! Te lähete teise osakonda.“

„Oh jumal!“ hädaldas vanamees. „Kas ma siis tõepoolest pean juba jälle ümber kolima, härra ülemsanitar? Alalõpmata tõugatakse mind sinna-tänna! See voodi on mul ju kõigest paar nädalat! Ja siin oli nii rahulik ja nii hea õhk...“

Aga ülemsanitaril polnud sugugi tahtmist mingi vanamehe jeremiaade kuulata.

„Välja, Meier!“ hüüdis ta vanamehele ja andis talle tugeva müksu. „Jätke see irisemine!“

Vanamees vaarus oma kuivetunud keppjalgadel koos voodipesukompsuga kongist välja; lühike särk kattis vaevalt ta tuharaid. (Muide, kõik meie särgid olid liiga lühikesed, mõned ei katnud täielikult isegi suguelundeid; sageli pakkusid mehed pesuruumis halenaljakat vaatepilti. Tõenäoliselt oli jällegi tegemist administratsiooni ihnsusega, kes materjali kokkuhoiu eesmärgil lühendas isegi meie särke.)

„Te võite oma voodi pärast korda teha!“ ütles ülemsanitar rutakalt. „Tulge nüüd koos minuga arsti juurde! Ta ootab juba.“

Tõepoolest, arst ootas juba mind — polnud möödunud tundigi ja rohkem kui seitsekümmend patsienti oli juba läbi vaadatud. Meditsiininõunik dr. Stiebing, valge arstikittel üll, naeratas mulle sõbralikult vastu, ta palus mul istet võtta ja ulatas mulle koguni käe. Oodates, valvsa pilguga, seisis ülemsanitar eemal, mitte ühelgi liigutusel, ühelgi sõnal ei lasknud ta kaduma minna. Minu arvates oli see hea, et ta nägi, millise lugupidamisega meditsiininõunik mind kohtles — praegu see sõbralik vastuvõtt, enne seda ümberpaigutamine paremasse kongi —, küllap ta juba ettevaatlikumaks muutub, hoidub mind liiga karmilt kohtlemast.

„Noh,“ ütles meditsiininõunik naeratades, „nüüd olete ikkagi minu juurde maandunud, härra Sommer. Kahe nädala eest olek-

sime teid veel veidi mugavamasse keskkonda paigutanud, kolleeg Mansfeld ja mina. Noh, aga te peate ka siin vastu. See on korralik maja, küll teid siin juba teie teenetele vastavalt koheldakse. Pisut distsipliini ei tee ühelegi inimesele paha, eks ole.“

Ta oli tõepoolest sõbralikkus ise. Liigutatult tänasin ma teda mulle antud parema magamiskoha eest.

„Hea küll, hea küll,“ tegi meditsiininõunik tõrjuva liigutuse. „Mida me teha saame, et teie siinviibimist kergendada, seda me ka teeme. Loomulikult on olemas kõigutamatuid raudseid majaseadusi...“

Ta vaatas mulle sõbraliku kaastundega otsa.

Siis: „Ja teiegi teete kõik, et meie ülesannet kergendada, eks ole, härra Sommer?“

Ma kinnitasin seda, ma küsisin, kas meditsiininõunikul on vaja minu kohta hinnangut esitada?

„Ei, veel mitte,“ ütles ta kähku. „Ma arvan, et seda veel nõutakse minult, aga esialgu saadeti teid mulle siia seoses sellesse majja paigutamisega, härra Sommer.“

„Aga siis võtab see kõik nii kaua aega!“ hüüdsin ma kaeblikult. „Miks siis mitte otsekohe seda hinnangut esitada? Asi on ometi täiesti selge. Tegemist on ju vaid väikese ähvardamisega, ja ma olen veendunud, et Magda, et minu naine tunnistab, et ta ei tajunud üldse mingisugust ohtu minu poolt. Säärase tühise asja pärast ei saa mind ometi nädalate viisi siin kinni pidada!“

Ma olin rääkinud üha tõsisemalt ja veenvamalt, ma tahtsin algusest peale selgeks teha, kui suur vahe valitseb minu eksimuse ja siia paigutamise vahel.

„Aga siiski!“ hüüdis arst ja pani oma käe rahustavalt mu käsivarrele. „Milleks siis niimoodi kiirustada? Kõigepealt peate te end põhjalikult välja puhkama ja täiesti terveks saama...“

„Aga ma olen täiesti terve!“ kinnitasin ma.

„Peapööritust ei ole?“ küsis arst. „Higistamispuhanguid? Isupuudust ja siis äkilist hundiisu ei esine? Alkoholi järele igatsust ei tunne?“

„Ma ei mõtle üldse alkoholile!“ hüüdsin ma, säärase ohtliku kahtlustuse üle jahmudes. „Ma tunnen end täiesti tervena!“

„Nii et tõepoolest pole mingisuguseid abstinentsinähte?“ küsis arst kahtlevalt. „Noh, kuidas sellega on, ülemsanitar, kas te olete midagi märganud?“

Ma vaatasin ootusrikkalt ülemsanitari karmi tõmmusse näkku. Ta ei saanud vähimatki märganud olla, selles olin ma kindel.

„Eile õhtul,“ teatas too, „ütles Sommer, et tal on kõva nälg, ja nõudis õhtusööki, siis aga sõi ta sellest vaid neli-viis lusikatäit. Lexer väitis täna kindlalt, et Sommeril olevat taskus žiletitera olnud; me ei suutnud seda leida, aga ikkagi — üldiselt olid Lexeri säärased andmed seni usaldusväärsed. Sommer on ka kärsitus

ise, ta ei suuda viit minutitki paigal püsida, tegevuseta olla, pole ajalehte kätte võtnud...“

„Aga,“ hüüdsin ma, nördinud ja jahmunud säärasest mulle halba varju heitvast raportist, „sellel kõigel on ju hoopis teised põhjused. Sellel pole ju alkoholi ja abstinentsinähtudega mingit pistmist. Tõesti, härra meditsiininõunik, ma ei mõtle üldse napsi peale...“

Meditsiininõunik ja ka ülemsanitar, mõlemad naeratasid kergelt.

„Aga tõesti,“ hüüdsin ma veelgi veenvamalt. „Ma sain oma vahistamisest ja kõigist neist tagajärgedest praegu säärase šoki: ma ei võta enam eluski tilka alkoholi suu sisse!“

„See kõlab juba paremini,“ ütles doktor Stiebing sõbralikult ja noogutas.

„Ja kui ma eile kapsasuppi ainult natuke proovisin, siis ometigi sellepärast, et säärane toit on mulle täiesti harjumatu. Muidugi,“ lisasin ma kiiresti, „oli kapsasupp väga hea, aga kodus söön ma teisi asju...“

Mõlemad vaatasid mulle hästi tähelepanelikult otsa.

„Ja kui ma olen pisut liiga palju siia-sinna jooksnud ja pole rahu saanud, siis on see minu olukorras igati mõistetav. Kui ollakse kogu oma saatuse suhtes teadmatuses, muututakse kärsituks. Üleüldse jooksevad kõik inimesed, kes peavad kaua ootama, edasi-tagasi, seda võib ju näha igas hambaarsti ooteruumis, kohtumaja koridorides...“

„Hea küll, hea küll,“ katkestas mind arst, minul oli aga tunne, et ma polnud teda veennud ja et ta juba ammu ei leidnud kõike „hea küll“ olevat.

„Ja kuidas selle žiletiteraga on? Sellest läksite täiesti mööda!“

Ma ei tahtnud punastada — ja ometi... Ei, võib-olla ma üldse ei punastanud, kujutan seda ainult endale ette. Igatahes ütlesin ma täie kindlusega: „Ma ei läinud žiletiterast mööda, ma lihtsalt ei mõelnud sellele. Mul pole siin iialgi mingit žiletitera olnud, milleks üldse, kui mul pole ju aparaatigi...“

Võib-olla teesklesin ma ülearu lihtsameelset, võib-olla arvas ka arst, et tavaliselt protesteerib süüalune kõige kategoorilisemalt täiesti vale väite vastu. Mina igatahes leidsin, et juba see sissejuhatav vestlus, mille ajal polnud ju veel üldsegi juttu minu süüasjast, oli tulvil lõkse ja salakavalust.

Arsti näost polnud aga võimalik välja lugeda, mida ta mu sõnadest arvas.

Ta ütles täiesti sõbralikult: „Igatahes alustasite te joomist, nagu ma kuulsin, mitte kaua aega tagasi, siis ei tarvitse abstinentsinähud ju sugugi nii tugevad olla. Te olite ju enne veel ka eeluurimisvangis...“

„Jah,“ ütlesin ma, „ja iga päev töötasin ma seal puuhoovis —

ma lasksin end vabatahtlikult sellele tööle panna — ja küsige ükskõik milliselt vahtmeistrilt, kas ma ei töötanud niisama palju nagu iga teinegi, ja ma pole ju tegelikult säärase tööga üldse harjunud!“

„Aga te jõite siis üsna kõvasti?“ küsis mult arst ega paistnud kavatsevatki minu puutöö kvaliteedi kohta teateid nõutada. „Võiks vist küll öelda: väga kõvasti?“

„Tegelikult mitte kunagi rohkem, kui ma kanda suutsin!“ kinnitasin ma. „Ma ei tuikunud eales, härra meditsiininõunik, ega kukkunud ka eales maha.“

Hetkeks pidin ma mõtlema tollele stseenile, kui ma olin end ikka ja jälle Elinori akna all üles katuseäärele vinnata tahtnud ning ikka jälle selili põõsastesse kukkunud. Ja kohe ilmus mu vaimusilma ette üks teine stseen, mida isegi meditsiininõunik ise oli jälginud, kuidas ma tõepoolest, täis nagu tinavile, paari niisama purjus külamehega lärmates kõrtsilaua taga istusin, kuidas ma välja minnes oleksin peaaegu kukkunud, kuidas doktor Mansfeld pidi mind auto juurde talutama...

„Seda ma ei oleks tohtinud väita,“ mõtlesin ma ahastades. „See oli väär. See alandab mu teiste, tõepoolest absoluutselt õigete ütluste väärtust!“

Aga ma keelasin end sellele mõtlemast, ma tahtsin takistada ka meditsiininõunikku selle üle pikemalt mõtteid mõlgutamast, sellepärast jätkasin ma kähku: „Igatahes olin ma tolle oma naisega asetleidnud stseeni ajal, mida esialgu tõlgitseti tapmiskatsena, täie teadvuse juures. Ma teadsin täpselt, mis ma tegin, ja ma ei teinud kübetki rohkem, kui ma teha tahtsin. Ja ma olin enne seda tõepoolest suhteliselt vähe joonud.“

„Jah, mu armas,“ ütles arst äkki peaaegu irooniliselt naeratades, „meie mõlema arvamused vähese joomise kohta paistavad teineteisest pisut kaugele jäävat. Lugege mulle ometi kord üles, mida te nii keskelt läbi iga päev jõite, niipalju kui te veel mäletate.“

Ma mõtlesin Mordhorstile ja sellele, kuidas ta oli laitnud mu narri tõearmastust, kuna ma olin kohtunikule oma napsitarbimise kohta nii täpseid andmeid jaganud. Ma kaalusin mõttes läbi, kas arst ehk pole neid toimikuid veel tutvumiseks saanud, ja jõudsin järeldusele, et seda ei ole arvatavasti juhtunud, sest temalt ei oldud veel ekspertiisigi nõutud. Sellepärast otsustasin ma väga ettevaatlik olla, mitte ülearu palju luisata, vaid püüda siiski endast võimalikult head muljet jätta. Seni polnud ma oma andmetega suurt edu saavutanud, see oli selge. Kõik aga sõltus sellest, et arstile algusest peale head muljet avaldada: kui on õnnestunud mõnda inimest juba kord enda poole võita, siis on järgnevatel, isegi üsna ebasoodsatel teadetel juba raske seda esialgset head muljet kõigutada. Nii ma arutlesin, ja sellele rajasin ma ka oma ülestunnistuse. Peaaegu mitte kunagi ei olnud ma joonud päevas rohkem kui ühe pudeli, aga enamasti vähem... Kui palju ma kõrt-

sis olin joonud, seda väitsin end mitte enam täpselt teadvat, kuna olin seal joonud väikestest klaasidest ja mitmesuguseid marke läbisegi ning maksnud ka teiste eest. Arst kuulas mu mõnevõrra laialivalguvat aruannet käsipõsakil peaaegu vaikides, vaid harva mõnda küsimust vahele poetades. Lõpuks, kui ma ei osanud enam midagi öelda, ütles ta: „Nagu öeldud, pole minu käest veel eksper-tiisi nõutud, me vestlesime esialgu pisut vaid selleks, et teineteist tundma õppida. Aga vabastage end sellest mõttest, Sommer (Sommer! mitte enam „härra" Sommer), et teie jutud toimunu kohta võiksid oluliselt mõjutada teie saatust selles majas. Teie tuleviku üle otsustab ainuüksi teie tahe olla tugev ja seista vastu endistele kiusatustele..."

Ta vaatas mulle tõsiselt otsa. Ma ei ole eriti käbeda keelega, jah, ma olen pigem aeglasevõitu mõtleja, nii ma siis noogutasin õhinal jaatavalt ja oma paranemistahte kinnituseks. (Alles kümme minutit hiljem, oma voodis, sai mulle selgeks, et selle lausega oli arst mu ütlused õigupoolest valeks tunnistanud — oh ei, mitte ainult õigupoolest, sest loomulikult olid toimikud juba tema käes ja ta oli sealt lugenud, kuidas ma olin teatanud peaaegu iga päeva kohta oma napsitarbimise täpsed andmed, tunduvalt suuremad andmed kui täna. Aga siis oli esialgne „hea mulje" lõplikult hiljaks jäänud.)

Nüüd ulatas meditsiininõunik mulle igatahes sõbralikult käe ja ütles: „Niisiis, me ajame teinekord jälle juttu. Ma lasen teid kutsuda. Head ööd, härra Sommer!"

Ma tahtsin juba minna, siis küsis ülemsanitar: „Sommer võiks ometi töötada, härra meditsiininõunik?"

„Aga loomulikult hakkab ta töötama!" hüüdis meditsiininõunik. „Siis lendab aeg kiiremini ja igasuguste mõtete mõlgutamisest saab ta ka lahti. Teil on ju endalgi soov töötada, agar puusaagija!" Ma kinnitasin, et mul pole kirglikumat soovi. Ma nägin seal müüri taga ilusat suurt aeda, võib-olla saaks mind aiatööl rakendada! Ma olen ju alati hästi suure naudinguga aiatööd teinud!

Meditsiininõunik ja tema parem käsi vaatasid teineteisele otsa ja siis mulle. Nad naeratasid kergelt.

„Ei, praegu päris alguses ei tahaks me teid parema meelega siiski veel „välja" töölе lasta," ütles meditsiininõunik leebelt. „Selleks peame teineteist kõigepealt pisut paremini tundma õppima..."

„Ah, te mõtlete, et ma jooksen ära?" hüüdsin ma nördinult. „Aga, härra meditsiininõunik, kuhu ma siis jooksma peaksin, selles rõivastuses, ilma rahata, ma ei jõuaks kümne kilomeetri kauguselegi..."

„Ka kümme kilomeetrit oleks juba liiga palju," katkestas mind arst. „Noh, ülemsanitar?"

„Ma mõtlen, et ma panen ta harju tegema, seal on meil just üks mees puudu. Lexer võib ta välja õpetada..."

„Lexer?" katkestasin ma kohkunult ülemsanitari. „Ma palun

teid: ainult mitte Lexer! Kui ma üldse mõnda inimest vihkan, siis seda väikest vastikut kileda häälega lojust! Mul hakkab tülgastusest sees pöörama, kui ma ainult seda häält kuulen... Tehke kõik, mida tahate, palun, aga ainult mitte Lexer!"

„Kas te ka väljas kannatasite juba nii ägedate antipaatiahoogude all, Sommer?" küsis meditsiininõunik leebelt. „Te pole veel ööpäevagi selles majas olnud ja juba on teid haaranud säärane viha ühe täiesti armetu nõdrameelse nolgi vastu."

Ma sattusin segadusse — juba jälle olin ma teinud vea.

„Tuleb ometi ette selliseid äkilisi antipaatiaid, härra meditsiininõunik," ütlesin ma. „Näed mõnda inimest, kuuled ainult häält ja juba..."

„Jajah," katkestas ta mind ja nägi äkki väsinud ning kurb välja. „Me räägime sellest kõigest veel hiljem. Nüüd aga head ööd, Sommer!"

51

19. 9. 44

See oli lüüasaamine, häbistav lüüasaamine, mitte miski poleks suutnud selle lüüasaamise suurust minu ees pisendada. Ma olin paljastatud valetajana, mul olid abstinentsinähud ja ma kannatasin äkiliste haiguslike antipaatiahoogude all. Ma mõtlesin võib-olla ka põgenemise peale. Jõuetus ahastuses lebasin ma oma voodis, ma oleksin võinud kahetsuse ja häbi pärast nutta. Nii palju eelnevalt kaalutlenud ja muretsenud ja igasse lõksu sisse marssinud nagu kõige esimene loll, ajudeta poisike! Ja ometi pole ju see kõik sugugi tõsi, mis nad minust arvavad, hüüatasin ma sisimas ahastades. Ma ei mõtle tõepoolest põgenemise peale, ja mul pole tõepoolest abstinentsinähtusid olnud, või ehk ainult kõige esimesel kahel-kolmel päeval, ja siis ka õige vähe. Ja kui ma arstile oma alkoholitarbimisest veidi luiskasin, siis ometi mitte iialgi kavatusega teda eksitusse viia. Tal oli juba siia tulles minust halb eelarvamus, arvamus, mis ei vasta tegelikkusele, minu enesealalhoiu kohus oli kõigi vahenditega seda eelarvamust hajutada.

Aga ma võisin endale jutustada mida tahes, tõsiasi oli, et ma olin saanud ränga lüüasaamise osaliseks, et arsti ja ülemsanitari silmis olin ma nagu mõni väike kerglane võrukael, kes end igasuguste vigurite ja riugastega tahab süüst puhtaks pesta.

„Süüst?!" mõtlesin ma. „Mis suurt süüd mul siis on?! See pisut ähvardamist — Mordhorst ütles, et ähvardamise eest saab kõige rohkem veerand aastat! See pole midagi, seda ei maksa üldse arvestadagi! Nemad aga tõstavad selle ümber tohutut kära, nad veavad mind vanglasse ja viinaravilasse, nad võtavad „härra" mu nime Sommer eest ära. Kapsavett annavad nad mulle lobiks,

ja nad korraldavad minuga ülekuulamisi, nagu oleks ma mõni ematapja ja viimane inimesejätis! Ma olen kindel, et kui nad mul ainult viis minutit Magdaga rääkida laseksid, siis saaksin ta oma nõusse; me astuksime üheskoos tolle esileküündiva alahuulega ja jõllis silmadega naeruväärse prokuröri ette ja too tüüp peaks otsekohe minu kohtuasja ära lõpetama! Aga," mõtlesin ma kiiresti ja piinarikkalt edasi, „aga see sõltub ka Magdast! Kui tal oleks veel pisutki seda armastust ja truudust, mis abikaasadel peab ju teineteise vastu olema, siis oleks ta mulle juba ammu oma külaskäigust teatanud, ta paneks kõik rattad pöörlema, et mind sellest surnumajast välja päästa! Ei midagi niisugust! Isegi ühtki kirja ei ole ta mulle kirjutanud. Aga ma tean, kuidas asi on: ta on arstidega ühe mütsi all. Need jutustavad talle, et ma olen siin heades kätes ja mul pole millestki puudus, ja sellest talle piisab, ta ei tunne enam minu pärast vähimatki muret. Ta on oma eesmärgi saavutanud, ta võib minu varanduse keskel toimetada ja talitada nagu süda lüstib — see on talle kõige tähtsam! Aga oota ainult, ühel päeval saan ma igasugustest viguritest ja riugastest hoolimata sellest majast jälle välja, ja küll sa siis näed, mida kõike ma veel teen..." Ja ma tormasin metsikus vihas kättemaksuunistustesse. Ma müüksin äri Magda teadmata maha, ja ülimat naudingut tundes kujutlesin ma elavalt, kuidas ta ühel hommikul kontorisse tuleks, tema kohal aga — minu kohal juhataja laua taga — istuks noor ettevõtja konkureerivast firmast ja naerataks talle irooniliselt vastu: „Noh, proua Sommer, kas tulite ka minu firmast pisikest ostu sooritama? Kas kümme kilo kollaseid „Victoria" herneid sobib? Kilo mooniseemneid pühapäevakoogi jaoks?"

Tema aga läheks häbist ja vihast ja ahastusest tumepunaseks, ja mina vaataksin seda kõike suurde registratuurikappi peitunult võiduröömutseva südamega pealt. Või ma kujutlesin elavalt, kuidas ma pärast sellest surnumajast laia ilma rändama läheksin, kuidas ma pikki aastaid kerjusena ja hulgusena võõrsil ringi aeleksin ja hiljem kõigile tundmatuna oma kodulinna tagasi pöörduksin. Siis kerjaksin ma omaenese maja uksel tükikest leiba, tema aga keelduks südametult mulle seda andmast. Öösel pooksin ma end siis tema akna all ploomipuu otsa üles, taskus kirjake, kes ma olen ja et ma andestan talle kogu selle mulle tehtud ülekohtu... Liigutuspisarad mu õnnetu saatuse pärast tulid mulle nüüd silma, ja need unistused, nii lapsikud kui nad olidki, rahustasid ometi veidi mu südant.

Juba ammugi magasid mu kaaslased, kes olid kuni pimeduse saabumiseni veel omavahel lobisenud, see tähendab, vaid kaks nendest; kolmas, ilusa kurva näoga ja oivaliselt kumera kõrge laubaga vanem mees, oli otsekohe teki üle pea tõmmanud. Ma õnnitlesin end rahulike, viisakate magamistoanaabrite puhul; ma panin sellel ööl tähele: nad olid harjutanud üksteist pange ainult väiksema asjatoimetuse puhul kasutama ja teise, suurema

hääda päeva peale jätma. Minus liigahtas jälle väike tänutunne meditsiininõuniku vastu, et ta oli muretsenud mulle niipalju parema magamisvõimaluse. Ma olin selles veendunud, et mind oli paigutatud kogu maja kõige ausamate ja tervemate inimeste juurde. Võttis siiski vaid paar päeva aega, kui ma juba teada sain, et see ilusa lauba ja kurva näoga vanem mees, kes kandis ebatavalist nime Qual*, oli mõrvar, kes oma nõo oli raha pärast lausa elajalikul viisil ära tapnud. Nüüd oli ta mõistus kõigist neist piinadest, mis tal oli tulnud algul pikki aastaid sunnitööl ja nüüd siin selles majas taluda, täiesti segamini. Tema puhul oli igatahes tema nimi tema saatus, seda reetis juba ta nägu.

Päevade viisi oli ta täiesti tumm, ja siis oli tal jälle aegu, mil ta selge heleda häälega (ja ometi alati peaaegu kõlatult, täiesti ilma resonantsita) paljutki jutustas: ära kõrbenud päikesejumalast, klaasmajast Mont Blanc'i tipul, kus tuleb mööda saata järgmine jääaeg, ja kastanitest ning tammetõrudest, mis tänu tema poolt väljamõeldud „mahlavahetamisele" söödavaks muutuvat. Sel teel avaneks meie asutuse administratsioonil võimalus meid parema toiduga ja ometi jumala muidu toita. (Nagu meil kõigil, nii keerlesid ka Quali mõtted küll segaselt, aga siiski lakkamatult selle nii pisku lobi ümber.) Muul ajal oli Qual jälle vait või sõjakas ja kergesti ärrituv, siis hoidusid kõik tema teelt kaugele eemale. Tal oli — võib-olla täiesti põhjendamatu — „külmaverelise mõrvari" maine, ta võivat iga inimese üheainsa sõna pärast tappa. Ma arvan, et see maine oli täiesti põhjendamatu; mina igatahes ei näinud kordagi, et ta oleks kellegi teise vastu kätt tõstnud.

Qualil oli üks tõepoolest suur mure: et enda arvates ei osanud ta saksa keelt veel õigesti kõnelda ega kirjutada. Sageli kinnitas ta mulle, et ta annaks kogu oma nädala toidu raamatu eest „Loe ja kirjuta õigesti saksa keelt". Seejuures rääkis ta tunduvalt paremat ja valitumat saksa keelt peaaegu kõigist ülejäänud vangidest meie majas, tema tasane ja seejuures siiski selge kõnelemisviis suutis tema sõnadele isegi omamoodi võlu lisada. Kui mina, kellesse ta oli hakanud teatud poolehoiuga suhtuma, talle seda tema mure vaigistamiseks kinnitasin, siis ütles ta naeratades: „Ei, ei, ma tean, mida ma tean. Ja seejuures oleksin ma võinud nii head saksa keelt õppida, „meite memm" kõneles nii puhast ja ilusat saksa keelt, aga mitte iialgi minuga. Minuga pidi ta alati pudisema ja alpima, ta väänas igat sõna kõige lapsikumal moel. See oli väga ülekohtune „meite memme" poolt; see on mulle elus palju kahju toonud, et ma head saksa keelt ei räägi. Nad poleks mind ka iialgi kinni võtta saanud, kui ma oleksin õigesti saksa keelt rääkinud — kuidas said nad mind üldse kinni võtta? Kes andis neile selleks õiguse?"

---

* Qual — piin, vaev (saksa k.).

Viimased sõnad oli ta lausunud juba peaaegu kuuldamatult endu ette, ja nüüd oli ta tõbine mõistus taas tema segaste mõtete kummalisse võrku takerdunud; minu juuresolekust ei teadnud ta enam midagi.

Aga „meite memmega“ oli Qualil sageli tegemist, ja ikka oli tal siis temale midagi ette heita: et ta kõik ära kinkis, et ta endale iial puhkust ei lubanud, et ta üleüldse oli liiga hea. Aga kõik need pretensioonid esitas ta niivõrd rõõmsameelses ja kerglases toonis, et just nendest võis tajuda vananeva mehe armastust ammu surnud memme vastu; ta kõneles temast mingi lõbusa üleolekuga ja jäl seejuures siiski alati hea ema sõnakuulelikuks pojaks.

Qual oli Holsteini ühe väikelinna lukkseppmeistri poeg. Veidi enne isa surma oli ta lukksepatöökoja, kus ta tollal töötas juba sellina, üle võtnud ja seda meistrina edasi pidanud. Mis teda seda elajalikku kuritegu sooritama sundis, seda ma ei tea. Sellest kõigest oli möödunud juba kaks aastakümmet, sellest ajast peale elas Qual trellide taga. Ka meil töötas ta asutuse lukksepatöökojas ja võis nautida isegi teatud vabadust. Iial ei öelnud ükski ametnik talle sõnakestki, tema ei nõudnud küll ka iial midagi, oli kõigega rahul. Ma näen teda, kui ma seda kirjutan, jälle oma voodis lebamas, nagu ta seda igal vabal hetkel tegi — keelust hoolimata. Ega keegi öelnud ka talle midagi, võib-olla sellepärast, et ta põdurus oli nii silmanähtav. Voodi kõrval on tema tuhvlid, ta on põlved kergelt konksu tõmmanud ja toetab oma kaunilt kumera laubaga pead käele. Mõnikord ütleb ta siis pikkamööda, sügavalt mõtteisse vajunult, enda ette: „Ma ei saanud ju enam ainsatki tellimust, ja häda ei anna häbeneda...“

Võib-olla oli häda tõepoolest tema kuriteo võti. Kuidas sellega ka ei olnud, aga mulle mõrvar Qual meeldis. Mul oli kahju, kui nad ta ühel päeval tiibhoonesse kandsid, surmakongi, kus enamik meist oma elupäevad lõpetab. Ta suri tuberkuloosi, selle surnumaja surmanuhtlusse.

Minu teine magamistoakaaslane oli kalfaktor Herbst*, nimepoolest minu järeltulija, ma olen teda varem juba korra maininud. Temaga sõlmisin ma siin majas kõige esimesena sõprust, mis aga õige pea seepärast purunes, et minu käest ei olnud vähimatki saada. Herbst, kahekümne viie aastane noormees, kes oli juba üle viie aasta meie majas olnud ja enne seda veel kaks aastat noortevanglas kinni istunud, oli tegelikult elukutselt lihunik ja ei olnud sugugi vaba tollest kõhklematust brutaalsusest, mida mõnedele selle elukutse meestele võivat ette heita. Ta oli suurt kasvu tugev noormees, pika lihava näoga, peaaegu elutute, tardunud silmadega ja punakasblondide juustega, mida ta igal hommikul vähemalt veerand tundi kammis ja harjas, meie ülejäänute suureks, ent elu-

* Herbst — sügis (saksa k.).

targast ettevaatusest tingituna vaikides talutud meelehärmiks, kuna ta kitsas kongis meil seejuures alalõpmata tee peal ees seisis. Aga Herbsti habe, enne kui see laupäeval „Clipperi“ — keelatud žilettide asemel kasutusele võetud habemeajamismasina — alla läks, oli tulipunane. See andis põhjust nii mõnekski alatuks märkuseks meie köögikalfaktori iseloomu kohta, märkusteks, millel kahjuks oli liiga suur tõepõhi all. Häbitu endastmõistetavusega laskis Herbst endale igast küljest tubakat ja toiduaineid salaja pihku pista, seepi, puuvilju — ilma et ta oleks mõelnudki mingit vastuteenet osutada. Sellele, kes oli talle päev tagasi kinkinud terve peotäie tubakat, keeldus ta järgmisel päeval järsult andmast kas või paari kübetki, mida suitsunäljas mees oleks saanud pisut näsida. Sellise üleoleku tagas talle kalfaktoriamet. Ma õppisin peagi teraselt jälgima, kelle juures kalfaktor supikulbi rohkem täis ammutas. Majas, kus valitseb armetu nälg, on toidujagajal lihtne võimutseda. Iseendast oli see loomulikult keelatud, et kalfaktor toitu välja andis, see kuulus ametnike kohustuste hulka. Aga ametnikel oli tihtipeale liiga palju jooksmist, pealegi olid nad ka ükskõiksed. Selles majas oleks võinud ingel taevast alla tulla ja toitu välja jagada, ikka oleks nurisetud. Nii läks kõik vana rada edasi ja kalfaktor Herbst läks seejuures aina rammusamaks. Kõige paremat äri tegi ta aga leivalõikamise ja -määrimisega. Ma juba ütlesin, et ka selle juures pidi mõni ametnik viibima, aga Herbst kasutas ülemvahtmeistri iga lühiajalist äraolekut ja varastas leiba, margariini, marmelaadi. Kuna neid toiduaineid anti talle täpselt kaalu järgi, siis pidi ta vastavalt meie ratsioone vähendama. Aga kui ta igalt mehelt viiekümne kuuest kas või kümme grammi kooris, oli ta teeninud juba üle naela leiba, ja ühest naelast leivast saab juba kõhu täis! Sel viisil hangitud leiba sõi see paksmagu ise, kui ta väga suures hädas oli, siis vahetas ta seda ka tubaka vastu, peamiselt rändas see aga tolle „sõber“ Kolzeri kätte, keda ma olen juba kord põgusalt maininud kui ühte kahest noormehest, kes levitasid meie, vanemate meeste hulgas riknenud armastuse õhkkonda. Kolzer ei olnud „hoor“, nagu näiteks noor Schmeidler, kes end kõigile müüs, ta oli oma sõber Herbstile truu. Herbst hoidis teda muidugi ka rangelt oma võimu all, peksis Kolzerit isegi mõnikord, kui too oli Herbsti arvates mõne lollusega hakkama saanud, aga söötis teda ka kuni nuumamiseni ja hoidis tal valvsalt silma peal. Kolzeril, suurt kasvu tugeval tumeblondide juustega poisil, polnud sugugi inetu nägu, aga see mõjus nürina ja elutuna. Ta oli päris nõdrameelne, ei osanud ei lugeda ega kirjutada, oli aga oma sõbra väsimatute jõupingutuste tulemusena õppinud vähemasti „ümbermaailmareisi“ mängima. Aga nii vähearenenud kui Kolzeri mõistus oligi, oskas poiss end ometi osakonnas maksma panna ja eelkõige pidevalt tööst kõrvale viilida. Alati oli tal väikesi mittevalutavaid vigastusi või kergeid palavikuhooge, mis tal töötegemise täiesti võimatuks muutsid.

Haigete seas valitsesid seetõttu pidevad lahkhelid, oli ju Schmeidleriga sama lugu.

„Noored tugevad poisid istuvad niisama toas ja otsajäänud vanamehed peavad tööd tegema!"

See oli küll tõsi, aga Kolzeril oli ka võimas eestkostja sõber Herbsti isikus, kes pidevalt klaaskasti vahet saalis ja oli ülemsanitari eelistatud informaator. Kolzerit söödeti niisiis margariini- ja marmelaaditükikestega, ja kuna meie majas polnud iial võimalik end teistest isoleerida, siis oli vältimatu, et teised haiged varastatud vara hävitamise juures talle sageli peale sattusid.

„Täna õgis Kolzer jälle klosetis leiba, seal oli nii paksult võid peal!" (Margariini nimetati selles majas lihtsalt võiks.) Siis raevutses Herbst koputajate pärast. Kui ülemsanitar talt aru päris, selgitas ta, et olevat andnud Kolzerile vaid leivalõikamise juures pudenenud raasukesi, võib-olla oli seal hulgas ka üks küljest murdunud leivatükike, margariini aga olevat Kolzer ise pakkepaberi küljest kraapinud... Muide, kui see keelepeks niimoodi edasi kestab, siis jätab ta selle töö kus kurat ja läheb jälle vabrikusse. Eks katsugu siis teised tema ametiga paremini hakkama saada. Ta olevat — siinkohal omandas ta hääl kaebliku, nutuse tooni — ta olevat alati aus ja korralik olnud. Aga just seda ei tohi selles bandiite täis majas olla! Ei, nüüd on tal sellest lõplikult kõrini, nüüd läheb ta jälle vabrikusse...

Siis keelitasid vahtmeistrid teda jääma ja ta näitas üles armulikkust. Tal olid ju ka omad eelised: ta hoolitses oma välimuse eest, oli puhas ja kandis ametnikele kõik kõhklematult ette.

Oma kaaslaste juures ei olnud aga Herbst sääraste vestluste järel sugugi nutune. Vihast pealekaebamise pärast kaotas ta igasuguse enesevalitsemise, ise näost lubivalge, karjus ta teiste peale ega unustanud iial oma „aususe" säärast solvamist. Peksmise suhtes oli ta kohutavalt ettevaatlik. Varem oli ta kardetud löömamehena sageli arestikambris viibinud, aga meditsiininõunik oli talle selgeks teinud, et tal ei maksa iial oma vabanemisega arvestada, kui ta ei õpi end valitsema. Ja vabaks tahtis Herbst iga hinna eest saada. Vabanemine oli suur lootus sellele kahekümne viie aastasele mehele, kes oma elu otsustavad seitse aastat oli veetnud trellide taga. Selle vabanemise nimel oli ta toonud suurima ohvri: ta oli end vabatahtlikult kastreerida lasknud. Ta oli saanud vanglakaristuse noorte poiste kallal toime pandud seksuaalkuritegude eest, ja Herbstile oli antud mõista, et tal ei maksa iial vabadusega arvestada, kui ta selle kastreerimisega ei nõustu. Poolteist aastat oli see noor inimene enesega võidelnud, siis oli ta nõusoleku andnud. Selleks ajaks, mil mind siia majja pandi, oli tal kastreerimisest möödas alles pool või koguni vaid veerand aastat. Ta oli juba rasvunud, nägu oli tal pundunud ja haiglaselt kahvatu. Silmavaade oli troostitu. Aga ta lootis päevast päeva vabanemisele, meditsiininõunik oli ta vastavat sooviavaldust toetanud, kõik olid talle seda öelnud. Nüüd oli ta siis selle kohutava asja, kastreerimise kasuks otsustanud, ja ikka veel polnud ta vaba. Ta ootas päevast päeva, nädalast nädalasse, aga igatsetud peaprokuröri otsust ei tulnud ega tulnud. Mõnikord Herbst märatses: teda on rängalt alt tõmmatud, meditsiininõunik, ülemsanitar, kõik on teda ninapidi vedanud! Nüüd on ta siis oma — munadest ilma, ja mille eest?! Mitte millegi eest, lihtsalt selleks, et kõrged härrad tema üle naerda saaksid!

Samal ajal oli veider, et see kastreerimine polnud toonud kaasa mingisuguseid muutusi tema tunnetes Kolzeri vastu. Kolzer oli nagu varemgi tema sõber, tema ainus seltsiline, tema helliklaps. Tema jaoks ta elas, ainult temale ta mõtles. Juhtus poisil õhtul pisut palavikku olema, ei rääkinud Herbst meie une-eelsete vestluste ajal sõnakestki; ta oli teki üle pea tõmmanud, aga ta ei maganud. Ei, võib-olla märkas Kolzer mingisugust muutust Herbsti tunnetes tema vastu, meie ei pannud midagi tähele.

Kõige rohkem vihkas Herbst kogu majas kingsepp Bucki; toda ennast täis, rumalat intrigaani, kellel, nagu ma Schmeidleri looga seoses kogesin, olid samasugused kalduvused nagu Herbstilgi. Ja kui ühel õhtul oli kingsepp Kolzeri-poisi peale salajase leivasöömise pärast klaaskastis kaebamas käinud, sööstis Herbst, küllap oma vabastamise pikast asjatust ootamisest täiesti segasena Buckile kallale ja peksis ta vaeseomaks.

Järgmise arstivisiidi ajal kutsus meditsiininõunik ta välja ja teatas, et tema vabastamine peaprokuröri äsjase korralduse alusel pole siiski võimalik, kuna ta selle löömingu tõestas pidurite ja enesevalitsuse täielikku puudumist. Ma jätan selle — olles seekord kogu majaga ühel meelel — lahtiseks, kas Herbsti kavatseti tõepoolest lahti lasta või oli see vaid arsti väljamõeldis eesmärgiga vabastada end lubadusest, mille täitmine oli peaprokuröri hoiaku tõttu tagantjärele väga raskeks osutunud. Igatahes rändas Herbst igatsetud vabaduse asemel kõigepealt neljateistkümneks päevaks arestikambrisse ja asus siis taas oma vanasse kalfaktoriametisse. Ta oli väga nõrga iseloomuga inimene, ja ometi pidin ma imetlema, millise meelekindlusega ta seda kohutavat pettumust talus. Ta ei rääkinud enam iial sõnakestki oma vabastamisest, ta tegi oma tööd usinalt, puhtalt ja ebaausalt nagu seni, ta elas veel vaid selle maja jaoks.

Oma kolmandast magamistoakaaslasest nimega Holz tean ma küllaltki vähe jutustada. Ta oli tugeva kehaehitusega noor mees, umbes kolmekümneaastane, aga nägi oma aastatest vanem välja, ja väikesi blonde vurre tema nina all oleks võinud koketseteks nimetada, kui ta ääretult kurb nägu poleks igasuguse mõtte koketsusest eemale peletanud. Ta oli olnud selles asutuses alles veidi üle poole aasta, tuli aga siia otse sunnitööväanglast, kus ta oli pidanud kuus aastat mööda saatma.

Kuna Qual oli kas vait või kõneles mõttetusi, ja kuna Herbst suutis rääkida ainult endast, oma sõbrast ja õelatest kaasvangidest, sai Holzist minu vestluskaaslane nendeks kaheks tunniks kella poole kaheksast kuni poole kümneni, mil me end enamasti ärkvel hoidsime, et hommikul mitte liiga vara üles ärgata. Enamasti jutustasin mina, sageli oma varasemast elust, sest ma tundsin vajadust veenda vähemalt ühte inimest selles, et ma olen kunagi oma ringkonnas tähtis ja lugupeetud mees olnud. Või siis ma jutustasin talle nendest hädadest ja kartustest, mis mind vaevasid ja oleks ehk olnud hea, kui ma oleksin Holzi lihtsaid nõuandeid kuulda võtnud.

„Palu oma naiselt andestust, Sommer!“ manitses mind Holz sageli. „Ära looda oma mõistusele ja juriidilistele nippidele, selles suhtes on teised sinust ikkagi üle. Ma tean, millist kokkumängu nad tavalise inimese vastu võivad teha, sina oled ka tavaline inimene, Sommer. Meditsiininõunik ajab sind ikka ja jälle plindrisse — ja nüüd veel prokurör! Nõustu kõigi tingimustega, mis su naine sulle esitab, loobu ise oma omandist, ükskõik millest, vaata ainult, et sa sellest punkrist välja saad! Sa ei aimagi veel, mida siin kauane kinniistumine tähendab. Kirjuta talle, Sommer, kirjuta talle kohe hommepäev!“

Nii rääkis Holz oma ühtlaselt rahuliku häälega, milles puudusid igasugused rõhud. Ta jäi ainsana kindlalt selle juurde, et mind sinatada ja kõnetada eesnimega „Erwin“; minu „teie“, mille tarvitamisega ma, tõsi küll, tema suhtes küllaltki sageli eksisin, ei avaldanud talle mingisugust mõju.

Mõnikord jutustas ka tema. Aga mitte iialgi oma minevikust vabaduses, selle kohta sain ma teada vaid niipalju, et ta oli sündinud ja kasvanud Hamburgis. Muud mitte midagi. Ma ei tea, kes olid tema vanemad, mida ta oli õppinud, millised kuriteod (ja need pidid ikka rasked kuriteod olema!) ta nii pikaks ajaks sunnitööväanglasse viisid. Kui ma ei eksi, siis üks ametnik jutustas mulle kord, et Holz oli kunagi olnud tuntud murdvaras. Ma ei suuda seda kuidagi uskuda. Ta oli nii vaikne, nii lihtne, ilma igasuguse algatusvõimeta ja protestita, ma lihtsalt ei usu, et tal oli energiat sellise ohtliku, kiiret otsustusvõimet vajava kurjategijaameti

jaoks. Aga on ju siiski võimalik, et pikad sunnitööaastad muutsid teda täielikult.

„Ma tegin kuus aastat sunnitööd läbi, ilma et oleksin kordagi karistada saanud või tundigi arestis istunud!“ ütles ta mulle ükskord.

Nii lihtsalt kui ta seda ütleski, kõlas selles ometi uhkus. Kõige meelsamini jutustas ta oma sunnitööajast. Ta rääkis mulle oma töödest, jutustas mulle üksikasjalikult, kuidas ta oli alustanud madratsiriide kudumisest, siis aga läinud üle särgiriidele. Seejärel olevat ta pandud sukakudumise peale „lamemasinaga“ — kusjuures ma ei suutnud lamemasinat ka siis eriti ette kujutada, kui ma teada sain, et oli olemas ka „ringmasin“, millega sukki kooti.

Nüüd tuli Holzi paremaid aegu sunnitööväanglas: ta sattus kööki nõudepesijaks. Seal oli tal süüa nii palju, kui ta tahtis, oli seltsimeestega koos ja sai koguni iga päev naisi vähemalt nähagi. Need naised tulid lähedalasuvast naiste sunnitööväanglast, et sööki viia. Igasugusest järelevalvest hoolimata vahetati pilke ja kirju, jah, vahel õnnestus isegi naistele leiba ja vorsti ja margariini salaja pihku pista. Holz kinnitas mulle, et ta tegi vaid seda, mida kõik tema köögikaaslased tegid, aga kui need hangeldamised ilmsiks tulid, veeretasid teised kogu süü tema kaela ja ta eemaldati köögist. Vaid tema hea käitumine päästis teda arestist. Järgnes kohutav aasta: Holz pidi üksikkongis vanu kõisi takkudeks harutama — ah, kuidas ma küll selle töö mainimise juures Magda päästvale lepingule vangla administratsiooniga ning oma Hamburgi-reisile mõtlesin! Lõpuks pääses Holz kui väljaspool põgenemiskahtlust olev vang välitöödele, vanglakong nägi teda nüüd ainult uneajal, päevad läbi töötas ta väljas vabas looduses põldudel või talvel saeveskis. Kõikidest neist päris tavalistest asjadest jutustas Holz meelsasti. Ta mäletas veel igat tööülesannet, mis tema peale oli pandud; nööre, mis talle töötlemise ajal raskusi olid valmistanud, oskas ta mulle kirjeldada nii sama elava meelehärmiga, millist ta aastate eest küllap ka oma üksikkongis oli tundnud.

Holzi spetsialiteet olid aga tema jutustused söögist. Kuna kõik olid pidevalt näljased, siis rääkisid kõik majas alalõpmata söögist, mõtlesid tegelikult ainult sellele. (Ka nendele lehekülgedele on see oma jäljed jätnud!) See söögist kõnelemine oli nagu mingi maania, see suurendas ainult meie näljapiina, aga me ei suutnud sellest iial loobuda. Holz oli sel alal lausa meister. Mitte et ta oleks mõtelnud välja rafineeritud söömaaegu, mille peale suu hakkab vett jooksma, ei, tema kirjeldused olid piibellikult lihtsad. Toidud, mida ta kirjeldas, olid lihtsamad neistki, mida sööb lihtne tööline, need olid toidud, mis ta oli saanud sunnitööväanglas. Tema pea, mida raske mõttetöö polnud iial koormanud, oli piisavalt välja puhanud, et teatada mulle igast muudatusest sunnitööväangla üldiselt muutumatus menüüs; ta oli kursis veel leivaportsjonite ülem-

ja alammääraga; koorega keedetud kartulite arvuga, mida arestant lõunaks leiva asemel sai (kaheksa kuni neliteist), ning lisatoitudega leiva, vorsti ja juustu näol neile, kes ületunni- ja põllutööd tegid. Ta teadis veel kõiki jõulukingitusi. Ja kõige suuremat kõneosavust ilmutas ta siis, kui ta mulle kirjeldas, kuidas üks talumees, rahul hästi tehtud viljalõikustöödega, oli kinkinud sunnitööliste rühmale paksult „hea võiga" või sulatatud searasvaga määritud võileibu, lisaks igale mehele viis sigaretti. Iga seesugune elamus oli sügavalt tema mällu sööbinud, ja veel nüüdki värises ta hääl, kui ta mulle jutustas, kuidas ta magu ei suutnud ükskord harjumatult rammusat toitu taluda ning selle taas välja oksendas. Nii lihtsad olid need Holzi söögijutud, ja ometi kuulasin ma neid ikka ja jälle meelsasti, need olid liigutavad! Ja nende juures oli kerge nälgida, sest nad olid nii lihtsad. Meie aga võisime seejuures ikka ja jälle nentida, et sunnitööline saab ligikaudu topelt niipalju süüa kui ravi- ja hoolekandeasutuse elanik.

„Nüüd sa näed," ütles siis Holz, „kuidas nad meid riisuvad. Aga mis sa ikka teha saad? Eesel on selleks, et koormat kanda ja peksa saada, ja meie oleme koguni kehvemas olukorras kui eesel, kes on siiski veel paar marka väärt. Meist tunnevad nad rõõmu vaid siis, kui me oleme surnud."

Sääraseid sõnu lausus Holz ilma süüdistamata, isegi ilma kibestumuseta. Need olid tema jaoks endastmõistetavad konstateeringud maailmaasjade muutumatu kulu kohta.

Majas oli vaiksel Holzil hea maine, nii ametnike kui ka vangide hulgas. Ta oli siingi otsekohe „ilma katseajata" välitöödele pääsenud, ta töötas ühe ehitusettevõtte omaniku heaks kruusaaugus. Seejuures puutus ta üsna palju „tsiviilidega " kokku ja sai mitmesuguseid asju kingiks. Ikka leidus tal mõne kaaslase jaoks kaks tuletikku või sibulanõps, ja ta oli kadestusväärse soolaklaasi omanik, ka muskaati ja pipart oli tal. Nendega kaunistas ta oma veesuppe. Ühest leitud vanast sardiinikarbist, mille põhja ta oli naelaga augud löönud, oli ta teinud endale riivi, ja sellega riivis ta petersellijuuri, sellerimugulaid, porgandeid, ja kui nälg väga tugevasti näpistas, isegi tooreid kartuleid. Kõigi nende pisiasjadega, mis „seal väljas" on inimese jaoks täiesti endastmõistetavad, kaunistas ta oma lihtsat vaikset elu, tõi sellesse pisut rõõmu, tal oli alati midagi, mille üle rõõmu tunda. Ta ei mänginud iial ühtegi mängu kaasa, kas sellepärast, et ta seda ei osanud või et ei tahtnud, ta ei lugenud iial ühtegi ajalehte, kuulas raadiost ainult kõige kergemat tantsumuusikat.

„See loob mulle meeleolu!" ütles ta siis, tema silmades oli veidi särá ja ta naeratas oma haruldast liigutavat naeratust. Kokkuvõttes tagasihoidlik, vapper inimene — olen rõõmus, et ma iial tema kuriteo kohta tõsiselt teateid ei nõutanud, ma ei tahaks seda pilti rikkuda.

Need olid siis kolm magamistoakaaslast, kellega ma tollel esimesel ööl kongi jagasin, kelle hingamist ma kuulasin, samal ajal kui häbi, kahetsus ja viha mu südant lõhestasid. Akende taga oli öö, vahetevahel kergitasin ma pead ja nägin paari tähte vilkumas; ma olin kord nende kohta ühte luuletust lugenud, et nad vaatavad aastatuhandeid ühesuguse külma siraga alla inimliku rõõmu ja inimliku mure peale. Tookord polnud see mulle mingisugust muljet avaldanud, nüüd liigutas see mind, ja ma küsisin endalt, kas need tähed on ikka tõepoolest näinud kunagi nii ahastamapanevat, nii mõttetult saabunud muret nagu see, mis on saanud osaks mulle. See tundus peaaegu võimatuna. Ja sedavõrd, kuidas öötunnid aeglaselt kellalöögist kellalöögini edasi nihkusid, üksteise järel vastu uuele hommikule, mõtlesin ma üha leebemalt Magda ja kavalà meditsiininõuniku peale ning tõotasin endale taas, et olen järgmine kord targem ja tõemeelsem. Ma veensin end, et miski pole veel kadunud, ja ma mõtlesin välja pikki kõnelusi arstiga, mille käigus ma näitasin üles harukordset sõnaosavust ja võluvat siirust. Lõpuks — poolteist tundi enne kongi avamist — jäin ma veel tõepoolest magama. Ma nägin unes, et olin oma kodulinnas, ma jalutasin tema tänavatel, ma nägin palju sõpru ja tuttavaid, aga nemad mind ei näinud ja läksid tervitamata mööda. Lõpuks nägin ma Magdat tollelsamal meie kooliajatutvuse pingil istumas, ma läksin ta juurde ja istusin tasa ta kõrvale. Aga ta ei märganud mind. Ma tahtsin puudutada ta kleiti, ma tõstsin käe, aga see ei suutnud kleidist kinni võtta. Ma tahtsin Magdale midagi öelda, ja ma ütlesingi, aga mu häälel polnud kõla, ma ei kuulnud seda ja ka Magda ei kuulnud seda. Siis taipasin ma kohutava ehmatusega, et ma ekslen vaid viirastusena elavate keskel, et ma olen surnud ja maha maetud. Ma ehmusin aga nii, et ma üles ärkasin — seal krigises ülemsanitari võti lukuaugus ja tema hääl hüüdis: „Äratus!"

Jah, saabus uus hommik, ja nüüd ei olnud ma enam surnumaja külaline, vaid kuulusin selle karja ridadesse; nagu kõik teisedki vedasin ma oma viljatuid tunde surma poole. Nad ei tõstnud enam minu ümber kära, nad rääkisid minuga ja siis norisid nad minuga tüli, nad tõukasid mind pesuruumis kraanikausside juurest eemale ja irvitasid mu üle, kui ma püüdsin ühe terava otsaga pulgakese abil oma sõrmeküüsi puhastada.

„Vaadake teda! Milleks ta seda küll teeb? Ta on ju niisama sügaval sopa sees nagu meiegi!"

Ja ma ajasin väikest viisi äri nagu nemadki, ma näpistasin oma näriva nälja kõrvalt leivaviilu ja vahetasin selle näpuotsatäie tubaka vastu, ja esimest korda sain ma seejuures tüssata: tubakat oli vaid vähe, aga kuivatatud roosilehti oli palju nende hulka sega-

tud. Ma varastasin ka — ma pean sedagi tunnistama — meie kalfaktor Herbstilt ükskord kaks paksult margariiniga määritud leivaviilu, mis ta oli oma voodi peatsi alla peitnud. Ma olin aga nii erutatud, et need ei maitsenud mulle ega mõjunud ka seedimisele hästi. Aga see oli ka ainus kord, kus ma midagi otseselt varastasin. Ma olen nõrga iseloomuga inimene, seda ma nüüd teen, aga ma pole varas. Mu hirm on alati suurem kui mu himu, niisiis ka selles suhtes nõrk.

Ja sel esimesel päeval, kui kaikus nüüd „üles rivistuda", astusin minagi koos teistega rivvi, nagu öeldud, ka mina kuulusin nende ridadesse, mul polnud mitte kellegi suhtes mingisuguseid eeliseid. Üks vahtmeister tuli ja viis mind ühte üksikkongi, milles polnud voodit, vaid laud ja taburet ja igasugust töömaterjali, mida ma hirmunult pärani silmi vahtisin, kindel selles, et minusugune saamatu inimene ei õpi eluski ära säärast tööd, mida ta iial teinud pole. Ma nägin seal valmis lõigatud harja- ja luuaklotse ja harjasekuhilaid ja riisiõlgede omi ja piassaava oma ja isegi luiteheina omi, erinevat liiki harjade ja luudade tarbeks, nagu ma seda kõike veel pidin õppima. Ma nägin jämedama ja peenema traadi rulle ja nuga, ei, seda ei õpi ma iial selgeks! Kedagi ei tulnud, ma olin oma kongi luku taha pandud — kas pidin ma, kuna olin arsti nii tungivalt palunud end Lexerist vabastada, nüüd harju täiesti ilma väljaõppemeistrita valmistama? Ma proovisin seda, ma võtsin paar harjast ja püüdsin neid ühte varem puuritud auku pista. Aga neid oli liiga vähe ja nad kukkusid kohe läbi. Teisel korral võtsin ma rohkem, aga nüüd oli neid liiga palju ja kui ma tahtsin neid jõuga auku suruda, murdus osa neist ja ülejäänud kukkusid maha. Ma kummardusin, et kähku korralagedust kõrvaldada, seal krigises taas lukk, väike mustjaspruunide kihvhammastega Lexer kargas sisse, haaras mul rinnust kinni ja karjus kiledalt: „Kuhu sa žiletitera panid? Mulle sa juba sitta kokku ei keera, Sommer!"

Ma rebisin end vihaselt temast lahti ja hüüdsin: „Ära mulle enam rohkem käsi külge topi, kas kuuled, ma soovitan sul seda! Mis peaks minul sinu luiskelugudega asja olema!"

Vaene mehike vaatas mulle silmapilgu jahmunult ja vaikides otsa, siis naeris ta jälle metsikult ja ütles: „Noh, olgu, kuidas soovid! Aga ühel ilusal päeval keeran ma sulle ikkagi sitta kokku!" (Ta jättis mind aga nüüdsest peale rahule, nagu ma juba varem mainisin.) Ja täiesti ootamatult kõneainet vahetades: „Ega sul pole mulle tükikest närimistubakat anda, kas või õige väikest, Sommer?"

Mul ei olnud ja ütlesin seda talle, ja tema arvas pahaselt: „Sinuga pole ka midagi peale hakata. Mis nad sinusugust üldse siia majja saatsid? Pane siis traat sinna alusele. Ei, mitte jäme, sa puupea, sul tuleb kõigepealt headest harjastest käteharju teha, see on kõige lihtsam, võta niisiis peenike. Kakssada auku on esimesel nädalal päevanorm, tööinspektor käskis sulle seda edasi öelda, ja

kui sa sellega hakkama ei saa, siis lendad pogrisse kõva küljealuse ja vee ja leiva peale! Mina teen tuhat auku päevas, ja kui tahan, võin ka kaks tuhat teha, aga ma ei taha. Ja milleks pingutada dagi? Et need rasvamaod veel rohkem meie pealt teeniksid? Nälga ma peame me sellegipoolest! Vaata, kõigepealt tõmbad sa traadi niimoodi läbi augu, et see moodustab silmuse, ja nüüd pistad harjased sisse, just niipalju, kui sa kahe näpuga võtta saad, siis klapib täpselt. Ja nüüd tõmbad sa silmuse kinni, ja ongi harjas paigas! Kogu kunst, lapski õpib selle viie minutiga ära, ja nüüd võta sina ja näita, kas sa suudad niisama palju kui laps!"

Ja samal ajal kui Lexer seda kõike ainsa hingetõmbega ja oma kileda häälega endast välja pigistas, nii et tal suu vahutas, vahtisin ma hämmastusega neid räpaseid näritud küünтega sõrmi, mis uskumatu osavusega peene traatsilmuse läbi augu tõmbasid, mis haarasid täpselt niipalju harjaseid, et need täpselt läbi augu mahtusid ja selle täitsid, jätmata õhku vahele, ei liiga palju ega liiga vähe, ja mis lõpuks ettevaatlikult ja kiiresti silmuse kinni tõmbasid. Kui seda mulle niimoodi ette näidati, tundus see mullegi lapsikult lihtne. Aga kuidas see minu käes läks, kui ma seda lihtsat asja ise proovisin?! Mu traat ei tahtnud kuidagi auku minna ja paindus siis kahekorra, selle asemel et silmust moodustada, ja ma võtsin liiga vähe või liiga palju harjaseid ja loopisin neid maha. Seejuures sõimas aga Lexer mind vahetpidamata ja mõnitas mind ja tõukas isegi ja müksis ja ilastas mu märjaks, kuni ma harja maha virutasin ja taas maruvihaselt karjusin: „Jäta mind rahule, ütlen ma sulle veel kord!"

Nii töötasime me kogu hommikupooliku, mina oma saamatuse pärast täiesti meeleheitel ja veendunud, et ma ei õpi seda iial ära, ja tema üha kilehäälsem, võidurõõmutsevam, üleolevam, kogu oma armetut haisvat inimsust üle minu laotav. Selle hommikupooliku lõpuks saime valmis üheainsa käteharja, millel oli kaheksakümmend auku, ja et see ilus ja õige välja ei näinud, seda taipasin ma isegi.

„Peida see ise praagi hulka, Sommer!" kilas Lexer. „Uha ta solgitorusse, et tööinspektor seda näolegi ei saaks, või muidu lendad materjali raiskamise pärast aresti! Täna pärastlõunal ma aga enam su haisvasse urgu ei tule. Sa tead, kuidas seda peab tegema, ja kui sa sellega ikkagi hakkama ei saa, siis on see su oma asi, mille eest sa pead vastust andma. Mina ei taha sellega enam tegemist teha!"

Nii sain ma jälgist väljaõppemeistrist Lexerist juba viie tunni pärast lahti ja oleksin võinud end vabalt säästa nii kehva vastuvõtu osaliseks saanud antipaatiapuhangust arsti ees. Aga oma harjategemise pärast olin ma sellel pärastlõunal täiesti meeleheitel ja õhtuks olin ma hakkama saanud mitte rohkem kui kolmekümne seitsme auguga ja sedagi veel halvasti. Sel ööl ei mõlgutanud ma enam mõtteid enda ja oma vaenuliku saatuse ja Magda ja

meditsiininõuniku üle, vaid ainuüksi harjategemisest. Aga see mõtisklemine pidi mu ajudele palju tervislikum olema, sest ma jäin selle juures magama ja mul oli esmakordselt taas enamvähem hea öö.

55

Päevad läksid üksteise järel, ja ühel neist, varem kui ma oskasin arvata, olin ma täiesti talutav harjategija. Ma olin selle ära õppinud, ma tegin küüneharju ja käteharju ja meiereiharju ja õllevabrikuharju ja aknalauaharju. Ma oskasin ka luudasid teha, piassaavaluudasid ja peeni harjasluudasid. Lõpuks õppisin ma ka pintsleid valmistama, habemeajamispintsleid ja tolmupintsleid ja igat liiki värvipintsleid. Minu näpud olid nüüd täpselt niisama osavad nagu Lexeri omad, nad haarasid täpselt niipalju harjaseid nagu vaja, ei ühtegi rohkem ega vähem, ja traat ei valmistanud mulle enam mingeid raskusi. Kui ma nüüd jõudetunni ajal Lexerit kohtasin ja ta karjus mulle oma kileda häälega: „Noh, Sommer, kuipalju sa oled teinud?", siis vastasin ma: „Kaheksasada auku", või siis: „tuhat", või koguni: „tuhat ükssada".

Seepeale irvitas Lexer raevunult ja kilas: „Tahad vist ülemustele meeldida? Ega sa ikka sellepärast paremat lobi ei saa kui meie, persepugeja niisugune!"

Mina aga ei töötanud nii palju mitte selleks, et ülemustele meeldida, ma töötasin niimoodi enda pärast. Töö viitis mu aega, enne kui ma mõeldagi jõudsin, kõlises võti ja vahtmeistri hääl hüüdis: „Lõuna!"

Päevad, nii pikk kui igaüks neist mõnikord tundubki, läksid küllaltki kiiresti; nädal, kuu oli möödunud, ma ütlesin endale: „Nüüd olen ma siin juba kuu aega olnud, nüüd kaks, nüüd varsti kolm..."

Nüüd, kus mu käed tegid iseenesest tööd, kus ma ei tarvitsenud enam vahetpidamata töö peale mõelda ega end tagant sundida, olid mu ajud jälle omaenese saatuse üle mõtisklemise ja juurdlemise päralt. Aga töö andis isegi nendele mõtisklustele teise tooni. Mõnikord seadsin ma end natukeseks akna juurde ja vaatasin välja kaugusse, kus inimesed nüüd juba vilja lõikasid, siis sisse vedasid, siis kõrrepõlde kündsid, siis ädalaniitmist alustasid. Mul oli hea, valge töökong, mis pidi olema ka talvel hea soe, nagu mulle öeldi. Ma vaatasin välja, ja kui mu süda taas vihase kärsitusega piinles ja kord jälle vabaduses tuksuma tungles, siis tegi küllap töö seda, et ma enesele ütlesin: „Ainult kannatust, küll see kõik kord kätte jõuab. Esialgu oleks aga vist parem, kui ma veel selle satsi nõudepesuharju valmis saaksin!"

Jah, mu töö tegi mulle rõõmu, see oli madal töö, millega oleks

saanud hakkama tõepoolest iga laps ja peaaegu iga mu nõdrameelne kaaslane, aga iga hästi tehtud töö pakub alati lohutust, olgu see siis nii väike kui tahes.

Nüüd polnud mul ka hirmu aresti ja tööinspektori ees; ta tuli mõnikord mu kongi ja viis valmis töö ära, ja ta ei öelnud mulle iial ühtegi kurja sõna, vaid hoopis sageli: „Tubli, tubli, Sommer."

Või ka: „Te ei pea üle normi töötama, Sommer, see pole vajalik."

Ja ükskord kinkis ta mulle ka ühe marmelaadiga määritud leivakannika. Aga kui mu esimene töökuu oli seljataga, rivistusin ma koos teiste töölistega klaaskasti juurde üles ja sain kätte suitsupoolise, mis minu „töötasu" eest oli ostetud (neli penni päevas, üks mark kuus), nimelt ühe paki kõrgema ja ühe paki keskmise sordi tubakat. Poole keskmise sordi tubaka vastu kauplesin ma endale väikese piibu, sest ma ei tahtnud nagu mõned teised keerata ajalehepaberist sigarette, mis ikka kas põlesid ereda leegiga või söestusid ja olid jõleda maitsega. Mu piibu kaha oli õige väike, sellesse ei mahtunud rohkem tubakat kui kümne-kaheteistkümne mahvi jagu; see oli nii hea, nii võisin ma päevas viis korda suitsetada ja tulin siiski selle tubakaga kuu aega välja. Tõsi küll, esimesel kuul mitte, sest ma olin veel loll ja lasksin endalt osa välja manguda ja laenuks nuruda ega näinud seda enam kunagi. Ma õppisin tundma ka kõigi omanike hirmu varaste ees; mitte miski, mis oli kongides, ei olnud nende eest kindlas kohas, kui osavalt seda ka ära ei peidetud. Alatasa võis majas kuulda maruvihast kurtmist: „Nad on mult tubaka sisse vehkinud!"

Nii oldi lihtsalt sunnitud kogu oma vara alates lusikast, mis oli meie ainuke söögiriist, taskutes kaasas kandma, mis aga ei meeldinud põrmugi ülemsanitarile, kes laitis meie väljavenitatud riideid. Ma muretsesin niisiis endale väikese pappkarbi, kuhu ma panin kogu oma varanatukese, pisut soola, vahest säästetud leivatüki, piibu ja tubaka. See karp oli mul alati enda ligi, söömise juures ja vetsus, voodis ja isegi arstilkäimise ajal. Hiljem tegi sõbralik Qual, kes töötas ju tisleritöökojas, mulle väikese lükandkaanega ja nöörist sangaga puukasti ja ei võtnud selle eest koguni mitte midagi. Jah, ma olin nüüd tõepoolest nende ridades, kuulusin kõige selle juurde, ja tõtt-öelda ei tundnud ma end pärast esimesi kohanemisnädalaid sugugi nii halvasti. Ma olin harjunud nälja ja alalise riiuga, halva õhu ja seamuhkudega, paljusid oma kaaslastest, kes olid täiesti töövõimetud ja nürimeelsed, ma ei näinudki enam. Ma kuulusin kõige selle juurde; ja ometi ei kuulunud ma päriselt selle juurde, mind oli siia vaid „ajutiselt paigutatud", ja hiljem olin ma koguni „ekspertiisiks" siia paigutatud. Ühel päeval peaks toimuma minu asja kohtulik arutelu, ma saaksin ähvardamise eest karistuse, ja siis võiksin ma — loodetavasti, loodetavasti! — jälle vabadusse tagasi pöörduda. Mida ma seal peale hakkaksin, seda ma veel ei teadnud. Aga tundus olevat üsna kindel, et ma enam oma

majja ja Magda juurde tagasi ei pöörduks, ka oma vanas äris ei tahtnud ma enam töötada.

Kongis viibimine oli mind veidi inimpelglikuks teinud, see pidev isoleeritus, ma olin meeleldi kitsukeses ruumis oma harjade keskel ja mõtlesin vastumeelsusega oma kodulinna müra- ja inimrohketele tänavatele. Mul mõlkus mõttes midagi niisugust, et asun nõnda vaiksesse külla ja saadan seal tundmatu kiiresti vananeva mehena oma eluõhtu mööda, vaikses toakeses, kus ma aina edasi harju valmistaksin...

Midagi niisugust mõlkus mul mõttes. Jah, veidi rõõmu oli minusse tagasi pöördunud, mind täitis mingi peaaegu mõnus vähenõudlikkus — kõige paremini võib seda aega võrrelda tollega, mis ma veetsin eeluurimisvangla puuhoovis. Tõsi küll, siin puudus Mordhorst, aga tegelikult ma temast puudust ei tundnud. Mordhorst oli alati ergutanud, laitnud ja ärritanud — ja mina armastasin praegu rahu. See maja oma mustuse ja kadedusega oli kohutav, aga nii see juba kord oli — mis mõtet oli selle vastu mässu tõsta? Meie vangid, meie haiged ei olnud ju mitte miskit väärt.

Teise kuu lõpus vahetasin ma kogu oma kõrgema sordi tubaka paki raamiga tuleklaasi vastu ja võisin nüüd, ka oma töökongis, alati piibu põlema panna, kui ainult päike paistis. Siis tundsin ma end rikkamana ja õnnelikumana kui iganes varem, kui ma niimoodi oma aknalauale naaldusin ja sügava rõõmuga oma kümme või kaksteist mahvi tubakasuitsu endasse tõmbasin. Mul oli tunne, nagu poleks ma mitte kunagi oma elus nii sügavat rahuldust ja rõõmu tundnud nagu siin soojas kongis. Võib-olla oli mu magamistoanaabri Holzi vähenõudlikkus, tema võime tunda rõõmu kõige pisemategi asjade üle juba minussegi oma jäljed jätnud.

56

Ärevust tõid nende päevade vaiksesse rahusse vaid mu jutuajamised arstiga, enamasti kulus paar päeva, enne kui ma nende järel jälle täielikult rahunesin ja oma vaikse mõnutunde tagasi sain. Üldiselt ei kulgenud need minu jaoks kuigi soodsalt, ehkki ükski neist ei kujunenud nii kehvaks kui too esimene. Kahjuks oli mul täiesti võimatu esineda tema ees sellisena, nagu ma tegelikult olin, iial ei saavutanud ma temaga suheldes toda vaba olekut ja enesekindlust, mis mulle seal väljas muidu nii endastmõistetavad olid olnud. Alati rõhus mind mingi ebamäärane süütunne, nagu peaksin ma tema eest maksku mis maksab midagi varjama ja salajas hoidma. Iial ei saanud ma lahti hirmust tema salajaste kavaluste ja nippide ees; kõige süütumagi küsimuse juures piinas mind mõte: „Kuidas ta sind siis nüüd sisse vedada tahab?“

Iial ei näinud ma temas abistavat arsti, vaid alati tolle prokuröri

abilist, kes mind mu raskel segadusehetkel oli süüdistanud oma naise tapmise katses ja kes paneks mängu kõik selleks, et mind nende müüride taga kinni pidada.

Kui ma endast mõnikord tõepoolest võitu sain ja meditsiininõunikule jutustasin, mis mu südant vaevab, läksin ma ikka ilmeksimatult omadega alt. Näiteks jutustasin ma talle ühel päeval täiesti avameelselt oma muutunud tulevikuplaanidest, soovist tõmbuda mõnda vaiksesse külla ja pühenduda täielikult harjategemisele. Ma olin lootnud kuulda arsti suust toetust nendele plaanidele, koguni tema kiitust, ning olin rabatud ja ääretult pettunud, kui ta energiliselt pead raputas ja ütles: „Need on ju vaid fantaseeringud, Sommer, te ajate ju endale ise puru silma. Teie küll nii elada ei suuda, ja te ei taha ka sugugi nii elada. Te vajate kaasinimesi ja eelkõige, Sommer, vajate te juhtivat, abistavat kätt. Ei, selle mõtlesite jälle vaid oma täiesti põhjendamatus aversioonis oma naise vastu välja. Loobuge ometi ükskord mõttest, et teie naine tahab teile kahju teha! Teie, ainult teie olete talle palju kurja teinud, ja kui teie naine poleks nii korralik inimene, siis oleks tal küllalt põhjust teie peale pisut pahane olla. Aga mitte ainsatki laitvat sõna ei lasknud ta teie kohta protokolli panna, ta püüab ikka teid välja vabandada! Ja nüüd räägite te mulle, et ei taha enam koos temaga elada ja töötada! Mis inimene te küll olete, Sommer! Kas te siis tõepoolest ei suuda ühtegi asja näha sellisena, nagu ta tegelikult on? Peate te siis alati endale pettepilte maalima?“

Ma olin loomulikult segaduses ja nördinud selle täiesti põhjendamatu kallaletungi pärast; kuna Magda ei olnud mulle ridagi kirjutanud ega olnud iial teinud katset mind näha, pidin ma ometi õigusega oletama, et ma olin talle tülinaks, et ma olin tema jaoks surnud ja maha maetud. Ja nagu kombeks, ei rääkinud ta surnust midagi halba. Aga minust oli viisakas seepeale vaikselt tema teelt kõrvale astuda, talle mitte raskusi valmistada, lasta tal takistusteta minu valduste omanikuks saada. See, et arst ei tahtnud seda minu suuremeelsust näha, vaid ründas mind karmide, kurjade sõnadega, see tõestas mulle, millise eelarvamusega ta minusse suhtus; ja see sulges edaspidiseks mu suu veelgi tugevamini, muutis mind veelgi arglikumaks ja ahistatumaks. Tegelikult polnud ta midagi muud kui mu vaenlane, halastamatu vaenlane, kes püüdis mind ainult kõikvõimalike vahenditega üle kavaldada ja kes raviasutuse juhatajana kasutas jõhkralt ära oma üleolekut minust. Teistel vangidel oli täielik õigus, kui nad mind ikka ja jälle tema eest hoiatasid.

„Ära ainult Stiebingit usu! Nina ees on ta sõbralik, aga seljataga annab sinu kohta niisuguse hinnangu, et sa oma elupäevil sellest kirstust välja ei saa.“

Neil oli õigus.

Liiga sageli ei lasknud arst mind nendel nädalatel enda juurde kutsuda, ja tema soov mind näha ei muutunud sagedasemaks ka

pärast seda, kui ta oli teinud mulle teatavaks, et temalt nõutakse nüüd hinnangu esitamist minu kohta. Pigem vastupidi — samuti tunnistus sellest, et tal oli minust oma eelarvamus ja ta ei soovinud enam midagi rohkemat teada. Üldiselt, kui midagi pakilist vahele ei tulnud, käis meditsiininõunik ravi- ja hoolekandeasutuses kaks korda nädalas, igal teisipäeva ja neljapäeva õhtul. Mind aga kutsus ülemsanitar tema juurde palju harvemini, mõni nädal mitte kordagi. Iseenesest ma loomulikult tervitasin seda, sest iga tema külastamine oli, nagu ma juba ütlesin, minu jaoks piin, pärast mida ma ei suutnud päevade viisi uuesti rahuneda. Aga see harv kutsumine näitas mulle sedagi, kui kergelt ta võttis ekspertiisi, mis pidi otsustama minu elusaatuse. Iseenesest pidi minu juhtum ometi just psühhiaatri jaoks eriti huvitav olema, ma olin haridustasemelt teistest vangidest kaugelt üle, olin oma elus midagi korda saatnud, olin lugupeetud mees — ja nüüd selles surnumajas. Meditsiininõunik oleks ju tegelikult pidanud nägema, et minu puhul oli kaalul palju rohkem kui teistel, mul oli rohkem kaotada, ma olin ka tundlikum ja kannatusvõimelisem kui need enamasti õige nürimeelsed sellid! Aga ei, ta kohtles mind täpselt nagu igameest. Oli sageli minu vastu lausa jäme, sõimas mind parandamatuks valetajaks ja põikpeaks! Mul oli täielik õigus teda umbusaldada ja temaga ettevaatlik olla. Kui ta mulle taas siiruse puudumist ette heitis, siis oli see üks tema inkonsekventsetest etteheidetest, mille peale ma eelistasin täiesti vait olla.

57

Minu suhtumine arstisse muutus alles siis, kui ta ühel päeval täiesti harjumatul ajal, nimelt varajasel pärastlõunal, mind mu kongis külastas. Ma olin just suitsetanud, mis on töökongides keelatud, aga ehkki õhk oli veel tubakasuitsu täis, ei teinud ta selle kohta märkust, nii range kui ta muidu kodukorra järgimise suhtes oligi. Ta ei kandnud sel päeval oma heledat arstikitlit ja teda ei saatnud ka tema igavene vari, ülemsanitar. Silmapilgu vaatles doktor Stiebing mu tööd ja küsis siis veidi hajameelselt: „Noh, kuidas harjategemine läheb, Sommer?"

„Päris hästi, härra meditsiininõunik," vastasin ma. „Ma usun, et tööinspektor on minuga rahul."

Ta noogutas, jälle kaunis hajameelselt, minu head töösaavutused ei paistnud teda rohkem huvitavat. Ta pistis käe taskusse, võttis välja hõbeportsigari ja tegi nüüd midagi niisugust, mis mind lausa hämmastas, isegi peaaegu vapustas: ta pakkus mulle sigaretti.

„Palun, härra Sommer!"

Ma vaatasin talle uskumatult otsa; õrn, kerge naeratus oli ta näol, kui ta ütles: „Te võite rahulikult ühe võtta, Sommer, kui teie arst teile pakub."

Ta andis mulle koguni esimesena tuld ja seisis siis silmapilgu mõnuga suitsetades kõrgele üles tõstetud kongiakna juures, vaikides.

Siis ütles ta: „Ma vestlesin eile teie naisega põhjalikult teist, härra Sommer. Ma olin teda palunud, et ta ükskord minu juurest läbi astuks, ja eile käiski ta minu juures."

Ma ei lausunud midagi, ma vaatasin vaid talle otsa, mu süda tagus kõvasti; see, et see mees oli alles eile Magdaga koos olnud, erutas mind, see vapustas mind väga. Ma ei suutnud rääkida, ma arvan, et ma värisesin kogu kehast.

„Jah," ütles arst mõtlikult. „Ma lasksin teie naisel veel kord kõigest seostatult jutustada, päris teie abielu algusest peale kuni tolle saatusliku õhtuni. Psühhiaater tabab omaste sõnade vahelt vägagi palju sellist, mida nad ise ei aima."

Vihase rahulolematuse laine tahtis minus jälle tõusta. „Nii et sa püüdsid siis ka Magdat üle kavaldada ja tõenäoliselt kavaldasidki," mõtlesin ma. „Magda on ju nii heatahtlik, tal pole aimugi, mis mees sa oled!"

Aga laine vaibus taas.

Ta ütles: „Mulle jäi pärast teie naise jutustust üldiselt üsna soodne mulje. Ma pean seda tõepoolest võimalikuks, et me tuleme teie asjaga veel toime, Sommer. Teil on väga vapper ja tubli naine..."

Taas tundsin ma endas tõrjuvat hoiakut: mulle oleks rohkem meeldinud, kui meditsiininõunik poleks kasutanud Magdaga seoses just sõna „tubli".

„Jah, Sommer, ma ei saa täna loomulikult veel midagi lõplikku öelda, ma tahaksin teid veel siin paar nädalat jälgida. Aga kui te ka edaspidi rahulik ja usin olete ja kui midagi erilist ei juhtu..."

„Ei juhtu, midagi erilist ei juhtu, härra meditsiininõunik!" pahvatasin ma erutatult. „Ma elan siin ka edaspidi täiesti vaikselt ja usinalt..."

Arst naeratas jälle, isegi hetkel, mil ta oli minu vastu väga lahke, ei sallinud ma seda üleolevat naeratust.

„Noh," arvas ta, „me hoiame teid ju siin ka igasugustest kiusatustest eemal, Sommer! Siin lootusi õigustada ei tähenda veel kuigi palju. Te peate olema kindel, et suudate ka väljas kõikidele kiusatustele vastu panna, eriti alkoholile..."

„Ma ei joo enam iial alkoholi," kinnitasin ma. „Seda ma olen juba ammu otsustanud. Isegi mitte klaasi õlut. Ma hakkan täiesti karskelt elama, seda võin ma teile kindlalt lubada, härra meditsiininõunik."

„Ah, Sommer," ütles see nukralt, „ärge mulle parem midagi lubage! Mis te arvate, milliseid lubadusi ma siin kõik kuulda saan,

kui inimesed sellest majast välja tahavad pääseda?! Ja veerand aastat väljas, kõigest neli nädalat väljas, ja kõik lubadused on unustatud, ja üks varastab jälle, ja teine joob. Ei, lubadustest ma ei hooli — selleks olen ma juba liiga palju sisse kukkunud."

„Aga ma olen tõepoolest muutunud," ütlesin ma ja suutsin esmakordselt vabalt arstiga rääkida. „Ma poleks ju varem iial uskunud, et minuga võib midagi säärast juhtuda. Ma uskusin, et ma võin endale peaaegu kõike lubada, ja Magda on mu ka ära hellitanud. Aga nüüd ma nägin, kuhu mu joomine viis, ja see on mulle õppetund igaveseks ajaks. Kui ma kiusatust tundes selles majas veedetud nädalatele ja kuudele tagasi mõtlen..."

Ma väristasin õlgu. Meditsiininõunik vaatas mulle tähelepanelikult otsa.

„Ometi üks aus jutt, Sommer," ütles ta siis. „Kui see elamus on kutsunud teis esile säärase šoki, et on sundinud teid täielikult alkoholist loobuma, siis võiks tõepoolest asja kaaluda. Aga te peate nüüd vaatama, et te ka sisimas oma suhted oma naisega korda saate, te olete väga kergesti solvuv inimene, härra Sommer, aga ma pean teile siiski ükskord täiesti avameelselt ütlema, et teie naine etendab teil abielus juhtivamat ja kaalukamat osa. Ta on olnud teie hea haldjas; kui te temale selja pöörate, siis pöörate selja ka iseendale. Harjutage end ometi mõttega, et teie naine tahab näha vaid teie paremat mina, allutage end pisut talle... Selles pole iseenesest midagi põlastusväärset, sellepärast ei ole te veel kaugeltki tuhvlialune. See on ainult hea, kui nõrgem laseb end tugevamal kaitsta ja juhtida..."

Nii püüdis meditsiininõunik mind veel kaua veenda. Mul ei olnud eriti kerge teda vähimaidki vastuväiteid esitamata kuulata. Sest päris nii, nagu ta kõike kirjeldas, see ju siiski ei olnud. Tõsi küll, Magda oli tubli, aga sellest ajast peale, kui meil oli oma maja, olin ma ärijuhtimisega ometi täiesti hästi ka üksi, ilma temata toime tulnud. Tõsi küll, viimasel ajal polnud asjad enam nii hästi läinud nagu varem, aga selle põhjus oli muus, paaris õnnetus juhuses, mitte minu juhtimises. Aga olgu pealegi, ma võisin ju selle kõigega ka leppida, kui ma niimoodi sellest neetud majast pääsesin. Las siis Magda etendab juhtivat osa, ma ei valmistaks talle mingeid raskusi. Nii ma vaikisin; ja selle uue positsiooniga Magda suhtes lepitas mind ju ka teadmine, et ta oli minust arstile nii palju head rääkinud. Ta siiski veel armastas mind!

„Niisiis," lõpetas arst lõpuks, „ma pole teile veel midagi kindlat lubanud, ma ei saagi ju seda teha. Ma esitan — ütleme — kolmenelja nädala pärast oma ekspertiisihinnangu, siis arutab kohus asja, te saate väikese karistuse, võib-olla neli nädalat, võib-olla ainult neliteist päeva..."

„Nii vähe?" pahvatasin ma üllatunult.

„Noh, seda küsige juba parem mõne juristi käest, ma ei tahaks

teile valelootust anda, ma olen ainult arst. Ja kui te siis vabaduses olete..."

„Mõtlen ma alati selle maja peale, härra meditsiininõunik, seda ma teile luban!" lõpetasin ma.

58

See külaskäik muutis hoobilt mu tunded, mu mõtted, kogu mu elu. Äkki vaatasin ma sellele alles äsja möödunud ajale hoopis teise pilguga: mitte mingis peaaegu mõnusas soovide puudumises ja vähenõudlikkuses polnud ma elanud, vaid tahtehalvatuses, peaaegu täielikus lootusetuses. Nüüd ma alles mõistsin, kui väike oli olnud mu lootus pääseda sellest õudsest majast, kuidas ma olin eluga juba peaaegu lõpparve teinud. Holzi rõõm selle maailma väikeste asjade üle paistis mulle nüüd odavana ja rumalana, ja ma vaevasin õhtuti seda kannatlikku meest pikkade tiraadidega kõigest sellest, mida ma pärast vabanemist tegema hakkaksin. Sest mul oli kavatsus olla väga aktiivne. Arst oli mult oma avameelsuse pärast küll vabandust palunud, aga märkust Magda suurema tubliduse kohta ei saanud ma talle siiski andestada. Mida kauem ma selle üle järele mõtlesin, seda paikapidamatum see mulle näis. Kui ma siit uuesti väljas olen, siis tõestan ma talle ja Magdale ja kogu maailmale, kui tubli ma olla võin. Ja ma piinasin head Holzi pikkade kirjeldustega sellest, milliseid võimalusi põllumajandussaaduste äri pakub — võimalusi, mida ma loomulikult kõiki välkkiirelt mõistaksin ja ära kasutaksin. Asjatult hoiatas mind pikast kannatamisest kogenud mees:

„Sommer, sa ei ole veel väljas! Ära tee liiga suuri plaane! Kes teab, mis veel juhtuda võib!?"

Ma hüüdsin: „Mis siis veel juhtuma peaks? Nüüd sõltub kõik minust endast, ja enda peale olen ma kindel."

Ka harjategemise juures olin ma kõvasti muutunud. Mitte et ma oleksin halvemini töötanud, seda mu käed enam ei suutnud, nad said nüüd mõistuse abita hakkama, ja ka mu normikohustuse täitmine ei vähenenud. Aga ma töötasin täiesti hooti. Pool päeva seisin ma kongiakna juures, vahtisin tundide viisi kiiresti taevas sõudvaid pilvi, tundsin rõõmu aasast, metsast ja karjast ning vaatasin ratastega möödalipsavatele neidudele naeratades järele. Varsti kuulun minagi taas kõige selle hulka, olen osa maailmast, aga mitte enam temast lahti kistud ja elusa keha juures juba surnud! Siis jälle meenusid mulle meditsiininõuniku sõnad ja ma asusin suure innuga harjategemise kallale. Töö lausa lendas mu käes. Iga liigutus tabas märki, kahe tunniga oli kõige peenem küünehari valmis. Mõnikord mõtlesin ma seejuures Magdale ja tundsin elavat soovi, et ta peaks mind kord siin töö juures nägema. Minagi

võisin olla tubli, erakordselt tubli! Isegi mu suhtumine töökaaslastesse oli pärast seda jutuajamist oluliselt muutunud. Kui ma seni olin neist vaikselt eemale hoidunud, polnud end iial nende tülidesse vahele seganud, vaid olin leppinud igaühe käitumisviisiga, oli see siis kui tahes eemaletõukav, siis võimaldas mu praegune hea tuju mul elavalt vestlusse sekkuda ja ükskord ka ühele ebameeldivale inimesele hüüda: „Thiede, ära ometi lauda keelega laku! Kui soust on lauale tilkunud, siis võta oma lusikas!“

Ma ei saa väita, et mu saatusekaaslased oleksid mu loomuse elavamaks muutumisse soodsalt suhtunud. Minu teravmeelsetesse märkustesse suhtuti enamasti sügava tõrjuva vaikimisega ja mu manitsused headele kommetele tõmbasid mulle jämedaid sõimusõnu kaela. See ei häirinud mind aga mu heas meeleolus peaaegu üldse mitte.

Ma mõtlesin vaid endamisi: „Te vaesed nõdrameelsed! Paari nädala pärast olen ma väljas, samal ajal kui teil tuleb kogu elu nende müüride vahel mööda saata. Mis see teie sõimamine mulle ikka teeb?! Teid pole minu jaoks lihtsalt olemaski!“

Minu mõtteviisi muutumine ei avaldunud aga mitte ainult mu käitumises raviasutuse seinte vahel, see pidi ka väljapoole toimima. Pärast seda kui ma olin paar ööd enesega võidelnud, kogu asja ka Holziga läbi arutanud, kusjuures ta laitis mu plaani otsustavalt maha, lasksin ma kutsuda vana õigusnõuniku Holsteni, juba veidi vanamoeliseks muutunud härra, kes aga oli meie linna lugupeetumate kodanike hulgas suurimas lugupidamises ja kes oli ka minu firmale aeg-ajalt esile kerkinud juriidilistes küsimustes nõu ja jõuga abiks olnud. Me formuleerisime temaga üldvolikirja Magda nimele ja koostasime testamendi, milles ma määrasin Magda oma ainsaks pärijaks. Ma palusin vanahärral volikiri juba järgmisel päeval mu naise kätte, testament aga kohtusse toimetada. See oli minu tänu Magdale selle kena tooni eest, millega ta oli minust meditsiininõunikuga kõnelnud, ma olin rõõmus, et sain teda nii efektselt tänada. Holz, kes sel ajal sugugi ei tahtnud minuga kaasa tulla, muidugi oigas: „Kui sa seda ainult ühel päeval ei kahetse, Sommer! Ei maksa end iialgi täielikult kellegi meelevalda anda, seda keelab juba kõige tavalisem ettevaatus. Ja milleks üldse? Mitte keegi ei nõudnud sult seda, miks sa seda siis teed?“

„Ma olen alati helde inimene olnud, Holz,“ vastasin ma talle. „Mul on alati olnud mingi kinkimiskirg.“

Ma pean muide veel märkima, et õigusnõunik ei olnud hoopiski mitte hea meelega nõus neid mõlemaid dokumente minu jaoks koostama ja oma notariaalkontori pitsatiga kinnitama. Mitte et ta poleks nende sisuga nõus olnud, vastupidi.

„Pole kunagi paha, kui oma surma puhuks testament ära tehakse, härra Sommer,“ ütles ta. „Ja teie naine on loomulikult teile kõige lähedasem. Te vaatate ebakindlasse tulevikku. Kas

olete juba endale kohtusse kaitsja valinud või soovite, et mina teie kaitsmise enda peale võtaksin?“

„Tänan, tänan teid!“ ütlesin ma otsekui möödaminnes. „Ma kavatsen ise end kaitsta. Üldiselt on kogu see lugu vaid pisiasi, mille mu kallid kaaskodanikud on liiga suureks puhunud.“

Õigusnõunik oli rabatud mu „kergemeelsusest“, nagu ta seda nimetas.

„See pole iial mingi pisiasi,“ hüüdis vana mees peaaegu nördinult, „kui lugupeetud kodanik peab vangi minema, mitte ainult tema enda jaoks, vaid eelkõige halva eeskuju pärast! Lubage mul teie kaitsmine enda peale võtta, härra Sommer, võib-olla, peaaegu kindlasti saavutan ma seda, et teid karistatakse vaid tingimisi. Siis pääsete te vähemalt au riisuvast vangistusest.“

„Minu au on ainuüksi minus endas,“ ütlesin ma uhkelt. „Seda ei saa teised minult ära võtta.“

Vana mees raputas nukralt naeratades eitavalt pead.

„Üldiselt on tegemist afektiseisundis sooritatud süüteoga, ja sellise süüteo tagajärjed ei saa iial au riisuvad olla.“

Taas raputas vana mees kurvalt pead.

„Sellist juttu,“ ütles ta, „olen ma sääraste müüride vahel piisavalt sageli kuulnud, teie suust oleks ma seda parema meelega mitte kuulnud. Kuidas on siis lood maakonnapsühhiaatri ekspertiisi tulemustega? Kas te teate sellest midagi?“

Ma kinnitasin, et kõik laabub ülimalt hästi ja et meditsiininõunik ei pea minu paigutamist ravi- ja hoolekandeasutusse vajalikuks.

„Ma tahaksin seda loota, ma tahaksin seda südamest loota,“ hüüdis õigusnõunik Holsten. „Noh, härra Sommer, nüüd ma pean hüvasti jätma. Ja kui teil mind vastu praegusi ootusi siiski vaja peaks minema, siis võite mind igal ajal kutsuda. Oma aastatest hoolimata ei pelga ma pikka teed linnast siia asutusse ette võtta, kui ma teid vaid aidata saan.“

Ma tänasin teda peaaegu liigutatult, olin aga veendunud, et ma tema nõuandeid iial ei vaja ja et tõelise häda korral pöörduksin ma tingimata mõne noorema ja osavama advokaadi poole.

59

Nii möödusid mul järgmised nädalad suhtelises rahus ja mõnutundes, teistsuguses rahus kui see, mida ma olin tundnud enne toda jutuajamist arstiga, aktiivsemas, plaane ja lootusi tulvil rahus. Ma magasin jälle halvemini, aga see ei suutnud mu head meeleolu enam rikkuda: ma olin veel vaid külaline selles surnumajas. Ma ootasin iga päev süüdistusakti ja kohtuistungi tähtaja määramist, ja kui seda siiski jälle ei tulnud, siis lootsin ma järgmi-

sele päevale. Lootus on inimeses vist küll hävimatu, ma arvan, et lootus on see, mis hääbub surija ajus kõige viimasena. Arst ei lasknud mind enam enda juurde kutsuda, ma ei näinud teda enam pärast seda jutuajamist — märk sellest, et ta oli ekspertiisi valmis saanud ja hinnangu prokuratuurile esitanud. Asjatult püüdsid mu kaaslased mind hirmutada.

„Usu jah seda valelikku koera! Näkku ütleb sulle nii, aga paberile paneb hoopis midagi muud."

Ma naeratasin üleolevalt. Midagi niisugust teeb arst võib-olla nendesugustega, minust oli ta nii positiivselt rääkinud, et soodsas tulemuses polnud üldse kahtlustki. Üldse oldi sellest mehest täiesti valel arvamusel — ka mina olin esialgu tema suhtes ebaõiglane olnud. See tuli tema vahel upsakast, põlastavast olekust, mis tekitas vastikust. Aga ta oli tark ja arusaaja mees, kui sai, siis andis igaühele võimaluse. Muidugi, kui see oli täiesti võimatu...

Vaid üksainus asi häiris mind sel ajal: alatoitluse tagajärjed andsid end ka minu juures tunda, mind tabas samuti kaunis häiriv furunkuloos. Senikaua kui enamasti epidermise all peitunud „seamuhud" ilmusid vaid kätele ja jalgadele, polnud veel väga viga, aga kui nad ilmusid ka turjale ja seljale, piinlesin ma päris kõvasti nende käes. Nimelt see, et ma pidin nüüd öösel kõhuli lamama — asend, millises ma pole iial magada saanud —, oli väga ebameeldiv. Nüüd kuulusin ka mina nende pikka ritta, kes igal hommikul arstikabineti juurde üles rivistusid ja keda ülemsanitar salvis ja lõikas ja lõpuks plaasterdas. Ma olen veendunud, et veidi arukam toitmine värske juur- ja puuviljaga oleks kõrvaldanud selle täiesti endastmõistetavaks peetud katku põhjuse enne kui see tagajärgede igavene tohterdamine. Aga sellele ei mõelnud keegi. Meile anti plaastriõigus ja asi ants! Üldiselt ei suutnud seegi nuhtlus mulle mu praeguses uljas meeleolus suurt härmi teha.

„Kui ma juba väljas olen..." — see oli mõte, mida ma iga päev sada korda heietasin. Oli ka täiesti endastmõistetav, et ma hakkasin nüüd jälle rohkem oma välimusega tegelema, sest mind võidi võib-olla juba lähemal ajal vabaks lasta. Ma hakkasin jälle hoolitsema oma käte, eriti küünte eest, mis olid tööga kannatada saanud. Ma lasksin endal juukseid lõigata ja pesin kaks-kolm korda nädalas jalgu. Ennekõike aga tegelesin ma oma näoga. Tolleks ajaks oli side ära võetud ja mu nina ammu ära paranenud. Ma olin alati kartnud oma nägu vaadata; ja see oli mulle hõlpsaks tehtud, sest kogu asutuses ei olnud ühtegi avalikku peeglit ja habemeajamise eest kandis hoolt Lexer oma „Clipperiga". Nüüd aga muutus kõik teiseks. Ma teadsin, et kalfaktor Herbstil oli väike peegel, mille ta juuste lahkukammimise juures ikka appi võttis. Ma laenasin seda nüüd mõnikord tema käest.

Loomulikult pilkas ta: „Milleks sul küll peeglit vaja on? Tahad vist oma kurki imetleda? Ah jäta, ta on ilma vaatamatagi piisavalt ilus!"

Ta oli oma oletusega täpselt märki tabanud, aga ta ei tarvitsenud seda teada. Ma pomisesin midagi oma seamuhkudest.

Kui ma oma nina esimest korda peeglist nägin, ehmusin ma koledasti. Ta oli hammustusest täielikult deformeerunud, õige ninaotsa lähedal oli moodustunud sügav lohk, millest kerkis järsult esile tulipunaste armidega kaetud ninaots. Ta nägi tõepoolest hirmus välja, ma olin täiesti moonutatud.

(„See neetud Lobedanz! Kogu mu õnnetuses on tegelikult süüdi see Lobedanz!")

Ka oma näo edasine uurimine ei rahuldanud mind, nälja tagajärjed olid temas juba selgesti nähtavale tulnud. Ta oli peaaegu tuhakarva, silmad sügavale koobastesse vajunud. Viie päeva vanune teravatüükaline habe kattis näo alumist osa. Peegel reetis vaid, et ka selles suhtes kuulusin ma sellesse surnumajja: ma ei näinud tõepoolest sugugi parem välja, kui selle kõige viletsamad kummitused! Mitte sugugi parem? Võib-olla viletsam! Ja ma olin kunagi olnud keskmiselt hea välimusega mees, harjunud šikilt kandma meie parima rätsepa tehtud head ülikonda. „Mis nad sinust on teinud?!" ütlesin ma kurvalt oma peegelpildile.

Sügava ohkega andsin ma peegli Herbstile tagasi.

„Noh, kas pole piisavalt ilus?" küsis ta tehtud imestusega.

„Need neetud seamuhud!" kirusin ma. Kui me vähemalt korralikult süüagi saaksime! Aga porgandid olid täna lõunal jälle puhas vesi! Niimoodi ei saa ükski inimene terveks jääda!

Sellega olin ma tõmmanud ta selle maja ammendamatu teema — lobi — juurde ja minu isiklikust väljanägemisest rohkem ei räägitud. Edaspidi laenasin ma veelgi sagedamini kalfaktorilt peeglit, nüüdsest aga tema äraolekul ja ilma temalt küsimata. Ma avastasin juba kolmandal või neljandal korral, et olin oma väljanägemist liiga ebasoodsaks hinnanud. Kui ma olin end juba paar korda peeglist silmitsenud, leidsin ma, et tegelikult nägin ma päris talutav välja. Igatahes harjus kiiresti selle väikese moonutisega, mina olin sellega harjunud, Magda harjuks sellega nagu mu kaaslinlasedki, nagu igaüks. Oli maailmasõjast osavõtnuid, kes olid palju hullemini moonutatud, ja ometi olid nad saanud abielluda kenade noorte naistega ja elasid nendega õnnelikult. Ma olin täielikult veendunud, et see arme täis nina ei kahjusta põrmugi minu ja Magda õnne.

Ma pidin õige pea saama võimaluse selle kohta teateid hankida. Ühel pärastlõunal tuli ülemvahtmeister Fritsch mu kongi ja käsutas mind lühidalt: „Tulge kaasa!“

Fritsch, õitsva näoga lihav mees, oli üks neist valvuritest, kellele võis teinekord mõne küsimuse esitada. Ta ei näinud meis ainult kurjategijaid.

„Mis siis lahti on?“ küsisin ma temalt. „Meditsiininõuniku juurde?“

„Oh ei!“ vastas ta. „Külaline. Teie naine — meditsiininõunik lubas teil erariided selga panna. Kiirustage pisut, Sommer, teie naine ootab, ja mul on vähe aega.“

Ta viis mind rõivakambrisse, kus ühel riiulil seisis üsna üksildaselt mu kohver — enamik haigeid oli ju eluajaks siia pandud ega vajanud enam tsiviilasju. Laual istudes vaatas ülemvahtmeister pealt, kuidas ma kõigepealt lahti riietusin ja siis end jälle riidesse panin. Ikka ja jälle sundis ta mind kiirustama. Aga see ei läinud nii kiiresti. Mu käed värisesid kõvasti, mu süda tagus ärevalt. Magda on külas selles surnumajas, elu tuli mind külastama, varsti olen ma jälle tema juures... Ja sügav heldimus, lõputu armastus oma naise vastu täitis mu rinda. Ta oli minu juurde tulnud, lõpuks, pikk katsumuste aeg oli möödas. Armastus pöördus jälle minusse tagasi. Ja ma olin kindlalt otsustanud talle kohe esimesel kohtumisel näidata, kui sügavalt ma teda armastan, et võõrdumise aeg on möödas ja et ma annan end siiralt ja täie usaldusega üleni tema meelevalda. Äkki meenus mulle midagi kohutavat! Oli reede, ja meil aeti habet alles laupäeval: mu habemetüügas oli kõige viletsamas seisukorras!

„Härra ülemvahtmeister!“ hüüdsin ma härdalt, „kas ma võin veel kiiresti habeme maha ajada? Siin kohvris on mu habemeajamisaparaat. Ma teen tõesti hästi kiiresti. Lubage ometi.“

„Täiesti välistatud, Sommer,“ ütles ülemvahtmeister Fritsch külmalt. „Mis te õige arvate, kui palju aega mul on? Ja pealegi ei või te ju ometi oma naist nii kaua oodata lasta!“

„Aga see on ju nii tähtis, et ma selle esimese kokkusaamise juures vähemalt mingil määral viisakas välja näeksin! Mida mu naine küll minust sedasi mõtlema peaks?“

„Mis sellesse puutub, Sommer,“ arvas Fritsch külmalt, „siis ma ei usu, et habemeajaminegi teid oluliselt kenamaks teeks. Kui teie naine lepib teie ninaga, siis ei tee need paar karva talle ka enam midagi!“

„Aga ta pole mu nina veel üldse näinud!“ hüüdsin ma veelgi ahastavamalt. „See juhtus ju alles eeluurimisvanglas!“

Aga miski ei aidanud, Fritsch jäi järeleandmatuks, ja ma pidin temaga minema, maailma armetuim kuju; ka arsti poolt armulikult lubatud erariietus ei suutnud midagi muuta, pealegi oli see pikast kohvris seismisest täiesti kortsus.

21. 9. 44

Ma sisenen koos ametnikuga haldushoonesse. Koridor mu ees on pikk, hämar ja sünge, mu põlved värisevad, ma tahaksin toetuda seina najale ja paluda kontsentreerumis- ja rahunemishetke. Aga ülemvahtmeistri hääl kõlab kamandavalt mu taga: „Edasi! Edasi, Sommer! Kolmas uks paremal!“

Kui ta nüüd ainult nii sõjaväelikult valjusti ei lõugaks, nüüd võib ju Magda teda juba kuulda!

Käsi lingile ja uks ongi lahti! Mingi kõhklus ei aita, halastamatult sunnitakse sind selles elus edasi minema, sind armetut; ei ole rahu, ei peatumist!

Ma näen Magdat, ta oli istunud akna all, nüüd on ta püsti tõusnud ja vaatab mulle vastu. Hetkeks märkan ma küsiva hämmastuse ilmet tema näol. Aga juba ruttan ma tema poole, käed laiali sirutatud, ma hüüan: „Magda, Magda, et sa ikkagi tulid! Ma tänan sind nii...“

Ma surun ta oma käte vahele, ma tahan teda suule suudelda, nagu noil ammustel päevadel, mis peavad nüüd uuesti saabuma. — Ja ma märkan põlgusejudinat tema näol.

„Palun, ära tee!“ sosistab ta, ikka veel mu käte vahel, äkki peaaegu hingetult. „Palun, mitte siin!“

Ma lasen ta lahti, kogu rõõm on minust kadunud, külm ähvardav vaikimine täidab rinda. Ta vaatab mulle otsa, ikka veel seisab tema näol segase hämmelduse ilme.

„Ma poleks sind peaaegu äragi tundnud,“ sosistab ta, ikka veel hingetu, „mis sinuga on juhtunud? Mis sind sealt,“ — ta ei tihka isegi seda sõna välja öelda... „mis sind sealt niimoodi muutnud on?“

Ülemvahtmeister Fritsch on meie selja taga toolile istunud ja köhatleb nüüd õige valjusti. Ma tean, et see pole lubatud, kui me kahekesi siin niimoodi akna juures seisame ja isekeskis sosistame. Tehtud kergusega ütlen ma: „Kas me ei istuks ehk siia laua äärde, Magda?“

Me teeme seda. Siis: „Sa leiad, et ma olen muutunud? Sulle ei meeldi mu väljanägemine? Noh, kui sulle tõtt tunnistada, siis see ei meeldinud mulle endale ka, kui ma hiljuti end esimest korda jälle peeglis nägin.“ (Seda ma ei oleks tohtinud öelda, ülemvahtmeister Fritsch võib mult pärast küsida, kust ma peegli sain, ja kohe olen ma kalfaktor Herbsti sisse vedanud. Peeglid on ju osakonnas keelatud! Selles osakonnas polé nimelt võimalik piisavalt ettevaatlik olla!) Ma naeran kähku: „Aga sellega harjub ära, Magda, ma ei näe sugugi nii halb välja nagu sa arvad; ma olen pigem paremaks kui halvemaks muutunud...“

Lausudes viimaseid sõnu, millesse ma olin pannud sügava tähenduse, madaldasin ma tunduvalt häält. Aga Magda ei pööra sellele tähelepanu.

„Mis siis sinu... ninaga on juhtunud?“

Lõpuks saab ta selle sõna välja öelda, olgugi et pärast mõningat kõhklust.

„See näeb tõesti halb välja, Erwin!“

„Üks kaasvang tahtis mul seda ära hammustada, see oli veel eeluurimisvanglas,“ teatan ma. „See oli too Lobedanz, kes su hõbeasjad ära varastas, Magda, sa ju tead.“ Ta vaatab mulle vaid otsa, kerge tõmblus suu ümber. Võib-olla poleks ma seda jälle tohtinud öelda, võib-olla mõtleb Magda nüüd, et mina olin see, kes kõigepealt ta hõbeda varastas. Aga ei, nii sõgedalt ja ebaõiglaselt ei saa Magda ometi mõelda, hõbe oli minu raha eest ostetud, see oli niisiis minu hõbe, vargusest ei saa juttugi olla.

„Ma ju tegin katset seda sulle tagasi hankida, aga tagajärjetult. Ega sa pole sellest enam midagi kuulnud, Magda?“

Ta raputab eitavalt pead, nagu oleks see täiesti ebaoluline.

„Sa oled ka muidu muutunud, Erwin,“ väidab ta kangekaelselt, „su hääl kõlab hoopis teisiti, palju kõvemini...“

„Meid on viiskümmend kuus meest ühes osakonnas, Magda,“ selgitan ma talle, „üle kolmekümne söövad koos minuga ühes ruumis, seal peab juba oma häält pingutama, kui tahad, et sinust aru saadakse.“

„Ma mõistan.“

Ta naeratab nõrgalt, tõrjuvalt.

„Sa elad tublisti muutunud tingimustes, sina, kes sa olid alati nii tagasihoidlikkuse ja eraldatuse poolt.“

Aga taas, mingi häiriva kangekaelsusega pöördub ta mu väljanägemise juurde tagasi, ta ei suuda sellega kuidagi harjuda.

„Sa näed aga ka muidu halb välja, Erwin. Kas sa tunned millestki puudust?“

„Ei millestki,“ vastan ma üleolevalt. „Peaaegu mitte millestki. Paar furunkulit on mul näe siin, turjal on ka mõned, ja selja peal... aga sellega harjub ära, selles majas on neid kõigil...“ (Ülemvahtmeister Fritsch kõhatab hoiatavalt. See on küll juba lubamatu kriitika meie asutuse aadressil. Aga ma ei mõtlegi sellele tähelepanu pöörata.)

Ma jätkan: „Ja kui ma olen kõhnemaks jäänud ja näen veidi hall välja, noh, Magda, me ei saa siin just iga päev hanepraadi punakapsaga, peaasjalikult toidetakse meid siin hea, kuuma veega...“

Nüüd on raev minus küll võimust võtnud. Raev mu armastuse tagasilükkamise pärast ja sellepärast, et Magda minu ees kohkus; põlastusest väriseva häälega olen ma kõnelnud, et ma tahan teda hingepõhjani solvata, kuna ma ei suuda tema südant liigutada. Ülemvahtmeister Fritsch ütleb ähvardades: „Veel üks säärane

märkus, Sommer, ja ma lõpetan kokkusaamise ära ja teen teie kohta ettekande!“

Magda pöördub tema poole: „Ah, palun ärge pange talle seda pahaks! Te ei aimagi, kuidas ta on muutunud, ta peab olema midagi kohutavat üle elanud!“

Ta hääl väriseb, ma kuulan seda nõrgenevat naisehäält himura vaimustusega.

„Ta oli ju veel hiljuti õitsev, hea välimusega mees — ja nüüd, ma poleks teda tänaval äragi tundnud!“

Paar pisarat ilmuvad tema silmade sügavusest ja veerevad aeglaselt üle ta põskede. Ka neid pisaraid jälgin ma himura vaimustusega. Ei, nad ei liiguta mind. Mitte miski ei suuda enam mu südant pehmeks teha, liiga rängalt solvas ta mind! Aga ma naudin seda, et nüüd kannatab temagi: ka tema peab seda tajuma, lõpuks tajub ta, mis ta mulle on teinud, kui rängalt ta on oma spionaažiga, oma mõtlematu lobisemisega minu vastu patustanud, millise õnnetuse ta on mulle kaela tõmmanud. Magda jätkab peaaegu palavikuliselt, pooleldi ülemvahtmeistri, pooleldi minu poole pöördudes: „Aga ma võin ju sulle saata, Erwin, mis sul vaja on! Oleksin ma seda aimanud! Kas ma võin saata talle paki toiduainetega, härra...?“

„Seda te võite, proua Sommer,“ ütleb Fritsch armulikult. „Ka tubakatooted on lubatud. Siin on üldse paljugi lubatud. Aga,“ jätkab ta ja vaatab Magdale oma lihavast näost silma pilgutades otsa, „te peaksite mõtlema sellele, et paljud neist haigetest ei tea tegelikult, millal neil kõht täis saab. Nad muudkui õgivad ja õgivad, terve paki, kaks pätsi leiba ühe päevaga! Ja siis on nad haiged ja meie peame nendega vaeva nägema. Ei maksa kõike uskuda, mida need haiged räägivad.“

Ja mina pean vaikselt juures istuma ja neid alatusi pealt kuulma, lihav Fritsch on mu ülemus, ma ei tohi talle vastu rääkida. Ma mõtlen nendele nälginud kujudele seal, kes õgivad kartulikoori ja lakuvad iga maha tilkunud soustikübeme laua pealt ära, ja raev lööb minus taas lõkkele. Aga ma ohjeldan end, ma ütlen kähku ja naeratades: „Tuhat tänu sulle, Magda, heade kavatsuste eest, aga ma ei vaja tõepoolest mitte midagi. Härra ülemvahtmeister Fritschil on täiesti õigus: haiged ei tunne piiri. Mina, jumal tänatud, ei kuulu nende hulka, tänu jumalale saan ma küllap juba lähemal ajal siit minema...“

Segaduses vaatab Magda mulle otsa.

„Aga sa rääkisid ju ise äsja veest, Erwin...,“ ütleb ta.

„Ma rääkisin hanepraest,“ naeran ma, „ja vee vastandasin ma sellele vaid kontrasti mõttes. Ei, ei, Magda, ära hakka end selle mõttega üldse vaevama, meid toidetakse täiesti piisavalt, nagu härra Fritsch sulle äsja ütles. Lõppude lõpuks ei tee ma ka mingit rasket tööd, ma valmistan harju, Magda, minust on saanud tõeline harjategija. Kas sa oleksid seda minust iial arvanud,

Magda? Sina istud kontoris minu tooli peal, ja su mees teeb samal ajal harju. Kas ei räägi üks laulgi rõõmsameelsest harjategijast, ah ei, see oli hoopis rõõmsameelne seebikeetja. Aga minagi olen oma kongis harju tehes rõõmus ja heatujuline, ma laulan ja vilistan päev läbi, ah ei, seda ma loomulikult ei tee, sest see on selles paljude võimaluste majas keelatud. Aga sisemiselt ma laulan ja vilistan..."

Ma kõnelesin üha kiiremini ja pilkavamalt, mu viha vaimustas mind, aga seejuures valitsesin ma end siiski, väliselt paistis kõik päris sile ja rahulik. Ma märkasin suurenevat segadust Magda näos, ta kasutas mu sõnade ajal paar korda taskurätti ja pühkis silmi. Fritsch on vastu oma tooli seljatuge naaldunud ja vaatab igavledes kärbseid toa laes. Ta on selleks liiga tahumatu, et mu sõnade iroonilist alatooni tabada. Magdal on muide seljas kostüüm, mida ma pole tal veel näinud: tumehall, nõelpeente heledate triipudega, väga elegantne kostüüm. Ma mõtlen kibedusega sellele, et mu minu juurde kuuluval naisel oli sel ajal, kui mina ääretult piinlesin, aega ja tahtmist uuele kostüümile mõelda, õmbleja juures käia, kostüümiproove teha... Nii ebaõiglaselt on saatused jagatud, nii mõtlematud on isegi kõige paremad abielunaised! — Magda näeb muide hea välja, ta on meie lahusoleku ajal tunduvalt kosunud, ta on äraütlemata kena. Samal ajal kui mina...

Pärast mu kiireid pilkavaid sõnu on saabunud sügav vaikus, mul pole selle katkestamisega kiiret. Magda niheleb veidi rahutult oma toolil siia-sinna, ma olen põnevil, millega ta nüüd välja tuleb. Aga kui ta siis rääkima hakkab, on see vaid tänu talle kätte toimetatud üldvolikirja eest.

„Mul polnud seda tegelikult üldse tarvis. Ei postkontoris ega pangas ei teinud nad minu allkirja pärast probleeme. Aga küll ma juba mõistan, mismoodi sina seda kavatsesid, ja ma tänan sind heade kavatsuste eest." Ta ulatab mulle üle laua käe ja ma võtan selle ettevaatlikult ning jahedalt vastu, ma hoidun seda soojemalt surumast. Käsi pöördub veidi pettunult omaniku juurde tagasi.

„Ja kuidas äriasjad edenevad?" küsin ma, et vaid midagi küsida.

Magda aga elavneb.

„Mul on rõõm sulle öelda, Erwin, et äriasjad edenevad hästi, ja-jah, erakordselt hästi. Saak juhtus olema päris rahuldav, ja meil õnnestus saavutada vägagi kena käive. Eriti kaunviljadega oli mul lausa uskumatult õnne. Ma ostsin, enne kui siis hinnad nii järsku tõusid..."

Mõnda aega kõneleme me nüüd rahulikult äriasjadest. Tõepoolest tubli naine, täiesti vaieldamatult. Kuidas ta silmad löövad särama, ta hääl muutub elavaks, kui ta sellest räägib! Enne ta silmad nii ei säranud, kui jutt oli tema mehest. Aga nii oli see temaga ikka, äri, aed, maja — kõik oli talle tähtsam kui mees. Ma võiksin nende elutute asjade peale armukadedaks muutuda, kui see siiski pisut naeruväärne ei oleks. Aga võib-olla mitte sugugi nii naeruväärne, nagu too tublidus, mida arstki ülistas. Kui Magda vähekegi mõistlikult kaalutleks, ei hakkaks ta kogu seda vaeva nägema, annaks äri väikese rendiraha eest rendile ja elaks mõnusalt meie valdustes. Aga millegi niisuguse peale üks naisterahvas loomulikult ei tule.

Nii liiguvad mu mõtted üha kaugemale, samal ajal kui ma hajameelselt kuulan Magda innukat juttu, mis äratab mälestusi vanadest kundedest, sõitudest kõrvalistesse küladesse, õnnestunud kaubalepingutest... Aga äkki teritan ma kõrvu, sest Magda on hakanud ökki rääkima meie konkurendist, tollest noorest algajast, kes minu kiuste avas meie kodulinnas oma ettevõtte ning tegi mulle juba paar korda tõsiselt tüli. Kas ma ehk ei eksi, ja kas ei kõla nüüd Magda hääles veel mingi täiesti eriline alatoon, midagi soojemat kui enne? Ma kuulan väga tähelepanelikult, mida Magda seal jutustab.

„Jah, mõtle ometi, Erwin, ma olen nüüd härra Heinzega isiklikult tuttav. Ma vihastusin ühel päeval ikka liiga kõvasti selle pideva vastastikuse vähempakkumise üle lihtsalt selle nimel, et teineteiselt kundesid ära napsata, misläbi me lõppkokkuvõttes ainult mõlemad kaotasime. Siis läksin ma lihtsalt tema juurde kontorisse ja ütlesin talle: „Ma olen proua Sommer, härra Heinze, ja nüüd vaadakem ometi kord, kas me siis tõesti ei suuda mingile mõistlikule kokkuleppele jõuda! Siin selles linnas võivad mõlemad firmad ära elada, aga kui me edasi niimoodi vähempakkumisega tegeleme, läheme me veel mõlemad pankrotti!" Seda ütlesin ma talle!"

Magda vaatab mulle triumfeerides otsa.

„Ja mis tema vastas?" küsin ma põnevusega.

„Noh," ütleb Magda, ja taas märkan ma tema hääles sooja alatooni, „härra Heinze on mitte ainult haritud, vaid ka tark mees. Viie minutiga olime me kokkuleppele jõudnud. Igal hommikul, lõunal ja õhtul informeerime me teineteist hindadest, mida me maksame, kumbki ei paku krossigi rohkem või vähem, ja kundede ärameelitamisele on üldse lõpp tehtud!"

„Oh sind pahaaimamatut," hüüdsin ma. „See mees veab sind kenasti ninapidi, too Heinze on ju üks riuklik, tulest ja veest läbi käinud suli! Nina ees lubab ta sulle loomulikult kõike, aga seljataga napsab sul ühe kunde teise järel ära. Lõpuks on kogu äri kindlalt tema käes, ja sina oled kõigest ilma!"

„Vaene Erwin," ütles Magda, „ikka veel nii tulvil umbusaldust. Ei, ma olen härra Heinzet päris hästi tundma õppinud — ma olen ju olnud nii mõnigi kord temaga koos..."

Ma imestasin, mis selle „nii mõnegi korra" taga peitus, aga Magda ei olnud punastanud. Ta jätkas: „Nii palju ma ikka inimesi tunnen, et võin öelda: härra Heinze on täiesti puhta hingega, korralik mees, kellele ma võin pimesi loota. Ja kui sa pead mind kergeusklikuks, Erwin, siis võib-olla rahuldab sind tõsiasi meie äriraamatutest: me oleme sellel sügisel oma käivet poolteisekordselt suurendanud. See poleks ju küllap sugugi nii, kui härra Heinze oleks meilt kundesid ära napsanud!"

Ta vaatas mulle triumfeerivate, rõõmusäras silmadega otsa. Ma ütlesin jäiselt: „Arvud üksi ei tõesta veel midagi. Sa ütled, et saak oli hea, ja ilm oli varajaseks rehepeksuks kindlasti soodne, nii võib käive lühikest aega tublisti suureneda, ja seejuures siiski kundesid kaduma minna... Muide, ma ei mäletagi, kas see Heinze ei olnudki siis abielus?"

„Oli küll!" noogutas Magda. „Aga ta on juba aasta lahutatud."

„Nii-nii," vastasin ma võimalikult ükskõikselt. „Niisiis lahutatud. — Loomulikult süüdlaspoolena lahutatud?"

„Küll sina võid ka küsida!" hüüdis Magda peaaegu vihaselt. „Ma ju ütlesin sulle, et ta on täiesti puhas mees. Loomulikult lasus süü teisel poolel!"

„Loomulikult...," kordasin ma veidi irooniliselt. „Vabanda küll, aga sa oled ju sellest mehest otse vaimustuses, Magda!" Silmapilgu ta kõhkles, siis vastas ta kindla häälega: „Ma olengi seda, Erwin!" Me vaatasime teineteisele pikka aega tummalt otsa. Palju ütlemata sõnu hõljus õhus. Isegi ülemvahtmeister Fritsch oli midagi tajunud, ta oli oma toolil ettepoole nõjatunud, küünarnukid põlvedele toetanud ja silmitses meid mõlemaid pingsalt. Tavaline külastusaeg oli muide juba ammu läbi.

„Oled sa lahutuse juba sisse andnud?" küsisin ma lõpuks tasase häälega.

„Jah," vastas ta samuti tasa. „Eile..."

Taas saabus meie vahele sügav vaikus. Äkki vaatasime me mõlemad ülemvahtmeister Fritschi poole, kes oli ühe ropsuga toolilt püsti tõusnud ja kolistas oma võtmetega.

„Nojah," ütles ta peaaegu kohmetult, „tegelikult on külastusaeg läbi, aga minugipoolest veel kümme minutit." Ja ta läks akna juurde, kus ta meile suuremeelselt selja keeras.

„Erwin," sosistas Magda kärsitult, „ma võitlesin endaga kaua,

mul oli nii raske sind sellises olukorras maha jätta. Aga siis, kui ma meditsiininõunikult kuulsin, et sind lastakse võib-olla juba lähemal ajal välja..."

Ta vaatas mulle anuvalt otsa, aga ma vaikisin. Ma ei aidanud teda ainsagi sõnaga, minus möllas meeleheitlik, metsik viha selle reeturi vastu.

„Me korraldame kõik nii, nagu sina soovid, Erwin," jätkas Magda veelgi kärsitumalt. „Kui sa tahad äri jälle üle võtta, siis olgu nii. Me oleme ka valmis siit hoopis ära kolima, Heinrich, ma mõtlen Heinze on nõus sulle siis ka oma äri loovutama. Ära ometi vaata mind niimoodi, Erwin, sellest ei ole ju enam abi! Me oleme ju ammu teineteisele hingelt täiesti võõraks muutunud, mõtle ometi tagasi nendele kohutavatele aegadele, mil me pidevalt ainult tülitsesime! On ju ometi parem, kui me läheme lahku...?"

Ma vaikisin ikka veel; sellest siis see uus kostüüm, see värske jume, soe värisev alatoon hääles! Uus mees — ja juba kudrutabki armastatud tuvike! Pani mehe trellide taha — ja nüüd tuleb teine oma „puhta hingega", ülikorralik, keda ta pimesi usaldab. Ma vaatasin tähelepanelikult ta valget, juba veidi rasvuvat kaela. Kõrisõlm liikus, hea inimene neelas, omaenese sõnadest liigutatud, nagu öeldakse, pisarad alla. Ma oleksin nii meelsasti oma kätega selle kaela ümbert kinni hakanud, ja ma poleks seda, ma vannun, igasugustest Fritschidest hoolimata enam lahti lasknud! Aga ma talitsesin end, vaid vähesed päevad lahutasid mind veel vabadusest. Ma ei tahtnud ainuüksi teda puutuda, sinna jäi ju veel too teine, ülikorralik, kellel jätkus häbematust haigelt mehelt naine ära varastada! Ta vaatas mulle ikka veel otsa, ja kui ta nüüd jälle rääkima hakkas, oli tema hääletoon külmemaks muutunud, ta ei palunud mind enam. Tema suu ümber oli meelekindluse, isegi karmuse võru.

„Sa vaatad mulle ikka ainult otsa ega lausu sõnagi," alustas ta jälle. „Ma näen küll, et su silmis on mingi kohutav ähvardus. Aga see ei suuda mind segadusse viia, miski ei suuda mind enam segadusse viia. Ükski kord tahan ma elus tunda, mis on õnn. Ma olen nii palju aastaid ohverdanud sulle, sinu jõuetusele, sinu kangekaelsusele, sinu pöörasele upsakusele ja inimesevihkamisele, ja siis veel eelkõige sellele, mida sa nimetad armastuseks! See on mingi veidrat sorti armastus, mida ma sain tunda vaid siis, kui sinul oli soove — aga iial ei tohtinud minul mingisuguseid olla! Ei, mul on sellest kõrini..."

Ta oleks küllap veel edasi niimoodi rääkinud, aga ka minul oli kõrini, nendest tiraadidest nimelt. Pärast seda kui magusaga meelitamine oli ebaõnnestunud, pidi mind nüüd viha lõmastama. Ma kummardusin kaugele üle laua ja sülitasin talle keset nägu.

„Abielurikkuja...!" hüüdsin ma.

Selle valju hüüde peale pöördus ülemvahtmeister Fritsch akna

juures kähku ümber ja silmitses hetke ääretult jahmunult seda pilti, mis talle avanes: mina, kes laua kohale kummardunult Magdale põlastava ja ähvardava pilguga otsa vaatas, ja mu endine naine, kes ei teinud isegi liigutust, et surnukahvatut põske mööda alla voolavat sülge ära pühkida, vaid kes jälgis liikumatult mu pilku oma pruunide silmade sügavaimast põhjast. Ja samal ajal, kui me teineteisele niimoodi otsa vaatasime, oli mul tunne, nagu tungiksin ma oma pilguga sügavale selle naise sisemusse, süveneksin sekundi murdosaks temasse, tajuksin inimest, keda ma pole iial tundnud...

Siis oli see möödas, sest ülemvahtmeister Fritsch oli haaranud mul õlgadest ja raputas mind raevukalt.

„Te häbematu mühakas!“ karjus ta. „Kuidas te võite endale midagi niisugust lubada? Ma teatan sellest meditsiininõunikule! See on korralik naine, kas mõistate?“

Ja ta raputas mind taas kogu jõust, nii et mu pea vabalt siia-sinna lendas.

„Laske mees lahti, härra vahtmeister!“ ütles Magda madala, täiesti kurnatud häälega. „Tal on täielikult õigus: ma olen abielurikkuja.“

Silmapilguks ta peatus, nagu mõtleks ta millegi üle järele. Siis pöördus ta minu poole, ta silmad särasid taas, taas oli ta häälel kõla.

„Ja ma olen rõõmus, et ma seda tegin!“ ütles ta mulle näkku. —

Siis läks ta aeglaselt vastuvõturuumist välja, lõpuks oma nägu pühkides, aga vaid täiesti mehaaniliselt.

63

Kuidas ma pärast seda hirmsat jällenägemist öö mööda saatsin, ei oska ma öelda. Et ma minutitki ei maganud, selles olen ma kindel. Ma oleksin sel ööl küllap murdunud ja kõikidele oma hädadele lõpu teinud, kui mõte kättemaksust poleks mind alal hoidnud. Ja ma võtaksin selle kättemaksu üksikasjadeni ette, aga mitte ainult pärast vabanemist, vaid otsekohe, juba homme asuksin ma oma plaane ellu viima. Ma palkaksin endale noore osava advokaadi ja esitaksin vastuhagi lahutusprotsessis Sommer Sommeri vastu, ja ma taotleksin, et Magda mõistetaks süüdlaseks pooleks. Mul oli ju tunnistajagi, ülemvahtmeister Fritsch, kelle ees ta oli ise abielurikkumist möönnud. Ah, ma annaksin Magdale veel põhjust seda mõtlematut ülestunnistust kahetseda, ja mul oli täielik alus loota, et ka too ülikorralik edukas ärimees härra Heinrich Heinze ei säästaks teda sel puhul ränkadest etteheidetest! — Lisaks sellele teeksin ma veel ettepaneku, et lahutusprotsessi juhtiv kohtunik peaks mõlemal abielu rikkunud poolel keelama igaveseks teineteisega abielluda. Oh, küll ta siis alles õpib tundma seda igatsetud õnne, see hea Magda, minu meelevalla all! Ma müüksin oma äri maha ja käiksin neil kahel pidevalt kannul, alatise kättemaksujumalana, sooritatud süüteo igavese meenutusena! Mulle see juba üle jõu ei käiks, kui ma armastuses olin vilets partner, nagu Magda äkki oli avastanud, siis seda parem olin ma vihkamises! Ja ma kujutlesin elavalt, kuidas ma oma reisidel hakkaksin hotellides tema toa kõrval magama ja salapäraste koputussignaalidega tema und häirima. Ma nägin end äratundmatult maskeerituna temaga ühte kupeesse sisenemas ja mustade prillide varjust ta tegevust jälgimas; ma sõitsin autoga nende järel ja pidurdasin alles päris viimasel hetkel, nautides nende surmahirmu, ja ma nägin teda — minu kättemaksu oivalisim kujutluspilt — suremas, minu poolt mõrvatuna, aga avastamatult, ja Heinzet tema juures põlvitamas, täielikku ahastusse langenuna, ja ma seisin ta kõrval ja sosistasin talle oma teost kõrva, mõistagi oli see avastamatu. — Ma raevutsesin, kujutluspildid ajasid mu ajus üksteist taga, ma olin palavikus. Mu kaaslased magasid juba ammu, ja ikka veel seisin ma kongiakna juures, punusin oma kättemaksuvõrku üha tihedamaks ja sasisemaks, pilk tähtede külma sira poole tõstetud.

Hommik saabus ja leidis mind eest tühjana ja peaaegu täielikus apaatias. Ma olin oma hommikueinet arvatavasti ikkagi koos teistega söönud, ma ei suuda seda meenutada. Juba enne tööks ülesrivistumist kasutasin ma ühte järelevalveta silmapilku ja lipsasin oma töökongi, saatusekaaslaste nägemine tekitas minus jälestust. Ma võtsin paar harjast sõrmede vahele ja püüdsin neid harjaauku toppida, ma olin neid liiga palju haaranud, nagu päris algusaegadel! Ma lasksin nad hoolimatult põrandale kukkuda ja läksin kapi juurde. Mul oli nüüd seal kirjapaberit ja ümbrikke, ma pidin kirjutama advokaadile kirja. Aga nii pakiline kui see mulle öösel veel oli tundunudki, ei suutnud ma end selleks nüüd kokku võtta. Ma põrnitsesin mõnda aega paberit, siis läksin akna juurde. Väljas kiskus juba sügise poole — hallid udulained rullusid üle maa, ma nägin esimesi varajasi kartulivõtjaid vagude vahel. „Sügis saabub,“ ütlesin ma endale. „See on halb.“ Ma ei teadnud isegi, mida ma mõtlesin. Teadsin vaid, et minu lood on halvad, väga halvad. Kaks värsirida, mida ma kunagi olin lugenud, rändasid mu peast läbi: „See sügis on, ta südame sul murrab.“

Kangekaelselt tulid nad jälle, nad kordusid minus mingi meeleheitliku kangekaelsusega.

„See sügis on, ta südame sul murrab.“ Kaks sõna ühinesid veel nendega: „Lenda ära, lenda ära!“

Jah, kes suudaks lennata ära sellelt reostatud maalt, sellest rüvetatud minast! Ja üha uuesti: „See sügis on, ta südame sul murrab.“ Ja ühà vastu kajades hoiatus: „Lenda ära, lenda ära!“

Ma heitsin pilgu tugevale noale, millega ma harjaseid tasandasin. Oleks naljaasi endal sellega käsi lõhki lõigata, nii et ma verest tühjaks jookseksin. Aga ma teadsin, et mul ei jätkuks selleks iial julgust. Sest ma olin arg, sel hetkel tunnistasin ma endale avameelselt, et ma olin argpüks; minu halbu omadusi üles lugedes oli Magda selle veel unustanud.

„Lenda ära!" Ja ometi liiga arg...

Sellisena leidis mind eest ülemsanitar, kes oli märganud mu puudumist sidumist vajajate hulgast. Ta kargas mulle ägedalt ninna: mu furunkulid ei paranevat iialgi ära, kui ma ise korrapärase sidumise eest ei hoolitse! — Ma järgnesin talle täiesti ükskõikselt arstituppa. Tõbiste vool oli juba lõppenud, ma olin viimane. Ülemsanitar kiskus mul sidemed ära, salvis ja joodis või lõikas ka ühte talle küpsena tundunud furunkulit. Ja nii tundlik kui ma muidu valu suhtes ka olen, ei teinud see kõik mulle sel hommikul midagi. Ma olin täiesti tundetu. Siis helises klaaskastis telefon. Ülemsanitar läks sinna, jättes ukse pärani lahti. Silmapilgu seisin ma veel liikumatult, siis otsis mu pilk arstimikappi, mille uks laialt lahti oli jäetud. Kärmelt astusin ma sammu tema poole. Seal oli unustust paljudeks tundideks, vaigistust talumatule piinale, milles ma nüüd elasin. Häid, rahu kinkivaid unerohtusid paljudeks päevadeks. Mu käsi haaras ühe klaaspurgikese järele, kui mu pilk langes pudelite rivile, mis seisis kõige alumisel riiulil. Kohe esimesena seisis seal poolik pudel etiketiga: Alkohol 95%. Ma polnud mingit otsust teinud, vaid tegutsesin puhtmehaaniliselt. Ma ei hoolinud ka lahtisest uksest ega ülemsanitarist, kes pidi iga silmapilk tagasi tulema. Ma võtsin pudeli ja läksin seina sisse ehitatud valamu juurde. Ma võtsin veeklaasi ja täitsin selle kahe kolmandiku jagu alkoholiga, siis lasksin ma ääreni vett peale, väga ettevaatlikult. Mu käsi ei värisenud seejuures. Ma tõstsin kange segu suule ja jõin klaasi kolme-nelja sõõmuga tühjaks. Silmapilgu seisin ma nagu puuga pähe saanud, tohutu helgus levis kärmelt üle kogu mu keha laiali. Ma naeratasin, ah, milline õnn, veel kord piiritu, oivaline õnn. Mu Elinor, sina *reine d'alcool*! Kuidas ma sind armastan! Kuidas... ma... sind... armastan!... Ma langesin teadvusetult kummuli põrandale, otse oma teotatud näo peale. —

64

Kohtuistungit ei hakatud minu pärast pidama. Minu kohtuasi lõpetati §51 alusel ära ning mind otsustati alaliselt ravi- ja hoolekandeasutusse paigutada. Lahutusprotsess küll oli, aga mul polnud vaja sinna ilmuda, tollal olin ma juba eestkoste alla pandud. Ühest meie asutuse administratsiooni vanemsekretärist sai minu eestkostja. Muide, me mõlemad jäime lahutuses süüdi, aga

Magda tohtis oma Heinrich Heinzega abielluda, minu ettepanekut ei hakatud üldse arutamagi. Ma olen ju vaid vaimuhaige. Ma nägin abiellumiskuulutust ajalehes. Nüüd on neil kaks last, poiss ja tüdruk; nad panid ärid kokku — mis see kõik mulle korda läheb? Mis see maailm seal väljas veel mulle korda läheb? Mulle on kõik ükspuha, ma olen vananev, koleda väljanägemisega harjatejgija, keskmise tööjõudlusega, vaimuhaige. Esialgse märatseva meeleheite ajad on ammu möödas, juba ammu olen ma loobunud mõttest oma kätt noatera alla panna ja proovida, kas ma ehk siiski ei suuda ühte minutit oma elus julge olla. Ma tean, et oma elu iga üksiku sekundi olin ma argpüks, olen ma argpüks, jään ma argpüksiks. Asjatu on midagi muud oodata. —

Minusse suhtutakse majas teatud piiratud usaldusega, ma ei ole kellelegi tüliks, ma ei tee kellelegi tööd juurde, ma hoidun teistest eraldi. Ma tohin majas küllaltki vabalt ringi liikuda. Ainult arstituppa ei tohi ma siseneda, ilma et ülemsanitar juures ei oleks, see on mulle kaheksanädalase range arestiähvardusel keelatud. Ma tahaksin seda sageli, ma võiksin seda mõnikord, aga ma ei julge seda iialgi teha. Ma olen ju arg.

Mul on siin mõnus seisund, mul on alati piisavalt suitsupoolist ja ma ei kannata iial nälga. Kaks korda nädalas ostab minu eestkostja nende rahadega, mis mu endine naine regulaarselt minu jaoks sisse maksab, mulle kõike, mida mu süda ihaldab ja mis on lubatud. Ma ei suuda iial seda ära kulutada, mis sisse makstakse, ma suren jõuka mehena. Ma ei oska arvata, kes saab mu pärijaks, see ei huvitagi mind. Mu varem tehtud testament on lahutuse tõttu maksvuse kaotanud, ja uut ei tohi ma teha, ma olen nimelt vaimuhaige. Aga ma ei ole siiski nii vaimuhaigeks ja apaatseks muutunud, et mul poleks veel ühte plaani ja väikest lootust. Tõsi küll, sellest noatera-mõttest pidin ma loobuma, aga ma võin taluda, ma suudan välja kannatada selle, mis mind ootamatult tabab. Ma olen, nagu ma küll ilma upsakuseta võin öelda, suur kannataja.

Ma pole veel maininud, et meil on tiibhoone alumisel korrusel pidevalt viis või isegi seitse tuberkuloosihaiget lamamas, endist kaaskannatajat, kes on meist isoleeritud. Nad saavad alati midagi paremat ja rikkalikumalt süüa ega tarvitse enam töötada, kuni nad surevad. Nendel haigetel on väikesed pudelid, millesse nad oma röga sülitavad, ja nende isolatsioon ei ole nii range, et mina, kes ma tohin küllaltki vabalt majas ringi liikuda, mõnikord säärast pudelikest kätte ei saaks. Ma joon selle siis lihtsalt tühjaks. Ma olen juba kolm säärast pudelikest tühjaks joonud, ja ma joon veel rohkem. Ei, ma ei taha selles surnumajas muldvanaks elada ja siis aeglaselt kärvata, ma tahan surra niisugust surma, nagu see võib olla igaühel vabaduses — omal valikul. Ma olen kindel, et ma olen juba praegu tuberkuloosne. Mul pistab pidevalt rinnus ja ma köhin palju, aga ma ei pane end arsti juurde kirja, ma varjan

oma haigust; ma tahan enne nii haigeks jääda, et mind pole enam mingi hinna eest võimalik päästa. Ja siis, kui ma juba tiibhoones leban ja viimne tund on päris ligidal, lasen ma meditsiininõuniku enda juurde kutsuda, ja ma räägin talle: „Härra meditsiininõunik, ma olen teile palju tüli ja tuska teinud, ja te pole mulle seda iial andestada suutnud, et te pidite minu pärast oma juba esitatud ekspertiishinnangu uuesti tühistama, misläbi teie kui psühhiaatri reputatsioon sai kohtutes kannatada, aga nüüd, mil mu surm on päris ligidal, andestage mulle, ja osutage mulle veel viimane teene." Ja ta teeb minuga rahu, kuna ma olen surija, ja surijale ei öelda midagi ära, ja küsib, mis teene see siis on.

Ja ma räägin talle jälle: „Härra meditsiininõunik, minge arstituppa ja segage mulle oma käega alkoholist ja veest üks naps, ainult üks veeklaasitäis. Mitte niisugune, et ma otsekohe maha langen ja sellest mingit tolku ei ole, nagu tookord, vaid selline, mis mind tõepoolest veel kord õnnelikuks teeb."

Ja ta täidab mu soovi ja astub klaasiga mu aseme juurde, ja ma joon, joon pärast nii paljusid ilmaoleku-aastaid lõpuks jälle, sõõm sõõmu järel, pikkade vahedega, lõputut õnne täielikult nautides. Ja ma muutun veel kord nooreks, ja ma näen maailma õitsemas kõikide kevadete ja kõikide rooside ja noorte tüdrukutega nagu muiste. Üks neist aga astub mu ette ja kummardub oma kahvatu näoga minu kohale, kes tema ees põlvili langeb, ja ta tumedad juuksed matavad mind täielikult enda alla. Tema lõhn on mu ümber, ja ta huuled lebavad minu omade peal, ja ma pole enam vana ja moonutatud, vaid noor ja ilus, ja mu *reine d'alcool* tõmbab mind üles enda vastu, ja me hõljume minema, joovastuses ja unustuses, millest pole iial ärkamist.

Ja kui minuga niimoodi juhtub mu surmatunnil, siis õnnistan ma oma elu, ja siis pole ma asjatult kannatanud!

SAATEKS

Saksa proosakirjanik Hans Fallada, õieti Rudolf Ditzen (1893 — 1947), sündis Greifswaldis kodanlikus perekonnas. Lõpetanud gümnaasiumi, pidas Fallada aastaid kõikvõimalikke töökohti, oli ametnik ja põllutööline, öövaht ja raamatupidaja, avaldades 20-ndate aastate alguses ekspressionismi mõju all kirjutatud ning mitte veel kunstiküpse romaani. Tühine seaduserikkumine viis tulevase kirjaniku mõneks ajaks vanglasse, mille tagajärjeks oli küll teda elu lõpuni vaevanud hingeline trauma, kuid mis samas juhtis nüüd tema tähelepanu kapitalistlikus ühiskonnas valitseva ülekohtu all kannatavale väikesele inimesele.

Jälle vabaduses, töötas Fallada mõnda aega ajakirjanikuna ja reporterina, huvitudes endiselt kirjanikutööst. Ta kuulus põlvkonda, kellele I maailmasõda ja sõjajärgsed keerulised aastad olid vahendanud hulgaliselt kogemusi, mida aga suudeti näha vaid kodanluse, peamiselt väikekodanluse vaatevinklist. Tänu sellele muutusidki väikekodanluse probleemid sageli kaasaja põhiprobleemideks, kusjuures eriti süvenes see suund ülemaailmse majanduskriisi ajal 20-ndate aastate lõpus.

30-ndate aastate alguses ühines rida kirjanikke — nende hulgas ka Fallada — antifašistlik-demokraatliku kirjandusliku liikumisega, tuginedes sealjuures kodanlik-humanistlikule traditsiooniteadvusele. Mõningal määral peeti võimalike partneritena silmas isegi töölisklassi esindajaid.

Fallada esimeseks edukaks romaaniks on „Talupojad, ässad, pommid" („Bauern, Bonzen, Bomben", 1931), mille taustaks on Holsteini talupoegade mäss 1929.a. Kuigi autor ei lahku väikekodanluse positsioonidelt ega suuda näha klassivõitluse tõelisi jõude, võluvad realistlikud argipäevakirjeldused ja autori siiras kaastunne alandatutele ja solvatutele.

Eriti realistlikeks ning ühiskonnakriitilisteks osutusid need teosed, mille autorid nagu Falladagi loobusid intelligentsile muidu omasest distantsist töölisklassiga, kirjeldades lihtsalt kõigi ekspluateeritute ning rõhutute saatust. Niisuguste kirjandusteoste keskseks kangelaseks saab „väike inimene", kes asetseb väikekodanluse ja proletariaadi vahepeal. Selle väikese inimese argielus hakataksegi nüüd nägema ebainimliku ühiskonnasüsteemi peegelpilti, kusjuures esile tõstetakse nende elust muserdatud inimeste sisemist ausust ning suurt inimlikkust.

See kangelane on kesksel kohal Fallada peateoses, ülemaailmse majanduskriisi taustal toimuvas romaanis „Väike mees — mis nüüd?" („Kleiner Mann — was nun?", 1932), mis on tõlgitud enam kui 20 keelde ja millest on vändatud kaks filmi. Isiklike kogemuste varal ja armastava kaastundega jutustab autor oma peategelasest, tööpuuduse all kannatavast ning tulevikulootused kaotanud väikesest ametnikust, kes jõuab arusaamisele, et ekapluateerijate ühiskonnas ei tähenda vaesus ainult viletsust, vaid et vaesus on ka karistatav, et vaesus on häbiasi ning õigustab kahtluse alla sattumist. Ometi ei jõua ka Fallada ise oma kangelase maailmavaatelist horisonti kuigivõrd ületada — pealkirjas esitatud küsimus jääb temagi poolt vastamata.

Teostes, milles Fallada nii tegelaste kui ka maailmavaate osas piirdus deklasseerunud väikekodanluse esindajatega, on perspektiivide puudumise tulemuseks isegi pisut melanhoolne fatalism. Nii kirjeldatakse romaanis „Kes juba kord vangilaeiba on söönud" („Wer einmal aus dem Blechnapf frißt", 1934) äsja vabakssaanud mehe asjatuid katseid kodanliku „vabaduse ja korrektsuse maailmas" jälle kanda kinnitada, mistõttu ta lõpuks eelistab tagasi pääseda vangla hoopis võrdõiguslikumasse ning probleemitumasse maailma.

Fallada oli üks neid väheseid progressiivseid saksa kirjanikke, kes ei emigreerunud, vaid eelistas jääda kodumaale. Kuigi ta ei pooldanud natse ning jäi truuks

humanistlik-realistlikele positsioonidele, loobus ta siiski kaasaja ühiskonda ja eriti fašismi paljastavatest seisukohavõttudest, kirjutades ajaviiteromaane ja lasteraamatuid. Ometi ilmus Falladalt ka 30-ndatel aastatel kunstiküpseid teoseid, ja seda eriti juhul, kui ta hindab ühiskonda selle põhjal, kas üldse ja kuivõrd siin inimesele antakse võimalus olla hea, s.t. inimlik. Näit. romaanides „Mees huntide seas" („Wolf unter Wölfen", 1937) ja „Raudne Gustav" („Der eiserne Gustav", 1938), millest esimeses kirjeldatakse raskeid elutingimusi inflatsiooniagsel Saksamaal ning reaktsiooniliste jõudude formeerumist Weimari vabariigis, teises aga mõistetakse hukka preisi militarismi traditsioone ja hinnatakse ausat tööd.

Vaatamata sellele, et Fallada hoidus otsesest natsismikriitikast, piirdudes pigem kõrvalseisja osaga, sagenesid 30-ndate aastate lõpus tema vastu sihitud rünnakud. Küllap muutus natslikule režiimile ebamugavaks autor, kes fašiste huvitavaid probleeme peaaegu demonstratiivselt vältis. Et tagakiusamisest pääseda, lahkus Fallada Berliinist, kus ta seni oli elanud, leides endale nüüd kodu tema perekonnale Mecklenburgis kuuluvas talus. Tegelikult tähendas see põgenemist piinavast olevikust isiklikku minevikku, mille tulemuseks oli üks kirjaniku kunstiküpsemaid teoseid, mälestusteraamat „Tookord meil kodus" („Damals bei uns daheim", 1941).

1944.a. tabas Falladat ränk hoop. Kasutades ettekäändeks ajapikku süvenenud alkoholismi, aga tegelikult küllap selleks, et temast vabaneda, paigutati kirjanik alkoholismiraviga tegelevasse närvihaiglasse, mis pigem sarnanes vanglaga.

Samal aastal, kirjutatud nimetatud raviasutuse masendavates tingimustes ning ajendatud isiklikust meeleheitest, valmis Falladal lühikese ajaga käsikiri romaanist „Joomar" („Der Trinker", ilmus Fallada viimase teosena postuumselt 1950.a.), mis kujutab endast autori ühe ravikaaslase mõnikord lausa kliinilist haiguslugu. Ühtlasi selgub, et inimese füüsiline ja psüühiline allakäik tingivad samaaegselt ka tema järkjärgulise väljatõrjumise „korralike" väikekodanlaste maailmast.

Käsikirja avaldamine alles 1950.a. tulenes asjaolust, et see leiti üles pärast kirjaniku surma, kusjuures esialgu ei suudetud seda lugeda. Vastav saladus, iseenesest lihtne, selgus alles Fallada viimastel eluaastatel kirjutatud katkendlikust päevikust.Vältimaks võimalust, et valvurid saaksid ettekirjutuste kohaselt haiglast jaokaupa väljasaadetud käsikirja läbi lugeda, nummerdas kirjanik leheküljed küll tavalises korras, aga kirjutas igale leheküljele kolmekordsed read, s.t. alla välja jõudnud, pööras ta lehe ümber ning jätkas kirjutamist ridade vahel alt üles, korrates seda siis veel kord ülevalt alla. Vaatamata sellele, et käekiri oli äärmiselt korralik ja et terve käsikirja kohta polnud ühtegi parandust, kaotati esimestel lugemiskatsetel järg lihtsalt ära.

Pärast sõja lõppu elas Fallada taas Berliinis, kirjutades autobiograafilise ning teema osas „Joomarit" jätkavat romaani „Luupainaja" („Der Alpdruck", 1947), milles ta püüab anda objektiivse hinnangu lähiminevikule ja analüüsida ka enda kui kirjaniku rolli fašistlikus ühiskonnas.

Oma viimase romaaniga „Igaüks sureb omaette" („Jeder stirbt für sich allein",1947, e.k. 1959) püstitab Fallada viimase mälestusmärgi väikesele inimesele, sedapuhku juba natsliku riigi tegelikkuses. Siin pole enam tegemist oma aja ühiskonna passiivsete ohvritega, vaid inimesed on hakanud tegutsema. Ja kuigi nad füüsiliselt peavad alistuma, on nad moraalselt siiski võitjad.

Johannes R. Becher on Fallada kohta kirjutanud, et ta armastas lihtsat elu ja lihtsaid inimesi. Seda, et lihtne elu on sageli äärmiselt keeruline, suutis ta alati veenvalt tõestada. Ta tundis suurepäraselt väikeste inimeste hingeelu, peegeldades tõetruult ning üksikasjaliselt nende unistusi ja meeleolusid. Ei inimlik ega ka mitteinimlik polnud talle võõras.

Rita Tasa

Fallada, H.

F09 Joomar. — Tln.: Eesti Raamat, 1987. — 208 lk.

Eesti lugejale suhteliselt vähetuntud saksa proosakirjaniku Hans Fallada (1893-1947) tugevate autobiograafiliste sugemetega romaanis kujutatakse keskpäraselt eduka kaupmehe moraalset allakäiku, mis saab alguse ärialaste ja perekondlike pisimurede uputamisest viinaklaasi. Mõrvakatses süüdistatuna satub ta trellide taha ning vanglataolisesse viinaravilasse. Autor laseb romaani mina-kangelasel jutustada oma õnnetutest seiklustest ja elust kinnipidamiskohtades, maalides lugeja silme ette terve galerii tema saatusekaaslaste värvikaid portreesid.

84.34.Sks.

F $\frac{4703000000-425}{901(15)-87}$ TL—2—16—88

Ганс Фаллада
ПЬЯНИЦА. Роман
На эстонском языке
Перевод с немецкого: Ю. Арусоо
Художник-оформитель А. Тали
Таллин, изд-во „Ээсти раамат"
Toimetaja A. Kerge
Kunstiline toimetaja E. Loopere
Tehniline toimetaja H. Kruustee
Korrektorid E. Kõrge ja I. Torm
ИБ № 3692
Laduda antud 23. 12. 86.
Trükkida antud 08. 12. 87.
Formaat 60×90/16
Kiri: literaturnaja
Ofsettrükk.
Trükipoognaid 13,0
Tingtrükipoognaid 13,0
Tingvärvitõmmiseid 26,25
Arvestuspoognaid 13,46
Trükiarv 41 000
Tellimus nr. 278
Hind rbl. 1.20
Kirjastus „Eesti Raamat", 200090
Tallinn, Pärnu mnt. 10
Tallinna Raamatutrükikoda, 200108.
Tallinn, Laki 26